

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**DÜVEL-İ MUAZZAMA'NIN OSMANLI DEVLETİ'NE
YÖNELİK GAMBOT DİPLOMASİSİ
(II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ ÖRNEĞİ)**

Elif YORMAZ

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ

ARALIK - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜVEL-İ MUAZZAMA’NIN OSMANLI DEVLETİ’NE
YÖNELİK GAMBOT DİPLOMASİSİ (II. ABDÜLHAMİD
DÖNEMİ ÖRNEĞİ)

DOKTORA TEZİ

Elif YORMAZ

Enstitü Anabilim Dalı: Tarih

**“Bu tez 22/12/2023 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU	Başarılı
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Başarılı
Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ	Başarılı
Doç. Dr. Hülya ÇELİK	Başarılı
Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☒

Hayır ☐

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Elif YORMAZ

22/12/2023

ÖN SÖZ

Büyük devletlerin özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda dünyanın çeşitli coğrafyalarında sık sık uyguladığı gambot diplomasisi, Osmanlı Devleti'ni de zora sokmuştur. Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında paylaşmak isteyen devletler, çeşitli bahanelerle Osmanlı'nın iç meselelerine karışarak donanmalarını Osmanlı karasularına göndermişlerdir. Osmanlı Devleti, çoğunlukla kendisine karşı uygulanan gambot diplomasisi karşısında zaman zaman denge politikası izlemiş, zaman zaman ise büyük devletlerin taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. II. Abdülhamid döneminde daha da yoğunlaşan gambot diplomasisi, halk ve hükümet üzerinde tedirginlik oluşturmuştur. II. Abdülhamid bazen kararlı tutumuyla bazen ise oyalama taktikleriyle gambot diplomasisinin baskısından kurtulmaya çalışmıştır.

Çalışmanın konusu daha önce ele alınmamış olduğundan eski dönemlere kadar gidilmiştir. Çalışılmış olan birkaç makale genel olarak gambot diplomasisi üzerinde durmuş ve Uluslararası İlişkiler bölümü tarafından ele alınmıştır. Tarih bölümünde konu üzerine Doç. Dr. Fikrettin Yavuz, Prof. Dr. Songül Çolak-Dr. Öğr. Üyesi Metin Aydar'ın makaleleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmanın konusu daha geniş kapsamlı olarak ele alınmış ve tek bir olaya bağlı kalınmadan dönemsel olarak gambot diplomasisi örnekleri incelenmiştir. Bu sebeple çalışmanın her bir başlığı yeni bir çalışma konusu olacak niteliktedir.

Hazırlamış olduğum tez çalışmasının konusunun belirlenmesinde beni yönlendiren, araştırma ve yazım aşamasında bilgi birikimini benimle paylaşan, eksik noktalarımı tamamlayan danışman hocam Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ'a, minnetlerimi sunarım. Tez İzleme Komite üyelerinden Doç. Dr. Zeynep İSKEFİYELİ ve Doç. Dr. Hülya ÇELİK'e tez sürecim boyunca yapmış oldukları değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tez savunma sınavındaki eleştiri ve katkılarından dolayı Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU ve Gürbüz ARSLAN'a teşekkür ederim. Beni her konuda destekleyen kardeşim Erdem YORMAZ ve değerli arkadaşım Çiğdem ÖZ SONVERDİ'ye, tablo kısmında bana destek olan sevgili Elif PAKLACI'ya katkılarından ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Elif YORMAZ

22/12/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: GAMBOT DİPLOMASİSİ VE DÜVEL-İ MUAZZAMA.....	4
1.1. Diplomasi ve Gambot Diplomasisi Kavramları	4
1.1.1. Donanma Gücünün Diplomaside Kullanımı ve Cebri Bir Yöntem Olarak Gambot Diplomasisi Teknikleri	6
1.2. İngiliz Armadası ve Gambot Diplomasisi	12
1.2.1. İlk Gambot Diplomasisi Örnekleri (1740-1764).....	14
1.2.2. Afyon Savaşları ve İngiliz Gambot Diplomasisi (1839-1842).....	16
1.2.3. Don Pacifico Olayı ve İngiliz Gambot Diplomasisi (1847-1850).....	21
1.2.4. Güneydoğu Asya’da İngiliz Gambot Diplomasisi	23
1.2.5. Doğu Afrika’da İngiliz Gambotu	25
1.3. Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi Örnekleri	26
1.3.1. Uzak Doğu’da Uygulanan Gambot Diplomasisi.....	26
1.3.1.1. Boxer Ayaklanması ve Gambot Diplomasisi	29
1.3.2. Afrika’da Gambot Diplomasisi	31
1.3.3. Orta ve Güney Amerika’da Gambot Diplomasisi Örnekleri.....	33
1.3.4. ABD’nin Kızılderi’ye Yönelik Gambot Diplomasisi	35
1.4. 19. Yüzyıl Gambot Diplomasisi Örneklerinin Genel Değerlendirmesi	37
2. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ, DÜVEL-İ MUAZZAMA VE GAMBOT DİPLOMASİSİ	39
2.1. Osmanlı Devleti’ne Yönelik Gambot Diplomasisi Örnekleri	39
2.1.1. 1806-1807 Osmanlı Devleti’ne Uygulanan İlk Gambot Diplomasisi.....	39
2.1.2. Cezayir’de Gambot Diplomasisi (1815-1816 İkinci Berberi Savaşı)	44
2.1.3. Navarin Hadisesi ve Düvel-i Muazzama’nın Gambot Diplomasisi	46
2.1.4. Kavalalı İsyanı ve Düvel-i Muazzama’nın Gambot Diplomasisi	49

2.1.5. Macar Mültecileri Meselesi ve Gambot Diplomasisi (1848-1849).....	51
2.1.6. Kutsal Yerler Sorunu, Kırım Harbi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi (1847-1854).....	53
2.1.7. Cidde Olayları ve Gambot Diplomasisi (1857).....	56
2.1.8. Karadağ Meselesi ve Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi (1852-1858) ...	58
2.1.9. Başarısız Bir İngiliz Gambot Diplomasisi Örneği: Süveyş Kanalı Meselesi (1857-1859).....	60
2.1.10. İngiliz-Fransız Rekabeti, 1860 Lübnan ve Şam Olayları ve Gambot Diplomasisi.....	61
2.1.11. Selanik Vakası ve Gambot Diplomasisi (1876)	64
2.2. Osmanlı Devleti'ne Yönelik Gambot Diplomasisi Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi.....	67
3. BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİD, DÜVEL-İ MUAZZAMA VE GAMBOT DİPLOMASİSİ	69
3.1. II. Abdülhamid'in Dış Politikası ve Gambot Diplomasisi (1876-1882)	69
3.1.1. 93 Harbi, İngiltere – Rusya Rekabeti ve Gambot Diplomasisi	70
3.1.2. 1879 İngiliz Gambot Diplomasisi	73
3.1.3. 1880 Ermeni Islahat Meselesi ve Büyük Devletlerin Gambot Diplomasisi..	75
3.1.4. 1880 Karadağ-Yunanistan Olayları ve Gambot Diplomasisi.....	82
3.1.5. Mısır'ın İşgalinde İngiltere, Osmanlı Devleti ve Gambot Diplomasisi	85
3.2. Ermeni Meselesi, Düvel-i Muazzama ve Gambot Diplomasisi (1893-1897)	99
3.2.1. Ermeni Meselesi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi (1893-1895).....	101
3.2.2. ABD'nin Tazminat Talebine İlişkin Gambot Diplomasisi ve Büyük Güçlerin İlave Koruma Gemileri Talebi	101
3.2.3. Misyoner Knapp Hadisesi ve ABD'nin Gambot Diplomasisi	111
3.2.4. 1896 Osmanlı Bankası Baskını ve Gambot Diplomasisi Rivayetleri	113
3.3. 1897 Girit Meselesi ve Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi.....	113
3.4. 1901 Hadisesi ve Fransa'nın Gambot Diplomasisi	121
3.5. 1905 Makedonya Meselesi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi.....	128
3.6. 1906 Akabe Olayı ve İngiltere'nin Uyguladığı Gambot Diplomasisi.....	132

3.7. II. Abdülhamid'in Gambot Diplomasisi: 1908 Sisam Olayı	132
3.8. II. Abdülhamid Dönemi Gambot Diplomasisi Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi.....	135
SONUÇ	141
KAYNAKÇA.....	141
EK	164
ÖZ GEÇMİŞ	179

KISALTMALAR

BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi
BEO	: Bab-1 Ali Evrak Odası
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
E.T.	: Erişim Tarihi
FO	: Foreign Office
FRUS	: Foreign Relations of the United States
FSM	: Fatih Sultan Mehmet
HR.SFR.3	: Hariciye Nezareti - Londra Sefareti
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti – Siyasi
HR. TH..	: Hariciye Nezareti – Tahrirat
HR. TO..	: Hariciye Nezareti – Tercüme Odası
İ..DH..	: İrade – Dahiliye
İ..HUS	: İrade – Hususi
İ...MTZ.(05)	: İrade – Mısır
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MB.İ...	: Mabeyn-i Hümayun Evrakı – İradeleri
Nşr	: Neşreden
TNA	: The National Archives
Y.PRK.MYD.	: Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y...PRK.AZN.	: Yıldız- Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı
Y...PRK.AZJ.	: Yıldız – Arzuhal Jurnal
Y...PRK.ASK.	: Yıldız – Askeri Maruzat
Y...PRK.BŞK.	: Yıldız – Başkitabet Dairesi Maruzatı
Y...PRK.EŞA.	: Yıldız – Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik

Y..EE.	: Yıldız – Esas Evrakı
Y...PRK.HR..	: Yıldız – Hariciye Nezareti Maruzatı
Y..A...HUS.	: Yıldız – Hususi Maruzat
Y...PRK.KOM.	: Yıldız – Komisyonlar Maruzatı
Y...MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y...PRK.PT..	: Yıldız – Posta Telgraf Nezareti Maruzatı
Y..A...RES.	: Yıldız – Resmi Maruzat
Y...PRK.A..	: Yıldız – Sadaret
Y...PRK.TKM	: Yıldız – Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği
Y...PRK.MYD	: Yıldız – Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi
Y...PRK.UM..	: Yıldız - Umumi

ÖZET	
Başlık: Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı Devleti'ne Yönelik Gambot Diplomasisi (II. Abdülhamid Dönemi Örneği)	
Yazar: Elif YORMAZ	
Danışman: Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	
Kabul Tarihi: 22/12/2023	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 164 (ana kısım) + 14 (ek)
Gambot diploması, 18-20. yüzyıllarda Düvel-i Muazzama'nın cebri bir diploması yöntemi olarak başvurduğu yollardan biridir. İngiltere bunun hem önderi hem de 19. yüzyılda en çok uygulayan devleti olmuştur. Dünyanın pek çok yerinde gambot diplomasisini uygulayan İngiltere'nin çoğu zaman bu diplomaside başarılı sonuçlar elde ettiği görülür. İngiltere gibi diğer Büyük Güçler de özellikle de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gambot diplomasisini sık sık uygulamış ve başarılı sonuçlar almıştır. Aslında gambot diplomasisi, güçlü donanmaya sahip olan devletlerin kendi çıkarlarını korumak ve nüfuzunu arttırmak için kullandıkları bir yöntemdir. Böylece Büyük Güçler, çoğu zaman tek bir kurşun dahi atmadan ticari ayrıcalıklar kazanmayı başarmışlardır. 19. yüzyıl başında her daim hedefte olan Osmanlı Devleti de zaman zaman gambot diplomasisine maruz kalmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti daha çok Büyük Güçler arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanmaya çalışmıştır. Osmanlı toprakları üzerinde çıkar çatışmasına giren Büyük Güçler ise zaman zaman birbirlerine karşı gambot diplomasisi uygulamış, bu da devletlerin serbest hareket etmesini engellemiştir. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde ise gambot diplomasisinin daha çok Osmanlı Devleti'ne yöneldiği görülmektedir. Özellikle Ermeni ıslahat meselesi bu alanda öne çıkan önemli bir meseledir. Büyük Güçler, çeşitli dönemlerde Ermenilere yapılacak ıslahatları bahane ederek Osmanlı Devleti'ne karşı gambot diplomasisini uygulamaya koymuşlardır. Bunun dışında Balkanlarda yaşanan karışıklıklarda da Büyük Güçler, gambot diplomasisine başvurmuştur. Aslında bir Osmanlı iç meselesi olan olaylar Büyük Güçlerin müdahaleleri nedeniyle uluslararası sorunlar haline gelmiştir. Sürekli gambot diplomasisine maruz kalan II. Abdülhamid ise daha çok devletleri frenleme siyaseti izleyerek temkinli olmaya çalışmıştır. Böylelikle gambot diplomasisinin getireceği sıkıntıyı bertaraf etmek için mücadele etmiştir. Çalışmanın amacı, derinlikli çalışılmamış bir alan olan gambot diplomasisini anlamak ve ne kadar başarılı ya da başarısız olabildiğini görmektir. Konunun önemine binaen yazım sürecinde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi, İngiliz Arşivi, ABD Arşiv belgeleri, resmi ve süreli yayınlar, yerli ve yabancı araştırma eserlerinden istifade edilmiştir. Elde edilen bilgiler neticesinde denilebilir ki; donanma gücüyle doğru orantılı olan gambot diplomasisi, büyük devletlerin çok fazla uğraşmadan nüfuzunu arttırmasını ve ticari ayrıcalıklar kazanmasını sağlamıştır. Nitekim gambot diplomasisi, uygulandığı her dönemde genel olarak başarılı sonuçlar getirmiştir.	
Anahtar Kelimeler: Gambot Diploması, Osmanlı Devleti, İngiltere, Düvel-i Muazzama, Donanma	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Gunboat Diplomacy of the Great Powers Towards the Ottoman Empire (Example of the Period of Abdulhamid II)	
Author of Thesis: Elif YORMAZ	
Supervisor: Assoc. Prof. Fikrettin YAVUZ	
Accepted Date: 22/12/2023	Number of Pages: vii (pre text) + 164 (main body) + 14 (add)
Gunboat diplomacy is one of the methods used by the Great Powers as a coercive diplomacy method in the 18th, 19th and 20th centuries. England was both the leader and the state that implemented it the most in the 19th century. It is seen that England, which applies gunboat diplomacy in many parts of the world, often achieves successful results in this diplomacy. Like England, America frequently used gunboat diplomacy, especially after the second half of the 19th century, and achieved successful results. In fact, gunboat diplomacy is a method used by states with strong navies to protect their interests and increase their influence. Thus, the Great Powers often managed to gain commercial privileges without firing a single bullet. The Ottoman Empire, which was always a target at the beginning of the 19th century, was also subjected to gunboat diplomacy from time to time. In this process, the Ottoman Empire tried to benefit from the disagreements between the Great Powers. The Great Powers, who were in conflict of interest on Ottoman lands, occasionally practiced gunboat diplomacy against each other, which prevented the states from acting freely. When it comes to the reign of Abdulhamid II, it is seen that gunboat diplomacy was directed more towards the Ottoman Empire. Especially the Armenian reform issue is an important issue that stands out in this field. At various times, the Great Powers implemented gunboat diplomacy against the Ottoman Empire, using the reforms to be made to the Armenians as an excuse. Apart from this, the Great Powers also resorted to gunboat diplomacy during the turmoil in the Balkans. The events, which were actually an internal Ottoman issue, became an external problem due to the intervention of the Great Powers. Abdulhamid II, who was constantly exposed to gunboat diplomacy, tried to be cautious by following a policy of restraining the states. Thus Abdulhamid II struggled to eliminate the trouble that gunboat diplomacy would bring. The aim of the study is to understand gunboat diplomacy, an area that has not been studied in depth, and to see how successful or unsuccessful it can be. Due to the importance of the subject, the Presidency State Archives Ottoman Archives, British Archives, US Archive documents, official and periodical publications, and local and foreign research works were used during the writing process. As a result of the information obtained, it can be said that; Gunboat diplomacy, which is directly proportional to naval power, enabled major powers to increase their influence and gain commercial privileges without much effort. As a matter of fact, gunboat diplomacy generally yields successful results in every period.	
Keywords: Gunboat Diplomacy, Ottoman Empire, England, Great Powers, Navy	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bu tez çalışması, Düvel-i Muazzama'nın II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'ne yönelik gambot diplomasisi uygulamalarını ele almaktadır. Cebri bir dış politika yöntemi olan gambot diplomasisi, ilk defa İngiltere tarafından uygulanmıştır. Güçlü bir donanmaya sahip olan İngiltere ve onun çağdaşı olan büyük devletler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek kendilerinden daha güçsüz devletlere baskı yoluyla istediklerini kabul ettirmişlerdir. Böylece çoğu zaman tek bir kurşun bile atmadan bölgede yaşayan vatandaşlarına hem koruma sağlamış hem de devletin çıkarlarını gözetmişlerdir. Zaten gambot diplomasisinde asıl amaç savaştan istediklerini elde etmektir. Ancak güç gösterisi tek başına etkili olmadığında gambot diplomasisinin savaşa sonuçlandığı da olmuştur. Yine güçlü donanmaya sahip büyük devletler, savaş anında yaşanan geçici ateşkesler sırasında antlaşma maddelerinde kendi çıkarlarını korumak amacıyla gambot diplomasisine başvurmuşlardır.

Büyük Güçler, zaman zaman kendi aralarında da gambot diplomasisini uygulamaya koymuşlardır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde diplomasi kavramının tanımı ve tarihi süreçteki gelişimi ele alınmıştır. Bu kavramda özellikle James Cable'ın diplomasi tanımı ön plana çıkmıştır. Cable'a göre gambot diplomasi, uluslararası bir anlaşmazlığın ilerlemesi ya da kendi devletlerinin toprakları içindeki yabancı uluslara karşı bir savaş hareketi olmaktan ziyade sınırlı deniz kuvvetlerinin tehdit amaçlı kullanımıdır. Çalışmanın devamında donanma gücünün diplomaside kullanımı ve İngiltere'nin gambot diplomasisini ilk uygulamaya başladığı örnekler aktarılmıştır. İngiltere, ilk gambot diplomasisini 18. yüzyıl başlarında uygulamıştır. Kısa sürede de gambot diplomasiinin en büyük uygulayıcısı olmuş ve nerede bir İngiliz vatandaşı zora düşse oraya gambot göndermiştir. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden İngiltere, dünyanın pek çok yerine savaş gemisi yollayarak gövde gösterisi yapmıştır. Berberi isyanlarında, Çin'le yapılan Afyon Savaşlarında, Don-Pacífico olayında ve birçok olayda gambot diplomasisi örnekleri görülmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı sularında uygulanan ilk gambot örneklerine yer verilmiştir. 19. yüzyılın başlarında Fransa'nın yeniden Osmanlı Devleti ile yakınlaşmasından rahatsız olan İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı ilk gambot

diplomasisini uygulamıştır. Cezayir meselesinde önce gambot diplomasisi uygulanmış, ardından Fransa bölgeyi işgal etmiştir. Mülteciler sorunu, kutsal yerler meselesi, Cidde olayları, Karadağ Melesi, Süveyş kanalı sorunu, Lübnan ve Şam olayları, Selanik vakası gibi birçok olayda büyük devletler, Osmanlı sularına hemen savaş gemilerini yollamışlardır. Zaman zaman Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan Düvel- Muazzama, genel olarak Osmanlı Devleti'ne baskı uygulamak, kendi vatandaşlarının haklarını korumak ve istediklerini elde edebilmek için özellikle 19. yüzyılda sık sık gambot diplomasisine başvurmuşlardır.

Hem dönem hem de konum itibariyle Osmanlı Devleti'nin bu baskı diplomasisinde uzak kalması mümkün olmamıştır. Özellikle Ermeni meselesiyle ilgili konularda Büyük Devletlerin donanmaları sık sık Osmanlı sularını ziyaret etmiştir. Halk üzerinde oldukça büyük korku ve endişeye sebep olan bu donanma gösterileri II. Abdülhamid döneminde de sıkça yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın son bölümünde II. Abdülhamid döneminde uygulanan gambot örnekleri yer almıştır. Kimi zaman yalnızca donanmanın geleceği dedikodusu bile halk arasında paniğe sebep olmuştur. Çoğu zaman gambot diplomasisi yoluyla istediğini elde eden Düvel-i Muazzama devletleri bazen de II. Abdülhamid'in sert duruşu ve kararlı tavrı nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır. II. Abdülhamid özellikle Ermeni meselesi hakkında Büyük Devletlerin taleplerini kabul ederken bunları uygulamayı sürekli erteleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır.

Çalışmanın Önemi

Hazırlanmış olan bu çalışma tarih ve diplomasi alanına katkı sağlamaktadır. Arşiv belgelerinin bolca kullanılması nedeniyle bu alanda yapılacak çalışmalara yardımcı olması mümkündür. Gambot diplomasisi alanında, bu kadar geniş kapsamlı bir çalışma daha önce yapılmadığından çalışma bu alandaki açığı kapatmak için bir adım niteliği taşımaktadır. Bu alanda yazılmış olan birkaç makale dışında önemli bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışma, konusu bakımından tek olması nedeniyle önemlidir.

Çalışmanın Amacı

Gambot diplomasisi alanında yapılan çalışmalara katkıda bulunmak, gambot diplomasisinin Osmanlı Devleti'ni nasıl etkilediğini, Osmanlı'nın bu tarz baskı

diplomasisine karşı vermiş olduğu mücadele, başarı ya da başarısızlığı ortaya koymak çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca II. Abdülhamid döneminden önce ve II. Abdülhamid döneminde gambot diplomasisine verilen tepkiler arasında farklar da ele alınmaya çalışılmıştır. Bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Çalışmanın Yöntemi

Tez konumuzun başlığı belirlendikten sonra ilk olarak kaynakların tespiti ve temini süreci başlamıştır. Konuya ilişkin belgelerin tespiti için Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi ve Foreign Office ve Foreign Relations of the United States arşivleri taranarak belgeler temin edilmiştir. Bununla birlikte konuyla ilgili süreli yayınlar Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gazete Arşivi, Gallica, Library of Congress, Library Genesis, Salt Araştırma, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi, Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi veritabanlarından çevrimiçi ve araştırma salonlarından elde edilmiştir.

Elde edilen Osmanlı Türkçesi, İngilizce ve Fransızca bilgi ve belgeler günümüz Türkçesine tercüme edilmiş ve fişleme yöntemiyle yazım aşamasına hazırlık yapılmıştır. Tezin ana bölümü olan II. Abdülhamid dönemi, arşiv belgeleri ve dönem gazeteleri etrafında ilerlerken konular arasındaki bağlantılar ve Abdülhamid öncesindeki dönem telif ve araştırma eserleriyle oluşturulmuştur.

1. BÖLÜM: GAMBOT DİPLOMASİSİ VE DÜVEL-İ MUAZZAMA

1.1. Diplomasi ve Gambot Diplomasisi Kavramları

Gambot diplomasi, diplomasinin bir alt kolu olduğundan dolayı öncelikle diplomasi kavramının anlaşılması gerekmektedir. İtalyanca kökenli olan politika ile eş anlamlı olan siyaset kavramı, sözlük anlamı olarak “ülke idaresi, devlet işlerini düzenleme” anlamına gelmektedir. Siyaset kavramı ya da politika, Türk İslam devletlerinde uzun süre ceza anlamında kullanılmasına rağmen tarihi süreç içerisinde anlam değişikliği yaşamış ve günümüzde kurnazlık, iş bilirlilik, hareket yeteneği anlamlarını kazanmıştır.¹

Siyasetin bir kolu olan dış politika, bir devletin uluslararası ilişkilerde diğer ülkelerle arasındaki ilişkileri belirleyen, ülkenin ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlayan ve öncelikle barış yoluyla sorunları halletmeye çalışan yöntemdir. Yani ülkelerin uluslararası arenada hedef ve amaçlarına ulaşmak için kullandıkları yöntemler dış politikanın konusunu oluşturur.² Bir ülkenin dış politikadaki en önemli hedefi, kendi varlığını korumak ve bu amaç doğrultusunda ülke savunmasını güçlendirici tedbirler almaktır. Eğer bunlar gerçekleşirse bir sonraki aşama diğer devletler üzerinde bir baskı gücü oluşturmak yani hegemonya kurmaktır. Böylece söz konusu devlet, kendi üstünlüğünü diğer devletlere kabul ettirmiş olur. Bununla birlikte hegemonyaya uğrayan devletlerin amacı ise varlığını sürdürebilmek için çabalamak olur.³

Dış politikanın en önemli aracı diplomasiyi dir. Diplomasi, uluslararası ilişkileri kendi çıkarları doğrultusunda çözme ve bunu yaparken barışçıl yollar izlemeyi amaçlar. Bu sebeple diplomasinin önceliği müzakerelerdir.⁴ Ancak ülkeler, uluslararası ilişkilerde etkin bir dış politikaya sahip olabilmek için sıklıkla güç gösterimine de başvururlar. Bir ülkenin diğer bir ülkeye askeri güç gösterisinde bulunması, baskı (cebri) diplomasisine örnek oluşturur. Baskı diplomasisini Alexander George ve William Simons askeri gücün

¹ Ümit Metin, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ordu'nun Dış Politikadaki Yeri (ABD Dış Politikasında Karar Verme Süreci, Bu Süreç İçinde Ordu'nun Yeri ve Dış Politika Aracı Olarak Ordunun Kullanılması)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 2.

² Ömer Kürkçüoğlu, “Dış Politika Nedir? Türkiye'deki Dünü ve Bugünü”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35/01 (1980), 311.

³ Metin, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ordu'nun Dış Politikadaki Yeri*, 4-5.

⁴ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2016), “Diplomasi”, 125-126.

diplomatik bir araç olarak kullanıldığı teşebbüsler olarak açıklar.⁵ Böylece baskı yoluyla karşı tarafa, diplomasinin yeterli olmadığı yerde kuvvetin devreye gireceği mesajı verilir. Daha sonra bölgeye yığılan kuvvet, donanma güçlerinin bir bölgede yoğunlaşması ve havada yapılan gösteriler diplomasinin destekçileri olarak karşımıza çıkar.⁶ Baskı diplomasisinde amaç, karşı tarafı durdurmaktan ziyade saldırgan tutumu durdurmaya yöneliktir. Aslında barışı sağlamak için kullanılan baskı diplomasisi, fiziksel engelden ziyade psikolojik bir harekettir.⁷ Bu stratejinin amacı, ülkeler arasındaki çıkar çatışmalarını çözmektir. Bu strateji, geleneksel askeri stratejiden daha az masraflı ve risksizdir.⁸

Dış politika ve diplomasi birbirleriyle ayrılmaz bir bütündür. Dış politika, diplomasinin amaç ve görevlerini belirlerken, diplomasi ise dış politikanın gerçekleştirilmesi için araç, yöntem ve pratik önlemleri belirler.⁹

Terim olarak farklı olsa da diplomasi kurumunun varlığı, aslında çok eski devirlere kadar dayanmaktadır.¹⁰ Geçmiş dönemde dokunulmaz olarak görülen haberciler, günümüzün ilk diplomat örnekleri olarak kabul edilir.¹¹ Görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla habercilere bazı ayrıcalıklar ve dokunulmazlıklar verilmişti. O dönemde dokunulmaz olarak görülen haberciler, günümüz diplomatlarının ilk örnekleridir. Yine monarklar, hükümdarlar ve vassallar arasındaki ilişkileri sürdürmek amacıyla uygulanan elçi göndermenin Mısır, Helen, Roma ve Doğu uygarlıklarında uygulandığı bilinmektedir.¹² Bu da diplomasinin temsil yönteminin örneğidir. Lakin tekrar belirtmek gerekir ki diplomasi eski dönemlerden beri var olsa da bugünkü kelime anlamıyla düşünülmemelidir.

⁵ Penny Brundage Mills, *Diplomatic Recognition As Coercive Diplomacy: The Inter-American Experience*, Department of Political Science (Arizona, The University of Arizona, Department of Political Science, Doktora Tezi, 1999), 112.

⁶ Metin, *Amerika Birleşik Devletleri 'nde Ordu 'nun Dış Politikadaki Yeri*, 6.

⁷ James O. Tubbs, *Beyond Gunboat Diplomacy: Forceful Applications of Airpower in Peace Enforcement Operations* (Alabama: School of Advanced Airpower Studies, The Faculty of The School of Advanced Airpower Studies, Lisans Tezi, 1997), 14-15.

⁸ Mills, *Diplomatic Recognition As Coercive Diplomacy*, 112.

⁹ Hüner Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995), 11.

¹⁰ Tuncer, *Eski ve Yeni Diplomasi*, 13.

¹¹ Fikretin Yavuz-Elif Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2 (Kasım 2022), 291.

¹² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1999), 254-255.

Tarihte uygulanan ilk diplomasi yöntemi ad-hoc (amaca özel, niyete mahsus) niteliğe sahip, tek taraflı ve geçici olan bir diplomasi yöntemidir. Yani ülkelerini temsil eden kişiler, kendilerine verilen görevleri yerine getirmek için geçici süreyle yurt dışına gider ve görev bitiminde ülkelere geri dönerlerdi. Gerçek yani günümüz anlamda diplomasinin ilk olarak Kuzey İtalya’da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu dönemin diplomasi temsilcileri, kurnazlık, hile ve zulüm de dahil olmak üzere amaçlarına ulaşmak için her türlü yola başvuran kişilerdi.¹³

Çok taraflı diplomasinin ortaya çıkması uzun bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 1648 Westfalya Barış Antlaşması ile başladığı kabul edilen çok taraflı diplomasi, 1815 Viyana Konferansı ile Avrupa diplomasi tarihine geçmiştir.¹⁴ Yani 16. yüzyıl Rönesans İtalya’sında gelişme ortamı bulan diplomasi, Avrupa’da ancak 18. yüzyılda ortaya çıkmıştır.¹⁵ Genel itibariyle 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında değişim geçiren diplomasi, Avrupa siyasetinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir yöntem haline gelmiştir. Fransız devrimi, Napolyon savaşları, Almanya’nın birleşmesi, Metternich ve Bismarck gibi şahsiyetlerin siyasi hayata atılması Avrupa’nın çehresini değiştirmiş ve geniş tabanlı bir diplomasinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁶ Buna müteakip diplomasinin bir argümanı da donanmanın kullanımıdır.

1.1.1. Donanma Gücünün Diplomaside Kullanımı ve Cebri Bir Yöntem Olarak Gambot Diplomasisi Teknikleri

Bir devletin ulusal gücünü gösteren en önemli unsurlardan biri deniz gücü yani donanmasıdır. Donanma, ülkelerin yalnızca kendilerini savunmaları bakımından değil aynı zamanda denizlerde aktif olarak güç ve varlıklarını gösterdikleri kuvvettir. Ayrıca donanma, ülkelerin denizlerdeki ekonomik çıkarlarını korumaları açısından da son derece etkili bir kuvvettir. Savunma ve ekonomik çıkarların dışında donanma, uluslararası

¹³ Mehmet Gönübol, *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2014), 112.

¹⁴ Bayram Ali Tavlayan, *Donanmanın Diplomasinin Bir Unsuru Olarak Kullanılması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 7.

¹⁵ Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, 255.

¹⁶ Songül Çolak-Metin Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasii-Don Pacifico Örneğinde”, *Belleten*, 82/295 (Aralık 2018), 958; Yavuz-Yormaz, “Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)”, 291.

sistemde hegemonik düzenin sağlanması ve devam ettirilmesinde önemli bir yere sahiptir.¹⁷ (Hegemonya genel anlamıyla, bir devletin, bir gücün ya da bir grubun başka güç odaklarına karşı çeşitli araçlarla kurduğu hakimiyet, üstünlük ve otoritedir. Devletler arasındaki eşitliği bozarak eşitsizlik oluşmasının nedeni ve üstün olan devletin kendi lehine kurmuş olduğu düzenin adıdır.¹⁸ İlk defa Antik Yunan Medeniyetinde kullanılan hegemonya teriminin günümüzdeki anlamını İtalyan düşünür Gramsci, proleterya ve toplumdaki egemen sınıf ilişkileri üzerinden yapmaktadır.¹⁹ Gramsci'ye göre hegemonya, hâkim sınıfa ait olan egemen anlayışın tüm sınıflara yayılması demektir. Ona göre hegemonya, ekonomiden çok bir kültürün ya da bir ideolojinin ön plana çıkmasıyla oluşan yapıdır. Hegemonya terimi, devlet hegemonyası, uluslararası hakimiyet, ideolojik, küresel, bölgesel hegemonya gibi genel sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.²⁰)

Bir devlet askeri ve sivil donanma gücü ile denizlerde üstünlük kuruyorsa buna deniz hegemonyası denir.²¹ Tarihi süreç boyunca devletler kendi siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla donanmalarını kullanmışlardır. Ülkelerin donanmalarını kullanma sebepleri şunlardır:

- Karşı tarafa caydırıcılık sağlayacak güçte olmak ve kendi aleyhine oluşabilecek denizlerin kontrolünü sağlama çabalarını engellemek
- Ülke savunması ve kendisine karşı gelişebilecek herhangi bir harekâta karşı ülke ya da ülkeleri tehdit edebilecek güçte bulunmak
- Ticaret yollarının güvenlik ve kontrolünü sağlamak
- Herhangi bir olumsuz durumda düşman ülke donanmalarının deniz alanlarını kullanımını engellemek ve aynı zamanda dost ülkelerin donanmalarının denizlerde serbestçe dolaşmasını sağlamaktır.²²

¹⁷ Mehmet Yüksel, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Donanma Politikası*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 43.

¹⁸ Cengiz Ekin, *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya* (İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2011), 10.

¹⁹ Yavuz-Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", 292.

²⁰ Bülent Şener, "Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: "Amerikan İstisnacılığı" ya da "Açık/Kaçınılmaz Yazgı"', *The Journal of Social Science*, 26 (2014), 406.

²¹ Ekin, *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya*, 59.

²² Yüksel, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Donanma Politikası*, 44-45.

Bir ülkenin donanma gücü ne kadar büyükse ülke de o denli güçlüdür. Çünkü bir ülkenin gemisi, gittiği sularda kendi devletini temsil ettiği için rakip devletlere karşı caydırıcı bir güç unsuru oluşturur.²³ Bu gibi durumlarda donanmanın küçük bir parçası olan gambot, devletlerin donanmalarıyla uyguladıkları baskı diplomasisinin bir aracı olmuştur.²⁴

Gambot kelimesi, İngilizcedeki gunboat sözcüğünden gelmektedir. Aslında gambot, küçük savaş gemilerinin adıdır. Terim olarak ilk kez 18. yüzyılda tam niteliği belli olmayan birçok gemi tipi için kullanılmıştır.²⁵ Türk Dil Kurumu gunboat kelimesinin karşılığını gambot ya da topçeker olarak tanımlamaktadır.²⁶ Denizcilik literatüründeki Türkçeleşmiş hali ise ganbot olarak geçmektedir.²⁷ Gambot diplomasisi ise tehdit diplomasisi anlamına gelir. Sözlükteki karşılığı, diplomatik ilişkilerle paralel biçimde silah tehdidini kullanarak politikaları yönlendirmeye çalışma anlamına gelir.²⁸

James Cable’a göre gambot diplomasi, uluslararası bir anlaşmazlığın ilerlemesi ya da kendi devletlerinin toprakları içindeki yabancı uluslara karşı bir savaş hareketi olmaktan ziyade sınırlı deniz kuvvetlerinin tehdit amaçlı kullanımudur.²⁹ Yani sınırlı donanma gücünün pratik amaçlar için kullanılmasıdır. Cable’ın gambot diplomasisi, gücün sınırlı kullanımı vurgular ancak savaş zamanında donanma harekâtlarını buna dahil etmez. Gambot diplomasisinin esas özelliği, savaş gemilerinin kullanılmasından ziyade bu durumda ortaya çıkacak olan baskıya güvenidir. Cable ısrarla baskıyı vurgular.³⁰ Yalnızca kuvvet gösterme amaçlı gambot diplomasisinde mağdur, ciddi bir karşılık verirse iki taraf arasında şiddetli bir çatışma çıkabilir. Bu durumda gambot diplomasisi başarısız sayılır. Çünkü gambot diplomasi bir savaş eylemi değil, barış zamanı

²³ Çolak-Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi”, 959.

²⁴ Fikretin Yavuz, “Düvel-i Muazzama’nın Baskı Unsuru Olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti”, 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 14-17 Şubat 2019/Yalova, ed. Sinem Yıldırım (Ankara: UBAK, 2019), 31.

²⁵ Songül Çolak-Metin Aydar, *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston’un Parlamento Nutku 25 Haziran 1850*, (İstanbul: İdeal Kültür&Yayıncılık, 2017), 19.

²⁶ Türk Dil Kurumu, “gambot”, (E.T. 27 Mayıs 2021).

²⁷ Aygül Ernek Alan, “Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diplomasi”, *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler*, (Haziran 2015), 92.

²⁸ Dağ, “Gambot Diplomasi”, 194.

²⁹ James Cable, *Gunboat Diplomacy 1919-1991: Political Applications of Limited Naval Force* (London: The Macmillan Press LTD, 1981), 36.

³⁰ William Michael Dunaway, *Gunboat Diplomacy in a New World Order: Strategic Considerations for U.S. Naval Intervention in the Twenty-First Century* (Virginia: Fletcher School of Law and Diplomacy, 1991, 38.

uygulanacak bir araçtır. Dolayısıyla sınırlı donanma gücü öngörülen faydayı sağlamışsa başarılı sayılır, sağlamamış ve savaşa neden olmuşsa bu uygulanan diplomasinin başarısız olduğunun kanıtıdır.³¹ Cable’ın işaret ettiği gibi “gambot diploması belirli bir vidayı döndürmek için tasarlanmış bir tornavidadır. O herhangi bir eski çiviye eve çakacak bir çekiç değildir.”³² Aslında gambot diploması, genellikle donanma gemileri, toplarını şehre çevirmiş şekilde sahil kıyılarında beklerken, ortaya çıkan bu güce karşı koyabilecek halde olmayan devletlerin kendilerine sunulan şartları ve talepleri kabul etmekten başka çareleri kalmaması durumudur.³³

ABD Deniz Kuvvetleri Donanma Harekât Şefi Amiral Michael Mullen, donanma gücünün diplomatik faydalarını şu şekilde ifade etmiştir: “Donanmalar sadece savaş zamanlarında kritik, belirleyici ve etkin olmakla kalmaz aynı zamanda barışın sürdürülmesinde daha da önemli olabilir.”³⁴ Modern Sovyet Donanma Komutanı Sergei Gorrshkov, siyasi amaçlara ulaşmak için barış zamanında silah kullanmaya gerek kalmadan gambot diploması ile elde edilen başarılarla vurgu yapmaktadır.³⁵ Gambot diplomasisi aslında başka bir devletten avantaj elde etmeyi amaçlar.³⁶

Luttwak’ın dediği gibi “Sembolik gemi, donanma gücünden ziyade ulusu sembolize eder; bu nedenle etkinliği ikincisiyle değil birincisiyle orantılıdır. Donanma gücü elbette ulusal gücün bir birleşenidir fakat ulusal gücün belirgin bir kaynağı olması gerekmez.”³⁷ Gambot diplomaside kullanılan bir veya daha fazla savaş gemisi, diplomasiyi uygulayan ülkenin de milli gücünü sembolize eder.

Cable’ın gambot diplomasisi dört şekilde gerçekleşir: definitive (tanımlayıcı); karşıt devletin belirli bir durumu benimsemesi ya da çatışmayı kızıştırmak isteyen emrivaki oluşturma amacıdır. Purposeful (kasıtlı); başkasının politikasını değiştirmeyi amaçlar.

³¹ J. Y. Wong, “The Limits of Naval Power: British Gunboat Diplomacy in China from the Nemesis to the Amethyst, 1839-1949”, *War&Society*, 18/2 (Temmuz 2013), 93.

³² Thomas D. Goodall, “Gunboat Diplomacy: Does It Have A Place In The 1990’s?”, *Globalsecurity* (E.T. 10 Ocak 2021).

³³ Evren Mercan, *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi* (İstanbul: Dergâh, 2018), 79.

³⁴ Deborah Sanders, “U.S. Naval Diplomacy in the Black Sea: Sending Mixed Messages”, *Naval War College Review* 60/3 (Summer 2007), 61.

³⁵ Alan, “Propaganda Aracı Olarak Gambot Diploması”, 12.

³⁶ P.K. Ghosh, “Revisiting Gunboat Diplomacy: An Instrument of Threat or Use of Limited Naval Force”, *Ciaotest*, (E.T. 11 Ocak 2021).

³⁷ Dunaway, *Gunboat Diplomacy in a New World Order*, 48.

Catalytic (katalitik); politika yapıcılar için seçenekleri arttıran yani karşı tarafın istenen bir hareket tarzını benimsemesi için zorlanması, expressive (etkileyici); donanma gücünün etkisiyle bir mesajı iletmek için tasarlanmıştır.³⁸ Expressive güç yalnızca belirsiz sonuçlar vaadederek.³⁹

Gambot diplomasisi uygulama bakımından iki gruptan oluşan beş ana taktikten meydana gelir. Birinci grup taktikler, denizdeki güç politikalarının temsilcisidir. Çoğu zaman uygulanan bayrak gösterme taktiği, denizlerde güç göstererek korku yaratmak ve sahil kesimlerinde kuvvet kullanma teşebbüsü niyetinin belirtilmesini sağlamak için donanma kuvvetlerinin sürekli gösterilmesidir. Özel hareketin yayılması taktiği ise bayrak gösterme taktiğinin daha özel bir uygulamasıdır.⁴⁰ Bu taktiğin amacı, hedef devletin amfibi taarruz (deniz ve kara), hava taarruzu, bombardıman ve abluka gibi operasyonel tekniklerle korkutulmasıdır.⁴¹ İkinci grup taktikler Deniz Nüfuz ve Etki Politikalarını temsil eder. “Deniz Yardımı”, “Harekât Ziyaretleri” ve “Özel İyi Niyet Ziyaretleri” taktiklerinden oluşur.⁴²

Gambot diplomasinin kavramsal olarak en geniş kökleri pazarlık, muhabere (işaret verme) ve kuvvet teorileridir. Gambot diplomasi için zorlayıcı ve caydırıcılık teorileri daha fazla ayrıntılı temel sağlar. George ve Smoke’un belirttiği gibi caydırıcı diplomasi, mevcut statükoyu korumaya çalışırken zorlayıcı diplomasi, statükoyu değiştirmeye çalışır. Gambot diplomasi çeşitli durumlarda hem zorlayıcı hem de caydırıcı diplomasinin unsurlarını kullanabilir.⁴³ Aslında gambot diplomasisi, caydırıcılık, zorlama ve güvence gibi faaliyetleriyle psikolojik bir olgudur. Yani donanma diplomasisi kuvvetten ziyade

³⁸ Christian Le Miére, “The Return of Gunboat Diplomacy”, *Survival* 53/5 (Eylül 2011), 55.

³⁹ Kevin Rowlands, “Decided Preponderance at Sea: Naval Diplomacy in Strategic Thought”, *Naval War Collage Review* 65/4 (Autumn 2012), 91.

⁴⁰ Cumhuriyet Arşivi, “Gambot Diplomasi” (17 Ocak 2021).

⁴¹ Zafer Ay, “Gambot Diplomasisi (Gunboat Diplomacy)”, <https://www.gencdiplomatlar.com/masalar/gambot-diplomasisi-gunboat-diplomacy.html> (E.T. 17 Ocak 2021).

⁴² <http://www.cumhuriyetarsivi.com/katalog/4509/sayfa/1986/11/16/10.xhtml>.

⁴³ Robert Mandel, “The Effectiveness of Gunboat Diplomacy”, *International Studies Quarterly* 30/1 (Mart 1986), 60.

sinir testi olarak da belirtilmektedir.⁴⁴ Gambot diplomasinin en önemli özelliklerinden biri, amaca ulaşmak için donanma kuvvetlerinin kullanılmasıdır.⁴⁵

Gambot diplomasinin etkili bir şekilde uygulanması için ilk ön şart, sınırlı hedefler, kısıtlama eylemi ve mütevazı güç kullanımıdır. İkinci ön koşul ise önceden net bir şekilde belirlenmiş çıkarları korumak için öncü olan kişinin kararlılığı ve gerekirse daha fazla güç kullanma konusundaki tutumunun güvenilirliğidir. Gambot diplomasisi, eylemin amaçlı, katalitik ya da etkileyici olmasından çok eylem kesin olursa başarılıdır.⁴⁶

Her ne kadar öne sürülmüş birtakım taleplerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla rakibini donanma gücü kullanmakla tehdit etmek, uluslararası hukuk normlarına aykırı olsa da 19. yüzyılda gambot diploması, sömürge gücünün arttırılması ve ülke dışındaki vatandaşlara siyasi koruma sağlanması gibi sebeplerle sıkça kullanılmıştır.⁴⁷

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, gambot diplomasinin kavramsal kökenleri; pazarlık, uyarı ve güç gösterme teorilerini kapsamaktadır. Bu teorilerin bir araya gelmesiyle ilk olarak rakip devlete zorlayıcı bir diploması uygulanır, ardından güç gösterilerinin harekete geçmesiyle gambot diploması uygulamaya konulur. Gambot diplomasie başvuran devletler, denizden en üst düzeyde çıkar elde etmeyi ve belirli siyasi görüşü karşı tarafa kabul ettirmeyi amaçlamıştır. 19. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası alanda yaşanan gelişim ve değişimlerle birlikte özellikle güçlü donanmalara sahip olan ülkeler, savaş ilan etmeden sık sık bu uygulamaya başvurmuşlardır.⁴⁸ Aslında gambot diplomasinin Avrupa'ya özgü olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Avrupa ticari amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla gambot diploması olarak adlandırılan deniz şiddetini organize etmiştir.⁴⁹

Gambot diplomasisi yalnızca zayıf devletlere uygulanmamıştır. Zaman zaman büyük devletler kendi çıkarlarına uygun olarak birbirlerine karşı gambot diplomasisi

⁴⁴ Ken Booth, "Naval Strategy and the Spread of Psycho-Legal Boundaries at Sea", *International Journal* 38/3 (Summer 1983), 382.

⁴⁵ Ghosh, "Revisiting Gunboat Diplomacy".

⁴⁶ Mandel, "The Effectiveness of Gunboat Diplomacy", 67.

⁴⁷ Metin Ünver-Murat Hulkiender, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar 1901 Hadisesi* (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2018), 31.

⁴⁸ Çolak-Aydar, "İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi", 960-962.

⁴⁹ J. C. Sharman, "Gunboat Diplomacy: Power and Profit at Sea in the Making of the International System", <https://www.tcd.ie/triss/assets/PDFs/Sharman-paper.pdf> (E.T. 27 Ocak 2021).

uygulamışlardır. Mesela İtalya’da 1846 yılında gerçekleşen seçimlerde liberal bir papa IX. Pius’un seçilmesi, özellikle Avusturya’yı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine papanın bağımsızlığına iyi niyet göstergesi olarak İngiliz donanması, Fransa ve Avusturya’yı Roma’ya müdahale etme konusunda uyarmak için İtalya’nın batı kıyılarına gelmiştir.⁵⁰ Bu tip örnekleri Osmanlı toprakları üzerinde de görmek mümkündür.

19. ve 20. yüzyıllarda büyük devletler tarafından yoğun bir şekilde kullanılan gambot diplomasinin artık işe yaramadığını ve donanmaya dayalı gücün kullanımının modasının geçmiş olduğunu savunan bir kitle vardır. Mesela, Peter Nailor gambot diplomasinin modasının geçtiğini savunanlardandır.⁵¹ Ancak bu görüşün tam olarak doğru olduğu söylenemez. Nitekim günümüzde dahi devletler, donanmalarını farklı ülke sularına göndererek “buradayım” mesajı vermeye devam etmektedir. Bu bağlamda gambot diplomasinin mucidi olan İngiltere ön plana çıkmaktadır.

1.2. İngiliz Armadası ve Gambot Diplomasisi

Gambot diplomasinin uygulanabilmesi için denizlerde üstünlük kurmak oldukça önemlidir. Bu bakımdan 18. yüzyıl denizlerde İngiliz üstünlüğünün yaşandığı bir dönemdir. Çünkü bir ada ülkesi olan ve denizlerde rakipsiz hale gelen İngiltere, düşmanlarını caydıracak bir donanma kuvvetine sahip olmuştu. Akdeniz kraliyet donanması 1704’te Cebelitarık, 1708’de Minorca’nın ele geçirilmesiyle Akdeniz’de kalıcı bir filo oluşturdu. 18. yüzyıl boyunca Akdeniz’de İngiliz donanmasının varlığı, gambot diplomasinin işaretiydi.⁵²

18. yüzyıl sonlarında İngiliz savaş gemileri, denizlerdeki tansiyonu azaltmak ve dostluk kazanmak amacıyla hediyeler göndererek etki alanı oluşturmaya çalıştı. Ancak 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi’yle birlikte İngiliz filosu, daha küçük, ekonomik ve buharlı savaş gemilerine yoğunlaştı. Dolayısıyla İngiliz donanmasının kuvveti değişti ve İngiliz donanması sığ sulara daha etkili bir hale geldi. Bu gelişmelerle birlikte İngiltere,

⁵⁰ John Lowe, *Britain and Foreign Affairs 1815-1885 Europe and Overseas* (London-New York: Routledge, 1998), 49.

⁵¹ Goodall, “Gunboat Diplomacy”.

⁵² Carla Rahn Phillips, “Navies and the Mediterranean in the Early Modern Period”, *Naval Strategy and Power in the Mediterranean Past, Present and Future*, ed. John B. Hottendorf (London: Routledge, 2013), 27.

çıkarlarının tehdit edildiği her yerde İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston'un ortaya koyduğu "bir gambot gönder" prensibini sık sık uygulamaya başladı.⁵³

1850'li yıllarda poundun dünya para rezervi haline gelmesiyle birlikte ticaret kalıpları da zaman içinde değişti. Bu da Britanya'nın Avrupa'dan uzaklaşmasına ve dünya polisi rolüyle hareket etmek için donanma gücünü kullanarak uluslararası bir dış politika oluşturmaya sebep oldu. Öyle ki gıda ve hammaddeye bağımlılığın artmasıyla Rosebery, "tek emin politikamız filomuzu güçlendirmektir" diyerek donanmanın önemine vurgu yapmıştır.⁵⁴ Aslında gambot diplomasi, yalnızca donanma gücüyle alakalıyken, Kraliyet donanmasını savaşa girmeden, gemilerini konuşlandırarak İngiliz çıkarlarını koruma yeteneğinin tarihsel bir modeli oldu.⁵⁵ Yani gambot diplomasi, İngiltere'nin nüfuzu altına almak istediği devletlere karşı gerektiği zaman askeri güç kullanarak baskı kurmak için kullandığı dış politika aracı oldu.⁵⁶

İngiltere, Pax Britannica denilen genel barış döneminde, dünya polisi rolüyle açık denizlerde görülmeye başlandı. Yabancı istasyonlar üzerine kurulan İngiliz gemilerinin öncelikli amacı, İngiliz ticaretini ve konsolosluk faaliyetlerini yürütmektir. Bunun için gerektiğinde yabancı güçlere ya da yerli liderlere karşı gambot diplomasisi uyguluyorlardı. Fransa ve ABD, kıyılarında istikrarı sağlamak için donanma güçlerini kullansa da bu dönem İngiltere'nin dönemidir ve hiçbirisi İngiltere kadar başarılı olamamıştır.⁵⁷

19. yüzyılın ortasında İngiliz Başbakanı Lord Palmerston'un bir konuşmasında dünyanın çeşitli coğrafyalarında dağılmış olan İngiliz vatandaşlarının statüsünü, Roma döneminin meşhur "ben bir Roma vatandaşım" ifadesi ile özdeşleştirmiş olması ve her ne şekilde olursa olsun İngiliz vatandaşlarına yapılacak olan bir yanlış ya da haksızlık karşısında İngiliz vatandaşlarının korunacağına yönelik ifadeleri, söz konusu gambot diplomasisinin

⁵³ Barry M. Gough, *Gunboat Frontier British Maritime Authority and Northwest Coast Indians 1846-1890* (Vancouver: University of British Columbia Press, 1984), 12.

⁵⁴ Lowe, *Britain and Foreign Affairs*, 10.

⁵⁵ Peter Hunter, "From Gunboat Diplomacy to Growler Diplomacy", *Protecting National Power: Reconceiving Australian Air Power Strategy For An Age of High Contest* (August 2019), 19.

⁵⁶ Mercan, *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*, 79.

⁵⁷ Çolak-Aydar, "İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi", 962-963.

en önemli gerekçelerinden biridir.⁵⁸ Palmerston donanmaya o kadar önem veriyordu ki nerede bir İngiliz vatandaşı zora düşse oraya donanma gönderilmeli ve İngiliz çıkarları korunana kadar orada kalmalı diyordu.⁵⁹ Böylece İngiliz gambot diplomasisinin nedenlerini açıklamış oldu. O'nun bakış açısı yalnızca İngiltere'nin değil diğer Büyük Güçlerin de meseleye bakış açısını göstermektedir.

Aslına bakılırsa “bir gambot gönder!” 19. yüzyılda İngiliz dış politikasının desteklenmesi için donanma gücü, Cezayir'den Zanzibar'a kadar İngiliz çıkarlarının korunması ve istenmeyen bir durumla karşılaşıldığında eylemde bulunan ulusların korkutulması için kullanıldı.⁶⁰ Bu nedenle gambot diplomasisi, özellikle İngiltere'nin en önemli politikası haline geldi.

1.2.1. İlk Gambot Diplomasisi Örnekleri (1740-1764)

Tarihte bilinen ilk gambot örneği 1740 yılında İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. 1654-1660 yılları arasında İngiltere ile İspanya arasındaki savaş sırasında, İngiliz donanmasında görevli Amiral George Anson'un İspanya'nın Pasifik'teki adalarını ele geçirmek istemesi üzerine meydana gelmiştir. Anson, Avrupalı tüccarların da içinde yaşadığı Çin'in Kanton bölgesine gitmek için beklerken, donanmasında bulunan gemilerden birine ağır topun günde iki kez patlatılması emrini vermiştir. Anson böylece herkese gözdağı vererek Kanton'dan istediklerini almayı düşünüyordu. Nitekim bu baskılar sonuç vermiş ve her ne kadar şehre girmesi yasak olsa da Kanton Genel Valisi ile görüşüp istediklerini elde etmiştir.⁶¹

Yedi Yıl Savaşları'nın ardından imzalanan 1763 Paris Barış Antlaşması'nın sonucunu takip eden yıllarda İngiliz Başbakanı George Grenville önemli bir üne sahip olmuştur. O, üstünlüğü kanıtlanmış olan İngiliz donanmasının, İngiliz diplomasisini güçlendirmek ve de İngiltere'yi tehlikeye atabilecek olayları engellemek için kullanılması gerektiğini düşünüyordu. Grenville Hükümeti, 1764-1765 yıllarında Türk Adalarında, Gambiya ve

⁵⁸ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 33.

⁵⁹ Bayram Soy, “Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 7 (Aralık 2007), 145.

⁶⁰ David Kent, “Power, Protest, Poaching, and the Tweed Fisheries Acts of 1857 and 1859: “Send A Gunboat!”, *Notern History*, 42/2 (Eylül 2005), 294.

⁶¹ Yavuz, “Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi”, 33.

Honduras'ta tehdit edildiğinde İngiliz çıkarlarını savunmak için diplomasi ve donanma kaynaklarını bir arada kullanmıştı ve bu durum Fransa ve İspanya ile olan ilişkilerinin bir parçasını şekillendirmiş oldu.⁶²

İngiltere, Honduras ve Türk Adalarında, İspanya ve Fransa'yla sırasıyla sorunlar yaşamıştı. Honduras'taki ilk sorun İspanya'ya ait Honduras ve Mosquito sahillerinde odun ve maun kesme işinde, İngilizlerin öne sürdükleri haklarla ilgiliydi ki İngiliz iddiaları, İspanya'nın yedi yıl savaşlarına girmesinin ana sebeplerinden biridir. 29 Aralık 1763'te İngiliz karşıtı talimatlarla hareket eden donanma ve Hint Adaları Bakanı Don Julian de Arriaga de Esterios, odunculara İspanya veya İngiltere kralından yazılı izin verilene kadar Rio Hondo'dan ayrılmalarını emretmiş ve küçük bir askeri kuvvetle onları korkutmuştu. Bu durum üzerine Grenville, donanma gücü kullanmanın gerekliliğini düşünmeye başlamış ve Batı Hint adalarındaki sorunlar giderildikten sonra İngiliz çıkarlarını korumak için donanma gücüne başvurma kararı alınmıştı. Bu arada Fransa, Türk Adası'nı işgal etmiş, buradaki evleri yakmış ve 14 küçük yelkenli gemiyi ele geçirmişti.⁶³ Bahama Valisi Shirley, Türk Adası'ndan aldığı raporları 20 Temmuz 1764'te Halifax'a iletmış ve Türk Adası'nın kaybının Bahamalar'ın kaybına sebep olabileceğini ve nihayetinde bütün İngiliz Kuzey Amerika'sını tehlikeye sokabileceğini bildirmiştir.

Honduras ve Türk Adası'nın yakınlığından dolayı Grenville, bir donanma konuşlandırmayı düşünmeye başlamıştır. Fransa'yla anlaşmak için birçok kabine toplantısı yapılmış ve sonunda Grenville ve devlet adamları, Fransız itirazlarından memnun kalmamıştır. Bu yüzden 5. kabine toplantısında Tuğamiral William Burnaby'e Türk Adası'nın kurtarılması ve Honduras'a müdahale emri verildi.⁶⁴ Burnaby, Fransızlara ait tüm izleri yok etmek ve zararların tazminini sağlamak için Türk Adası'na Venus ve Ferret adlı küçük savaş gemilerini gönderdi. İngiltere'nin burada uyguladığı gambot diplomasisi başarılı olmuş ve odun kesiciler yeniden bölgeye gelmiştir.⁶⁵

⁶² Nicholas Tracy, "The Gunboat Diplomacy of the Government of George Grenville, 1764-1765: The Honduras, Turks Island and Gambian Incidents", *The Historical Journal* 17/4 (Aralık 1974) 711.

⁶³ Yavuz-Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", 299.

⁶⁴ Tracy, "The Gunboat Diplomacy of the Government of George Grenville", 718.

⁶⁵ Yavuz-Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", 299.

4 Ekim 1764'te bir İngiliz kolonisi olan Gambiya'da da karışıklıklar vardı. İngiliz majestelerinin nesnelerinin ticaretini yapma haklarını korumak, herhangi bir anlaşmazlığı önlemek ve majestelerinin mülkiyetini savunmak için Afrika kıyısına 40 veya 50 silah gemisi ve küçük fırkateyn yollanması konusunda anlaşmaya varılmıştır.⁶⁶ İngiltere Honduras, Gambiya ve Türk Adası'nda yalnızca donanma yollayarak gambot diplomasisini başarılı bir şekilde uygulamış ve amaçlarına ulaşmıştır. Fransa ve İspanya'nın bölgedeki etkisini azaltarak İngiliz çıkarlarını korumuştur.

1.2.2. Afyon Savaşları ve İngiliz Gambot Diplomasisi (1839-1842)

Korkutma ve gözdağı verme siyaseti olan gambot diplomasisi, zaman zaman işgallere ya da savaşlara neden olmuştur. Gambot diplomasisinin ortaya çıktığı önemli olaylardan biri de 1839-1842 Afyon Savaşları'dır. Avrupalı sömürgeci ülkeler, özellikle İngiltere uzun yıllar Çin'i dünya ticaretine açmaya çalışmışlarsa da bu konudaki tüm denemelere rağmen ilerleme sağlayamamışlardır. İngiltere, çay tüketimi nedeniyle Çin ile olan ticaretinden sürekli açık vermektedir. Bu açığı kapatmak için zamanla İngilizler, Çin'de önemli bir afyon pazarı oluşturmuşlar ve 18. yüzyıldan itibaren yabancı tüccarlar, Çin'e özellikle Hindistan'dan kaçak afyon getirmeye başlamışlardır. Afyon ticaretinin 1820'den sonra çok fazla artması, Çin'de afyon tüketimi bağımlılığın oluşmasına neden olmuştur.⁶⁷ Bu da Çin'de ciddi bir sosyal ve ekonomik bozulmaya neden oluyordu. Afyon savaşları, Çin'in afyon ticaretini durdurma girişimlerinden dolayı ortaya çıkmıştır.⁶⁸

İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası'nın genel ticaret tekelinin süresi 1833'te dolmuş ve yeniden anlaşma sağlanmıştır. Yeni anlaşmayla özel girişimcilere de ticarette bulunma hakkı verilmiş ve böylece Çin ticaretine dahil olan yeni şirketler ve satış temsilcileriyle birlikte, afyon ticaretinin hacmi çok yükselmiştir. Öyle ki 19. yüzyıl başlarında ticari açık Çin'in lehine 26 milyon İspanya doları iken, 1828-1836 yılları arasında Çin'in aleyhine 38 milyon İspanya doları olmuştur.⁶⁹ Tüm bu yaşananlar Çin'de önemli ekonomik ve sosyal sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Buna müteakip Çin İmparatoru'nun afyon

⁶⁶ Tracy, "The Gunboat Diplomacy of the Government of George Grenville", 726.

⁶⁷ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 34.

⁶⁸ Kenneth Pletcher, "Opium Wars", *Britannica*, (E.T. 31 Ocak 2021).

⁶⁹ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 34.

ticaretini yasaklama girişimleri İngiliz ticari çıkarlarına aykırı olduğundan bölgede yıllarca sürecek olan afyon savaşlarına neden oldu.⁷⁰ Bu süreçte İngiltere, zaman zaman gambot diplomasisine başvurarak Çin'e karşı çıkarlarını sürdürmeye ve istediklerini elde etmeye çalışmıştır. Gambot diplomasisinin işe yaramadığı yerlerde ise Çin'e karşı saldırıya geçmişlerdir.

İngiltere, Çin'in batıya açılan tek kapısı olan Kanton'daki⁷¹ ticari çıkarlarını korumak amacıyla ilk kez bir Ticaret Şefi görevlendirerek Charles Napier'ı bölgeye göndermiştir. Napier, tüm protokol kurallarını çiğneyerek 1834 Temmuz'unda izin almadan savaş gemisiyle Kanton'a girmiştir. Bu gelişme üzerine Çinli yetkililer hemen ticareti kesince, Kraliyet donanması da Kanton girişini koruyan mevzileri bombalamıştır. Bundan sonra Britanya başka bir manevra daha yapamamış ve geriye çekilmiştir. Kısa bir süre sonra ise Napier ateşlenerek hayatını kaybetmişti. İngiltere ve Çin arasındaki savaş bu olaydan tam beş yıl sonra patlak vermiştir.⁷²

Çin Hükümeti, 1839 baharında İngiliz tüccarların Kanton'da depoladığı 20.000'den fazla afyon sandığına el koydu ve bunları imha etti. Temmuz ayında ise bazı sarhoş İngiliz denizciler, bir Çin köylüsünü öldürünce iki taraf arasındaki düşmanlık iyice arttı. İngiliz Hükümeti, vatandaşlarının Çin mahkemelerinde yargılanmasını istemedikleri için onları teslim etmeyi reddetti. O yıl, İngiliz savaş gemileri, Hong Kong'taki Pearl Nehri ağzındaki Çin ablukasını kırdı. 1840 yılında İngiliz Hükümeti, Hong Kong'a gelen Çin'e bir donanma gücü göndermeye karar vermiştir.⁷³ 21 Haziran 1840 tarihinde bir İngiliz donanması Makao açıklarına gelmiş ve Dinghai Limanı'nı bombalamak için harekete geçmiş ve iki taraf arasında çatışmalar başlamıştır.⁷⁴ Yapılan müzakereler neticesinde İngiliz gemileri geçici süreyle bölgeden ayrılmıştır. Eylül 1840 yılında tehditkâr gemiler tekrar Bei He Irmağı ağzına gelmişlerdi.⁷⁵

⁷⁰ Pletcher, "Opium Wars".

⁷¹ Yavuz-Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", 301.

⁷² Nick Robins, *Dünyayı Değiştiren Şirket Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi*, çev. M. İnanç Özemekçi (İstanbul: H20 Yayınevi, 2017), 243.

⁷³ Pletcher, "Opium Wars".

⁷⁴ Steve Tsang, *A Modern History of Hong Kong* (Hong Kong: I.B.Tauris & Co. Ltd., 2007), 13, 29.

⁷⁵ W. Travis Hanes III - Frank Sanello, *The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another* (Naperville-Illinois: Sourcebooks, 2002), 101.

Çin Hükümeti'ne yasadışı olan afyon dahil olmak üzere, Çin pazarını yabancı ticaretine açmak⁷⁶ için baskı yapmakta kararlı olan İngilizler, büyük bir sefer başlatmışlardır. 25 kalyon, 14 buharlı gemi, 9 destek gemisi ve 10.000 askerle savaşa girmişlerdir.⁷⁷

İngiliz filosu Pearl Nehri ağzından Kanton'a doğru ilerlemiş ve burada aylarca süren müzakereler sırasında uyguladığı gambot diplomasisi işe yaramamıştır.⁷⁸ Ardından 1841 Mayıs'ında şehre saldırmış ve burayı işgal etmiştir. 1842 yılında Amiral Sir William Parker, savaşı sona erdirecek bir hamleyle Nanjing'e hücum düzenlemeye karar vermiştir. İngiliz buharlı gemileri Çin kalelerini yıkmış, büyük kanalı kapatmış ve böylece Çin Hükümeti'ni antlaşma imzalamaya mecbur bırakmışlardır.⁷⁹

İki taraf arasında gerçekleşen görüşmelerin ardından 29 Ağustos 1842 tarihinde Nanking Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁰ Nanking Antlaşması ile Çin, Hong Kong adasını İngiltere'ye vermeyi, Foochow, Kanton, Amoy, Şanghay ve Ningpo olmak üzere beş limanını Avrupa gemi ve tüccarlarına açmayı, İngiltere'ye büyük bir savaş tazminatı ödemeyi ve adli kapitülasyon tanımayı kabul etmiştir.⁸¹ 8 Ekim 1843 tarihinde imzalanan İngiliz Bogue Ek Antlaşması, İngiliz vatandaşlarına sınıf ötesi ve en çok tercih edilen ulus statüsü kazandırmıştır.⁸² Yine bu antlaşmayla İngiltere'ye beş antlaşma limanının her birine gambot yerleştirme hakkı verilmiştir. İngilizler, Hong Kong ve Kanton arasındaki Pearl Nehri'nde devriye gezmek için bir filo oluşturarak Kanton'daki etkisini arttırmıştır. Böylece İngiltere donanma gücünü sınırlı bir şekilde kullanarak yani gambot diplomasisinin etkisiyle önemli kazanımlar elde etmiştir.⁸³ Ayrıca İngiltere, istediklerini tam olarak elde edene kadar gambot diplomasisine başvurmaya devam etmiştir.

⁷⁶ Sharman, "Gunboat Diplomacy".

⁷⁷ Bruce vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı*, 223.

⁷⁸ Yavuz-Yormaz, "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)", 302.

⁷⁹ Bruce vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı*, 223.

⁸⁰ Pletcher, "Opium Wars".

⁸¹ Esra Danacıoğlu Tamur, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/12 (Bahar 2006), 10.

⁸² Pletcher, "Opium Wars".

⁸³ Wong, "The Limits of Naval Power", 97.

Afyon savaşlarıyla birlikte Çin, dış ticarete açılmaya ve batıyla ilişki kurmaya zorlanmıştır.⁸⁴ Yani Afyon Savaşları, bir ülkenin güç kullanımıyla dünya ekonomi sistemine zorla entegre edilmesinin önemli bir örneğidir. Afyon savaşlarıyla başlayan ve Çin'in Batı dünyası tarafından sömürge haline getirilmesi dönemini içeren süreci Çinliler, "Onursuzluk Yüzyılı" olarak adlandırmışlardır.⁸⁵

1849'da İngiliz Hükümeti, Sir John Bowring'i Kanton'a Konsolos olarak atamıştır. Bowring, Nanking Antlaşması'nın şartlarına rağmen Çin'de hala ticari bir ekonomik ilerleme sağlanamadığını düşündüğünden, bu tıkanıklığı gidermek amacıyla askeri gücü devreye sokarak antlaşmanın tam anlamıyla uygulanmasını hedeflemiştir. Bowring, diplomasi ve hücumbot tehditleriyle Siam'a serbest ticaret esasına dayalı İngiliz lehine bir ticaret antlaşması imzalatmasına rağmen, dikbaşlı mandarinlere (Çinli bürokratlar) Nanking Antlaşmasını yeniletme konusunda önemli bir ilerleme kaydedememiştir.⁸⁶ İsteddiği fırsatı 8 Ekim 1856 tarihinde bulmuştu. Çinli yetkililer, Arrow isimli yelkenli gemiye kaçakçılık ve korsanlık şüphesi nedeniyle alıkoydu. Hong Kong bandıralı Çin yapımı olan geminin sahibi ve mürettebatı Çinli, kaptanı İrlandalı'ydı. Gemideki mürettebattan kimilerinin tutuklanması ve ortaya atılan iddiaya göre İngiliz bayrağının indirilmesi üzerine Kanton'daki İngiliz Konsolosu Harry Parkes olaya dahil olmuştu.⁸⁷ Yaşanan tüm bu gelişmeler üzerine Parkes, İmparatorun temsilcisi olan ve Kanton'daki ilişkileri yürütmekle görevli Komiser Yeh Ming Chen Yeh'e bir protesto göndermiştir. İki taraf arasında yaşanan diplomasi ve baskı sonuç vermeyince Parkes ile olayları değerlendiren Bowring, Kanton'a giriş sorununu çözmek amacıyla bir filo ile olaya müdahale etmeyi yani gambot diplomasisi uygulamayı önermiştir.⁸⁸

İlerleyen günlerde bir İngiliz savaş gemisi, Pearl Nehri ağzına kadar gelerek Kanton'u bombalamıştır. Ardından İngiliz ve Çin birlikleri arasında başlayan çatışmalarla birlikte ticaret durmuştur. Hadiseler, Yeh'in misilleme yaparak halkı, yabancı tüccarlara karşı kışkırtması ve katliam emriyle birlikte farklı bir boyuta taşınmıştı. Aralık 1856 yılında

⁸⁴ Hans Konrad Van Tilburg, *A Civil War Gunboat in Pacific Waters: Life on Board USS Saginaw*, (Florida: University Press of Florida, 2010), 12.

⁸⁵ Tamur, "19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", 11.

⁸⁶ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 35-36.

⁸⁷ Wong, "The Limits of Naval Power", 99.

⁸⁸ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 36.

Kanton'daki Çinliler yabancı fabrikaları yaktı ve iki taraf arasındaki gerilim tırmandı. Bu sırada Fransızlar 1856'nın başlarında öldürülen Fransız misyonerini bahane ederek İngiliz askeri seferine katılmış ve 1857'nin sonlarında müttefikler, askeri operasyonlara başlamışlardı.⁸⁹

1858 yılının mayıs ayında İngiliz savaş gemileri Tien-tsin'e ulaşmış ve Çinlileri müzakereye zorlamışlardır. İngilizler, savaş sırasında dahi gambot diplomasisi uygulanmaya devam ediyordu. Bunun üzerine Haziran 1858'de Tien-tsin Antlaşması imzalanmıştır.⁹⁰ Bu antlaşma neticesinde yeni limanlar İngiliz ve Fransız tüccarlara açılmış, yabancılara sürekli yaşamamak şartıyla ülke içlerine giriş izni, Avrupalı devletlere Pekin'de sürekli elçi bulundurma hakkı verilmiştir.⁹¹ Buna ilaveten yıl içinde Şanghay'da yapılan müzakerelerle afyon ithalatı yasal hale getirilmiştir. İngilizler 1858 yılı yazında Tien-tsin'den çekilmiş, ancak Haziran 1859 yılında yapılan antlaşmaları onaylamak için Fransız diplomatlarla Pekin'e giderken bölgeye geri dönmüşlerdir. Çinlilerin antlaşmaları onaylamayı reddetmesiyle birlikte müttefikler, Ağustos 1860'ta daha büyük savaş gemileriyle Dagü bataryalarını topa tuttular. Tien-tsin'e doğru ilerlediler ve ardından Pekin'i işgal ederek şehri yağmaladılar.⁹² Ekim ayında Pekin'de bulunan Çin İmparatoruna ait olan Yazlık Sarayı yaktılar.⁹³ Çin, Tien-tsin Antlaşması'na uymayı kabul ederek 1860 yılında Pekin Antlaşması'nı imzalamıştır. Pekin Antlaşması'nın maddelerinde misyoner faaliyetlerine yönelik hükümlere yer verilmiştir. Buna göre; misyonerler ülkenin her yerinde rahatça ibadet etme ve vaaz verme yetkisine sahip olacak, Çinliler herhangi bir baskı ve cezalandırmaya uğramayacaktı.⁹⁴ Ayrıca Çin, İngiliz egemenliğindeki devletlerle eşit sayılacaktı.⁹⁵

Böylece İngiltere donanma gücünü bazen yalnızca güç gösterisi için bazen de doğrudan saldırı amaçlı kullanarak ticari çıkarlarını korumuş ve önemli ayrıcalıklar kazanmıştır. Nitekim İngiltere bir devlet yöneticisinin dinini bile kendi belirleyecek duruma gelmiştir.

⁸⁹ Pletcher, "Opium Wars".

⁹⁰ Lowe, *Britain and Foreign Affairs*, 51.

⁹¹ Tamur, "19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", 11.

⁹² Pletcher, "Opium Wars".

⁹³ Lowe, *Britain and Foreign Affairs*, 51.

⁹⁴ Tamur, "19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetleri", 11.

⁹⁵ Gürhan Kırilen, *Çin'de Afyon Savaşları* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015), 115.

Yani İngiltere, Gambot diplomasisini uygulayarak istediği avantajları elde etmiştir. İngiltere buna benzer bir durumu Akdeniz’de Yunanistan’a karşı da uygulamıştır.

1.2.3. Don Pacifico Olayı ve İngiliz Gambot Diplomasisi (1847-1850)

Gambot diplomasisinin en önemli örneklerinden biri, İngiltere ve Yunanistan arasında yaşanan Don Pacifico olayıdır. İki devlet arasındaki diplomatik krizin nedeni olan Don Pacifico, Atina’da yaşayan bir Portekiz Yahudisi’dir.⁹⁶ Aslen İngiliz olmamasına rağmen Cebelitarık’ta doğmasından dolayı İngiliz vatandaşlığı almıştır. İki taraf arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan olay 1847 yılında Ortodoks ayini sırasında Don Pacifico’nun evinin yağmalanmasıyla patlak vermiştir.

1847 yılında İngiliz iş adamı ve aynı zamanda politikacısı olan Mayer de Rothschild, Yunan Hükümeti ile olası bir kredi meselesini görüşmek için Atina’ya gitmiş ve bu ziyaret Yunan Ortodokslarının kutladığı Paskalya tatiline denk gelmişti. O dönemde Atina’da Paskalya Bayramı’nda Yehuda tasvirinin yakılması geleneği mevcuttu. Fakat Baron M. de Rothschild’in Atina’da bulunması nedeniyle, hükümetten gösterilerin durdurulması talebinde bulunulmuştu. Bu talep, Yunan Hükümeti tarafından kabul edilmiş ve kutlamanın engellenmesi için birtakım önlemler alınmıştı. Ancak hükümetin aldığı bu önlemlerden Don Pacifico sorumlu görülmüş ve bu da onun mağdur edilmesine sebep olmuştur.⁹⁷ 1847 Paskalya’sında yaklaşık 500 kişilik büyük bir grup tarafından Don Pacifico’nun evine ateş açılmış ve evi talan edilmiştir. Bu olayı gerçekleştirenler arasında Yunan Harbiye Nazırının oğulları da bulunmaktadır.⁹⁸

Yaşanan bu olaylar üzerine Don Pacifico, Yunan Hükümeti’nden zararının karşılanması için tazminat talebinde bulunmuştur. Pacifico’nun yüksek tazminat talebi, Yunan Hükümeti tarafından onaylanmamış ve bunun üzerine Pacifico, İngiliz Hükümeti’nden yardım istemiştir. İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston’a göre Yunan Hükümeti görevini ihmal etmiş, suçluları bulup cezalandırmak konusunda adil davranmamıştır. Lord Palmerston, kendisinden beklenen yardım isteğini reddetmemiştir. Çünkü Palmerston’a göre, İngiliz vatandaşları her nerede yaşıyorsa yaşasın zor durumda kalmaları halinde

⁹⁶ Lowe, *Britain and Foreign Affairs*, 52; Wikipedia, “Don Pacifico Affair”, (E.T. 23 Ocak 2021).

⁹⁷ Çolak-Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi”, 968.

⁹⁸ Çolak-Aydar, “Lord Palmerston’un Parlamento Nutku”, 18.

İngiltere’de ikamet ediyormuşçasına himaye görmeyi hak ediyorlardı.⁹⁹ Zaten İngiltere’yi rahatsız eden tek konu Don Pacifico meselesi değildi. 1850’de İngiltere ve Yunanistan arasında küçük de olsa uzun süredir devam eden bir dizi anlaşmazlık vardı. İngiltere, İyon adaları üzerinde hamilik uyguluyordu ve İyon adalarına yakın iki küçük ada olan Cervi ve Sapienza’nın kontrolü konusunda Yunanistan ile çekişme halindeydi.¹⁰⁰ Yine arsa alım satımıyla ilgilenen George Finlay isimli kişinin arsasının zorla satın alınmak istenmesi,¹⁰¹ bir İngiliz gemisi olan Fantome mürettebatına kötü muamele uygulanması Pacifico olayında iki taraf arasında sorun oluşturan meselelerdi.¹⁰²

Yunanistan ve İngiltere arasındaki yaşanan tüm bu gelişmeler üzerine Palmerston, Akdeniz filosuna Yunan sahillerinin abluka altına alınması yani Yunanistan’a gambot diplomasisi uygulanması emrini vermiştir.¹⁰³ Ancak bu emir, O’nun Lordlar kamerasında eleştirilmesine neden olmuştu. Bu eleştirinin altında yatan en önemli sebep, Palmerston’un Yunanistan’ın bağımsızlığının garantörlüğünü elinde bulunduran Fransa ve Rusya’ya danışmadan hareket etmesidir. Nitekim Palmerston’un Yunan sahillerini ablukaya alması Fransa ve Rusya’nın Londra’ya güçlü protesto mesajları göndermelerine neden olmuştu.¹⁰⁴

Tüm bunlar yaşanırken Yunan Hükümeti’nin olaylara karşı duyarsız tutum sergilemesi ve İngiltere’nin taleplerine kayıtsız kalması üzerine Lord Palmerston, Atina’da bulunan İngiliz Elçisi Thomas Wyse ile iletişime geçmiştir. Wyse aracılığıyla, talep edilen tazminat miktarının netlik kazanması için Yunan Hükümeti’ne 24 saatlik bir süre tanıdığını iletmıştır. Yunan Hükümeti bu süre zarfında hiçbir girişimde bulunmayınca Palmerston, İngiliz donanma Amirali Parker’a Pire ve diğer Yunan sahillerini yeniden

⁹⁹ Çolak-Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi”, 968.

¹⁰⁰ Geoffrey Hick, “Don Pacifico, Democracy, and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852”, *The International History Review* 26/3 (Eylül 2004), 518.

¹⁰¹ Çolak-Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi”, 968.

¹⁰² Hick, “Don Pacifico, Democracy, and Danger”, 518.

¹⁰³ David Hannel, “Lord Palmerston and the ‘Don Pacifico Affair’ of 1850: The Ionian Connection”, *European History Quarterly* 19/4 (Ekim 1989), 495.

¹⁰⁴ Çolak-Aydar, “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi”, 965.

ablukaya alma emrini vermiştir.¹⁰⁵ İngiltere'nin ablukasına karşı koyamayan Yunanistan, 2 ay sonra İngiltere'nin şartlarını kabul etmiştir.¹⁰⁶

Palmerston, Don Pacifico davasıyla ilgili yaptığı konuşmanın sonlarına doğru Yunan Hükümeti'ne uyguladıkları ablukadan dolayı İngiltere'ye herhangi bir talepte bulunulmasının söz konusu olmadığını belirterek, olası herhangi bir uygulamaya karşı kendilerinin tedbir aldıklarını da söylemiştir. Daha sonra davada istedikleri sonuca ulaştıklarını ve Yunanistan'dan tazminat aldıklarını belirtmiştir.¹⁰⁷

Anlaşıldığı üzere İngiltere, kendi vatandaşı olan Don Pacifico'nun Yunan Hükümeti tarafından mağdur edilmesi üzerine olaya müdahil olmuş, kişinin zararlarının karşılanmasını talep etmiş, buna rağmen Yunanistan'dan olumlu bir eylem gelmemiştir. Bunun üzerine donanma gücünü kullanarak Yunan sahillerini ablukaya almış ve gambot diplomasisi yöntemiyle Yunanistan'ı zorlamaya başlamıştır. Uygulama sırasında Fransa'nın iki taraf arasında arabuluculuk yapması üzerine ablukaya ara verilmiş, ancak ortaya çıkan gelişmeler ve Palmerston'un kararlı tutumu ablukanın devam etmesine neden olmuştur. İngiltere bu olayda gambot diplomasisini başarılı bir şekilde uygulamış ve olay İngiltere'nin arzuladığı şekilde sonuçlanmıştır.¹⁰⁸ Gambot diplomasisi, 1840-1850 yılları arasında Lord Palmerston'un Dışişleri Bakanlığı'nı yürüttüğü süreçte zirve yapmıştır.¹⁰⁹

1.2.4. Güneydoğu Asya'da İngiliz Gambot Diplomasisi

İngiltere'nin bir gambot diplomasisi uygulaması da 5 Eylül 1852-20 Ocak 1853 tarihleri arasında gerçekleşen ve İkinci Birminya Savaşı olarak da bilinen savaş, Birmanya (Burma) egemenliğinin ve bağımsızlığının kademeli olarak sonlandığı üç savaştan ikincisi sırasında gerçekleşmiştir. İngilizlerle Burmalılar arasındaki sorun, Birinci Birminya Savaşı neticesinde çözülemediği için ikincisine neden olmuştur. Savaşın sonra

¹⁰⁵ Hick, "Don Pacifico, Democracy, and Danger", 519; Çolak-Aydar, "Lord Palmerston'un Parlamento Nutku", 18.

¹⁰⁶ Douglas Peifer, "Risk-free Coercion? Technological Disparity and Coercive Diplomacy" *European Security* 18/1 (Mart 2009), 17.

¹⁰⁷ Çolak-Aydar, "İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi", 974.

¹⁰⁸ Çolak-Aydar, "İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi", 975.

¹⁰⁹ Çolak-Aydar, "Lord Palmerston'un Parlamento Nutku", 36.

Burmalıların yeni lideri olan Tharrawaddy, Yandaboo Antlaşması'nı kabul etmeyi reddetmiş ve “İngilizler kardeşimi yendi, beni değil. Antlaşmayı ben yapmadığım için beni bağlamaz” diyerek İngiliz karşıtı tavrını belli edince sorunun temeli atılmıştır.¹¹⁰

Yeni hükümetin iş başına gelmesiyle Burma'da yavaş yavaş İngiliz tüccarlarının kötü muamele gördüğü ve Burma Hükümdarının Çin, Fransa ve Siam gibi yabancı güçlerden yardım almaya çalıştığı söylentileri yayılmaya başlamıştı. Savaşın doğrudan nedenini oluşturan şey, iki taraf arasındaki ticaret anlaşmazlıklarıydı. İngilizler, Yandaboo Antlaşması'yla kararlaştırılardan daha fazla ticaret vergisi ödediklerinden şikâyet ediyorlardı. Bu gelişmeler neticesinde İngiliz tüccarlar, İngiliz Hükümeti'nden Hindistan'daki haklarının korunmasını istemişlerdi. Bunun üzerine İngiltere, Lord Dalhousie'yi Hindistan'a Vali olarak atamıştır. Dalhousie, kendisine gelen şikayetleri Burma'nın işlerine karışmak için yeterli görmüş ve ilk olarak Lewis ve Sheppard şirketlerinden yasadışı olarak alınan parayı Burma Durbar'dan talep etmiştir. Dalhousie, bu işle meşgul olması için Donanma Amiralı Lambert'i Rangoon'a göndermişti. Bu sırada yaşanan başka bir olay da Rangoon Valisi'nin iki İngiliz gemisinin kaptanlarına gümrük ihlalleri iddiasıyla para cezası vermesiydi. Bu yaşananlar üzerine Hindistan Genel Valisi Lord Dalhousie, bir ultimatom vererek para cezasının iptal edilmesini ve suçlu Valiyi görevden almalarını istemiştir. Burma Hükümeti, bu istekleri hemen kabul etmişti.¹¹¹ Bu gelişmeler üzerine Rangoon Valisi, Kral tarafından değiştirilmiş ve İngilizlere tüm meselenin doğru bir şekilde araştırılacağı güvencesi verilmiştir. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Lambert, Rangoon Limanı'nı ablukaya almış ve tazminat talep etmiştir. Ardından Krala ait “Yellow-ship” adlı gemiyi ele geçirmiştir. Birmanya Valisi, İngilizlerin tüm taleplerini yerine getirmeyi kabul etmiş ve kraliyet gemisinin bırakılmasını istemiştir. İngilizler, Rangoon Valisi'nin görevden alınmasını, Burma Kralı'nın özür dilemesini ve nisan ayının sonuna kadar 1.000.000 sterlin tazminat ödenmesini talep etmiştir. Cevap alamayınca İngilizler Rangoon'a asker göndermiş ve

¹¹⁰ Sansar Lochan, “The Second Anglo-Burmese War (1852)-Causes and Results”, Sansar Lochan (E.T. 29 Haziran 2022).

¹¹¹ Lost Footsteps, “Second Anglo-Burmese War”, (E.T. 30 Haziran 2022).

savaş ilan etmiştir. Böylece İkinci Birmanya Savaşı başlamış oldu.¹¹² 5 Nisan 1852 tarihinde savaşın başlamasıyla birlikte aynı gün Martaban Limanı alınmıştır.¹¹³

İngilizler Rangoon, Bassein, Promo ve Pegu’yu işgal etmişti. Ekim ayında ise tüm Aşağı Burma İngilizlerin eline geçmiştir. Dalhosie, Yukarı Burma’da savaşımaya istekli olmadığından müzakereler için bir süre beklemiştir. Ancak Burma, herhangi bir antlaşmaya sıcak bakmıyordu. Bu nedenle, aralık ayında İngilizler bir bildiriyle Aşağı Burma’nın ilhak edildiğini açıklamıştı.¹¹⁴ 20 Aralık 1852’de İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Burma Kralı’nın güçlerini yenmiştir.¹¹⁵ 1853 yılında Burma yönetimine geçen yeni Kral Mindon Min, İngiliz kuvvetlerinin dağıtılmasını talep etmiştir. İngilizler daha kuzeye ilerlemek istese de bu konuda tereddütleri vardı. Bu sebeple iki taraf arasındaki çatışma sonlanmıştır.¹¹⁶

İkinci Birmanya Savaşı, İngilizlerin gambot diplomasisini uygulayarak kendi çıkarlarını gözettiği savaşlardan biridir. Savaşın esas nedeni, İngilizlerin ve hatta daha özelde Dalhosie’nin verimli ve stratejik noktaları ele geçirme isteğidir. Bu yüzden donanmayı kullanmaktan çekinmemiştir. İngiltere gambot diplomasisini öncelikle göz korkutmak için kullanmış, bu yeterli olmayınca saldırıya geçerek savaş başlatmıştır. Neticede gambot diplomasisi uygulayarak istediklerini elde etmeyi başarmıştır.

1.2.5. Doğu Afrika’da İngiliz Gambotu

İngiliz gambot diplomasisi örneklerinden biri de Anglo-Zanzibar Savaşı sırasında yaşanmıştır. İngiliz İmparatorluğu ile Doğu Afrika’da bir ada devleti olan Zanzibar arasında 27 Ağustos 1896 tarihinde yapılan Anglo-Zanzibar Savaşı, İngiliz karşıtı olan Sultan Khalid bin Bargash’ın yenilmesiyle son bulmuştur.¹¹⁷

İngiliz yanlısı olan Zanzibar Sultanı Hamad bin Thuwaini 25 Ağustos 1896 tarihinde ölünce yerine yeğeni Khalid bin Bargash geçmiştir. İngilizler kendilerine karşı olumlu hisler beslemeyen Bargash yerine, kendilerine yakın olan Hamud bin Muhammed’in tahta

¹¹² Sansar Lochan, “The Second Anglo-Burmese War”.

¹¹³ Gktoday, “Second Anglo-Burmese War 1852-1853”, (E.T. 28 Mart 2023).

¹¹⁴ Sansar Lochan, “The Second Anglo-Burmese War”.

¹¹⁵ Lost Footsteps, Second Anglo-Burmese War”.

¹¹⁶ Britannica, “Anglo-Burmese War” (E.T. 23 Ocak 2021).

¹¹⁷ Britannica, “Anglo Zanzibar War”, (E.T. 9 Nisan 2020).

geçmesini istiyorlardı. Bargash, İngiltere'ye dost gözüyle bakmadığından tahtta geçtikten sonra harem ve sarayın çevresini askerlerle güçlendirdi. Bu gelişmeler üzerine İngiltere, Bargash'a bir ultimatom göndererek tahttan çekilmesini istemiştir. Bargash bu teklifi reddetmiş ve 2800 kişilik bir ordu toplamıştır. Ayrıca eski Sultana, Kraliçe Victoria tarafından hediye edilmiş bir yat olan Glasgow'u limanda demirlemiş olarak bekletiyordu. Bargash'ın askerleri sarayı korumak için hazırlanırken Kraliyet donanması, Amiral Harry Rawson önderliğinde bölgeye 3 kruvazör ve 2 gambottan oluşan beş savaş gemisi yollamıştı. Ayrıca kraliyet piyadeleri, eski sultana sadık olan Zanzibar birliklerine katılmak için eski kraliyet donanması lideri General Lloyd Mathews komutasındaki müfrezeyle katılmıştı.¹¹⁸

Sultan Bargash'ın adada bulunan ABD Elçisi'nin yardımıyla son dakika barış isteme çabaları sonuç vermemiş ve Kraliyet donanması 27 Ağustos 1896 sabahı saat 9'da ateşe başlamıştır. Glasgow, İngilizler tarafından kısa sürede batırılmış, saray bombalanmış ve Bargash Alman Konsolosluğu'na sığınmıştı.¹¹⁹ Yaklaşık 40 dakika süren bombardımanın ardından İngiltere, kendi desteklediği Hamud bin Muhammed'i sultan ilan etmiştir.¹²⁰ İngiltere, Afrika'daki çıkarlarını korumak amacıyla yine gambot diplomasisine başvurmuş ve istediklerini elde etmeyi başarmıştır. Böylece kendi desteklediği kişiyi tahta çıkararak bölgedeki otoritesini devam ettirmiştir. İngiltere'nin uyguladığı bu yoğun gambot diplomasisi, diğer büyük devletlerin de dikkatini çekmiş ve onlar da dünyanın farklı yerlerinde gambot diplomasisini kendi çıkarları için uygulamışlardır.

1.3. Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi Örnekleri

1.3.1. Uzak Doğu'da Uygulanan Gambot Diplomasisi

19. ve 20. yüzyılın İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Avusturya, Almanya ve ABD gibi büyük güçleri, Uzak Doğu'da kendi vatandaşlarının canlarını ve mallarını, kendi ticari çıkarlarını korumak için donanmalar oluşturmuşlardı. Özellikle ABD, Asya Filosu'nu oluşturarak bölgede ön plana çıkmış ve filo, barış dönemlerinde Uzak Doğu'da kendi

¹¹⁸ Sir E. Hertslet, *The Map of Africa By Treaty* (London: Myman and Sons, 1909), 312.

¹¹⁹ Ian Hearn, *Britain's Forgotten Wars: Colonial Campaigns of the 19th Century* (Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing, 2003), 397.

¹²⁰ Britannica, "Anglo Zanzibar War".

ülkesinin ticari temsilcisi durumuna gelmiştir. Büyük Güçlerin oluşturmuş olduğu bu donanmalar, Çin sularında gambot örneklerinin çok sık uygulanmasına neden olmuştur.¹²¹

ABD, Asya Filosu'nu oluşturmada önce Çin sularına yolladığı Saginaw adlı gemisi ile kendi vatandaşlarını korumak için güç gösterisi uygulamış, ancak bunu yaparken savaştan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışmıştır. ABD, bir taraftan savaşa girmekten kaçınırken, diğer taraftan İngiliz ve Fransızların bölgedeki müdahalelerinden faydalanarak ticari kazanç sağlamaya devam etmiştir. Mesela, İngiliz ve Fransızların yaptıkları antlaşmalar neticesinde açılmaya zorladıkları limanlardan Amerikalı tüccarlar da yararlanmıştı.¹²²

19. yüzyıl sonlarında benimsenen “açık kapı politikası” kapsamında ticaret rejimi serbestliği; ABD'nin Çin ve genel olarak Pasifik üzerindeki etki alanını genişletmesinin önemli bir stratejik aracı olarak görülmüştür.¹²³ Mesela, Amerika, 1853-1854 yıllarında Matthew Perry komutasında gönderdiği savaş gemilerinin etkisiyle Japonya'yı, bazı limanlarını Amerikalılara açma konusunda bir ticaret antlaşması imzalamaya zorlamış ve bunda başarılı olmuştur. Bu olaydan yaklaşık on yıl sonra İngiltere, ABD, Fransa ve Hollanda ortak bir filo oluşturarak Japonya ile Shimoneseki Boğazlarının kontrolünü ele geçirmek için yaptıkları savaşlar sırasında gambot diplomasisini uygulamışlardır. 1871 yılına gelindiğinde Kore'de bazı Amerikan gemilerine saldırı olmuş ve bunun üzerine ABD savaş gemileri, Kore'deki beş kaleye saldırmıştır. Yine 1882'de Amerika deniz kuvvetleri, Kore'ye Amerikan gemileriyle ticaret yapma konusunda baskı uygulayarak karşı tarafı çaresiz bırakmış ve isteklerini kabul ettirmiştir.¹²⁴

1873 yılında Fransız tüccar Jean Dupuis'in karşılaştığı sıkıntılardan dolayı Francis Garnier, Fransa'nın Vietnam'daki çıkarlarını korumak için Tonkin'e bir keşif gezisi yapması için görevlendirilmiştir. Garnier, 3 Kasım'da Hanoi'de karaya çıktıysa da müzakereler gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Garnier, 20 Kasım'da iki hücumbot, 9

¹²¹ Michael P. Gerace, *Military Power, Conflict and Trade* (London-Portland: Routledge, 2004), 32.

¹²² Tilburg vd., “A Civil War Gunboat in Pacific Waters”, 78.

¹²³ İsmail Yaylacı, “İdeallere Gömülü, Kimliklere Dayalı Çıkarlar: Amerikan Dış Politikası ve BOP”, *Anlayış* 14 (Temmuz 2004), 44.

¹²⁴ Yavuz, “Düvel-i Muazzama ve Gambot”, 34-35.

subay ve 175 askerle Hanoi kalesine saldırmış ve burayı etkisiz hale getirmişti. Ancak “Black Flags” olarak bilinen kara bayraklılar, Fransız müdahalesine direnmiş ve 21 Aralık 1873 tarihinde Garnier’ın ölümüne sebep olacak olan gerilla hareketine girmişlerdir.¹²⁵

Mart 1882 yılında Kaptan Henri Rivière, ticaret anlaşması yapmak amacıyla üç gambot ve 700 kişiyle yeniden Hanoi’ye gelmişti. Yapılan bazı provokasyonlar üzerine Rivière, nisan ayında Hanoi’yi ele geçirdi. Kara bayraklılar tekrar harekete geçti ve 1883 mayısında Rivière’yi Paper Bridge Savaşı’nda öldürdüler. Bu gelişmeler üzerine Fransa, bölgeye 4000 kişilik büyük bir kuvvet ve 29 savaş gemisi göndermiştir. Amiral Courbet, Tonkin’deki gücü yönetirken, Amiral Meyer ise Çin’de faaliyet gösterecekti. 18-19 Ağustos 1883’te Courbet, Hué’nin merkezindeki kaleleri bombalamış ve kaleler işgal edilmiştir. Lynx ve Vipère gambotları başkente ulaşmıştı. 25 ağustosta Vietnam, Hué Antlaşması’nı kabul etmiş ve Vietnam’da Fransız egemenliği kabul edilmiştir.¹²⁶

Gambot diplomasisi konusunda ABD, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha fazla ön plana çıkmıştır.¹²⁷ Amerikan Uzak Doğu filosunun en önemli görevlerinden biri, mümkün olduğunca çok limanda kendini sık sık göstermekti. Çin limanlarında devamlı bayrak gösteren Amerikan gemileri sayesinde, 1877 yılının başlarında Yangtze Irmağı boyuna birkaç limanın yabancı ticaretine açılması sağlanmıştır. Yine 1882’de Çin-Amerikan ilişkilerindeki ciddi bir rahatsızlık İngiliz-Amerikan diplomasisinin tam koordinasyonu ve diplomatları güçlendirmek amacıyla Amerikan Asya Filosu’nun kullanılmasıyla sonuçlanmıştır.¹²⁸

Amerikan Asya Filosunun normal bir operasyon programına yeniden başlamasıyla birlikte 1883’te Çin-Fransız savaşı patlak vermiştir. Hong Kong’ta bulunan İngiliz yetkililer, Pearl Irmağından sorun yaşanan şehirlere kadar gambotların sıralanması emrini vermişlerdir. Amerikan Donanma Komutanı Amiral Pierce Crosby, hemen sancak gemisini Kanton’a göndermişti. 21 Eylül’de Kanton’da bir toplantı düzenlenmiş ve

¹²⁵ Jean Randier, *La Royale* (Editions MDV, 2006), 381.

¹²⁶ Randier, *La Royale*, 382.

¹²⁷ Yavuz, “Düvel-i Muazzama ve Gambot”, 35.

¹²⁸ Kenneth J. Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy 1877-1889* (London: Greenwood Press, 1973), 114-115.

İngiliz, Fransız ve Portekiz gambotlarının komutanları toplantıya çağırılmıştır. Neticede Kanton'a gönderilen Juniata gemisi, bölgeye bu zamana kadar gönderilen en büyük savaş gemisi olduğundan, Çinliler arasında büyük bir heyecana sebep olmuştur.¹²⁹

Aralık ayında Kanton'da yabancı karşıtlığı nedeniyle başka bir isyan patlak vermiştir. Kanton'daki ayaklanmalar, Amerikan'ın gambot diplomasisi için özel bir öneme sahipti. Çünkü Teğmen Gliddens'in Avrupalı donanma komutanlarıyla spontane olarak yaptığı iş birliği sonrası için önemli bir örnek oluşturdu. Neticede donanma komutanları, her anlaşıma limanının en az bir batılı savaş gemisi tarafından sürekli olarak ziyareti konusunda anlaştılar. Yani Amerika ve Avrupa savaş gemileri, Çin'deki çıkarları ve yabancı vatandaşların korunması sorumluluğunu birlikte paylaştılar.¹³⁰ Görüldüğü üzere büyük devletler, kendi çıkarları söz konusu olduğu zamanlarda birlikte hareket edebilmişlerdir.

1.3.1.1. Boxer Ayaklanması ve Gambot Diplomasisi

Büyük Güçlerin birlikte hareket ederek gambot diplomasisini uyguladıkları ve kendi çıkarlarını Çin'e kabul ettirdikleri önemli olaylardan biri Boxer Ayaklanmasıdır. Aslında Çin'in, kendisine bağlı Kore'nin egemenliği için Japonya ile savaşa girmesi ve ağır bir yenilgi alması olayların başlangıç noktasını oluşturmuştur. 1894-1895 yılları arasında gerçekleşen savaş sonrasında imzalanan Şimonoseki Antlaşması ile Çin, Japonya'ya önemli tavizler vermek zorunda kalmıştır. Ancak batılı devletler bu tavizleri kendi çıkarları açısından sıkıntılı bulduğundan araya girerek Çin'in Japonya'ya verdiği ödünleri geri kazanmasını sağlamışlardır. Fakat batılı devletler, bu yardımların bedelini Çin'den fazlasıyla çıkardılar.¹³¹

1898 yılına kadar Çin üzerinde tek başına hâkimiyet kurmuş olan İngiltere, artık yerini uluslararası rekabete bırakmıştı. Almanlar, 1897 yılında gambotlarını Shandong eyaletine yollamışlar ve Jiaozhou (Kaochow) Körfezini 99 yıllığına donanma üssü olarak kiralamaya zorlamışlar ve tüm eyaleti daha sonra da Sarı Irmak havzasını etki alanları olarak ilan etmişlerdi. Buna karşılık Rusya, hızla gambotlarını Liadong eyaletine yollamış

¹²⁹ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 122.

¹³⁰ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 123-124.

¹³¹ Lynn Bodin, *The Boxer Rebellion*, (London: Osprey Publishing, 1979), 26, 40.

Lüshun ve Dalian'ı donanma üssü olarak kiralamış ve ardından Mançurya ve Dış Moğolistan'ı hâkimiyet alanları olarak ilan etmişlerdi. Gelişmeleri yakından takip eden Fransa, Guanzhou Körfezi'ni kiralamak için Çin'e baskı yapmış ve Çin'in güneybatısındaki tüm Kızıl Nehir Havzasını etki alanı olarak ilan etmiştir. Japonlar ise Tayvan'ı çoktan işgal etmişti, buna ilaveten Han Irmağı Havzası'nı da hâkimiyet alanları olarak ilan ettiler. Bu şartlar altında İngiltere, Pearl Nehri ve Yangtze Irmağı havzalarını etki alanları olarak ilan etmiş ve Hong Kong'un "New Territories" olarak bilinecek olan alanını 99 yıllığına kiralamışlardı.¹³²

Yaşanan tüm bu gelişmeler ve Çin üzerinde batılı devletlerin artan yoğun etkisine karşı Çinliler, tüm yabancıların ülkeden çıkarılmasını hedefleyen bir ayaklanma başlatmıştır. Kasım 1899'da başlayan isyan, 7 Eylül 1901 tarihine kadar devam etmiştir. İlk yabancı etki alanı olan Shandong'ta başlayan Boxer isyanı, kısa sürede yayılmış ve yabancı güçlere karşı meydan okumuştur. Yaşanan isyan, serbest ticareti tehdit etmiş, deniz güçlerinin ve ticari ulusların çıkarlarını tehlikeye atmıştır.¹³³

Boxer isyanına katılanlar özellikle Shantung ve Mançurya'da birçok yabancıyı öldürüyor ya da uzak bölgelere sürüyorlardı. Çin Hükümeti ise yabancılara yapılan bu saldırıları destekliyordu. Haziran 1900'e gelindiğinde Boxerlar, "Qing'i destekle, yabancılara yok et" sloganıyla Pekin'e inmişlerdi. Burada gerçekleşen çatışmalarda üst düzey Alman ve Japon yetkilileri hayatını kaybetmişti. Sekiz büyük güce savaş ilan eden Çin, Pekin'deki yabancı elçilikleri kuşatmıştı.¹³⁴ Üst düzey bir yetkili olan Kang-I yabancı karşıtı duygularını şu sözlerle dile getiriyordu: "Elçilikler alındığında barbarların kökleri kalmayacak. Ülke o zaman özgür olacak." Ancak diğer birçok Çinli yetkili, yabancılara karşı gerçekleşen bu saldırıları desteklememişti. Kanton'daki Li Hongzhang ve Shandong'daki Yuan Shikai'nin yanı sıra Nanking ve Wuhan'daki Valiler de dahil olmak üzere eyalet Valilerinin hiçbiri savaş ilanını tanımamıştı. Bu sırada Londra gazeteleri

¹³² Wong, "The Limits of Naval Power", 106.

¹³³ Rowlands, "Decided Preponderance at Sea: Naval Diplomacy in Strategic Thought", 91.

¹³⁴ Douglas Clark, Gunboat Justice British and American Law Courts in China and Japan (1842-1943) (Hon Kong: Earnshaw Books, 2015), 8, 10.

yabancıların katledilmesiyle ilgili haberler yayımlıyordu.¹³⁵ Daily Express gazetesi Pekin’de yapılan katliamın onaylandığı haberini de yayımlamıştı.¹³⁶

Ayaklanmadan rahatsızlık duyan dönemin Büyük Güçleri İtalya, Rusya, Almanya, Japonya, Fransa, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Birleşik Krallık ve ABD “Sekiz Devlet İttifakı”nı kurarak, 14 Temmuz 1900 tarihinde 54 bin kişilik orduyla Tianjin’deki ayaklanmayı bastırmışlardır.¹³⁷ 4 Ağustos’ta 8000 Japon, 4800 Rus, 3000 İngiliz, 2100 Amerikan, 800 Fransız, 58 Avusturyalı ve 53 İtalyan askerinden oluşan ordu Pekin’e varmak için yola çıkmıştı. 14 Ağustos’ta Pekin’i ele geçirerek Yasak Şehir’i yağmalamış¹³⁸ ve yüzbinlerce isyancıyı öldürmüşlerdir.¹³⁹

Yaşanan bu gelişmelerin ardından 1901 yılında bastırılan Boxer isyanıyla birlikte taraflar arasında tazminat anlaşması imzalanmış, Çin Hükümeti, Sekiz Devlet İttifakı’na 39 yılda devasa bir tazminat ödemeyi kabul etmiş ve bu durum Çin’in açık pazar konumunu pekiştirmiştir.¹⁴⁰

Boxer isyanı, ABD açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü bu isyanla birlikte ABD, Çin’de bulunan Amerikalıları ve onların mallarını korumak bahanesiyle 1900’de Çin’e müdahalede bulunurken¹⁴¹, Pekin ve çevresine asker yerleştirme hakkını kazanmış oldu.¹⁴²

1.3.2. Afrika’da Gambot Diplomasisi

Büyük Güçler diplomasisinin en önemli uygulaması olan gambot diplomasisi, Afrika’da da yoğun olarak devam etmekteydi. Büyük Güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda birçok kez bölgede gambot uygulamasını gerçekleştirdiği görülmektedir. 19. yüzyılda ABD’de özgür bırakılan köleler tarafından kurulan Liberya¹⁴³ egemenliğine meydan okuyan yerli

¹³⁵ Clark, Gunboat Justice, 12.

¹³⁶ Daily Express (16 July 1900), 1.

¹³⁷ Patrica Buckley Ebrey-Anne Walthall, *East Asia: A Cultural, Social and Political History*, (Belmont: Wadsworth Publishing, 2008), 2/301.

¹³⁸ Clark, Gunboat Justice, 14.

¹³⁹ Wong, “The Limits of Naval Power”, 107.

¹⁴⁰ Clark, Gunboat Justice, 16.

¹⁴¹ Tavlayan, *Donanmanın Diplomasisinin Bir Unsuru Olarak Kullanılması*, 108.

¹⁴² Gerace, “Military Power, Conflict and Trade”, 27.

¹⁴³ Engin Avcı, “İç Savaşın Devlet Başkanlığı Seçimine: Liberya’da Kalıcı Barış ve İstikrar Ne Derece Mümkün? From Civil War to the Presidential Election: To What Extent is a Permanent Peace and Stability Possible in Liberia?”, *Akademik Bakış*, 13/26 (2020), 165.

kabileler, Batı Afrika bölgesinde iç karışıklıkların yaşanmasına neden olmaktaydı. 1875 yılı sonlarında bir toplum subayı olan William Copping, Amiral Shufeldt'e Amerikan donanmasının güneybatı Liberya'ya bir gemi sevk etmesini söylemiştir. Böylece hem Amerika'nın siyasi ve ticari çıkarları korunacak hem de Liberya Hükümeti isterse isyana müdahale edilebilecekti. Liberya'daki yerli kabilelerin devamlı sorun çıkartması Avrupalı devletlerin buraya müdahale etmesine fırsat sağlıyordu. Bu sebepten dolayı Amerika da Liberya kıyılarına kalıcı bir savaş gemisi yerleştirmenin kendi çıkarlarına uygun olacağını düşünüyordu. 1880'ler boyunca Avrupa emperyalizmi, Liberya için dış tehdit olmaya devam etmiştir.¹⁴⁴

Liberya, Amerikan donanmasının geleceği için umut verici bir alan olarak görülmediğinden, ticari çıkarlar doğrultusunda Amerikan donanmasının Kongo'ya gitmesine karar verilmişti. ABD, Kongo'nun geleceğini ilgilendiren bir konferans olan Berlin Kongo Konferansı'na katılmıştı. Toplantının yeni başladığı ve sonuçlarının belirsiz olduğu Aralık 1884 yılında Donanma Sekreteri Chandler, Avrupa Filosu Komutanına Kongo'nun ağzına bir gemi göndermesini emretti. Ancak Chandler'in bir kömür ocağını satın alma teklifi Dışişleri Bakanı Frelinghuysen tarafından reddedilince gambot diplomasisi, periyodik olarak kruvazör göndererek geleneksel bayrak gösterme politikası olarak kalmıştı. ABD'nin Kongo'da yaptığı müdahale 1885 baharından sonra önemli ölçüde azalmıştı.¹⁴⁵ ABD'nin burada gambot diplomasisini uygulamasına rağmen çok etkili olamama sebebi bölgenin zaten önemli ticaret merkezlerinin Avrupalı devletler tarafından kontrol altına alınmış olmasıydı. Bu sebepten dolayı Amerika Dışişleri Bakanı saldırgan bir politika izlemeyi tercih etmeyerek gambot diplomasisinin bayrak gösterimi politikasıyla yetinmeyi tercih etmiştir.

Yine Afrika'ya ait bir ada olan Madagaskar'da 1880'li yıllarda İngiliz ve Fransız gambotları sürekli ihlallerde bulunuyordu. Amerika da bölgedeki çıkarlarını koruyabilmek için filonun gemilerinden birinin yılda en az bir kere bölgeye gönderilmesini emretmişti. Afrika sularında düzenli olarak yapılması planlanan devriyeler, 1883 yılından sonra kural haline gelmiştir. Tüm bunlara rağmen Madagaskar'da en etkili olan devlet, Fransa'ydı. Fransa, Madagaskar'da bir hamilik

¹⁴⁴ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 62-65.

¹⁴⁵ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 62-76.

kurma boyutuna gelmiş ve donanması, Majunga ve Tamota Limanlarını bombalamıştı. Amerika, tüm bu gelişmeleri yakından takip etmekteydi. 1885 yılına gelindiğinde Afrika'da yaşanan kaçakçılık faaliyetleri ABD ve Avrupalı devletler arasında sorunlara yol açmış ve bu sırada Fransa'nın bölgedeki ilerleyişi yavaşlamıştı. Yaşanan bu gelişmeler üzerine, Birleşik Devletler donanması, bazı emir ve yasaları uygulamak için 1886 ve 1887 yıllarında Madagaskar'a savaş gemisi göndererek gambot diplomasisini uygulamıştır.¹⁴⁶

Yıllardır sömürgeleştirilen bir kıta olan Afrika, 19. yüzyılda gambot diplomasisinin yoğun olarak uygulandığı bölgelerden biridir. Özellikle İngiltere'nin sıklıkla izlediği gambot diplomasisi, Avrupalı devletler tarafından da takip edilmiş, onlara ilaveten Amerika da bölgede hâkim güç olabilmek, ticari çıkarlarını koruyabilmek amacıyla bölgeye sık sık savaş gemilerini yollamıştır. Amerikan gambot diplomasisinde önemli bir atılım yapan Amiral Schufeldt, küçük bir Amerikan Hint Okyanusu Filosu oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Bunun üzerine iki veya üç gemiden oluşan bir filo oluşturulmuş ve bu filo, Ceylan (Seylan) ve Ümit Burnu arasında ABD çıkarlarını korumak için dolaştırılmıştır.¹⁴⁷ ABD, Amerika kıtasında da kendi çıkarları doğrultusunda gambot diplomasisini uygulamaya devam etmiştir.

1.3.3. Orta ve Güney Amerika'da Gambot Diplomasisi Örnekleri

Gambot diplomasisini uygulamaktan çekinmeyen devletlerden biri olan ABD, 1850-1890 yılları arasında, vatandaşlarını ve ticari çıkarlarını korumak için savaş gemilerini Nikaragua, Panama ve Buenos Aires gibi yerlere göndererek güç gösterisi yapmış, hatta zaman zaman bu şehirleri bombalamıştır.¹⁴⁸ 1851 yılında Nikaragua Limanı'nda yatan bir İngiliz gemisi, Amerikalı tüccar vapuru Prometheus'a ateş açmış ve liman ücretlerini ödemeye zorlamıştır. Benzer bir olayla karşılaşmamak için Amerika, bölgeye bir gemi yollamıştır. Başka bir olay da Panama'da yaşanmıştır. Panama'daki kalabalık bir grup, ABD vatandaşlarının canlarını ve mallarını tehdit edince ABD, Orta Amerika'daki

¹⁴⁶ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 83-87.

¹⁴⁷ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 100.

¹⁴⁸ Yavuz, "Düvel-i Muazzama ve Gambot", 35.

vatandaşlarının can ve mal güvenliklerini İngiliz veya yerel sakinlerinin saldırılarına karşı korumak için gambot diplomasisini uygulamıştır.¹⁴⁹

Amerika'da 4 Mart 1885 tarihinde Başkan Grover Cleveland'ın göreve başlamasından kısa bir süre sonra donanmanın yeni sekreteri William C. Whitney, Orta Amerika'da önemli bir sorunla karşılaşmıştı. Kolombiya devrimle parçalanmış ve Panama'nın isthmusu (kıstağı)¹⁵⁰ kesintiye uğramıştı. Bunun üzerine Whitney, Kuzey Atlantik filosunun 2 gemi ve 400 askerinden oluşan bir güçle sefer düzenlemişti. Nihayetinde 1846 yılında Birleşik Devletler, ücretsiz geçişin kesintiye uğramaması ve herhangi bir sorun yaşanmaması için Kolombiya ile bir anlaşma imzalamıştır.¹⁵¹

1885'in başlarında meydana gelen provokasyonların bazıları son derece önemliydi. İsyancılar Kolon'daki Amerikan Konsolosluğu'nu yakarak, Amerikan vatandaşlarının isthmus üzerindeki mallarını yok etmişlerdi. Bunun neticesi olarak Amerika olaya müdahale etmiş ve ocak ayında isthmusun Atlantik yamacına ve Pasifik kıyısındaki Panama şehrine savaş gemilerini göndermişti.¹⁵² İsthmus üzerindeki Amerikan çıkarları Donanma Komutanı Arthur yönetiminin son saatlerinde yeniden tehdit edilince, Donanma Sekreteri, en az bir savaş gemisinin Kolon'a gelip süresiz olarak burada kalmasını sağlamak için Kuzey Atlantik Filosu Komutanı Amiral James E. Jouett'e telgraf göndermişti. Mart 1885'te Kuzey Atlantik filosunun üç gemisi, Yantic ve New Orleans'a geldi. Birleşik Devletler donanması Kolon'da, Panama'da ve birçok yerde en güçlü donanma ve askeri birliğe sahip devlet konumuna gelmişti. Kısaca ister Panama, Güney Amerika, Çin, ister Afrika'da olsun denizaşırı her yerde Amerikan çıkarlarını korumak için gambot diplomasisi sık sık uygulanmıştır.¹⁵³

Orta Amerika'da bunlar yaşanırken Güney Amerika'da da ABD'nin varlığı hissedilmekteydi. 1823 yılında Monroe Doktrini'nin ilan edilmesiyle birlikte ABD, Güney Amerika'da kurulan yeni devletlerin koruyuculuğunu üstlenmişti. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni kurulan devletler içerisinde karmaşa mevcuttu.

¹⁴⁹ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 144.

¹⁵⁰ İsthmus diğer Türkçe adıyla kıstak iki büyük kara parçasını birbirine bağlayan ince bir kara parçasına denir.

¹⁵¹ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 160.

¹⁵² Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 163.

¹⁵³ Hagan, *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy*, 164-172.

Özellikle Venezuela’da iç savaşlar ve ihtilaller yaşanmaktaydı. Yüzyılın sonlarında doğru Cipriano Castro iktidara geldiğinde ülke, ödenemeyen dış borçlar ve yabancı tüccarların alacaklarını alamadıkları iddialarıyla yabancı ülkelerin yoğun baskısı altında bulunuyordu.¹⁵⁴ 1902’de Venezuela’nın dış borçlarını ödemeye başlaması, yabancı iş adamlarıyla yaptığı sözleşmelerden kaynaklanan alacakların karşılanması için İngiltere, Almanya ve İtalya devletleri Venezuela’ya ortak bir abluka uygulamaya başlamışlardı. Bu durum ABD’nin güvenliğine tehdit olarak algılandığından Amerika’yı endişelendirmişti.¹⁵⁵ Venezuela devlet başkanı Castro’nun ABD’den arabuluculuk için yardım istemesi üzerine İtalya, Almanya ve İngiltere ile müzakereler başladı. Yapılan müzakereler neticesinde 13 Şubat 1903’te Washington protokolü imzalanmış ve bu zamana kadar abluka devam etmiştir.¹⁵⁶

İlk kez İngiltere tarafından uygulanan gambot diplomasisi, özellikle 19. yüzyılda sık sık başvurulmuş bir baskı unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere’nin başlatmış olduğu bu yöntemi onun kadar sık ve başarılı uygulayan diğer bir devlet Amerika olmuştur. Dünyanın pek çok yerine gönderdikleri savaş gemileriyle istediklerini almayı başarmış ve çıkarlarını her yerde korumuşlardır. İngiltere ve Amerika’daki donanma gücünün bu kadar gelişmesi 1889 yılında aldıkları bir kararla olmuştur. Yalnızca teknolojiye yaşanan gelişmeler değil, barış zamanı uygulanan stratejik fikirlerin yaygın etkisi ve gambot diplomasisi uygulaması onların donanmada üstünlük kurmalarını sağlamıştır.¹⁵⁷

1.3.4. Kızılderililer, ABD ve Gambot Diplomasisi

Dünyanın pek çok yerinde uygulanan gambot diplomasisinden güçlü bir donanmaya sahip olan ABD’nin geri kalması mümkün değildi. Bu sebeple Amerika’nın bu baskı diplomasisini özellikle Latin Amerika’da sık sık uyguladığı örneklere rastlanmaktadır. Latin Amerika’da Amerikan vatandaşlarının haklarını ve onların çıkarlarını korumak

¹⁵⁴ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 38.

¹⁵⁵ Gerace, “Military Power, Conflict and Trade”, 194.

¹⁵⁶ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 39.

¹⁵⁷ Robert E. Mullins-John Beeler (ed.), *The Transformation of British and American Naval Policy in the Pre-Dread Era-Ideas, Culture and Strategy* (Alabama: Palgrave Macmillan, 2016), 4.

amacıyla gambot diplomasisini uygulamıştır.¹⁵⁸ Amerika yalnızca bununla da sınırlı kalmamış Uzak Doğu, Afrika, Akdeniz gibi çeşitli bölgelere de donanmasını yollamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, kendi çıkarları doğrultusunda gambot diplomasisini daha sık gündeme almaya başlamıştır. 19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Washington bölgesindeki Kızılderililer Amerikalılar için bir tehdit oluşturmaktaydı. 1856 yılının ocak ayı başlarında Seattle'daki Elliot Körfezi yakınlarındaki bir değirmen kasabesindeki Amerikalı yerleşimciler, yerel bir yükseliş yaşandığından şüphelenmişlerdi. Bu sebeple hızlı bir şekilde memurların da yardımıyla ahşap bir blok ev inşa ettiler ve kısa zamanda Amerika'nın savaş sloopu¹⁵⁹ olan Decatur'a ulaştılar. Bölge 9 kiloluk top ve garnizonla güçlendirilmişti.¹⁶⁰ Seattle Savaşı, 26 Ocak 1856 tarihinde Kızılderili kabilelerin Washington eyaletine bağlı bir şehir olan Seattle'a saldırısıyla başlamıştır.¹⁶¹ Bölgede yaşayan Avrupalı-Amerikalı yerleşimciler topçu ateşiyle ve Elliot Körfezi'ne demirlemiş olan Decatur'un deniz piyadeleri tarafından desteklenmiştir.¹⁶²

Savaş o günün akşamında sona ermesine rağmen bölgedeki karışıklıklar uzun süre devam etmiştir. 1856 yılının ekim ayında krizler yatışsa da bölge 3 yıl boyunca savaş durumunda kalmıştır. Washington bölge tarihinde “blok ev” olarak isimlendirilen dönemde askeri korumak amacıyla toplamda 61 çit inşa edilmiş ve güvenlik amacıyla birçok yol yapılmıştır. Bununla birlikte gambot ve savaş gemileri uzlaştırma ve herhangi bir tehdit unsuru olasılığına karşı bölgeye getirilmişti. 1856 yılının kasım ayında yaşanan yağma olayları üzerine Amerikan savaş gemisi Massachusetts tarafından yapılan gambot diplomasisi sonucu 27 Kızılderili hayatını kaybetmiştir.¹⁶³

1850'lerin sonu ve 1860'lar boyunca Amerika çeşitli yollar ve şirketleri aracılığıyla bölgede donanma gösterisi uygulamış ve kıyı kesimlerin kendi lehine güçlendirilmesini

¹⁵⁸ Fikrettin Yavuz, “Gunboat Diplomacy of the Great Powers on the Ottoman Empire: With Particular Reference to the Salonika Incident (1876) and Armenian Reform Demands (1879-80)”, *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 2/2, (Aralık 2020), 577.

¹⁵⁹ Sloop: Küçük yelkenli gemi.

¹⁶⁰ Gough, *Gunboat Frontier*, 58.

¹⁶¹ Walt Crowley-David Wilma, “Native Americans attack Seattle on January 26, 1856”, *HistoryLink.org*, (E.T. 18 Ağustos 2023).

¹⁶² T. S. Phelps, “Reminiscences of Seattle: Washington Territory and the U.S. Sloop of War Decatur During the Indian War of 1855-56”, *Navy Department Library*, (E.T. 18 Ağustos 2023).

¹⁶³ Gough, *Gunboat Frontier*, 59-60.

sağlamıştır. Bölgede çıkan her karışıklıkta Kızılderililer üzerine baskı uygulayarak istediğini elde etmiştir. Kızılderililer ise gambot diplomasisi olaylarına ve askeri zorluklara karşı tepki göstermişler ancak çok etkili olamamışlardır.¹⁶⁴

1.4. 19. Yüzyıl Gambot Diplomasi Örneklerinin Genel Değerlendirmesi

Gambot diplomasisi, güçlü bir donanmaya sahip olan devletlerin kendi çıkarlarını korumak ve nüfuzlarını arttırmak amacıyla uyguladıkları cebri bir dış politika unsurudur. İlk örneği 18. yüzyılda İngiltere tarafından uygulanan gambot diplomasisinde amaç, savaşa girmeden ve zaiyat vermeden kazanç sağlamaktır. Büyük Güçler tarafından dünyanın pek çok yerinde uygulanan gambot diplomasisinin 20. yüzyıla kadar öncü devleti İngiltere olmuştur.

Bu çalışmada gambot diplomasisi ile devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini, daha zayıf olan devletlere oluşturdukları baskıyla sınırlı bir alanda mücadele etmek zorunda bıraktıkları, hareket süreçlerini etkiledikleri ve gambot diplomasisini uygulayan devletlerin kendi nüfuz alanını genişlettiği birçok örnek ele alınmıştır. Büyük Güçler, özellikle de İngiltere, tek bir vatandaş için bile donanmasını kilometrelerce öteye göndermiş ve vatandaşını yalnız bırakmamıştır. Bununla birlikte “ben buradayım” mesajı vererek üstünlüğünü kanıtlamıştır. Özellikle Palmerston’un İngiliz Hariciye Nazırı olduğu dönemde gambot diplomasisi zirve yapmış ve “bir gambot gönder” prensibiyle İngiliz donanması farklı yerlerde gambot diplomasisini uygulamıştır.

Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden Büyük Güçler, birbirlerine karşı da gambot diplomasisi uygulamaktan geri kalmamışlardır. Çıkarlarının çatıştıkları Afrika, Akdeniz, Amerika gibi bölgelerde gambot diplomasisini uygulayarak bölgedeki nüfuzlarını arttırmışlardır. Bunun en güzel örneği İngiltere’nin Honduras ve Türk Adaları’nda Fransa ve İspanya’ya karşı gambot diplomasisi uygulayarak kendi menfaatlerini korurken bölgedeki etkisini de arttırmasıdır.

Kısacası İngiltere’nin ilk uygulayıcısı olduğu gambot diplomasi, 19. yüzyıl boyunca büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda sürekli başvurdukları ve çoğunlukla da başarılı neticeler getiren cebri bir dış politika yöntemi olmuştur. 19. yüzyıl boyunca büyük

¹⁶⁴ Gough, *Gunboat Frontier...*, s. 158.

devletlerin topraklarına göz diktiği Osmanlı Devleti de bu cebri diplomasi ile artan bir şekilde yüzleşmek durumunda kalacaktır.

.

2. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ, DÜVEL-İ MUAZZAMA VE GAMBOT DİPLOMASİSİ

2.1. Osmanlı Devleti'ne Yönelik Gambot Diplomasisi Örnekleri

Teknolojide yaşanan gelişmeler, ticaret hacminin artması, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla Akdeniz limanlarının tekrar önem kazanması, devletler arası rekabet ve Osmanlı Devleti'nin eski gücünü önemli oranda kaybetmesi gibi nedenlerle Akdeniz 19. yüzyılda büyük devletlerin hareket alanı haline gelmişti. 1815 Viyana Kongresi'yle başlayan süreçten I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden dönemde Akdeniz'de önemli bir deniz savaşı meydana gelmemiştir ancak büyük devletler güç gösterisi yapmaktan geri kalmamışlardır.¹⁶⁵ Bu süreçte yaşanan en önemli vaka 1827 yılında Navarin'de birleşen İngiliz-Rus ve Fransız filosunun Türk ve Mısır donanmasını yakmasıydı. 19. yüzyıl boyunca deniz savaşlarından ziyade Doğu Sorunu söz konusu olduğunda donanma diplomasisi yani gambot diplomasisi örneklerine sık sık rastlanmıştır.¹⁶⁶

2.1.1. 1806-1807 Osmanlı Devleti'ne Uygulanan İlk Gambot Diplomasisi

Düvel-i Muazzama¹⁶⁷ dünyanın birçok yerinde gambot diplomasisini uygularken, önemli bir stratejik konumda olan ve eski gücünden giderek uzaklaşan Osmanlı Devleti'nin bundan geri kalması mümkün değildi. Düvel-i Muazzama Devletleri, Osmanlı sularında da gambot diplomasisini uygulayarak istediklerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ne ilk gambot diplomasisi uygulaması İngiltere tarafından 19. yüzyıl başlarında gerçekleşmiştir. 1789 yılında yaşanan Fransız İhtilali'nin ardından Avrupa'da Koalisyon Savaşları başlamış ve Avrupa çalkantılı bir sürece girmiştir. 1798-1801 yılları arasında Napolyon'un düzenlediği Mısır Seferi, Osmanlı ile Fransa

¹⁶⁵ Fatih Erbaş, "19 Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler", *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/8 (2016), 137.

¹⁶⁶ *Naval Strategy and Power in the Mediterranean*, 32.

¹⁶⁷ Düvel-i Muazzama ifadesi genel itibarıyla ekonomi, dış siyaset ve ordu gücü bakımından dünya ölçeğinde etkisi olan devletleri ifade etmek için kullanılmıştır. Viyana Kongresi'ni müteakip literatüre girmiş olan bu kavram 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya için kullanılmış, yüzyılın ikinci yarısında bu gruba İtalya da dahil olmuştur. (<https://www.britannica.com/topic/great-power>) Amerika Birleşik Devletleri Düvel-i Muazzama ile birlikte hareket etse de ele alınan dönemde Osmanlı Devleti'ne yönelik tavrı nedeniyle bu grup içerisinde değerlendirilmemiştir.

arasındaki dostluk ilişkisini bozmuş ve Osmanlı Devleti'ni denge siyasetine yönlendirmiştir. Mısır'daki Fransız işgaline son vermek isteyen Babıali, İngiltere ve Rusya ile ittifak yapmıştır.¹⁶⁸ İngilizlerin yardımıyla Mısır, Fransızlardan temizlenmiş ve yeniden Osmanlı idaresine geçmiştir. Ancak İngiltere'nin Mısır'da ve dolayısıyla Akdeniz'de güçlenmesi Osmanlı çıkarlarına aykırı bir durumdu. Ayrıca hem İngiltere hem de Rusya'nın ihtiraslı politikaları Osmanlı için büyük sorun oluşturabilirdi. Bu sebeple zaten Fransa'ya yakınlığıyla bilinen III. Selim, Fransa'yla anlaşma siyasetine sadık kaldı. Fransızlar da Rusya'ya karşı verdikleri mücadelede Osmanlı Devleti'ni yanlarında istiyordu. Bu amaçla Napolyon, İstanbul'a ittifak yapması için Sebastiani adlı bir Elçi göndermiş ve 1802 yılında Osmanlı Devleti ve Fransa arasında anlaşma sağlanmıştır.¹⁶⁹

Fransız Elçisi Sebastiani, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesini fırsat bilerek Osmanlı'dan Rusya aleyhine taleplerde bulunmuş ve bunları kolaylıkla kabul ettirmişti. Öncelikle Rusya'ya taraftar oldukları için Eflak ve Boğdan voyvodaları görevlerinden azledilmişti. Rus gemilerine, yapılan ittifak neticesinde verilen boğazlardan serbest geçiş hakkı kaldırılmıştı. Rusya, bu durumu hemen protesto etmiştir. İngiltere'nin Rusya yanında tavır alması üzerine Osmanlı Devleti, geri adım atarak voyvodaları görevlerine iade etmiş ve Rus gemilerine boğazlardan geçiş hakkını tekrar tanımıştır. Ancak Rusya, Osmanlı'dan gelecek cevabı beklemeden savaş ilan etmeksizin ordularını harekete geçirmiş ve Eflak-Boğdan'ı işgal etmiştir.¹⁷⁰

Yaşanan bu gelişmeler sırasında Osmanlı temsilcisinin Varşova'da Napolyon ile görüşmesi İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Rusya'nın iki ateş arasında kalmasını istemeyen¹⁷¹ İngiliz elçisi Arbuthnot, Babıali'ye bir nota vererek Fransız Elçi Sebastiani'nin İstanbul'dan çıkartılması, Fransa'yla tüm münasebetin kesilmesi, Rusya'nın işgal ettiği yerlerin Rusya'da kalması, Osmanlı donanmasıyla Çanakkale

¹⁶⁸ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 35.

¹⁶⁹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 49.

¹⁷⁰ Midhat Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 5/2806.

¹⁷¹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih* (İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987), 70.

tahkimatının İngiltere'ye teslim edilmesi gibi birtakım isteklerde bulunmuştur.¹⁷² Arbuthnot, isteklerinin kabul edilmemesi durumunda İstanbul'un İngiliz donanması tarafından bombalanacağı tehdidinde bulunarak Osmanlı'ya karşı ilk gambot örneğini uygulamış oldu.¹⁷³

1806 Ağustos'undan itibaren İstanbul'da bulunan İngiliz Elçisi, Babıali nezdinde düşmüş olan İngiliz prestijini yeniden canlandırmak ve Osmanlı'yı Fransız etkisinden kurtarmak için İngiltere'nin donanma gücünü sergilemesi gerektiğini savunuyordu. Osmanlı resmi yazışmalarında nümayiş-i bahri olarak geçen böyle bir gambot diplomasisi aynı zamanda Osmanlı'yı Rusya ile barış yapmaya da zorlayacaktı.¹⁷⁴ Arbuthnot, 27 Eylül 1806 tarihiyle İngiltere'nin Akdeniz Donanma Komutanlığı'na getirilen Sidney Smith'e gönderdiği mektupta, ailesiyle birlikte artık İstanbul'da ikamet etmesinin imkânsız olduğunu belirterek 3 Eylül'de talep ettiği filonun derhal gönderilmesini istemişti. İngiliz Büyükelçisine göre Osmanlılar, İngiliz Kraliyet Donanması'ndan Fransa'nın Dalmaçya'daki ordusundan çekindiğinden çok daha fazla çekinmekteydi. Bu sebeple birkaç İngiliz savaş gemisinin İstanbul'da görünmesi Fransa'nın etkisini ortadan kaldıracaktı.¹⁷⁵

Osmanlı Devleti, İngiltere'nin isteklerini reddedince Arbuthnot, 28-29 Ocak gecesi gizlice bir gemiyle Bozcaada'daki İngiliz donanmasına gitmişti. İngiliz filosunun Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi durumunda Marmara kıyılarında bulunan sahil tabyalarının etkili olmayacağının farkında olan III. Selim, Boğazın tahkimine özel bir önem vermektedir. Fakat filonun Boğazı geçmesi durumunda ikinci ve son savunma noktası Osmanlı başkentinde inşa olunacak olan tabyalardı. Bu sebeple Arbuthnot'un İstanbul'dan ayrılmasının ardından Çanakkale'deki inşa faaliyetlerinin benzerleri İstanbul'da da başlamıştı.¹⁷⁶ Boğaz tahkimatındaki zayıflıktan yararlanan düşman filosu, Amiral Duckworth ve 2. Amiral Sidney Smith komutasında basit top düellolarından sonra

¹⁷² Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2807.

¹⁷³ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 35.

¹⁷⁴ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, çev. İdil Eser (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 56.

¹⁷⁵ Fatih Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (İstanbul: İSAM, 2010), 408.

¹⁷⁶ Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", 440.

Marmara'ya girmişti.¹⁷⁷ 19 Şubat 1807 tarihinde elverişli rüzgâr koşullarının etkisiyle Çanakkale Boğazı'nı geçen İngiliz donanması, İstanbul'a doğru ilerleyerek Büyükaada ve Heybeliada arasında demirlemiştir.¹⁷⁸ Bu durum İstanbul'da büyük bir panik oluşmasına neden olmuştur.¹⁷⁹

Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya, Çanakkale Boğazı'nın İngiltere'ye teslimini isteyen İngiliz Amirali John Duckworth, müzakerelerle birkaç gün oyalanırken sahillere Fransız mühendislerin de desteğiyle çok sayıda top yerleştirilmiş, Amiralin su almak için birkaç askerle Kınalıada'ya çıkan oğlu esir edilmiş, rüzgâr ters yönde esmeye başlamış ve İstanbul halkı İngilizlere karşı birleşerek düşmana saldırarak duruma gelmiştir.¹⁸⁰ İngiliz Amiral, üçlü ittifakın canlandırılmasını ve Sebastiani'nin uzaklaştırılmasını talep etse de Osmanlı Devleti, tehdit altında hiçbir müzakereye yanaşmayacağını ve İngiliz donanmasının Çanakkale'den çekilmedikçe görüşmelere devam etmeyeceğini bildirmiştir. Duckworth, İngiliz donanmasının biraz daha durursa ağır kayıplar vereceğini anlayarak 1 Mart 1807 tarihinde ani bir kararla yelken açarak İstanbul'a doğru ilerledi. Surlara yanaşmadan yapılan bu volta turlarında İngiltere her defasında İstanbul halkının tepkisi ve yuhalamalarıyla karşılaşmıştır. Yaşanan bu gelişmeler üzerine İngiliz donanması geri çekilmeye karar vermiştir. Çanakkale'den geçerken ağır bir top ateşi altında kalmıştı. İngiltere, Osmanlı'ya karşı yapmış olduğu ilk gambot diplomasisinde başarılı olamamış ve ağır hasar gören gemilerinin dışında 130 ölü, 412 yaralı vererek Akdeniz'e kaçmıştı.¹⁸¹ Başka bir kaynakta ise İngilizlerin verdiği toplam kaybın 46 ölü ve 235 yaralı olduğu belirtilmektedir.¹⁸² Kayıpların miktarı kaynaklarda değişiklik gösterse de İstanbul önlerinde başarısızlığa uğrayan İngiliz donanması, yeni rotasını Mısır'a çevirmişti.¹⁸³

İngiliz Amiral Duckworth'ün filosunu uzaklaştırmasından bir süre sonra İngilizlerin Mısır'a taarruz ettiği haberi duyulmuştu. Gerçekten İstanbul bozgununun intikamını

¹⁷⁷ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972), 4/84.

¹⁷⁸ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 36.

¹⁷⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 70.

¹⁸⁰ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/84.

¹⁸¹ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2809.

¹⁸² Yeşil, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu", 487.

¹⁸³ Hasan Şahin, "Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı'na Kadar)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29 (2006) 221.

almak isteyen İngiltere, Amiral Duckworth'ü Malta'da bulunan Amiral Lewis'ın donanmasıyla beraber Mısır'ı kuşatması için görevlendirmişti.¹⁸⁴ 17 Mart 1807 tarihinde Amiral Lewis komutasında İskenderiye'ye gelen İngiliz donanması, burayı işgal etti. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, İngilizlere karşı direnerek düşmanı ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Ardından daha büyük bir güçle saldıran İngiliz kuvvetleri, yine bozguna uğramıştı. İngilizler bölgede yaklaşık bir ay uğraşmalarına rağmen kalıcı olamamışlardır.¹⁸⁵ Aslında İngilizlerin askeri hareketinin amacı işgal etmek değil, sadece söz konusu toprakların tehlikeli bir düşmanın eline geçmesini önlemektir. Ancak bu harekatta da başarılı olamamıştı.¹⁸⁶ Bu sırada Osmanlı ile Rusya arasında bir anlaşma imzalandığı, Fransızların Sicilya'ya hücumu hazırlandıkları haberinin duyulması üzerine İngilizler, Mehmet Ali Paşa ile anlaşarak 14 Eylül 1807 tarihinde İskenderiye'yi terk etmişlerdir.¹⁸⁷

Tüm bu gelişmeler yaşanırken 1807'de Fransa ve Rusya arasında Tilsit Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya ve Fransa İngiltere'ye karşı kıta ablukası uygulayarak birlikte hareket edecek, Fransa ise Rusya ile Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapacaktı.¹⁸⁸ Bu antlaşma, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki konumunu zayıflatmamış ve 1808 yılı sonunda İngiliz yetkili Sir Robert Adair, Osmanlılarla yaklaşık iki yıldır devam eden fiili savaşın sona ermesi için görüşmeler başlatmıştı. Babıali, İngiltere'nin İzmir ve Çanakkale'yi kuşatacağı tehdidi ile anlaşmaya zorlanmıştır. Neticesinde 5 Ocak 1809 tarihinde Çanakkale Barışı imzalanmış ve İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticari konumunu tekrar canlandırması sağlanmıştır.¹⁸⁹ İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı ilk gambot diplomasisinde başarılı olamamış ve istediği sonucu alamadan geri dönmek zorunda kalmıştır. 1806-1808 yılları arasında iki devlet arasında yaşanan gerginlik yapılan antlaşmayla son bulmuştur.

¹⁸⁴ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/85.

¹⁸⁵ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2809.

¹⁸⁶ Anderson, *Doğu Sorunu*, 57.

¹⁸⁷ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2809.

¹⁸⁸ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008), 40.

¹⁸⁹ Anderson, *Doğu Sorunu*, 61.

2.1.2. Cezayir’de Gambot Diplomasisi (1815-1816 İkinci Berberi Savaşı)

Büyük Güçlerin gambot diplomasisinin bir sonraki uygulaması Akdeniz’de gerçekleşmiştir. Batılı güçler, 19. yüzyıl başlarında Osmanlı, Arap, Çin ve Hint donanmalarına göre önemli teknolojik ilerleme sağlamış,¹⁹⁰ dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olan Cezayir Garp Ocakları da tıpkı imparatorluk gibi Avrupa’daki teknik ilerlemeleri takip etmediğinden Akdeniz’deki donanma üstünlüğünü zamanla kaybetmişti. Avrupa devletleri, Cezayir’in Akdeniz’deki donanma gücünden kurtulmak için 1815 yılında Viyana Kongresi’ni toplayarak bölgedeki korsanlık faaliyetlerinin sonlandırılması konusunda anlaşmışlardı. Bu kararın yürütülmesinde İngiltere öncü devlet olmuştur.¹⁹¹

1812 savaşı sırasında Cezayir, İngiltere’nin yanında yer almış, Atlantik boyunca devam eden İngiliz ablukası Amerika’nın Akdeniz’deki ticaretini önemli ölçüde engellemişti. Savaşın bitmesinden kısa süre sonra Başkan Madison, Cezayir’e karşı savaş kararının onaylanmasını istemiş ve bu isteği kabul edilmişti. 20 Mayıs’ta Amiral Stephen Decatur önderliğinde 10 gemilik bir filo Cezayir’e gitmek üzere New York’tan ayrılmıştı.¹⁹² Haziran 1815’te ABD ve Osmanlı Devleti’ne bağlı Cezayir arasında İkinci Berberi Savaşı patlak vermişti. ABD Senatosu’nun onayıyla Amiral Stephen Decatur 5 Aralık 1815’te Cezayir Antlaşması’nı imzalamış ve savaş sona ermiştir.¹⁹³ Ancak Cezayir Dayısı bu anlaşmayı kabul etmemiş,¹⁹⁴ bununla beraber Cezayir’de yaşayan tüm Hristiyanları tehdit etmiştir.¹⁹⁵ İngiltere, aynı yıl Ekim ayında Garp Ocakları hakkında Avusturya ve Prusya ile bir anlaşma yaparak Tunus, Trablus ve Cezayir’de köleleştirilmiş Avrupalı Hristiyanları serbest bırakmak ve Valilerinin korsanlık faaliyetlerini durdurmaya ikna

¹⁹⁰ Douglas Peifer, “Risk-free Coercion? Technological Disparity and Coercive Diplomacy”, *European Security* 18/1 (Mart 2009), 16.

¹⁹¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 5/2918.

¹⁹² William L. Clements Library University of Michigan, “The Second Barbary War: The Algerine War” (E.T. 10 Ağustos 2023).

¹⁹³ Millstones, “Barbary Wars , “1801-1805 and 1815-1816” (E.T. 21 Ağustos 2023).

¹⁹⁴ Garp Ocakları, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp’tan oluşan bölgenin adıdır. Tunus ve Trablusgarp Beyleri, Amerika ile bir anlaşma yaptığında bu anlaşma Cezayir Dayısı tarafından imzalanarak onaylanmaktadır. Buradan Cezayir’in Tunus ve Trablus’un üzerinde bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Dalkanat, *Osmanlı İmparatorluğu Garp Ocakları ile ABD Arasındaki Deniz Antlaşmaları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 21.

¹⁹⁵ Stephen Taylor, *Commander The Life and Exploits of Britain’s Greatest Frigate Captain* (London: faber and faber, 2012), 289.

etmek için küçük bir filoyu bölgeye göndermişti. 27 Ağustos 1816'da 5 kalyon, 16 ufak harp gemisi ve Hollandalı firkateyn filosuyla Cezayir'e gelen Amiral Lord Exmouth,¹⁹⁶ Tunus ve Trablus beyleri ile hemen anlaşsa da Cezayir Dayısı anlaşmaya çok sıcak bakmadığı için iki taraf arasındaki müzakereler fırtınalı geçmişti. Diplomatik görevin başında bulunan Edward Pellew, Exmouth'un anlaşmayı başardığına inanarak İngiltere'ye dönmüştü. Fakat anlaşmanın imzalanmasının hemen ardından Cezayir birlikleri, müzakere sonucu İngiliz koruması altına alınan 200 Korsikalı, Sardunyalı ve Sicilyalı balıkçıyı katletti.¹⁹⁷ Bu durum İngiltere ve Avrupa'da öfkeye neden olmuş ve Exmouth'un yapmış olduğu müzakereler başarısızlık olarak görülmüştü. Bu olayların neticesinde, Exmouth'a işi tamamlaması ve Cezayirlileri cezalandırması için tekrar denize açılma emri verildi. Exmouth, yeniden takviye edilen filoyla Cezayir'i 8-9 saatlik bir bombardımana tutmuştu. Cezayir'in top bataryalarından açılan karşı ateş sonucu İngilizler 818 zaiyat vermiş ancak karşı tarafa çok daha ağır kayıplar yaşatmışlardı. Cezayir gemilerini, kara bataryalarını ve şehrin büyük kısmını yerle bir etmişlerdi.¹⁹⁸ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Cezayir Dayısı, İngiltere ve Hollanda ile antlaşma imzalamak zorunda kalmış¹⁹⁹ ve 24 Eylül 1816'da imzalanan antlaşmayla İngiliz Konsolosu ve 1083 Hristiyan köle serbest bırakılmıştır.²⁰⁰ Yaşanan bu olay İngiliz gambot diplomasisinin bir başarısızlık örneği olarak görülebilir. Çünkü gambot diplomasisinde amaç herhangi bir kayıp vermeden hatta ateş dahi açmadan hedefe ulaşmaktır. Ancak bu olayda İngiltere hem kayıp vermiş hem de çatışmaya girmek zorunda kalmıştır.

İngiliz filosu 1819'da ve 1824 yıllarında tekrar Cezayir'e dönerek yeniden gambot diplomasisi uygulamış ve her iki seferde de bombardıman tehdidi ile Cezayir Dayısına İngiliz taleplerini kabul ettirmiştir. Yine 1824'te İngiliz donanmasının tehdidiyle Tunus Beyi, Hristiyan kölelerin satışını durdurmak zorunda kalmıştır. 1828'de iki İngiliz ticaret gemisi ele geçirilince Tanca ablukaya alınmıştı. Garp ocakları, Avrupa donanmalarıyla

¹⁹⁶ Robert B. Burce vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1776-1914*, çev. Emir Yener (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 3/219.

¹⁹⁷ Taylor, *Commander The Life and Exploits of Britain's Greatest Frigate Captain*, 10.

¹⁹⁸ Bruce vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı*, 221.

¹⁹⁹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 122.

²⁰⁰ Gregory Fremont Barnes, *The Wars of the Barbary Pirates: To the shores of Tripoli: the rise of the US Navy and Marines* (New York, Osprey Publishing, 2006), 84-85.

mücadele edebilecek güçte değildi.²⁰¹ Devamında yaşanan bu olayda ise İngiliz gambot diplomasisinin istenilen şekilde sonuç verdiği görülmektedir. İngiltere yalnızca gözdağı vererek istediklerini elde edebilmiştir.

Cezayir Dayısı ve Fransızlar arasındaki ilişki ise 1827 yılında Cezayir Dayısı Fransız Konsolosuna yelpazesi ile vurduğu zaman kopmuştur. 1797 yılında Fransa, Cezayir'den borç almış ancak bu borcu uzun süre ödememiştir. Sonunda Cezayir Dayısı İzmirli Hüseyin Paşa, Fransa Konsolosu Deval'in suratına elindeki yelpazeyle vurduğu için Fransa buna tepki göstermiş ve Osmanlı Hükümeti'ne müracaat ederek konuyla ilgili özür dilenmesini talep etmiştir. Cezayir, Osmanlı Hükümeti'nden gelen emre uymayınca Vis-Amiral Dupperre'nin komutasındaki Fransız donanması 12 Haziran 1827 tarihinde Cezayir'i ablukaya aldı.²⁰² Bu sırada Mora isyanıyla uğraşan ve donanması Navarin'de yakılmış olan Osmanlı Devleti, Cezayir'e yardım gönderemedi. Fransa ise bir taraftan Avrupa'daki siyasi ortam bir taraftan Mora'ya asker göndermesinden dolayı Cezayir'de çok etkili olamamış ve kuşatma üç yıl boyunca devam etmiştir.²⁰³

Üç yıl boyunca devam eden abluka ve sonuç alınamayan uzlaşma teşebbüslerinin ardından Fransa, Osmanlı'nın zor durumundan yararlanarak Cezayir'i İngiltere'nin karşı çıkmasına rağmen işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, bu işgali uzun süre hukuken tanımasa da Cezayir'i fiilen kaybetmiştir.²⁰⁴ Büyük devletler özellikle de gambot diplomasisinin yaratıcısı olan İngiltere, gambot diplomasisini gidebildiği her yerde uygulamıştır.

2.1.3. Navarin Hadisesi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi

Büyük Güçler kendi çıkarları söz konusu olduğunda bir araya gelerek ortak bir filo oluşturmuş ve gambot diplomasisini birlikte uygulamışlardır. Bunun örneklerinden biri Akdeniz'de yaşanmıştır. 1820'li yıllarda Osmanlı topraklarında ve Balkanlarda iki farklı unsur ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri Osmanlı'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, diğeri Rumların direniş hareketiydi. Aslen Arnavut kökenli olan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı

²⁰¹ Bruce vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı*, 222.

²⁰² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/116.

²⁰³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 123.

²⁰⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2918.

ordusunda görevliydi ve 1805 yılında Mısır'a Vali olarak atanmıştı.²⁰⁵ Mısır Valisi, kendi üstün ordu ve donanmasını oluşturmak için çoğunluğu Fransız danışmanlardan oluşan bir eğitim sistemi kurmuş ve Mısır güçleri ilk olarak 1824 yılında Girit'te meydana gelen Yunan isyancılarının bastırılmasında görev almıştı.²⁰⁶

Bu sırada Osmanlı Hükümeti, Navarin olayından kısa bir süre önce Avrupa basınında çıkan üç büyük devletin Mora'ya fiili müdahale edeceği yönündeki haberler üzerine bölgedeki isyanı tamamen bastırmak için Rumeli Valisi'ne yeni emirler vermişti. Ancak hazırlıklar zamanında yapılamadığından harekete geçilememiş ve yalnızca bölgedeki bazı önemli kalelerde askeri tedbirlerin arttırılmasıyla yetinilmişti. Bu sırada İngiltere'nin İstanbul Elçisi Stradford Canning'in Rum meselesinde Rusya ile rekabet halinde olması durumları iyice karmaşık hale getirmişti. Mora'da yaşanan son gelişmeler üzerine İngiliz Hükümeti, Osmanlı'ya müracaat ederek isyancılar lehine arabuluculuk teklifinde bulunmuştur. Yaşanan gelişmeler üzerine Avusturya Prensi Metternich, 1824 yılının başlarında Osmanlı'ya vakit kazandıracak bir teklifte bulunmuş ve Rum sorununa bir çözüm yolu bulmak için uluslararası bir kongre toplanmasını önermiştir. Rus Çarı Aleksander bu kararı kabul etmiş ve toplantı Petersburg'da gerçekleştirilmiştir. Ruslar, ilk kez Yunanistan'a özerklikten burada bahsetmişlerdi.²⁰⁷

1825 yılının sonlarına doğru Rus Çarı Aleksander, tek taraflı olarak Osmanlı'ya savaş ilan etmeyi kararlaştırırsa da kendisi kasım ayında öldüğünden bu durum gerçekleşmemiştir. Ancak ondan sonra yerine geçen I. Nikola, Yunanistan meselesi için sonuç getirici bir eylemde bulunmakta kararlıydı. Ancak İngiltere'nin Rusya'yı bölgede tek hâkim güç olarak istememesi ve Osmanlı'nın güçsüz bir konuma düşmesinden endişe duymasından dolayı Nisan 1826'da Rusya ile İngiltere arasında bir protokol imzalandı. Böylece Rusya'nın Osmanlı'ya yapacağı savaşın önüne geçilmiş oldu.²⁰⁸

Osmanlı Devleti, bir taraftan büyük güçlerin artan baskıları karşısında tavizsiz tutumunu sürdürürken diğer taraftan da Mora'da başarı gösteren askerlerine zaman kazandırmak

²⁰⁵ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003) 12.

²⁰⁶ Lawrence Soundhaus, *Naval Warfare 1815-1914* (New York: Rougledge, 2001) 16.

²⁰⁷ Ali Fuat Örenç, "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması", *Tarih Dergisi* 46 (Haziran 2012), 44.

²⁰⁸ Alexander Bitis, "1828-1829 Türk Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması", çev. Nasuh Uslu, *Türkler* 12 (2002) 703.

için diplomatik hamlelere yönelmişti. Bu sebeple Rusya'nın birtakım talepleri 1826 Ekim ayında imzalanan Akkerman Sözleşmesi ile bir süreliğine ertelenmiştir. Akkerman kararlarının ardından İngiltere, Rusya'nın Rum meselesinde ön plana çıkmasından rahatsız olmuş ve sorunların müzakeresi için Dük Wellington'u Petersburg'a göndermiştir. İki ülke yaptıkları ittifakla din, adalet ve insaniyet adına Mora ve Akdeniz adalarındaki kavganın sona erdirilmesi için anlaştıklarını ilan etmişlerdi. Protokolün en önemli maddesi Rumların özerk bir prenslik haline getirilmesiydi.²⁰⁹ II. Mahmud Petersburg kararlarını ciddiye almamış ve bir beyanname yayımlayarak Rum meselesine dış müdahaleyi kesin dille reddetmişti. Osmanlı Devleti'nin Petersburg Protokolü kararlarını kesin bir dille reddetmesi ve Fransa'nın 4 Nisan'da imzalanmış olan protokole resmi olarak katılmak istemesi nedeniyle 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra'da üç devlet bir araya geldiler.²¹⁰ Neticede Fransa, İngiltere ve Rusya, Osmanlı-Mısır donanmasının Yunanistan kıyılarına ulaşmasını önlemek ve Osmanlı ilerlemesini durdurmak amacıyla Londra Antlaşması'nı imzalamışlardır.²¹¹

Londra Protokolüyle müttefik devletler, tam bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması için ortak hareket etme kararı almışlardı.²¹² Londra Protokolünün ardından Babıali'ye arabuluculuk teklif edilmiş ve kabul edilmediği takdirde fiilen müdahale edileceği bildirilmişse de hükümet bu teklife çok önem vermemiştir.²¹³ Bu gelişmeler üzerine anlaşmalı devletler, önce 16 Ağustos daha sonra 31 Ağustos'ta verdikleri notalarla Babıali'den Yunan meselesiyle ilgili taleplerinin gerçekleştirilmesini istediler.²¹⁴ Yaşanan meselenin Osmanlı iç meselesi olduğunu savunan Babıali kararları reddedince anlaşmalı devletler, diplomasiyle elde edemediklerini askeri yolla elde etme kararı almışlar ve önce İngilizlerin Amiral Codrington, ardından Fransızların Amiral de Rigny kumandasındaki filoları gambot diplomasisini uygulamak üzere Navarin önüne gelmişlerdi.²¹⁵ İngiliz ve Fransız Amiralleri Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'yla

²⁰⁹ Örenç, "1827 Navarin Deniz Savaşı", 45-46.

²¹⁰ Anderson, *Doğu Sorunu*, 86.

²¹¹ Sevda Özkaya Özer, *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839-1882)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 105.

²¹² Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 36.

²¹³ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/112.

²¹⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 5/2905.

²¹⁵ Yüksel, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Donanma Politikası*, 55.

görüşerek mütareke yaptılar. 25 Eylül 1827 tarihinde yapılan bu mütarekeye göre Osmanlı ve Mısır donanmaları limandan ayrılmayacaklardı. Ancak yapılan bu mütarekelerden sonuç alınamamıştı. Bu sırada Rus donanması, 13 Ekim’de Akdeniz’e gelerek müttefik donanmasına katılmıştı.²¹⁶ 20 Ekim günü bu üç devletin harp gemileri, Navarin Limanı’nda bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını yakarak imha etmiştir.²¹⁷

2.1.4. Kavalalı İsyanı ve Düvel-i Muazzama’nın Gambot Diplomasisi

Büyük Güçler, kendi çıkarları söz konusu olduğunda birlikte hareket etmekten ya da birbirleri arasında çatışmaktan geri kalmamışlardır. Gambot diplomasisinin bu tarzda bir örneği de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın isyanı sırasında yaşanmıştır. Mora isyanının bastırılmasında görevli olan Mehmet Ali Paşa, Mora’nın kaybedilmesi üzerine kendisine Suriye Valiliğinin verilmesini istemişti. II. Mahmut bunu kabul etmeyince Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti’ne isyan ederek oğlu İbrahim Paşa’yı ordusuyla Anadolu’ya göndermişti. İbrahim Paşa, kısa sürede Osmanlı ordusunu mağlup ederek İstanbul yakınlarına kadar ilerledi. Bunun üzerine 3 Kasım 1832 tarihinde II. Mahmut, İngiltere’den yardım talep etmiştir. Ancak İngiltere, bunun bir iç mesele olduğu gerekçesiyle Osmanlı’nın yardım talebini geri çevirmişti. İngiliz Hariciye Nazırı Palmerston, İstanbul’daki Büyükelçisi Canning’in de ısrarlı talebine rağmen bir filo göndermeyi reddederek Fransa ile birlikte arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Bundan bir netice alamayınca Şubat 1833’te yalnızca diplomatik destek verilmesi kararını almıştır.²¹⁸

Palmerston’un dediği gibi “bu muazzam gaf, savaş gemileri ve birlikleri Türk başkentini savunmaya davet edilen Ruslar için cennetten gönderilen bir fırsattı.”²¹⁹ Fransa’nın Mehmet Ali Paşa’yı desteklemesi, İngiltere’nin beklenen yardım talebini kabul etmemesi üzerine II. Mahmut, “denize düşen yılanı sarılır” diyerek Rus Çarı II. Nikola’nın yardım teklifini kabul etmişti. Palmerston’un bu duruma tepkisi gecikmemiş ve Mısır Valisi’ni Fransa ile birlikte gambot diplomasisi uygulayarak İskenderiye’yi bloke etmekle tehdit etmişti.²²⁰ Bu sırada Rus filosu Boğaz’ı geçerek Beykoz’a asker çıkartmıştı. Rusya’nın

²¹⁶ Örenç, “1827 Navarin Deniz Savaşı”, 51.

²¹⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 56.

²¹⁸ Soy, “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, 146.

²¹⁹ Lowe, *Britain and Foreign Affairs*, 44.

²²⁰ Soy, “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, 147.

olaya karışması İngiltere ve Fransa'yı rahatsız etmişti. Bu sebeple olaya müdahale ederek Mısır kuvvetlerinin Anadolu'da daha fazla ilerlemesini engellediler. Neticede Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı Devleti arasında Kütahya Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmaya göre Mısır, Şam, Cidde ve Adana valilikleri Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştır.²²¹

İngiliz Elçisi Ponsoby, Haziran 1834'te yolladığı raporunda Padişahın tehlikelere aldırmadan yeniden savaş açmaya kararlı olduğunu yazmıştı. Palmerston, Elçisinin çatışmayı önlemesini emretmiş ve ardından eylül ayında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın Türk donanmasını izlemesi ve Mehmet Ali'nin kuvvetleriyle çatışmaya girmeyi denemesi halinde Osmanlı donanmasını geri döndürmesi için bir İngiliz filosu göndermesini istemişti.²²² Palmerston, istenmeyen bir durum karşısında gambot diplomasisini uygulamak için hazır halde olunmasını istiyordu. Bu sırada Mısır'ın Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken yıllık vergiyi aksatması iki taraf arasındaki savaşı yeniden başlatmıştı. İkinci Mehmet Ali Paşa isyanında Avrupa devletleri, Mısır ve civarında güçlü bir yönetim istemediğinden Osmanlı yanında yer almıştı. Babıali'nin aldığı kararla birlikte müttefik donanmaları hemen savaş durumuna geçmişlerdi. İbrahim Paşa'nın arka arkaya aldığı yenilgiler, İngiliz Kumandanı Napier'in gambot diplomasisini uygulamak üzere İskenderiye önüne gelerek şehri bombardımana tutacağı tehdidinde bulunması, hatta daha da ileri giderek karaya çıkıp Mehmet Ali Paşa'yla tek başına görüşerek dönüşte müdafaa toplarının bir kısmını çiviletecek kadar ileri gitmesi Mısır Valisini savunmasız duruma getirmişti. Bu durumda Mehmet Ali Paşa anlaşma yapmayı kabul etmek zorunda kalmıştır.²²³ Bu bağlamda Mehmet Ali Paşa, uygulanan gambot diplomasisiyle dize getirilmişti.

Antlaşmanın imzalanmasının ardından Palmerston, İngiliz Akdeniz filosunun komutanı olan Amiral Stopford'u Suriye'deki Mısır kuvvetlerine karşı etkin bir şekilde hareket etmesi için teşvik ediyordu. Aynı zamanda Lübnan'daki isyanı da alevlendirmişti. 11 Eylül'de İngiliz donanması Beyrut'u bombalamış ve İngiliz donanması desteğiyle Osmanlı askerleri yakındaki topraklara çıkarılmıştı. Bundan üç gün sonra Osmanlı

²²¹ Hasan Şahin, "Şark Meselesi", 223.

²²² Frank Edgar Bailey, "Palmerston ve Osmanlı Reformu 1834-1839", çev. Yasemin Avcı, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (Nisan 2006), 230.

²²³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/2974.

Hükümeti, Mehmet Ali Paşa'nın görevden alındığını ilan etti. Beyrut ele geçirildi ardından 4 Kasım'da İngiliz donanması ateşiyle Akka Kalesi ele geçirildi.²²⁴

Kavalalı sorunda bir iç meselenin dış sorun haline gelmesi söz konusudur. Bu olaya Avrupalı devletlerin müdahale etmesi ve donanmalarını Osmanlı sularına indirmeleri, Mehmet Ali Paşa'ya karşı uygulanan bir gambot diplomasisidir. Özellikle İngiltere'nin Mehmet Ali Paşa'yı anlaşılmaya zorlamak için donanmasını İskenderiye önlerine getirmesi, Mısır Valisine baskı ve tehdit yoluyla isteklerini kabul ettirmesi bakımından gambot diplomasisine önemli bir örnektir.

2.1.5. Macar Mültecileri Meselesi ve Gambot Diplomasisi (1848-1849)

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Mülteciler meselesi sırasında Rusya ile ortak hareket ederek Osmanlı Devleti'ne karşı gambot diplomasisini uygulamıştır. 1848 ihtilallerinden en çok etkilenen ülkelerden biri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuştur. Macarlar ayaklanarak önce Viyana'ya bağlı kendi ayrı hükümetlerini kurmuşlar, ardından bağımsız Macar Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdi. Macarlarla başa çıkamayan Avusturya, Rusya'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine zaten Lehistan ve Eflak-Boğdan'daki isyanlardan rahatsızlık duyan Rusya, Macaristan'a büyük bir ordu göndererek isyanı kanlı bir şekilde bastırmıştı. Rusya'nın sert tepkisinden kaçan Macar ve Leh milliyetçileri Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır.²²⁵ Mültecilerin yurtlarını terk etmelerinin en önemli sebebi, Avusturya ve Rus Hükümeti'ne karşı duyulan güvensizlik, can ve hapis korkusuydu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Macar Milli Hareketini tekrar canlandırabileceklerine inanıyorlardı.²²⁶

Avusturya Hükümeti, daha mülteciler Osmanlı'ya sığınmadan önce Osmanlı Hükümeti'ni 1848 yılının sonunda durumdan haberdar etmiş ve beklenen mültecilerin sınır dışı edilmesini istemiştir. Avusturya 1739 Belgrat Antlaşması'nın 18. maddesine, Rusya 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 2. maddesine atıfta bulunarak, taraflar, isyancıları sınırdan uzak tutma ve kendi ülkelerinde böyle kişilere barınak sağlamamaları

²²⁴ Anderson, *Doğu Sorunu*, 120.

²²⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 150.

²²⁶ Kaan Cem Geniş, "1848 Macar İhtilali ve Macar Mültecileri Meselesi", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 4/8 (Ekim 2018), 118.

konusunda iki taraflı yükümlülöklere sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu maddeler arasında, İslamiyet'i kabul edenler dışında Osmanlı topraklarına iltica edenlerin sınır dışı edilmesi vardı.²²⁷

Avusturya ve Rusya, sürekli olarak Osmanlı'yı mültecileri teslim etmesi konusunda uyarıyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti, Macar ve Leh milliyetçilerinin asi olduklarını kabul etmeyerek sığınmacıları vermeyi reddetmiştir.²²⁸ Bunun üzerine Avusturya ve Rusya, Osmanlı Hükümeti'ni siyasi münasebetleri kesmekle tehdit ettiler. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, mültecilere İslamiyet'i kabul etmelerini gerekirse birkaç ay sonra sözlerinden dönebileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine birçok sığınmacı İslamiyet'i benimsemiştir.²²⁹ Bu durum Avusturya'yı daha da kızdırmıştı fakat Osmanlı Devleti din değıştirmeyenleri de iade etmemiştir. Osmanlı'nın bu tutumu İngiltere ve Fransa tarafından da desteklenmiştir.²³⁰

17 Eylül 1849 tarihinde Avusturya ve Rusya Büyökelçileri, Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkileri kestiler. Bu sırada Osmanlı sefirini kabul eden Palmerston, Osmanlı'nın İngiltere'nin eski ve sadık dostu olduğunu, bu sebeple onun hukuk ve istiklalinin her zaman koruduğunu belirttikten sonra Macar firarilerinin geri iade edilmesinin reddedilmesi durumunda 20 bin askerden oluşan bir donanmanın Çanakkale'ye gönderileceğini söyleyerek gambot diplomasisini uygulamaya koymuştur.²³¹

İngiltere'nin bu tutumu Fransa'yı da etkilemiştir. Fransız Hükümeti, 6-7 Eylül arası yaptığı görüşmeler sonucunda İngiltere'yle birlikte hemen bir donanmanın İstanbul sularına gönderilmesine karar vermişti. Kısa bir süre sonra İngiliz donanmasının Çanakkale önlerinde görünmesi, Rusya ve Avusturya'yı telaşlandırmıştı. Rusya Sefiri Titof, Osmanlı Hükümeti'yle resmi haberleşmeyi kesmiş olmasına rağmen 24 Ekim 1849'da hükümete bir mektup göndermiş ve söz konusu gemilerin Çanakkale'ye gelmesinin 1841 Boğazlar Antlaşmasına aykırı olduğunu belirtmiştir. Rusya ve

²²⁷ György Csorba, "Macar Mültecileri", çev. Erol Hatipli, *Türkler* 12 (2002), 805.

²²⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3009.

²²⁹ Csorba, "Macar Mültecileri", 806.

²³⁰ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3009.

²³¹ Abdullah Saydam, "Osmanlıların Siyasi İlticalara Bakışı Ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", *Bellelen* 61/231 (Ağustos 1997), 369-370.

Avusturya Osmanlı'ya bir anlaşma talebinde bulunarak siyasi ilişkilerin yeniden canlandırılabilceğini belirtmiştir. Fakat anlaşma maddeleri Osmanlı'nın kabul edebileceği türde değildi. Bu sebeple İngiliz ve Fransız Elçilerinin de görüşlerini alan Osmanlı Devleti, bu istekleri reddetmişti.²³² Yapılan müzakereler neticesinde Ekim 1849'da mülteciler sorunu çözümlenmiştir. Buna göre Macar ve Leh mültecilerinden isteyenler ülkesine dönebilecek, dönmek istemeyenler ise Osmanlı Hükümeti tarafından Avusturya ve Rus sınırlarına uzak yerlere yerleştirilecekti.²³³ Taraflar arasında anlaşmanın sağlanmasıyla birlikte Aralık 1849 ortalarında Rusya, Nisan 1850 başlarında ise Avusturya ile resmi ilişkiler yeniden başlamıştır.²³⁴

Yaşanan bu olayda büyük devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda birbirlerine karşı da gambot diplomasisini rahatlıkla uyguladıkları görülmektedir. İngiltere ve Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı gambot diplomasisi uygulayarak istediklerini elde etmeyi başarmış ve bu son iki devlete geri adım attırmıştır.

2.1.6. Kutsal Yerler Sorunu, Kırım Harbi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi (1847-1854)

Kutsal yerler sorunu ve Kırım Harbi Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı sularında birbirlerine karşı uyguladıkları gambot diplomasisinin önemli olaylarından. Kudüs ve civarı, Hristiyanlar tarafından kutsal sayılmaktaydı. Osmanlı Devleti de bu bölgeleri fethettikten sonra mezhepler arasındaki düzene dokunmamış ve olduğu gibi bırakmıştı. Ancak ilerleyen dönemlerde özellikle Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle birlikte, Büyük Devletlerin uygulamış olduğu baskılarla Katolik ve Ortodokslara verilen imtiyazlar artmıştı. Özellikle 1740'ta Fransızlara verilen kapitülasyonla birlikte Katoliklere verilen ayrıcalıklar arttırıldı. Ancak önce Fransız Devrimi, ardından Napolyon'un Mısır seferi Katolikleri bölgede savunmasız bırakmış ve yaşanan siyasi gelişmelerle birlikte Ortodokslar bölgede üstün duruma gelmişlerdi. Katoliklerin eski durumun sağlanmasını istemesi üzerine de kutsal yerler meselesi ortaya çıktı. Sorun 1847 yılında Beytül Lahim'deki gümüş yıldızın kaybolmasıyla patlak vermiştir. Her iki taraf

²³² Saydam, "1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", 370-372.

²³³ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 151.

²³⁴ Saydam, "1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi", 373.

da bunun için birbirlerini suçlamıştır. Osmanlı Devleti, yıldızı kendisi yaptırıp yerine koymayı istediye de taraflar arasındaki gerginlik bitmemiş ve bu gelişmeler üzerine bir komisyon kurulmuştur.²³⁵ Avusturya, İspanya, Portekiz, Sicilya gibi Katolik devletler tarafından desteklenen Fransa, patrikhane temsilcisinin komisyona katılmasına itiraz etmişti. Rusya ise böyle bir komisyonu tanımayacağını belirtmiştir.²³⁶ Yeni kurulan komisyonda ise hem Katoliklere hem de Ortodokslara bazı haklar tanındı. Ancak bu durumdan memnun olmayan Rusya, yeni bir ferman çıkarılmasını isteyince 8 Şubat 1852 tarihinde yeni bir ferman yayımlanmıştır. Çıkarılan bu ferman bu defa Fransa'yı rahatsız etmiştir.²³⁷

Yaşanan gelişmeler üzerine Fransa İmparatoru Napolyon, kutsal yerlerle ilgili taleplerde bulunmuş ve bu talepler Babıali tarafından kabul edilmişti. Ancak bu durum Rusya tarafında protesto edilmiş ve Rusya, yeni haklar kazanma düşüncesiyle tüm sorumluluğun Babıali'ye ait olduğunu iddia ederek ordularını güneye kaydırmış ve Karadeniz'e bir donanma göndermiştir. Aslında Osmanlı Devleti, her iki devlete de Kudüs'te bazı haklar vermişti. Ancak yine de durum kötüleşirse Fransa'nın Çanakkale veya Suriye'ye donanma göndererek gambot diplomasisi uygulayacağı ya da Rusya'nın İstanbul Elçisinin sefaretinin terk edeceği gibi tehditler ileri sürülüyordu.²³⁸

Rusya, bu belirsiz durumu kendi lehine çevirmek ve Osmanlı'yı parçalamak istiyordu. Bu sebeple Rus Çarı I. Nikola, kutsal yerler meselesini çözüme kavuşturması için Prens Mençikof'u tam yetkiyle donatarak Olağanüstü Elçi konumunda İstanbul'a gönderdi. 28 Şubat 1853 tarihinde Mençikof, savaş gemisiyle İstanbul'a ulaşmıştı.²³⁹

Mençikof'un İstanbul'da göstermiş olduğu şımarık ve saygısız hareketler ciddi endişeler oluşturmuştur. Bununla birlikte 2 Mart'ta Mençikof, protokol kurallarına aykırı olarak günlük elbiselerle Hariciye Nazırı ve Sadrazamı ziyaret etmişti.²⁴⁰ Ayrıca görüşmelerin iki taraf arasında gizlice yapılmasını talep etmişti. Bu durum Osmanlı Sadrazamı tarafından İngiliz ve Fransız temsilcilerine bildirildi. Rusya'nın savaş niyetinde

²³⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 157.

²³⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3020.

²³⁷ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 158.

²³⁸ Erdoğan Keleş, *Osmanlı, İngiltere ve Fransız İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 51.

²³⁹ Hüner Tuncer, *Kırım Savaşı ve Diplomasi (1853-1856)* (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015), 45-46.

²⁴⁰ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 159.

olduğundan şüphelenen İngiliz Maslahatgüzarı Albay Rose, bütün mesuliyeti üzerine alarak gambot diplomasisini uygulamaya soktu ve Malta'daki İngiliz donanmasına hareket emri verdi. Fransız Maslahatgüzarı da bir taraftan gelişmeleri Paris'e bildirirken diğer taraftan Tulon'daki Fransız donanmasını çağırmıştı. İngiltere, konunun daha da alevlenmemesi için donanmayı göndermekten vazgeçmişti, ancak Fransa, donanmasının Çanakkale istikametinde hareket etmesini onaylamıştı.²⁴¹

Osmanlı Devleti, Fransız ve İngiliz Elçilerinin de görüşlerini aldıktan sonra Mençikof'un kutsal yerlerle ilgili taleplerini reddetmişti. İngiliz Hükümeti olası bir Rus-Osmanlı ittifakı ihtimaline karşı da bir İngiliz filosunu Çanakkale önlerine göndermişti. Böylece İngiltere de gambot diplomasisini başlatmış oldu. Nisan ayı içerisinde İngiliz, Fransız Elçileri ve Mençikof arasında yapılan görüşmelerle mesele çözüme kavuşturuldu. Ancak Mençikof, 5 Mayıs 1853'te Osmanlı Hükümeti'ne ultimatom vererek Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksların koruyuculuğunu istemişti. Osmanlı Devleti, İngiliz donanmasının yardıma geleceği sözünü aldıktan sonra bu isteği de reddetmiştir.²⁴² İngiltere burada çift taraflı bir gambot siyaseti uygulamıştır. Bir yandan Osmanlı-Rus ittifakına karşı önlem alırken diğer taraftan da Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı destekleyerek Rusya'nın taleplerini reddetmesini sağlamıştır.

Rus Çarı'nın 27 Mayıs 1853'te Memleketyn'i (Eflak-Boğdan) işgal yönündeki beyannamesini yayınlaması üzerine önce İngiltere, ardından Fransa donanmasını Beşike Körfezi'ne doğru gitmesi için görevlendirmiştir. Lord Standford, Rusya'nın Memleketeyn'i işgal edeceğini açıklamasının savaş sebebi sayılmasını tavsiye etmişti. Osmanlı Devleti, Rusya'nın 31 Mayıs'taki ultimatomuna da red cevabı verince Rusya, temmuz ayının ilk günlerinde Purut Nehri'ni geçerek Memleketeyn'i işgal etti.²⁴³ Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş ilan etmek istediye de yabancı Elçilerin girişimleri sonucu bu durumu protesto etmekle yetinmiştir. Avrupalı devletlerin arabuluculuk girişimleri işe yaramayıp Osmanlı'nın işgal bölgelerinden geri çekilmesi talebi reddedilince Osmanlı Devleti ekim ayı başlarında Rusya'ya savaş ilan etmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6/3021.

²⁴² Uçarol, *Siyasi Tarih*, 159.

²⁴³ Keleş, *Kırım Savaşı*, 85.

²⁴⁴ Şahin, "*Şark Meselesi*", 234.

Savaşın resmen başlaması üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları Beşike Körfezi'nden İstanbul'a davet edilmiş ve İstanbul'a gelen gemiler Haliç'e zincir atmıştı. Ancak Osmanlı'nın tüm ısrarlarına rağmen her iki devlet de Karadeniz'e donanma gönderme konusunda pasif kalmıştı.²⁴⁵

Bu süreçte Osmanlı gemileri, Kafkaslarda mücadele edenlere ve o cephedeki Osmanlı askerlerine Batum üzerinden mühimmat gönderiyordu. Kötü hava şartları nedeniyle Sinop Limanı'na sığınan Osmanlı donanması, 30 Kasım'da Rus donanması tarafından yakıldı.²⁴⁶ İngilizler bu saldırıyı kendilerine meydan okuma olarak algılamış ve 4 Ocak 1854 tarihinde İngiliz ve Fransız filoları Karadeniz'e girmiştir. 12 Mart 1854 tarihinde iki devlet yani Fransa ve İngiltere kendi aralarında Osmanlı topraklarını korumak için bir antlaşma imzalamış ve 28 Mart'ta Rusya'ya resmen savaş ilan etmişlerdir.²⁴⁷ Aslında Rusya, İngiltere'nin sessiz kalacağını, Fransa'nın ise tek başına savaşa giremeyeceğini tahmin ediyordu. Fakat işler tahmin ettiği gibi olmamıştı.²⁴⁸ Yapılan harbin neticesinde Rusya mağlup olmuş, iki taraf arasında Paris Antlaşması imzalanmış ve Karadeniz, donanma geçişlerine kapatılmıştır.²⁴⁹ Gambot diplomasisi uygulamalarında Fransa ve İngiltere'nin birlikte hareket ettiği birçok olay vardır. Bunlardan bir tanesi de Osmanlı Devleti'ne karşı gerçekleşen Cidde olayları sırasında yaşanmıştır.

2.1.7. Cidde Olayları ve Gambot Diplomasisi (1857)

Osmanlı Devleti'nde yayımlanan Tanzimat Fermanı ile Osmanlı tebaasından olan herkesin eşit olduğu vurgulanmış, 1856 Islahat Fermanı'yla da gayrimüslimlere verilen eşitlikler daha da ön plana çıkarılmıştır. Ancak Tanzimat ve ardından yayımlanan Islahat Fermanı'na tepkiler kısa sürede ortaya çıkmaya başlamıştı. Aslında Osmanlı Devleti, Hicaz'da Tanzimat Fermanı'nın idari ve mülki esasları dışında hiçbir hükmünü uygulamaya koymamıştı. Buna rağmen Cidde Valileri ile anlaşmazlık yaşayan Mekke Emiri Abdülmuttalip, Kırım Savaşı sırasında “esir ticaretinin yasaklanması” bahanesiyle

²⁴⁵ Keleş, *Kırım Savaşı*, 85.

²⁴⁶ Tuncer, *Kırım Savaş ve Diplomasi*, 66.

²⁴⁷ Soy, “Lord Palmerston'un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, 161.

²⁴⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 75.

²⁴⁹ Fatih Erbaş, “19 Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler”, *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4/8 (2016), 149.

Cidde şehri ve civarında Osmanlı aleyhine propagandaya başlamış ve Islahat Fermanı'nı ilan etmesi nedeniyle de Türkleri mürtedilikle suçlamıştır.²⁵⁰

Bu sırada kendilerine verilen kapitülasyonlardan yararlanan yabancı devletler, Cidde kentinde büyük ticarethaneler açmış, Islahat Fermanı'nın sağladığı yararları da faydalanarak ticari faaliyetlerini genişletmişlerdir. Gayrimüslimler zenginleşirken, yoksulluk içinde yaşayan Müslüman halk Islahat Fermanının kendilerini olumsuz etkilediğinden yakınmaya başlamıştır.²⁵¹ Aslında Islahat Fermanı yalnızca Müslümanları değil gayrimüslimleri de yeterince memnun etmemiştir. Öncelikle gayrimüslim tebaaya sunulan zorunlu askerlik meselesinden hoşlanmamışlardır. Yine ruhban sınıfı, geçmişten beri cemaatleri üzerinde sahip oldukları etkinin kısıtlanmasına karşıydı. Gayrimüslim halk arasında da eşitlik çok hoş karşılanmamıştı. Çünkü Osmanlı Devleti'nde milletler itibar sırasına göre sıralanır ve bu sırayı Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler takip ederdi. Islahat Fermanı ile hepsinin aynı dereceye getirilmesi üzerine Rumlar “Devlet bizi Yahudilerle beraber etti. Biz İslam'ın üstünlüğüne razı idik” şeklinde itirazlarda bulunmuşlardır.²⁵²

Gerek Tanzimat ve Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere verdiği haklar, gerekse Paris Antlaşması'nda Islahat Fermanı'nın bir taahhüt altına alınması Müslüman tebaada kırınglık ve üzüntü oluşturmuştu.²⁵³ Bununla birlikte Avrupa devletlerinin koruyuculuğuna güvenen gayrimüslim tebaanın şımarık hareket ve taşkınlıklarından dolayı Cidde olayları patlak vermiştir.²⁵⁴

15 Temmuz 1857 tarihinde birtakım tahriklere kapılan Müslüman halk, hacıların kışkırtmasıyla Hristiyan ahali üzerine yürümüştü. Kendi vatandaşlarını korumak için olaya müdahale eden Fransız ve İngiliz Konsoloslarının bu esnada öldürülmesi üzerine olay, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Hemen gambot diplomasisini uygulayan Fransa ve İngiltere, donanmalarını Cidde Limanı'na göndererek şehri topa tutmuş ve ardından

²⁵⁰ Özcan Yeniçeri, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması”, *Türkler* 12 (Ankara, 2002), 852.

²⁵¹ Yeniçeri, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması”, 853.

²⁵² Gözde Çakıbey, *Cidde Olayları Münasebetiyle Basında Çıkan Haberlerin Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 42-43.

²⁵³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3094.

²⁵⁴ A. Haluk Ulman, *1860-1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasinden Bir Örnek Olay* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966), 5-8.

olaydan sorumlu tuttıkları on kişiyi yakalayarak idam etmişlerdir.²⁵⁵ Böylece İngiltere ve Fransa Konsolosların öldürülmesinden dolayı hem Cidde şehrini cezalandırmış hem de bölge halkına gözdağı vermiş oldu.²⁵⁶ Gambot diplomasisi esasında öncelikle gözdağı vermeyi amaçlamaktadır. Ancak Cidde olaylarında Fransa ve İngiltere öncelikle bölge halkını cezalandırmak için şehri topa tutmuş ardından da bir daha aynı olayların yaşanmasını engellemek için bölge halkına gözdağı vererek gambot diplomasisini uygulamışlardır. Toprakları geniş bir alana yayılan Osmanlı Devleti, farklı yerlerden gambot diplomasisine maruz kalmaktaydı.

2.1.8. Karadağ Meselesi ve Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi (1852-1858)

Karadağ meselesi, Büyük Güçlerin Balkanlarda gambot diplomasisini uyguladığı önemli olaylardan biridir. Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olan Karadağ, II. Petar'ın ölümü üzerine 1852 yılında tahta geçen II. Danilo kendisini Karadağ'ın Prensi ilan etmişti. Osmanlı Devleti, bu durumu kendi çıkarlarına aykırı bulduğundan II. Danilo'nun Prenslüğünü tanımadı ve dönemin Sadrazamı olan Ömer Paşa'yı Karadağ üzerine yolladı.²⁵⁷ İki taraf arasında başlayan mücadele üç ay boyunca devam etmiştir. Daha sonra Rusya ve Avusturya savaşın durdurulmasını istemiş ve Avusturya konuyla ilgili İstanbul'a General Kont Leiningen'i göndermiştir. Osmanlı Devleti, bu mücadele sırasında oldukça zarara uğramıştı. Bu sırada Rusya'nın da kutsal yerlerle ilgili sorunlar çıkarması Osmanlı Devleti'ni zora sokuyordu. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin olası bir Rus tehdidine karşı Avusturya desteğini almak istemesi Karadağ ile anlaşmasına sebep olmuştur. 3 Mart 1853 tarihinde yapılan antlaşma ile iki taraf harpten önceki duruma geri dönmüştür.²⁵⁸

Aynı yıl patlak veren Kırım Savaşı sırasında Danilo tarafsız kalmış ve savaş sonrasında toplanan Paris Konferansı'nda mükafat olarak Karadağ'ın istiklalinin tanınmasını, Hersek sancağının bir kısmını ve Antivari yani Bar Limanı'nı istemişti. Ancak bu istekler

²⁵⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 6/186; Uçarol, *Siyasi Tarih*, 159; Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 37.

²⁵⁶ Çakıbey, *Cidde Olayları Münasebetiyle Basında Çıkan Haberlerin Değerlendirilmesi*, 44.

²⁵⁷ Kamil Çayır, *Karadağ Meselesi (1851-1863)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 13.

²⁵⁸ Fatih Özer, *Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyanları* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 65.

Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemiş ve Karadağ'ın bağımsızlık hayalleri suya düşmüştür.²⁵⁹

1858 yılında Hersekli Müslüman ve Hristiyanlar arasında kanlı çatışmalar başlamıştır. Topraklarını genişletmek isteyen Karadağ, bu isyana katılmış ve Osmanlı askerlerine karşı savaşmıştır. Savaşmaktan başka çaresi kalmayan Babıali, Karadağ'a savaş ilan etmiş ve 1858'in mart ayı başlarında iki taraf arasında savaş başlamıştır. Bu savaşta Avusturya ve Rusya, Karadağ'a beklediği desteği vermezken Fransa'da III. Napolyon, Karadağ için elinden gelen yardımı yapacağını belirtmiştir.²⁶⁰

Savaş sırasında Osmanlı ordusu çok kayıp vermesine rağmen, Karadağ'ın Potgoritza'daki kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştı. Ancak yine de isyanı bastıramamış ve isyan Bosna yakınlarına kadar yayılmıştı. Babıali bir taraftan isyanları bastırmak için tedbirler alırken diğer taraftan asilerin şikayetlerini dinlemek ve olayları incelemek için bölgeye iki memur göndermiştir. İsyana Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler müdahale etmek istediye de Osmanlı Devleti bu teklifi kabul etmemiştir. Ancak buna rağmen İngiltere, Fransa ve Rusya gambot diplomasisini devreye sokarak Adriyatik kıyılarına donanmalarını gönderdiler. Yaşanan bu gelişme üzerine Osmanlı Devleti, harekâta son vermek ve bu üç devletin arabuluculuğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. 8 Kasım 1858 tarihinde yapılan konferansta Grahova, Zupa ve Rudina Karadağ'a bırakılmış, Karadağ ve Hersek arasında kesin hudut tespiti yapılmış ve diğer konularda harpten önceki duruma dönülmesi kararlaştırılmıştır.²⁶¹

Aslında bir Osmanlı iç meselesi olan Karadağ isyanları, büyük devletlerin kışkırtmaları ve müdahaleleri sonucu uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Fransa, İngiltere ve Rusya'nın uygulamış olduğu gambot diplomasisi, bu olayda Osmanlı'nın önünü kesmiş ve istemediği halde müzakere etmek zorunda kalmıştır.

²⁵⁹ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3094; ²⁵⁹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/188.

²⁶⁰ Özer, *Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyamları*, 70.

²⁶¹ Özer, *Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyamları*, 71.

2.1.9. Başarısız Bir İngiliz Gambot Diplomasisi Örneği: Süveyş Kanalı Meselesi (1857-1859)

Süveyş Kanalı meselesi, İngiltere'nin gambot diplomasisinin başarıya ulaşamadığı ve politika değiştirmek zorunda kaldığı önemli bir olaydır. Tarihi süreç içerisinde Akdeniz ve Kızıldeniz'i birbirine bağlamak için pek çok proje üretilmiş ve teşebbüslerde bulunulmuştur.²⁶² Süveyş Kanalı'nın açılması yalnızca Osmanlı ya da Mısır'ı ilgilendirmiyordu, aynı zamanda tüm Avrupa devletlerinin gözü Mısır ve burada yapılacak olan kanal üzerindeydi. Ancak bu devletler arasında ön plana çıkan Fransa ve İngiltere'ydı. Fransa, kanalın yapılmasını desteklerken, İngiltere kanalın yapılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Çünkü İngiltere hem Hindistan yolunu riske atacağı²⁶³ hem de kendi ticari çıkarlarını kaybedeceği endişesini duyuyordu.²⁶⁴

Said Paşa'nın Mısır Valisi olması, Süveyş Kanalı'nın açılmasını hızlandıran önemli gelişmelerden biri olmuştur. Fransız Konsolosu Lesseps, Süveyş Kanalı'nın yapılması için en çok çaba harcayan kişilerden biriydi. Süveyş Kanalı'nı inşa edecek bir şirketi kurmak için çeşitli ülkelere giderek ülkelerin önde gelenleriyle toplantılar düzenlemiş ve finans çevreleriyle irtibata geçmiştir. Aynı şekilde 1857'de İngiltere'ye giderek burada da kanal projesini ve kazançlarını anlatmıştı. Lesseps, yaptığı bu çalışmalar neticesinde 1858 yılında şirketi kurmayı başarmıştır. Şirketin satışa çıkarttığı senetlerinden 207 bin tanesi Fransa'ya, 96 bin hisse Osmanlı Devleti'ne, 85.506 tanesi İngiltere'ye ayrılmıştı. İngiltere kendisine ait olan hisseleri almadığından Said Paşa bu hisseleri satın almıştı. Lesseps, Osmanlı'dan gerekli izni alamamasına rağmen 1859 yılında kanalın yapımına başlamıştı.²⁶⁵ Aslında Süveyş Kanalı'nın temelleri ilk olarak 1854'te kazma işlerinin başlatılmasıyla atılmıştır. Ancak Babıali'nin izni olmadan yapılan bu kazı faaliyetleri durdurulmuş ve Lessep'in uğraşları çözümsüz kalmıştır.²⁶⁶

²⁶² Tuba Çınar, "Süveyş Kanalı: Büyük Güçlerin Çatışma Alanı", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Altıncı Uluslararası Orta Doğu Semineri* (Elazığ: 11-13 Ekim 2012), 394.

²⁶³ Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)* (Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 94.

²⁶⁴ Gerace, *Military Power, Conflict and Trade*, 200.

²⁶⁵ Taha Niyazi Karaca, *Büyük Oyun İngiltere Başbakanı Gladstone'un Osmanlı'yı Yıkma Planı* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 416.

²⁶⁶ Özer, *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır*, 154.

1859 yılında inşaatın yeniden başlamasıyla birlikte İngiltere, Osmanlı Devleti'nin onayı olmadan kanal inşasına başlanmamasını Sait Paşa'ya belirtmiştir.²⁶⁷ Osmanlı Devleti İngiltere'nin baskısı altında kanal projesinin durdurulmasını devamlı dile getirmek zorunda kalmış, Sait Paşa ise bu isteklere kaçamak cevaplar vererek, çalışmaların henüz başlamadığını belirtmiştir.²⁶⁸ Bu sırada İstanbul'da bulunan İngiliz Elçisi Lord Stradford, hükümetinden aldığı talimatla projenin kabul edilmesi halinde İngiltere'nin Kırım Antlaşması'ndan vazgeçeceğini bildirmişti. Bununla birlikte İngiltere, Sait Paşa'ya gözdağı vermek ve aldığı karardan döndürmek amacıyla donanmasını İskenderiye Limanı'na gönderdi.²⁶⁹ Ancak İngiltere'nin uyguladığı gambot diplomasisi işe yaramamıştır. İngiltere, Lesseps'in çalışmalarını durduramamış ve Sait Paşa'nın da verdiği maddi destekle 1863 yılına kadar kanalın yapımına devam edilmiştir. Bu sırada Sait Paşa'nın ölümüyle yerine İsmail Paşa geçmiştir. İsmail Paşa'nın yaptığı en önemli işlerden biri, 1861 yılında Osmanlı tahtına geçen Sultan Abdülaziz'e kanal projesini onaylatmak olmuştur. Nihayetinde Osmanlı Devleti'nin yapımı süresince temkinli politika izlediği, binlerce insanın çalıştığı Süveyş Kanalı 17 Kasım 1869 tarihinde açılmıştır.²⁷⁰

Süveyş Kanalı projesini durdurmak isteyen İngiltere'nin sözlü ikazları yanıt vermeyince gambot diplomasisine başvurmuştur. Ancak gambot diplomasisinden istediği sonucu alamayan İngiltere, bu sefer kanalın yapımında ortaklık kurarak kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Zaman zaman gambot diplomasisi yoluyla yapılan güç gösterisinin istenilen sonucu vermediği görülmektedir. Süveyş kanalının yapımı sırasında Sait Paşa'nın ısrarlı tutumu gambot diplomasisinin etkisiz olmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl boyunca çok fazla gambot diplomasisine ve baskıya maruz kalmıştır.

2.1.10. İngiliz-Fransız Rekabeti, 1860 Lübnan ve Şam Olayları ve Gambot Diplomasisi

Osmanlı topraklarında yaşanan İngiliz ve Fransız çekişmesi Osmanlı'nın sürekli gambot diplomasisine maruz kalmasına neden olmuştur. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden devletler, Osmanlı içişlerine karışarak gambot diplomasisi yoluyla istediklerini elde

²⁶⁷ Çınar, "Süveyş Kanalı: Büyük Güçlerin Çatışma Alanı", 398.

²⁶⁸ Karaca, *Büyük Oyun*, 416.

²⁶⁹ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6/3162.

²⁷⁰ Karaca, *Büyük Oyun*, 417.

etmeye çalışmışlardır. Suriye üzerinde yaşanan İngiliz – Fransız rekabeti, bölgede zaten daha önceden var olan Dürzi ve Maruniler arasındaki çekişmeyi daha da arttırmıştır. Buna Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bölgede oluşan otorite boşluğu ve kötü yönetimin sebep olduğu hoşnutsuzluk da eklenince Suriye bölgesi karmaşık ve sorunlu bir hale gelmiştir. Hem bölgedeki karışıklıklar hem de Tanzimat ve Islahat Fermanlarının etkisiyle Cidde olayları meydana gelmiştir.²⁷¹

1858 yılından itibaren Lübnan'da karışıklıklar artmaya ve küçük çatışmalar meydana gelmeye başlamıştır. Dürzi şeyh ve emirlerinin topraklarında yaşayan Maruniler toprak mülkiyeti için mücadeleye girişince iki taraf birbirlerine karşı cephe almaya başlamıştır. Bölgede etkin bir güç haline gelmeye çalışan Fransa, din adamları vasıtasıyla Marunileri Dürzilere karşı kışkırtmaya başlamış²⁷² ve el altından Marunilere silah dağıtmıştır.²⁷³ Yerli halkı yanına çekmek isteyen Fransız Konsoloslar, halkın sorunlarıyla bizzat ilgilenmiş ve hatta vergi toplama işine bile karışmaya çalışmışlardır. Tüm bu yaşanan gelişmeler üzerine bölgenin yüksek otorite güçlerinden olan Sayda Valisi Hurşid Paşa, gelişmeleri merkeze bildirerek konsoloslar yüzünden mahalli düzen ve otoritenin bozulduğunu belirtmiştir.²⁷⁴

Bu süreçte Sayda yakınlarında iki, Beyrut-Şam yolunda dört Dürzi'nin Hristiyanlar tarafından öldürülmesi üzerine Dürziler, Beyrut ve civarındaki Hristiyan köylere saldırarak burada çok sayıda can ve mal kaybına sebep olmuşlardır. Yaşanan gelişmeler üzerine Beyrut'ta bulunan Avrupa devletleri temsilcileri, Vali Hurşit Paşa'ya başvurarak olayları durdurmasını istemişlerdir. Hurşit Paşa aldığı önlemlerle iki tarafın sakinleşmesini sağlamak üzereyken 1860 Haziran ayında olaylar yeniden patlak vermiştir. Bunun üzerine toplantılar düzenleyerek asayiş sağlamaya çalışan Hurşit Paşa kısa süreli de olsa çatışmalara son verilmesini sağlamıştır.²⁷⁵

Hadise tam çözüme kavuşmuşken 1860 yılında Şam olayının patlak vermesi bölgeyi yeniden karıştırmıştır. Müslüman ve Hristiyan çocuklar, aralarında oyun oynarken

²⁷¹ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 177.

²⁷² Emine Gümüşsoy, "1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti", *Askerî Tarih Araştırma Dergisi* 6/12 (Ağustos 2008), 69.

²⁷³ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/192.

²⁷⁴ Gümüşsoy, "1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti", 69.

²⁷⁵ Gümüşsoy, "1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti", 69-70.

yaşanan kavga neticesinde Müslüman çocuklar kendilerini savunmak amacıyla büyüklerine başvurmuş, büyükler olaya müdahale edince ortalık karışmış ve çatışmalar başlamıştır. Çatışmalar sırasında ölenlerin arasında Hollanda ve Amerikan Konsoloslarının da yer alması olayı uluslararası bir boyuta taşımıştır.²⁷⁶ Yaşanan gelişmeler endişe verici bir hal aldığından Osmanlı Hükümeti, Hariciye Nazırı Fuad Paşa'yı olağanüstü yetkilerle donatarak bölgeye göndermiştir. Fuad Paşa, bölgede gerekli tedbirleri alarak güvenliğini sağlamışsa da yaşanan olaylar, Avrupa basınında Türkler aleyhine bir ortam oluşturmuştu. Özellikle Fransız basını bu olayda heyecanlı yayınlar yapmış ve İngiliz basını dahi Osmanlı yönetimini eleştirmiştir.²⁷⁷

Marunilerle olan yakınlıklarından dolayı kendilerini ayrıcalıklı gören Fransızlar yaşanan gelişmeleri kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirerek Beyrut'a asker göndermişlerdir. Diğer devletlerin hiçbiri asker yollamamış ama Beyrut Limanı'na 5 Fransız, 5 İngiliz, 2 Rus ve bir tane de Avusturya harp gemisi gelerek gambot diplomasisini başlatmıştır.²⁷⁸ Bu gemilerin dışında bir de erzak yardımı bahanesiyle Yunan ve İspanyol gemileri gelmiş ve Osmanlı Hükümeti'nin itirazına rağmen burada kalmıştır.²⁷⁹

Bu arada Fransızlar, Doğu Akdeniz seferine çıkmadan önce Fuat Paşa, bölgede almış olduğu önlemlerle asayişini sağlamış ve Fransızlara müdahale edecek alan bırakmamıştır. Bu sebeple Fransız birlikleri bölgeye geldiklerinde Osmanlı birliklerinin hazırlamış olduğu düzene uymak zorunda kalmışlardır.²⁸⁰ Her ne kadar Fransız askerleri Osmanlı askerlerinin hazırlamış olduğu ortamda hareket etmek zorunda kalmış olsa da Fransa'nın Beyrut Limanı'na asker göndermesi, diğer devletlerin gambot diplomasisini uygulamaya koymasına neden olmuş ve Osmanlı Hükümeti Lübnan olaylarını ele alacak bir Avrupa komisyonu kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Yapılan anlaşmaya göre bölgede düzeni sağlamak için 12 bin kişilik müttefik ordu oluşturulacak ve Beyrut Limanı'nda bir

²⁷⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3106.

²⁷⁷ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 37.

²⁷⁸ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/194.

²⁷⁹ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3108.

²⁸⁰ Zeynep Yaman – Bekir Sadık Topaloğlu, "Fransa'nın 1860 Lübnan Krizine Müdahalesi", *Universal Journal of History and Culture* 3/1 (2021), 85-86; Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi* 6, 3108.

donanma bulundurulacaktı.²⁸¹ Böylece gambot diplomasisi Büyük Güçler için bir kez daha istenilen sonucu vermiş oldu.

2.1.11. Selanik Vakası ve Gambot Diplomasisi (1876)

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda maruz kaldığı gambot diplomasisi örneklerinden biri 1876 yılında yaşanan Selanik Vakası sırasında gerçekleşmiştir. Bosna-Hersek ve Bulgaristan olaylarının yayılmaya devam ettiği dönemde Selanik olayı patlak vermiştir. Kız olayı olarak da bilinen Selanik vakasının sebebi, Hristiyan bir Bulgar kızının İslamiyet'i benimsemesi ve bunu resmi hale getirmek istemesidir.²⁸² Olayın başrolü olan Stephana, Avrethisar köyünde yaşayan, yoksul bir ailenin kızıydı. Babasını 12-13 yaşlarında kaybeden Stephana, annesi ve iki erkek kardeşiyle yaşamıştır. Babası öldükten sonra mahalledeki Müslüman kadınlarla çok fazla temasta bulunan Stephana, onlardan etkilenmiş ve kısa sürede İslam dinini benimsemişti. Annesi Maria bu duruma şiddetle karşı çıksa da kızının fikrini değiştirememişti.²⁸³ 16-19 yaşlarına geldiğinde kızın bölgede tahsildarlık yapan Emin Efendi'ye âşık olması olayı başlatan etken olmuştur. Sevdığı adamla evlenebilmek için hükümet nezdinde ihtida ettiğini resmileştirmesi gerekiyordu. Bu sebeple 5 Mayıs 1876 tarihinde Müslüman kadınlara uygun kıyafetler giyerek Selanik'e doğru yola çıkmıştı.²⁸⁴ Şehre yabancı olan Stephana, Vali köşküne gitmek için zaptiyelerden yardım isteyince üç görevli ona yardımcı olmuştu. Ancak Stephana daha şehre gelmeden önce gayrimüslim bir kızın Müslüman olacağı haberi gelmişti. Bu sebeple 150 civarında bir gayrimüslim kalabalık O'nu bekliyordu.²⁸⁵ Maria'nın da "kızımı Türk olmaktan kurtarın" feryatları gayrimüslim halkı galeyana getirmiş ve orada kızın ferace ve yaşmağı parçalanmıştı.²⁸⁶ Kızın Müslüman oldum sözlerine aldırmayan kalabalık, O'nu Konsolosluk arabasıyla Amerikan Konsolosluğu'na götürdü. Etraftan gelen 5-10 Müslüman, kızı kurtaramamıştı.²⁸⁷

²⁸¹ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 37.

²⁸² Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 579.

²⁸³ Berke Torunoğlu, *Murder in Salonika, 1876: A Tale of Apostasy Turned Into an International Crisis* (Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 29.

²⁸⁴ Ahmet Oğuz, *1876 Selanik Vak'ası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 49.

²⁸⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/253.

²⁸⁶ Torunoğlu, *Murder in Salonika*, 33.

²⁸⁷ Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6/3203.

Ertesi gün Ortodoks bir papaz Konsolosluga getirildiyse de papaz da Stephana'nın fikrini deşistirememişti. Bu sırada olaylar Müslümanlar arasında duyulmuş ve Müslüman bir kızın kaçırıldığı, tecavüze uğradığı dedikoduları huzursuz bir kalabalığın oluşmasına sebep olmuştu. Müslüman cemaatten bir grup temsilci hükümet konağına gitmiş ve kızın kurtarılmasını istemişlerdi. Vali Mehmet Refet Paşa kızını konağına getirmek için hemen iki meclis üyesini gönderse de meclis üyeleri kızla ilgili bir bilgiye ulaşmadan geri dönmüştü.²⁸⁸

Hükümet yetkilileri kalabalığın dağılmasını, kızın getirileceğini söylese de kalabalık sakinleşmemiş ve kızını teslim alana kadar dağılmayacaklarını bildirmişlerdi. Hükümet binası önünde toplanan halk verilen nasihat ve teminatlar üzerine dağılarak Saatli Cami olarak bilinen Selim Paşa Cami'ye yönelmişti. Kalabalığın camiye doğru hareket ettiğini duyan Müslüman halk işi gücü bırakıp camiye akın etti.²⁸⁹ Bu sırada Fransız Konsolosu Jules Moulin ve Alman Konsolosu Henry Abbott şehirdeki kargaşayı önlemek ve arabuluculuk yapmak için bölgeye gittiler. Ancak öfkeli kalabalık iki Konsolosu linç ederek öldürdü.²⁹⁰ Olaylar Bulgar kızının hükümete teslim edilmesi üzerine yatışmıştır. Bu gelişmeler üzerine İstanbul'da General Ignatyef'in başkanlığında büyük devlet Elçilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantıda büyük devletlerin donanmalarını Selanik Limanı'na göndermeleri yani gambot diplomasisi uygulamaları teşvik edilmiştir.²⁹¹

İki konsolosun linç edilmesi Osmanlı Devleti ile Avrupalı devletler arasında siyasi krize sebep olmuştur. Fransa Toulon'dan, İtalya Brindisi Limanı'ndan iki fırkateyni yola çıkarmıştır.²⁹² Duyulan haberlere göre Fransa Selanik Limanı'na Gladyatör, İtalya Maria-pia ve Messengerio adlı iki savaş gemisi göndermişti. Şehirden Osmanlı Hükümeti'ne gelen telgraflara göre Almanya limana iki korvet, Fransa ve İngiltere ise iki zırhlı savaş gemisi göndermişti. Bununla birlikte gazetelerde çıkan haberlerde Avusturya ve Rusya'nın Bosna'da toplanma niyetinde olduğu, Rusya'nın iki zırhlı gemi ve korvet

²⁸⁸ Torunoğlu, *Murder in Salonika*, 36.

²⁸⁹ Oğuz, *1876 Selanik Vak'ası*, 52-53.

²⁹⁰ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 580.

²⁹¹ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/253; Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 6/3203.

²⁹² Oğuz, *1876 Selanik Vak'ası*, 59, 64.

göndereceği yazıyordu. Ayrıca Fransa üç savaş gemisi daha gönderecekti. Tüm bunların neticesinde Selanik Limanı'na on beş savaş gemisi gelmiş ve demirlemişti.²⁹³ Bu devletler içerisinde Selanik Limanı'na ilk gemi gönderen ve gambot diplomasisini başlatan İngiltere olmuş ve bunu takiben bütün Avrupa devletleri en görkemli savaş gemilerini limana göndererek güç gösterisi yapmıştır.²⁹⁴

Selanik vakası sırasında Amerikan Konsolosu'nun olaya karışması Amerikan vatandaşlarını tedirgin etmişti. Bu sebeple Avrupa filosu komutanı Amiral Warden, Franklin isimli sancak gemisiyle İzmir ve Selanik Limanlarını ziyaret etmiş ve Konsolos Lazzaro'nun güvende olduğuna kanaat getirene kadar Selanik Limanı'nda kalmıştır. Osmanlı Hükümeti, Lazzaro'nun geri çekilmesini istemiş ancak bunun yerine ABD Büyükelçisi Maynard kendisine yönelik tehdidi ortadan kaldırmak için gambot diplomasisine başvurarak Selanik Limanı'na bir gemi göndermiştir.²⁹⁵

Avrupalı devletler, Babıali'den Konsolosları öldürenleri ve olayda etkili olamayan Mehmet Refet Paşa ile o sırada görevli olan bazı askerlerin cezalandırılmasını istemişlerdir. Babıali Selanik'e savaş gemileri ve nizamiye askerleri göndermiş ve olayı soruşturmak üzere Adliye Nezareti Müsteşarı Vahan Efendi'yi görevlendirmiştir.²⁹⁶ Avrupalı devletlerin uyguladığı gambot diplomasisi, cezaların infazı sırasında da etkisini göstermiştir. Suçlu bulunan altı kişi rıhtım kenarında, limandan gemilerin göreceği şekilde halka açık alanda infaz edilmiştir. Ayrıca gemiler de namlularını Müslüman mahallelerine çevirerek cezaların uygulanmasını izlemiştir. Osmanlı Hükümeti, bu cezaların dışında öldürülen Konsolosların ailelerine yüklü miktarda kan parası ödemek zorunda kalmıştır. Yapılan bu yargılama ve alınan cezalardan hiçbirinde gayrimüslimler yer almamıştır. Olayları başlatan ve kızıştıran taraf olmalarına rağmen, üstelik olaylar sırasında İslam dinine hakarete bulunmalarına rağmen işledikleri suçlar göz ardı edilmiştir.²⁹⁷

²⁹³ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 582.

²⁹⁴ Oğuz, *1876 Selanik Vak'ası*, 81.

²⁹⁵ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2015), 300-302.

²⁹⁶ Mithat Aydın, "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Olaylara Bakışı", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 18 (2005), 43.

²⁹⁷ Oğuz, *1876 Selanik Vak'ası*, 66, 68.

Düvel-i Muazzama devletleri istediklerini elde etmek için gambot diplomasisine sık sık başvurmuşlardır. Kimi zaman başarılı sonuç aldıkları bu diplomasi yöntemi kimi zaman da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Genel olarak bakıldığında Büyük Güçler, gambot diplomasisi sayesinde çoğunlukla istediklerini yalnızca gözdağı vererek elde etmeyi başarmışlardır. II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle birlikte gambot diplomasisinin daha sık uygulandığı, Padişahın da buna karşı mümkün olduğunca direnmeye çalıştığı görülmektedir

2.2. Osmanlı Devleti'ne Yönelik Gambot Diplomasi Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi

19. ve 20. yüzyıllarda sıkça uygulanan gambot diplomasisinin Osmanlı sularında uygulanmaması mümkün değildi. Dönemin Düvel-i Muazzama olarak anılan Büyük Güçleri, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek zaman zaman Osmanlı Devleti'ne karşı zaman zaman ise Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak birbirlerine karşı gambot diplomasisini uygulamışlardır. Osmanlı Devleti ise bu süreçte mümkün oldukça dikkatli davranarak devletler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanmaya çalışmıştır. Kimi zaman ise kararlı bir tutum sergileyen Osmanlı yöneticileri, Büyük Güçlerin uyguladığı gambot diplomasisinin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Yukarıda detaylarıyla ele alındığı üzere 1806-1807 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında İngiltere Osmanlı Devleti'ne karşı ilk gambot diplomasisini uygulamıştı. Savaş sırasında Osmanlı Devleti'nden birtakım taleplerde bulunan İngiltere, isteklerinin kabul edilmemesi halinde İstanbul'u bombalayacağını belirtmiştir. Nitekim daha sonra İngiliz donanması Çanakkale'yi geçerek İstanbul önlerine kadar gelmiş bu durum İstanbul halkı üzerinde paniğe sebep olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen İngiliz gambot diplomasisi burada başarılı olamamıştır. Çünkü Osmanlı Hükümeti, tehdit altındayken ve İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'ndan çekilmeden görüşme yapmayacağını belirterek istikrarlı bir tutum sergilemiştir. İstanbul'a ilerlemeye çalışan İngiliz donanması da İstanbul halkının yoğun tepkisiyle karşılaşmış ve geri çekilmiştir. Bu çekilme sırasında top atışlarına maruz kalan İngiliz donanması ağır kayıplar vererek rotasını Mısır'a çevirmiştir. Ancak İngilizlerin buraya yaptığı harekât da başarılı olamamış ve İngiltere'nin Osmanlı'ya uyguladığı ilk gambot diplomasisi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İngiltere'nin başka bir başarısız gambot diplomasisi örneği 1816'da Cezayir'de yaşanmıştır. Burada Hollanda ile birlikte hareket eden İngiliz donanması istediklerini elde etmiş olsa da ağır bir zaiyat verdiğiinden gambot diplomasisine başarılı oldu denilemez. Ancak 1819 ve 1824 yıllarında yeniden Cezayir'e dönen İngiliz donanması bu sefer yalnızca gözdağı vererek başarılı bir gambot diplomasi uygulamış ve kendi çıkarlarını korumuştur. Birkaç yıl sonra Fransa da Cezayir'le yaşadığı sorun neticesinde bölgeyi ablukaya aldı. 3 yıllık kuşatmanın ardından Cezayir'i işgal eden Fransa gambot diplomasisini bir adım ileri taşımış oldu.

Yine üç büyük devlet yani Fransa, İngiltere ve Rusya kendi çıkarları doğrultusunda Yunanistan'ın bağımsızlığını bahane ederek Navarin'de Osmanlı ve Mısır donanmasını yaktı. Bu olayın ardından yaşanan Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında ise Düvel-i Muazzama, Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Mehmet Ali Paşa'ya karşı gambot diplomasisini uygulamış ve böylece Mısır'da kendileri için tehdit oluşturabilecek bir gücün önünü kesmişlerdir.

Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne destek verdikleri ve birbirlerine karşı gambot diplomasisini uyguladıkları olaylar arasında Mülteciler Meselesi, Kutsal Yerler Sorunu ve Kırım Harbi yer almaktadır. Bu olaylar sırasında Rusya ve Avusturya'yla karşı karşıya kalan Osmanlı Devleti'ne destek İngiliz ve Fransızlardan gelmiştir. İngiltere ve Fransa bu olaylarda uyguladıkları gambot diplomasisi ile Rusya ve Avusturya'ya geri adım attırmayı başarmıştır.

Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne gambot diplomasisi uyguladığı başka bir olay 1857 yılında Cidde'de yaşanan karışıklıklar sırasında meydana gelmiştir. İngiliz ve Fransız Konsoloslarının olaylar sırasında ölmesi üzerine İngiliz ve Fransız gemileri bölgeye gelerek şehri topa tuttu ve sorumlu buldukları 10 kişiyi idam ettiler. Böylece bölge halkını önce cezalandırıp sonra gambot diplomasi ile gözdağı verdiler. Büyük Güçlerin Osmanlı'ya uygulamış olduğu gambot diplomasisi, kısa aralıklarla ve farklı bölgelerde meydana gelmekteydi. Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar üzerinde hamilik kurmak isteyen bu devletler, Osmanlı içinde yaşanan karışıklıklardan faydalanarak bu isteklerini gerçekleştirmeye çalışmaktaydı. Bunu yaparken de en çok başvurdukları yöntemlerden biri gambot diplomasi idi. Karadağ'da yaşanan isyanda Rusya, Fransa ve İngiltere'nin gambot diplomasisini uygulayarak Osmanlı harekâtını sonlandırmaları

başarılı bir gambot diplomasisi örneğidir. Üç devletin uygulamış olduğu gambot diplomasisi Osmanlı Devleti'nin Karadağ sorununu kendi içinde çözmesini engellemiş ve istemediği halde müzakere etmek zorunda kalmıştır.

Fransa ve İngiltere'nin çıkarlarının çatıştığı başka bir mesele Süveyş Kanalı yapımı sırasında yaşanmıştır. Kanalin yapımının durdurulmasını isteyen İngiltere, Said Paşa'ya gözdağı vermek için İskenderiye Limanı'na donanma göndermiş ancak uyguladığı gambot diplomasisi işe yaramamıştır. Gambot diplomasisinden istediği sonucu elde edemeyen İngiliz politikasını değiştirerek kanalın yapımına ortak olmuştur. Bu durum kararlı tutum karşısında başarısızlığa uğrayan gambot diplomasisinin en güzel örneklerinden biridir. İstediklerini elde edemeyen İngiltere'yi geri adım atmak zorunda bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'ne uygulanan bir başka gambot diplomasisi, Lübnan ve Şam Olayları sırasında meydana gelmiş, Fransa'nın Beyrut Limanı'na asker ve donanma göndermesi üzerine İngiltere, Rusya ve Avusturya da bölgeye donanma göndererek gambot diplomasisine katılmıştır. Osmanlı Devleti bu gambot diplomasisi nedeniyle büyük devletlerin taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Büyük Güçler hiçbir kayba uğramadan başarılı bir gambot politikası ile istediklerini elde etmişlerdir.

II. Abdülhamid dönemi öncesinde Osmanlı Devleti'ne uygulanan son gambot diplomasisi, Selanik Vakası sırasında olmuştur. Müslümanlığa geçmek isteyen bir kızın Hristiyanlar tarafından kaçırılması nedeniyle yaşanan olayda Fransız ve Alman Konsolosları öldürülmüş, bu durum Büyük Güçlerin olaya müdahalesini kolaylaştırmıştır. İtalya'nın da içlerinde bulunduğu Düvel-i Muazzama, Selanik Limanı'na savaş gemilerini göndererek gambot diplomasisine başvurmuşlardır. Neticede olayda suçlu bulunanlar cezalandırılmış ve cezaların infazı sırasında da gambot diplomasisi etkisini göstermiştir. İnfazlar halka açık şekilde yapılmıştır. Bununla birlikte Amerika'nın da Osmanlı Devleti'ne uyguladığı ilk gambot diplomasisi bu olay sırasında gerçekleşmiştir. Tüm bu süreç dikkate alındığında II. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra Düvel-i Muazzama'nın bu cebri diplomasi yöntemini devam ettirmesi de beklenen bir husustur.

3. BÖLÜM: II. ABDÜLHAMİD, DÜVEL-İ MUAZZAMA VE GAMBOT DİPLOMASİSİ

3.1. II. Abdülhamid'in Dış Politikası ve Gambot Diplomasi (1876-1882)

Büyük Güçlerin Osmanlı sularında uyguladığı gambot diplomasisi, II. Abdülhamid döneminde yoğunlaşarak devam etmiştir. Sultan II. Abdülhamid Han, Ağustos 1876'da tahta geçtiğinde devleti uğraştıran en önemli sorun Rusya ile yaklaşan savaştı. Daha tahtının ilk yıllarında 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nı yaşamak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti için büyük bir felaket olan bu savaşın neticesinde yaşanan büyük toprak kaybına engel olamamıştı. Bu sebeple, dış politikasını belirlerken bu savaşın sonuçlarına göre hareket etmiştir. Karakter olarak da evhamlı ve ihtiyatlı bir yapıya sahip olan II. Abdülhamid, bundan sonraki süreçte çok daha tedbirli hareket etmiştir.²⁹⁸ Bilhassa büyük devletlerin çeşitli yollarla Osmanlı devlet adamlarını etkilerine alarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaları Padişahın şüpheciliğini daha da arttırmıştır.²⁹⁹

II. Abdülhamid'in dış politikasının amacı, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutabilmek, dışarıda barışı ve güvenliği sağlamak, bu sırada yapılacak yeni düzenlemelerle devletin yeniden dirilmesini sağlamaktır. Yani Sultan'ın kendi deyimiyle amacı, İmparatorluğu dış müdahaleden ve tacizden korumaktır. Böylece kendi başına kalan İmparatorluk, içeride gerekli olan ıslahatları yaparak güç ve refahını arttıracaktı.³⁰⁰

Uluslararası ilişkilerde gerçekçi olan II. Abdülhamid, askeri gücü yüksek olanların dış ilişkilerde de güçlü olacağını düşünüyordu. Bu sebeple Düvel-i Muazzama ile ilişkilerine öncelik vermiştir. Sultan boş hayallere kapılmak yerine, devletin mevcut konumunu koruyabilmesinden hatta zamanla güçlendirebilmesinden yanaydı. Bu sebeple Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarında kaybedilen yerleri yeniden almak gibi hayallere kapılmamıştır. Bu duruma benzer bir olay da Girit ve Doğu Rumeli'nin elden çıktığı,

²⁹⁸ Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017), 24.

²⁹⁹ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (E.T. 10 Nisan 2021).

³⁰⁰ A. Alaaddin Çetin-Ramazan Yıldız, *Sultan İkinci Abdülhamid Han Devlet ve Memleket Görüşlerim* (İstanbul: Çığır Yayınları, 1976), 53.

Tunus ve Mısır'ın fiili bağılıklarını kabul ettiğinde yaşanmıştı. Sultan kâğıt üzerindeki bir otorite için devleti riske sokmayı gerekli görmemişti.³⁰¹

Büyük devletler, özellikle İngiltere, 1878 Berlin Antlaşması ile birlikte Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti etme politikasından vazgeçmiş ve Osmanlı'yı parçalama sürecine girmişlerdi. II. Abdülhamid bu politika değişikliğini fark etmiş ve İngiltere'yi en büyük tehlike olarak görmüştür. Sultana göre 93 Harbi sırasında İngiltere'nin Osmanlı'yı Rusya'ya karşı yalnız bırakması bir politika değişikliği idi ve bundan sonraki süreçte Osmanlı'yı parçalamak için uğraşacaktı.³⁰² Sultana göre bu ihanetin iki sebebi vardı. Biri din merkezliydi diğeri ise diplomatikti. Bunlardan ilkinde göre Osmanlı Devleti Müslüman bir devletti dolayısıyla Hristiyan devletlerin antipatisini kazanıyordu. Dolayısıyla Osmanlı çıkarları görmezden geliniyordu. Siyasi açıdan ise Almanya'nın birliğini tamamlaması ve Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkması Kırım Savaşı sonrası kurulan düzeni bozmuştu. Ayrıca bu durum Fransa ve Avusturya-Macaristan'ı zayıflatmıştı. Bu sebeple de Büyük Devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek Osmanlı toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmiş ve parçalama politikasını başlatmışlardı.³⁰³ Nitekim bu doğrultuda İngiltere 1878'de Kıbrıs'ın idaresini ele almış, 1882'de Mısır'ı işgal etmiş, Fransa ise 1881'de Tunus'u işgal etmişti.³⁰⁴ II. Abdülhamid, İngiltere hakkındaki düşüncelerini şu sözleriyle ifade ediyordu:

“Büyük devletler arasında en fazla çekinilmesi icap eden İngilizlerdir. Çünkü onlarca söz vermenin hiçbir kıymeti yoktur. Daha 1882 Kasım'ında Lord Granville, İngiltere'nin Mısır siyasetini değiştirmeyeceğini, bizim fermanımızda yazılı olanların muteber kalacağını söylemişti. Aynı yılın temmuz ayında Amiral Seymour İngilizlerin Mısır'ı zapt etmeye veya herhangi bir şekilde Mısırlıların haklarını gasp etmeyi düşünmediklerini açıklamıştı. Halbuki ağustos ayında İngiliz askeri Mısır'a girdiğinde, bunun Hidivin otoritesini muhafaza maksadıyla olduğunu söylediler. Fakat dönek İngiltere verdiği sözleri çok çabuk unuttu. Sonunda aciz kaldık.”³⁰⁵

³⁰¹ Feroze A. K. Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*, çev. Yusuf Selman İnanç (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 67.

³⁰² Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 24.

³⁰³ Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası*, 69.

³⁰⁴ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 25.

³⁰⁵ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 26.

Sultan II. Abdülhamid, bu zor dönemde devletin parçalanmasını önlemek için siyasi ve iktisadi gücünü göz önünde bulundurarak her devlete göre siyasetini belirlemiştir. Hiçbir devletle sürekli bir anlaşma imzalamamıştır. İmparatorluğun Düvel-i Muazzama karşısındaki çaresizliğini düşünerek dış politikasını bu zeminde bağımsız bir politika olarak belirlemiştir.³⁰⁶ II. Abdülhamid, Büyük Devletlere karşı önemli mücadeleler vermiş, devletin otoritesinin zayıf olduğu yerlerde ise bu devletlere tavizler vermiştir. Özellikle büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanarak denge politikasını izlemiştir.³⁰⁷ Osmanlı Devleti'nin varlığına en zararlı devlet olarak gördüğü İngiltere'ye karşı Rusya ile yakınlaşmaya çalışmıştır. Mısır'daki İngiltere'nin karşısına rakip olarak Fransa'yı çıkartmıştır. Büyük güçleri her fırsatta birbirine düşürmeyi hedefleyen Sultan, Kuzey Afrika'da da Fransa ve İtalya'yı karşı karşıya getirmiştir.³⁰⁸ Bu sırada Avrupa'da yeni bir güç olarak beliren Almanya ile dostluk ilişkilerini sürdürmüştür. Özellikle Almanya, denge politikasını uygularken diğer büyük güçlere karşı önemli bir koz olarak görülmüştür. Sultan bu dönemde kendini büyük devletler arasında sokmaya çalışan Amerika'yı çok ciddiye almamış, hatta Amerika'nın İstanbul'da bulunan Orta Elçiliğinin dışında bir Büyükelçilik açma talebini reddederek bu ülkenin büyük devletler arasına girme çabalarını engellemeye çalışmıştır. Küçük Balkan ülkelerindeki hakimiyetini korumaya çalışırken Yunanistan'a taviz vermemiştir. Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları körükleyerek devletlerin birleşmesini engellemek Sultan'ın Balkan politikasını oluşturmaktaydı. Doğu komşusu olan İran'a karşı mesafeli ilişkiler kuran Sultan II. Abdülhamid, zaman zaman yaşanan sınır ihlallerine karşı İran'a taviz vermemiştir. Uzak Doğu ve Japonya ise Sultan için her zaman iyi geçinilmesi ve dost kalınması gereken ülkelerdi.³⁰⁹

Meseleleri çoğunlukla barışçıl ve diplomatik yollarla çözmeye çalışan II. Abdülhamid, uluslararası ilişkilerde istihbaratın önemini bildiğinden, büyük paralar harcayarak güçlü bir istihbarat ağı kurmuştur. Bu sayede dünyadaki gelişmeleri takip ederek buna göre önlem almaya çalışmıştır.³¹⁰ Yabancı basını da sıkı sıkı takip eden Osmanlı Sultanı,

³⁰⁶ Küçük, "Abdülhamid II"; Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası*, 68.

³⁰⁷ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 26.

³⁰⁸ Küçük, "Abdülhamid II".

³⁰⁹ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 26.

³¹⁰ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 27.

yabancı konuklarına ülkelerindeki iç politikalarıyla ilgili sorular sorar ve birden fazla kaynaktan haber toplardı.³¹¹

Ekonomik açıdan bakıldığında Sultan II. Abdülhamid, kendisinden önce alınmış olan borçları ödemeye öncelik vermişti. Dış baskı unsuru olarak kullanılan borçları ödemek için Avrupalı alacaklıların temsilcileriyle 20 Aralık 1881 tarihinde anlaşma imzalandı. Muharrem Kararnamesi olarak bilinen bu anlaşma ile Duyun-u Umumiye kurulmuştur. Böylece alacaklı devletler Osmanlı Devleti'nin belli gelirlerine el koymuştu. Devlet gelirlerinin %30'u borç ve faiz ödemelerine ayrılrsa da eski borçlar ödenememiştir. Bununla birlikte eskisi kadar olmasa da dış borçlanma devam etmiştir. Bu borçlanmalara karşılık olarak devletin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletme hakkı İngiliz, Fransız ve Alman şirketlerine bırakılmıştır.

3.1.1. 93 Harbi, İngiltere – Rusya Rekabeti ve Gambot Diplomasisi

II. Abdülhamid döneminin ilk gambot diplomasisi olayı 93 Harbi sırasında gerçekleşmiştir. Sultan II. Abdülhamid 1876 ağustos ayının sonunda tahta çıktığında Osmanlı Devleti, birçok sorunla karşı karşıya idi. Bunlar içindeki en büyük sorun yabancı devletlerden alınan dış borçların ödenememesi ve Rusya'nın Balkanlarda izlemiş olduğu Panslavizm politikası sonucu bölgede yaşanan karışıklıklardı. Osmanlı'nın içinde bulunduğu bu zor durumdan yararlanmak isteyen büyük devletler, Osmanlı Devleti'ne müdahale etme kararı almış, Osmanlı Devleti ise bu müdahaleyi engelleyebilmek için Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir. Ancak Kanun-i Esasi'nin ilanı Osmanlı lehine bir netice vermemiştir. Bununla birlikte meclisin açılmasının ardından Büyük Güçlerle yapılan müzakereler de netice vermeyince Osmanlı Devleti, Rusya karşısında yalnız kalmıştır.³¹² Özellikle Balkanlarda çıkan karışıklıkları bahane eden Büyük Güçler, olayın çözümü için 1876 yılında İstanbul'da Tersane Konferansı'nı toplamışlar, burada alınan kararları Osmanlı Devleti'ne uygulatmaya çalışmışlar ise de Osmanlı Devleti, egemenlik haklarına aykırı olan bu maddeleri kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere'nin de Rusya'yı Osmanlı siyasetinde serbest bırakmasıyla Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı

³¹¹ Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası*, 67.

³¹² Naim Ürkmez, "Savaşın Öteki Yüzü: Romanya'daki 39 Harbi Esirleri", *Belleten* 84/300 (Ağustos 2020), 791.

Devleti'ne savaş açmıştır. Bu sırada 28 Nisan'da İngiltere birkaç savaş gemisini Korfu'ya göndermek üzere harekete geçirmiştir.³¹³

İngiltere Kraliçesi 93 Harbi sırasında kendi çıkarlarına aykırı bir durum olmadıkça tarafsız kalacağını³¹⁴, ancak aykırı bir durum karşısında bunun geçerli olamayacağını ve tarafsızlığını koruyamayacaklarını belirtmiştir.³¹⁵ Ancak Rus kuvvetlerinin Tuna'yı geçmesi, temmuz ayında Tırnova'yı alması ve Ruscuk'un işgali sırasında bölgede bulunan İngiliz Konsoloshanesini topa tutması İngiltere'deki Rus taraftarı havanın bozulmasına neden olmuştur. Aslında bunun arkasında yatan asıl sebep Rus ordusunun İstanbul önlerine kadar gelmiş olması ve İstanbul'un Rus işgaline uğraması ihtimaliydi. İngiliz Elçisi Layard'a gönderilen telgrafta Akdeniz donanmasının Çanakkale açıklarındaki Beşike Körfezi'ne geleceği ve Malta'daki donanma kuvvetlerinin takviye edileceği bildirilmişti.³¹⁶ Beşike Körfezi'nde bulunan İngiliz donanması³¹⁷ barış için yapılacak arabuluculuk haberlerini bildirmekle de görevlendirilmişti.³¹⁸

Rus ilerlemesinin devam etmesi üzerine Babıali, İstanbul'un emniyet ve güvenliğini sağlamak için İngiltere'ye çağrıda bulunmuştur. Bu çağrı üzerine İngiltere gambot diplomasisini devreye sokarak İngiliz donanmasının İstanbul'a gitmesi için emir vermişti.³¹⁹ Diğer taraftan İngiltere, Müslümanlarla gayrimüslimlerin eşit haklara sahip olması için ıslahat ve düzenlemelerin yapılmasıyla ilgili İngiliz Parlamentosu'nda Lord Derby önderliğinde görüşmeler yapıyordu.³²⁰ 8 Şubat'ta İngiliz filosuna Beşike Körfezi'nden İstanbul'a gitmesi için emir vermiştir. Bu sırada ateşkes antlaşmasının imzalanması üzerine Osmanlı Devleti, filonun geçişi için izin fermanı yayımlamayı reddetmiş ve İngiliz filonun hareketini geciktirmişti. 13 şubatta Boğazlara giren İngiliz filosu, İstanbul'un birkaç kilometre uzağında adaların açığında demirledi. Bu durum

³¹³ BOA. Y.PRK.HR. 1/27, lef. 1.

³¹⁴ BOA. Y.PRK.HR. 1/55, lef. 1.

³¹⁵ BOA. Y.PRK.HR. 1/33, lef.1.

³¹⁶ Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği 1877-1880* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1968), 31; Yunus Tuna, "Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)" *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Temmuz 2019), 4; BOA. HR.TO. 127/8, lef. 1.

³¹⁷ BOA. Y.A.HUS. 159/22, lef. 1.

³¹⁸ BOA. Y.PRK.HR. 2/24, lef. 1.

³¹⁹ BOA. Y.PRK.HR. 2/43, lef. 1.

³²⁰ BOA. Y.PRK.HR. 2/44, lef. 12.

Osmanlı yöneticilerini tedirgin ediyordu. Çünkü Rusya'nın bu bahaneyle yeniden savaş ilan etmesinden çekiniyorlardı.³²¹ Nitekim İngiliz donanması, Çanakkale Boğazı'ndan geçtiğinde Rus Başkumandanı Ayastefanos'a gelmiştir.³²²

93 harbi sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya karşısında yalnız bırakan İngiltere, kendi çıkarları söz konusu olunca harekete geçerek, Ayastefanos görüşmeleri sırasında donanmasını İstanbul önlerine kadar getirmişti.³²³ Burada uygulamış olduğu gambot diplomasisi, Osmanlı'dan ziyade Rusya'ya gözdağı vermek ve gerekli durumda savaşa girebileceğini göstermekti. Nitekim burada uygulamış olduğu gambot diplomasisi olumlu netice verdi ve Rusya, antlaşma imzalamak zorunda kaldı. İmzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerini de kendi çıkarlarına aykırı gören İngiltere, yapılan antlaşmanın geçersiz sayılmasını ve 13 Haziran 1878'de Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamıştır. 15 Haziran'da da Rus askerleri ve İngiliz donanması İstanbul'dan ayrılmıştır.³²⁴ Her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden İngiltere II. Abdülhamid döneminde sık sık gambot diplomasisini uygulamıştır.

3.1.2. 1879 İngiliz Gambot Diplomasisi

II. Abdülhamid döneminin bir diğer gambot diplomasisi örneği 1879 yılında İngiltere tarafından uygulanmıştır. Berlin Antlaşması'nın imzalanmasının ardından II. Abdülhamid, imzacı devletlere karşı güvenini kaybetmişti. Özellikle İngiltere'nin ıslahatları bahane ederek devamlı Osmanlı Devleti'ni sıkıştırması ve ona kendi sömürgesi gibi davranması üzerine II. Abdülhamid Almanya ile anlaşma yoluna gitmiştir.³²⁵ Bu süreçte İngiltere'nin yapılacak ıslahatlar için Osmanlı'ya baskı yapması sık sık gündeme gelmiş ve İngiliz yetkilileri yaptıkları açıklamalarda Osmanlı Hükümeti'ne karşı dost olmayan söylemlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti bu duruma tepki göstererek ıslahatların bir anda yapılmasının mümkün olmadığını, bunun için zaman gerektiğini

³²¹ Anderson, *Doğu Sorunu*, 215.

³²² BOA. Y.PRK.A. 1/93, lef. 1.

³²³ Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1986), 5.

³²⁴ BOA. HR.SYS. 1240/34, lef. 2.

³²⁵ Vehbiye Eviz, *II. Abdülhamit Han Döneminde Ermeni Meselesi Üzerinde Osmanlı-İngiliz Siyasi Mücadelesi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 54.

vurgulamıştır.³²⁶ Ancak İngiltere baskıcı tavrını değiştirmemiştir. Çünkü Paris Barış Antlaşması'nın ardından 30 Mart 1856 tarihinde imzalanan 4 maddelik antlaşmaya göre sefaretlerin hizmetinde bulunacak ve belirli sayıda olacak savaş gemileri Padişahın izniyle Boğazlardan geçebilecekti.³²⁷ 1879 yılı başlarında Marmara Denizi'ne gelen İngiliz donanması, Berlin Antlaşması'nın Doğu Anadolu ıslahatlarıyla ilgili maddelerinin uygulanmasını isteyerek gambot diplomasisini başlatmıştır. İngiltere, Osmanlı Hükümeti'ne ancak Berlin Antlaşması'nın maddeleri işlerlik kazandığında donanmasının geri çekileceğini belirtmişti.³²⁸ Bu sırada İzmit Körfezi'nde bulunan İngiliz donanmasının top atışı taliminde bulunması İstanbul halkını huzursuz etmişti.³²⁹ 11 Mart 1879 tarihli taktirde Çanakkale'de demir atmış halde bulunan İngiliz donanmasının bölgeden çekilmek üzere emir almış olduğu belirtilmekteydi.³³⁰ 19 Mart 1879 tarihinde İngiliz donanmasından altı zırhlı Gelibolu'dan geçerek hareket etmişti.³³¹ Haziran ayında ise İngiliz donanmasının Beşike Körfezi'ne geleceğine dair haberler alınmıştı.³³² Yine temmuz ayında Amiral Hornoby kumandasında İzmir Urla'ya geçmiş olan İngiliz donanmasının Beşike'ye geleceği basında yer almıştı.³³³ Marmara Denizi'nde bulunan İngiliz donanması temmuz ayında Akdeniz'den çıkarak İngiltere'ye dönme kararı almıştır.³³⁴

II. Abdülhamid'in ıslahatları bir türlü gerçekleştirmemesi ve bu konuyu yavaştan alması üzerine İngiliz Elçisi Layard, Osmanlı üzerine baskıyı arttırmak için Salisbury'den donanmaya Beşike Körfezi'ne gitme emrini vermek için yetki istemişti. Böylece O, Padişahı korkutarak istediklerini elde edebileceğini düşünüyordu.³³⁵ Bunun üzerine Salisbury, İngiliz Elçisine istediği yetkiyi vermiştir.³³⁶

³²⁶ Tercüman-ı Hakikat, "İngiltere, Islahat-ı Osmaniye" (14-25 Temmuz 1879), 3.

³²⁷ Erdoğan Keleş, "Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23 (2008), 187.

³²⁸ BOA. Y.PRK.HR. 4/20, lef. 1.

³²⁹ BOA. MB.İ. 50/3, lef. 1; BOA. HR.TO. 255/9, lef. 5.

³³⁰ BOA. Y.A.HUS. 160/63, lef. 1; BOA. HR.SYS. 1240/81, lef. 1.

³³¹ BOA. Y.PRK.ASK. 3/16, lef. 3.

³³² BOA. Y.A.HUS. 161/85, lef. 1-3.

³³³ Tercüman-ı Hakikat (14-26 Temmuz 1879), 1.

³³⁴ BOA, Y..PRK.HR., No. 4, Gömlek 67, 1.

³³⁵ FO. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 2, Secret No. 589, 31 July 1879, 1.

³³⁶ FO. 424-100, The Marquis of Salisbury to Sir A.H. Layard, 424-86, No. 8, Secret No. 198, 1 August 1879, 3.

Bu sırada Osmanlı kabinesinde yapılan değişiklikler Layard ve Salisbury tarafından Babıali'nin İngiltere'ye karşı uyguladığı dostluk politikasını değiştirdiğinin göstergesi olarak kabul edilmişti. Ekim 1879 ortalarında oluşturulan yeni kabinede³³⁷ Dahiliye Nezaretine Rus yanlısı olarak bilinen Mahmut Nedim Paşa, Hariciye Nezaretine Sava Paşa getirilmişti. Ayrıca Safvet Paşa ıslahatların uygulanmasını sağlayacak tüm nazırlıkların genel müfettişi olmuştu ve doğrudan Padişahla irtibat halinde olacaktı. Bu yeni kabinenin sadrazamlığına ise daha önce Adliye Nazırı olarak görev yapan Mehmet Sait Paşa getirilmişti. Yapılan bu değişiklikler ve kurulan yeni kabine İngiliz Elçisi Layard'ın hoşuna gitmemişti. Bu sebeple Sait Paşa'yı tebrik ziyaretine gittiği sırada yeni Sadrazamı "Reformlar derhal uygulanmazsa ve Doğu Anadolu'da yaşayan Hristiyanlar kesin koruma altına alınıp hakları verilmezse İngiliz Hükümeti, Türkiye'ye destek vermekten vazgeçecek ve bu da Padişahın tahtını ve imparatorluğunu ani bir tehlikeye atacaktır" diyerek uyarmıştır.³³⁸

Sait Paşa, zaman geçirmeden bu konuda çalışacağını hatta kendisinden destek alacağını belirterek Hariciye Nazırıyla birlikte Layard'a çeşitli teminatlarda bulunmuştu. Ancak ne verilen teminatlar ne de Mahmud Nedim Paşa'nın Rus taraftarı olmadığını bildiren sözleri İngiliz Elçisi Layard'ı tatmin etmemişti.³³⁹ Layard, 27 Ekim 1879 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne verdiği bir notada ıslahatların uygulanmadığını ve bir an önce uygulanması gerektiğini belirtirken, Erzurum'a Hristiyan bir valinin atanması gibi kabul edilemeyecek taleplerde bulunmuştu.³⁴⁰ Bu sırada Layard İngiliz filosunun ilk etapta Beşike Körfezi'ne gelmemesinin daha iyi olacağını düşündüğünü Salisbury'e gönderdiği telgrafta belirtiyordu. Böylece Sultan II. Abdülhamid, donanmanın Türk sularında görünmemesine büyük önem verdiğiinden istenilen ıslahatlar için anlaşma yapmak zorunda kalacaktı.³⁴¹ Böylece başarılı bir gambot diplomasisi uygulanmış olacaktı. Salisbury ise verdiği cevapta filonun Beşike için değil öncelikle Urla Koyu'na gitmek için emir aldığını, bu

³³⁷ Musa Şaşmaz, *British Policy and The Application of Reforms for The Armenians in Eastern Anatolia 1877-1897* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 66.

³³⁸ Salahi R. Sonyel, *Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009), 99.

³³⁹ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 51.

³⁴⁰ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 583.

³⁴¹ FO. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 427, Secret No. 718, 30 October 1879, 314.

emri iptal etmek için de bir sebep göremediğini belirtmişti. Sultana sert bir tepki gösterilmedikçe bir süredir yaptığı gibi İngilizlere gülmeye devam edeceğini ilave etmişti. Ayrıca Layard'a Türkiye'ye sempati duysa da sonuçları önlemek için Elçinin yeterli gücünün olmadığını yazmıştı.³⁴² Layard ise Salisbury'den donanmanın Malta'dan çıkışını 15-20 gün daha ertelemesini, Sultanın korkuları sayesinde elde edilemeyecek tavizleri bile alabileceklerini belirtmişti. Layard önemli ilerlemeler kaydettiğini, eğer hiçbir şey yapılmamış olsaydı o zaman donanmanın Urla ya da Beşike Körfezi'ne gelmesinin mantıklı olacağını belirtti.³⁴³ Ancak Layard'ın 27 Ekim 1879 tarihinde gönderdiği notayı destekleyen İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, notanın cevabını beklemeden ve Layard'a haber vermeden donanmayı harekete geçirmişti. Babıali bu haberi Malta'daki İngiliz filosunun Beşike Körfezi'ne geleceğine dair bir telgraf haberinin İstanbul basınında yayımlanmasıyla duymuştu.³⁴⁴ İngiliz donanmasının gösteri yapmasının amacı hem ıslahatların uygulanmasını hem de Baker Paşa'nın tayinini hızlandırmaktı. Bu amaçla Beşike Körfezi'ne doğru harekete geçen İngiliz donanması Avrupa basınında da yer almıştı.³⁴⁵

İngiliz donanmasının Osmanlı sularına girme hazırlığında olması Padişahı heyecanlandırmış ve kaygılandırmış³⁴⁶, aynı zamanda İstanbul halkında da büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Padişah hemen Layard'ı saraya çağırıp olanlarla ilgili bilgi istemişti. Henüz Londra'dan bir emir almamış olan Layard, bu durumun Mahmud Nedim Paşa'nın kabineye alınması ve 24 Ekim 1878'de verilen ıslahat muhtırasındaki taahhütlerin yerine getirilmemesiyle ilgili olduğunu belirtmişti.³⁴⁷ Bu sırada Osmanlı'nın Londra'daki Sefiri Musurus Paşa, Salisbury ile görüşerek bu donanma hareketine son verilmesini istemişti. Ayrıca Osmanlı Hükümeti'nin bu konudaki politikasının değişmeyeceğini, İngiliz ıslahat önerilerinin dikkate alındığı ve kısa sürede uygulamaya konulacağını belirterek

³⁴² FO. 424-100, The Marquis of Salisbury to Sir A. H. Layard, 424-88 No. 433, Secret No. 271, 31 October 1879, 315.

³⁴³ FO. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 17, Secret No. 722, 1 November 1879, 13.

³⁴⁴ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 52; Tercüman-ı Hakikat, (19-31 Temmuz 1879), 1; BOA. Y.A.HUS. 162/97, lef. 5-7.

³⁴⁵ BOA. Y.PRK.A. 2/56, lef. 1-5.

³⁴⁶ Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 100; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 104.

³⁴⁷ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 52.

Anadolu’da yabancı uzmanların da görevlendirileceğini umduğunu ilave etmişti. Buna cevaben Salisbury, İngiliz donanmasının Ege denizine gitmesine herhangi bir mâni görmediğini, donanmaya şu anda Türk karasularına girmemesi için emir verildiğini, fakat ıslahatlar yapılmazsa o zaman İngiliz politikasının değişeceğini belirterek gambot diplomasisini gelecekte de kullanacaklarını vurgulamıştı.³⁴⁸

Aslında ağustos ayı başlarında İngiliz donanması Beşike Limanı’na gelmiş,³⁴⁹ burada kısa bir süre kaldıktan sonra Midilli’ye geçmişti.³⁵⁰ Osmanlı Hükümeti, İngiliz donanmasının Beşike Limanı’na gelme emrinden vazgeçilmesi için İngiliz Hariciye Nazırına talepte bulunmuştu.³⁵¹ Ekim ayında Osmanlı sularında bulunan İngiliz donanması, Yunan meselesi nedeniyle tepki almamak için Londra Hükümeti donanmanın Malta’dan Beşike’ye geçme emrini geri almıştır.³⁵² Gambot diplomasisinin yeniden gündeme gelmesi üzerine³⁵³ Sultan II. Abdülhamid, 4 Kasım 1879 tarihinde Layard’a bir ültimat vererek Salisbury kararından 24 saat içinde vazgeçmezse, Rusya’dan yardım isteyeceğini ve Osmanlı donanmasına da Boğazları savunmak üzere Çanakkale’ye hareket emrini vereceğini bildirmiştir.³⁵⁴ II. Abdülhamid İngiltere’ye karşı kararlı tavrını sürdürmüştü. Bununla birlikte İngiliz Hariciye Nazırı’na çekilen telgrafta İngiliz donanmasının Osmanlı sularına gelmesinin ahali arasında dedikodulara sebep olacağı belirtilmişti.³⁵⁵ Aslında İngiliz politikasının amacı, Osmanlı Hükümeti’ne baskı kurarak ve güç gösterisinde bulunarak istedikleri ıslahatları uygulatmaktır.³⁵⁶ Ancak Sultanın sert çıkışı İngiltere’de bir çekince oluşturmuş ve Londra Sefiri Musurus Paşa’dan gelen telgrafta İngiltere donanmasının Malta’dan hareket etmeyeceğine dair Lord Salisbury

³⁴⁸ Yavuz, “Gunboat Diplomacy”, 584.

³⁴⁹ The Western Morning News (5 Ağustos 1879), 2; Tercüman-ı Hakikat (6 Ağustos 1879), 1; Londonderry Sentinel, “Foreign Intelligence” (7 Ağustos 1879), 1.

³⁵⁰ Tercüman-ı Hakikat (28 Temmuz-9 Ağustos 1879), 1.

³⁵¹ BOA. HR.TO. 497/97, lef. 1.

³⁵² BOA. HR.TO. 497/96, lef. 1.

³⁵³ BOA. Y.A.HUS. 162/100, lef. 1.

³⁵⁴ Eviz, II. Abdülhamit Han Döneminde Ermeni Meselesi Üzerinde Osmanlı-İngiliz Siyasi Mücadelesi, 54.

³⁵⁵ BOA. Y.A.HUS. 162/101, lef. 1-3.

³⁵⁶ Küçük, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı, 53.

tarafından onay verildiği belirtilmişti.³⁵⁷ Ancak Musurus Paşa'dan donanma gösterisinin ertelendiğine dair bir haber alınamamıştı.³⁵⁸

Layard 6 Kasım 1879 tarihinde Salisbury'e gönderdiği telgrafta Sultanın, İngiliz Hükümeti'nin Türk sularına filo göndermeme kararını öğrenince çok mutlu olduğunu ve Babıali'nin ıslahatlar için Padişahı Berlin Antlaşması, Kıbrıs Sözleşmesi ve Babıali'nin gerekli gördüğü diğer ıslahatları uygulaması için teşvik ettiğini bildirmiştir.³⁵⁹

II. Abdülhamid, 10 Kasım'da İngiliz Elçisi Layard'la yaptığı görüşmede Osmanlı politikasının değişmediğini ve İngiltere'nin hala en iyi dost ve müttefik olduğunu bir kez daha vurgulamıştı. Padişah, İngiliz donanmasının Osmanlı karasularına girme emrinden dolayı endişelenmiş, bu yüzden de kabine ıslahatları onaylasa bile bunu imzalamayacağını çünkü Padişahın İngiliz filosundan korktuğu için imzaladığının düşünebileceğini belirtmişti. Ayrıca II. Abdülhamid, Büyükelçiden kendi isteğiyle çağırılmadığı takdirde İngiliz donanmasının tekrar Osmanlı karasularına girmeyeceğine dair kendisine yazılı bir belge vermesini istediye de Layard buna olumlu bir yanıt vermemiştir.³⁶⁰ Ancak İngiltere siyasi arenada Osmanlı Devleti'ni ıslahatlar konusunda devamlı sıkıştırırken bir yandan da İngiliz basınında İngiliz donanmasına Beşike Körfezi'nde demirlemesi emrinin verildiği ve İngiltere'nin Türkiye'ye karşı tavrının ürkütücü bir hal aldığını vurgulayan haberler yapılıyordu.³⁶¹ İngiliz Sefiri tahrirat yayınlayarak bu haberlerin yalan olduğunu bildirmişti.³⁶² Times Gazetesi'nde çıkan ve İngiliz donanmasının Şark sularına gideceğini bildiren bu haber Lord Salisbury tarafından tekzip ettirilmişti. Hükümeti Seniyye'nin teminatına güvenerek İngiliz donanmasının Malta'dan hareket etmeyeceği, Osmanlı sularına herhangi bir hareket olursa Babıali'ye haber verileceği bildirilmiştir.³⁶³

³⁵⁷ BOA. Y.A.HUS. 162/108, lef. 1.

³⁵⁸ BOA. Y.A.HUS. 162/111, lef. 1-3.

³⁵⁹ FO. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 56, Secret No. 727, 6 November 1879, 88.

³⁶⁰ Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 102; BOA. Y.A.HUS. 162/118, lef. 1.

³⁶¹ Boletín Mercantil de Puerto Rico, "Correspondencia Especial Del Boletín Mercantil" *Revista Política De Europa* (19 Kasım 1879), 2.

³⁶² BOA. Y.PRK.EŞA. 1/76, lef. 1.

³⁶³ BOA. Y.A.HUS. 162/123, lef. 1.

Bu sırada Osmanlı Dışışleri Bakanlığı, İngiliz Hükümeti'ne Kraliyet donanmasının yalnızca Beşike Körfezi'ni değil tüm Osmanlı sularını terk etmesi uyarısında bulunan bir muhtıra yollamıştır. Layard ise Padişaha ıslahatlarla ilgili taleplerini yinelemiş ve ayrıca Sultandan kendisine Baker'ı atadığını belirten bir kararname vermesini istemiştir.³⁶⁴

Yaşanan bu gelişmeler üzerine Babıali, İngiltere'ye 24 Ekim 1878 tarihinde vadedilen hususların çoğunun uygulandığı, eksik kalanların da tamamlanacağını belirterek, İngiliz Elçisinin eskisine ilaveten bulunduğu taleplerden Erzurum'a Hristiyan Vali tayini ve Baker Paşa'nın Anadolu'da önemli bir göreve tayini konusunda da; Osmanlı tebaası herkesin mezhep farkı gözetmeden her göreve atandığı, bununla birlikte Erzurum'a hususi bir tayine gerek olmadığı ve Baker Paşa'nın zaten önemli görevlerde çalışmakta olduğunu bildirmiştir.³⁶⁵

Hariciye Nazırı Sava Paşa, Padişahın ıslahatları uygulayabilmesi için Kraliyet Donanmasının tehdit unsuru olarak kullanılmasından vazgeçilmesi gerektiğini belirtmişti. Bu sırada Sava Paşa, Musurus Paşa'yı Salisbury ile görüşmesi için görevlendirmişti. Musurus Paşa, Salisbury'nin donanmaya Malta'dan çıkmamasını emrettiğini onaylamıştı. Kısa bir süre sonra Kraliyet donanmasının İzmir Urla'ya gönderildiği öğrenilmişti. Aslında burada amaç öncelikli olarak Osmanlı Devleti'ne güç gösterisi yaparak ıslahatların uygulanmasını sağlamaktı.³⁶⁶ Ancak daha sonra Salisbury'den gelen gizli bir telgraf donanmanın gönderilmesindeki asıl nedenin Türk-Rus yakınlaşmasından doğan endişeler yüzünden olduğunu açıklıyordu. Buna göre Osmanlı Sultanı, Rus taraftarı bir grubun etkisiyle tahtını korumak için Rusya ile anlaşmış ve Rus kuvvetlerinin İstanbul'a gelme fikrini sultana kabul ettirmişti. İngilizler de gelişmeleri yakından takip edebilmek için Kraliyet Donanmasını kullandılar. Ancak 14 Kasım'da Osmanlı'nın verdiği güvence üzerine İngiliz donanmasının Malta'dan hareketi durdurulmuştu.³⁶⁷ Böylece II. Abdülhamid'in ısrarlı tutumu neticesinde İngilizler de geri adım atmak durumunda kalmıştır. Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı'ya gambot diplomasisini en çok uyguladıkları konu Ermeni ıslahat meselesi olmuştur.

³⁶⁴ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 586.

³⁶⁵ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 54.

³⁶⁶ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 586.

³⁶⁷ Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği*, 201-202.

3.1.3. 1880 Ermeni İslahat Meselesi ve Büyük Devletlerin Gambot Diplomasisi

Gambot diplomasisinin önemli örneklerinden bazıları Ermeni ıslahat meselesi sırasında meydana gelmiştir. 1880’li yıllara gelindiğinde Osmanlı toprak bütünlüğü için en büyük tehdit İngiltere’ydi.³⁶⁸ Osmanlı Devleti’ni bu süreçte en çok uğraştıran konulardan biri Anadolu’da yapılacak olan ıslahat ve Ermeni hareketleri olmuştur. Osmanlı ve Rusya arasında yaşanan 93 Harbi’nin ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın 16. maddesine göre Osmanlı Devleti, Ermenilerin yaşadıkları yerlerde ıslahat yapmayı ve Ermenileri Kürt ve Çerkezlere karşı emniyete almayı kabul etmiştir. Böylece Ermeni ıslahat meselesi ilk kez bu antlaşmayla uluslararası bir sorun haline gelmiştir.³⁶⁹ Ayastefanos Antlaşması’nın İngiliz çıkarlarına aykırı düşmesi nedeniyle İngiltere araya girerek bu antlaşmayı iptal ettirmiş ve yerine Berlin Antlaşması’nın imzalanmasını sağlamıştır. Ayastefanos’un 16. maddesinde yer alan Ermeni ıslahat meselesi, Berlin Antlaşması’nın 61. maddesinde tekrarlanarak büyük devletlerin garantörlüğü altına girmiştir.³⁷⁰ Ermeni ıslahat meselesinin Büyük Güçlerin taahhüdü altına girmesi, Osmanlı içişlerine müdahale aracı olmuş ve Osmanlı’yı sürekli gambot diplomasisine maruz bırakmıştır.

1880’de İngiltere’de iktidara gelen Glastone, G. J. Goschen’i Elçi olarak İstanbul’a göndermiştir. Goschen, Babıali ile yaptığı görüşmelerde Berlin Antlaşması’nın 61. maddesini “Ermeni İslahatı Sorunu” olarak gündeme getirmeye başlayınca Doğu Anadolu ıslahatı ya da Ermeni ıslahatı tabiri ortadan kalktı ve Ermeni Sorunu tabirine dönüşmüş oldu.³⁷¹ İngiliz eski Büyükelçisi Layard (1866-1877), 27 Nisan 1880 tarihli mektubunda Türk ıslahatı konusunda hiç umudunun olmadığını, Padişahın devamlı verdiği sözleri geçiştirdiğini açıkça belirtmiştir. Buna örnek olarak da II. Abdülhamid’in kendisine Baker Paşa’nın Ermenistan’da yüksek bir komiserliğe atanacağı sözünü

³⁶⁸ Mercan, *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*, 79.

³⁶⁹ Ramazan Tosun, “Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003), 154.

³⁷⁰ Fahri Taş, “Vilâyat-ı Şarkıyye Islâhatı ve Genel Müfettiş Nicolas Hoff”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14/42 (1998), 924.

³⁷¹ Taha Niyazi Karaca, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Sorunu”, *Sevk ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri*, ed. Haluk Selvi (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2014), 41.

verdiğini ancak bununla ilgili hiçbir adım atmadığını eklemişti.³⁷² Berlin Antlaşması'na imza atan devletler, Ermeni meselesiyle ilgili konuda arabuluculuk yaparak Osmanlı Devleti'ne antlaşma maddelerini uygulamaya çalışmışlardır.³⁷³ Özellikle İngiltere ve Fransa Ermeni ıslahat meselesini kullanarak Osmanlı içişlerine ve maliyesine müdahalelerde bulunmuşlardır.³⁷⁴ Nitekim haziran ayında Büyük Güçlerin elçileri Osmanlı Devleti'ne Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahat yapılması ile ilgili müşterek bir nota verdiler.³⁷⁵ Osmanlı Devleti'nden her sınıf halkı için ayrı bir idari nizam yapılmasını istemişler ve Doğu Anadolu'daki Ermeni nüfusunun Türk nüfusundan fazla olduğunu iddia etmişlerdi. Ermeni Patriğinden alınan nüfus kayıtlarıyla Osmanlı nüfus kayıtlarının birbirini tutmadığını belirterek yeni bir sayım da istemişlerdi. Sayım olana kadar Babıali Ermenilerin korunması için gerekli mali, idari, askeri ve mülki tedbirleri alacaktı.³⁷⁶

Büyük devletlerin vermiş olduğu notanın sonunda şu ifade yer alıyordu; ...Aşağıda imzası bulunan bizler, sonuç olarak Ermenilerin de oturduğu vilayetlere uygulanmasını milletlerarası bir antlaşma ile taahhüt etmiş olduğu ıslahatın mahalli ihtiyaçlara uygun bulunacağı ve devletlerin gözetim ve denetimleri altında tatbik edileceği hakkında bir daha Babıali'nin dikkatini çekerler.³⁷⁷ 27 Haziran 1880 tarihinde Osmanlı Bakanlar kurulunda büyükelçilerin verdiği nota görüşüldü ve alınan karar daha sonra büyükelçilere bildirildi.³⁷⁸ Bu cevaba göre; ıslahat yalnızca Ermeni değil bütün Osmanlı vatandaşları için geçerliydi³⁷⁹ ve bu sebeple düzenlemeler yapılır yapılmaz ıslahatlara başlanacaktı. Bu cevap İngiliz Başbakanı Gladstone'u kızdırmıştı. 22 Temmuz 1880 tarihinde Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında Osmanlı Devleti'nin ıslahatlar konusunda samimi olmadığını belirterek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma konusunda tek başına

³⁷² St. Croix Avis, "Sir H. Layard On Turkey" (31 July 1880), 4; FO., 424-98, Sir A. H. Layard to Her Majesty's Secretary of State for Foreign Affairs, No. 67, Secret No. 461, 27 April 1880, 54.

³⁷³ BOA. HR.SYS. 1256/3, lef. 4.

³⁷⁴ BOA. Y.EE. 138/12, lef. 1.

³⁷⁵ BOA. HR. SYS. 2887/13, lef. 1-2.

³⁷⁶ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 85.

³⁷⁷ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 86.

³⁷⁸ BOA. HR. SYS. 2887/14, lef. 1-6.

³⁷⁹ BOA. İ.DH. 1295/101874, lef. 1.

kalması ve başının çaresine bakması gerektiğini söylemişti.³⁸⁰ Babıali ise bu sırada Ermeni ıslahat sorununu çözmek için üç aylık bir erteleme istiyordu.³⁸¹

Bu sırada Doğu vilayetlerinde yaşayan Ermeni ileri gelenleri Kürtlerden zulüm gördüklerini anlatan telgrafları İstanbul Ermeni Patrikliğine gönderiyordu.³⁸² İstanbul Ermeni Patriği ise yabancı elçiliklere Ermenilerin yaşadıkları yerlerde Ermenilere zulmedildiğini iddia ediyordu.³⁸³ Ermeni meselesi İngiliz Lordlar Kamarası'nın gündeminde sık sık yer alıyordu ve Berlin Antlaşması'nda belirtilen ıslahatların yapılması için Osmanlı'ya baskı yapıyorlardı.³⁸⁴

Gladstone yaptığı tüm tehditlere rağmen ıslahatların yapılmadığını görünce büyük devletlerle ortak bir nota yayımlamıştır. Sert bir dille kaleme alınan nota 7 Eylül 1880 tarihinde Osmanlı Hükümeti'ne verildi.³⁸⁵ Büyük Güçler, Ermeni ıslahat meselesi olayının çözümü için gambot diplomasisi yapılmasını gerekli görüyorlardı.³⁸⁶ Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zorlukları göz önünde bulundurarak gambot diplomasisini birkaç gün ertelemişlerdi.³⁸⁷ Birleşik filoların komutası Amiral Remour'a verildi.³⁸⁸ Böylece büyük devletler istediklerini elde edecek ve Ermeni Sorunu çözülmüş olacaktı.³⁸⁹ Aslında Babıali, Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi gereğince Ermenilerin yaşadığı yerlerde yapılacak olan ıslahatların gecikmeksizin yapılacağını taahhüt etmişti.³⁹⁰ Ancak Osmanlı Hükümeti'nin notaya verdiği cevap, cevap olarak kabul edilmemişti. Yeni bir müşterek nota verme düşüncesi olsa da gerçekleşmemiş ve İngiltere umduğu neticeyi alamamıştı. İngiltere'nin önderliğinde Anadolu ıslahatı meselesi

³⁸⁰ Karaca, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Sorunu", 41.

³⁸¹ Le Petit Journal, "Propositions de la Turquie" (4 Octobre 1880), 2; L'intransigeant, "La Démonstration Navale" (4 Octobre 1880), 2.

³⁸² BOA. Y.PRK.AZN. 1/22, lef. 1.

³⁸³ BOA. Y.PRK.AZN. 1/23, lef. 22.

³⁸⁴ BOA. Y.PRK.AZN. 1/24, lef. 2.

³⁸⁵ BOA. HR.SYS. 2887/15, lef. 1-6; BOA. HR.SYS. 82/41, lef. 1-11; Le Petit Journal, "Dernières Nouvelles" (4 Septembre 1880), 1.

³⁸⁶ La Dépêche, "Extérieur" (25 Septembre 1880), 3.

³⁸⁷ St. Croix Avis (25 September 1880), 4.

³⁸⁸ Wheeling Register, "The Naval Demonstration" (28 July 1880), 1.

³⁸⁹ The Salt Lake Herald (1 December 1880), 2.

³⁹⁰ La Justice, "Réformes Dans Les Localités Habitées Par Les Arméniens" (8 Octobre 1880), 2.

hakkında Babiali'ye yapılan tüm baskılar sonuçsuz kalmış ve 1894'te Sasun isyanı çıkana kadar gündemden kalkmıştır.³⁹¹

3.1.4. 1880 Karadağ-Yunanistan Olayları ve Gambot Diplomasisi

Osmanlı Devleti bir yandan Ermeni Sorunu ile uğraşırken diğer yandan Karadağ ve Yunanistan olaylarıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı Hükümeti aynı dönemde üç farklı olay nedeniyle gambot diplomasisi tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Karadağ ve Yunanistan sınırı meselesi uluslararası sorunlara yol açtığından Osmanlı Devleti'ni sıkıntılı bir duruma sokmuştur.³⁹² 1878 Berlin Antlaşması ile Plave ve Gosine yeni kurulan Karadağ'a bırakılmış ancak buradaki Müslüman nüfusun daha fazla olması sebebiyle Arnavutlar buna itiraz etmiştir.³⁹³ Büyük Güçler, Arnavutluk ve Karadağ arasında kalıcı barışı sağlamak ve aradaki ilişkileri araştırmak için Arnavutluk'a temsilci göndermeye davet edilmişti.³⁹⁴ Osmanlı Devleti ise Müşir Mehmet Ali Paşa'yı "Arnavutluk Olağanüstü Komiseri" sıfatıyla bölgeye göndererek burada nasihat etmesini ve Arnavutluk halkını sakinleştirmesini istemiştir. Ancak Müşir Mehmet Ali Paşa Arnavutların başlattığı saldırıda hayatını kaybetti. Bunun üzerine Ahmet Muhtar Paşa bölgeye gönderilmiş³⁹⁵ fakat onun konuşmaları da fayda etmemiştir. Plave ve Gosine halkının topraklarını Karadağ'a vermemek için mücadele etmesi üzerine İtalya araya girmiş ve Osmanlı Hükümeti'nden sorunun bir an önce çözülmesini istemiştir.³⁹⁶ II. Abdülhamid, kabinenin Karadağ tarafından önerilen Gosine ve Plave'nin Osmanlı Devleti'nin mülkiyetinde kalması ve Karadağ'ın İşkodra Gölü'nün kuzeydoğusundaki topraklarda tazminat almasına dair düzenlemeyi onaylamıştı.³⁹⁷ İtalya'nın araya girmesiyle bir uzlaşma yapılarak Hoti, Gruda ve Klemend'in Karadağ'a verilmesi kararlaştırılmış, fakat bu sefer de Katolik Arnavutlar buna karşı çıkmıştır.³⁹⁸ Türk ordusu

³⁹¹ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 89, 94.

³⁹² Anderson, *Doğu Sorunu*, 236.

³⁹³ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 63.

³⁹⁴ Daily Press and Dakotaian, "A Peace Commision" (16 January 1880), 1.

³⁹⁵ St. Croix Avis (7 January 1880), 1.

³⁹⁶ Ayşe Özkan, "Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlakı Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 35/59 (Nisan 2016), 87-88.

³⁹⁷ Daily Press and Dakotaian, "Turkey and Montenegro" (5 April 1880), 1; The Rock Island Argus, "Turkey" (5 April 1880), 1.

³⁹⁸ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 63.

çekildikten sonra geçitleri, müstahkem yerleri işgal etmişlerdir.³⁹⁹ Karadağ'a toprak vermeyi reddeden Arnavutlara karşı Büyük Güçler, olaya müdahale etme kararı almış⁴⁰⁰ ve İngiltere, Rusya, Almanya, İtalya, Fransa ve Avusturya 25 Nisan'da Babıali'ye ortak bir nota vererek bu yerleri yeniden ele geçirmelerini ve Karadağ'a teslim etmelerini istemişlerdir.⁴⁰¹

Osmanlı Devleti 3 Mayıs'ta tekrarlanan notaya uymayınca bu sefer Düvel-i Muazzama yeni bir sınır çizerek Hoti, Gruda ve Klemend'ten vazgeçtiklerini Müslümanlara ait olan Ülgün Limanı'nın Karadağ'a verilmesini istediler.⁴⁰² Arnavutluk ve civarındaki rahatsız edici durum üzerine Büyük Güçler bölgeye bir savaş gemisi göndererek gambot diplomasisini başlatmayı düşünmüşlerdi.⁴⁰³ Arnavutlar, Ülgün'ün teslim edilmesine direnmiş ve Babıali'nin bölgeden düzenli şekilde askerlerini çekmesiyle⁴⁰⁴ Arnavutlar hatırı sayılır bir güçle Ülgün'ü işgal etmişlerdir.⁴⁰⁵ Bu sırada II. Abdülhamid, onları silah bırakmaya zorlamayacağını açıklamıştı.⁴⁰⁶ Temmuz ayında altısı Müslüman dördü Katolik olmak üzere on kişi Padişaha sadakatlerini sunarak Karadağ'a arazi terkine razı olmayacaklarını, Babıali tarafından gönderilen memurların kabul edilmeyeceğini, Ülgün'ün Karadağlılara terkine Babıali'nin razı olmamasının iyi etkiler uyandırdığını belirtmişlerdir.⁴⁰⁷ İngiltere Sefareti sunduğu tahriratta Ülgün'deki olaylarda İşkodra Valisi'nin ve Osmanlı memurlarının Arnavut başıbozuklarına engel olmadıklarını belirtmiştir.⁴⁰⁸ İngiltere'nin önderliğindeki devletler Türk sularında bir nümayiş-i bahri yapmaya karar verdi.⁴⁰⁹ Bu donanma gösterisiyle Ülgün'ün kesin olarak Karadağ'a devredileceği düşünülmekteydi.⁴¹⁰ Ülgün'de yapılacak olan gösterinin aslında İngiliz ve Avusturya gemileriyle sınırlı olması tercih edilmiş fakat böyle bir düzenleme yapılmadığı

³⁹⁹ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3343.

⁴⁰⁰ Courrier De Tarn-Et Garonne Journal Des Intérêts Conservateurs (29 Avril 1880), 1.

⁴⁰¹ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3343.

⁴⁰² Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3343; BOA. Y.EE. 76/83, lef. 1, 8, 15, 19-21.

⁴⁰³ FO. 424-98, The Secretary to the Admiralty to Lord Tenterden, No. 440, 26 May 1880, 293.

⁴⁰⁴ FO. 424-100, Earl Granville to Sir H. Elliot, No. 271 Secret No. 44, 3 July 1880, 15.

⁴⁰⁵ New-York Tribune (19 September 1880), 6.

⁴⁰⁶ Gloucester County Democrat, "A Naval Demonstration" (11 November 1880), 4; Tercüman-ı Hakikat (24 Eylül-6 Teşrin-i Evvel 1880), 1.

⁴⁰⁷ BOA. Y.EE. 101/9, lef. 1.

⁴⁰⁸ BOA. HR.SYS. 1950/73, lef. 1-3.

⁴⁰⁹ Gloucester County Democrat, "A Naval Demonstration", 4; Tercüman-ı Hakikat (24 Eylül-6 Teşrin-i Evvel 1880), 1; La Dépêche, "Affaires D'orient" (29 Septembre 1880), 1.

⁴¹⁰ The Portland Daily Press, "The Trouble with the Porte" (11 September 1880), 2.

takdirde tüm anlaşma devletlerinin donanma gösterisine katılması istenmiştir. Aslında İngiliz Hükümeti'nin asıl amacı güçler arasında ortak bir eylemi sürdürmektir.⁴¹¹ Zaten Almanya, Ülgün hakkında yapılacak olan gambot diplomasisine katılmayı kabul etmişti.⁴¹² İngiliz Dışişleri Bakanı Granville'e göre Babıali'nin niyeti, Ülgün teklifini hemen kabul ederek herhangi bir gambot diplomasisinden veya birinin tasavvurundan kaçınmaktı.⁴¹³ Alman hanedanlarından Prens Hohenlohe, Babıali'nin Ülgün mübadelesini ve daha önceki anlaşmayı uygulaması gerektiğini söylüyordu.⁴¹⁴ Aynı talepte Mösyö Fresniye⁴¹⁵ ve Rus Hükümeti de bulunmuştu.⁴¹⁶

5 Ağustos 1880 tarihinde bir kopyası eklenmiş olan İşkodra Gölünün doğusuna yönelik sınırın düzeltildiğini gösteren bir muhtıra Babıali'ye gayri resmi olarak sunulmuştu.⁴¹⁷ Sefaretlerden gönderilen ortak takirde Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesi isteniyordu.⁴¹⁸ Esas olarak Avrupa devletleri, herhangi bir zarara uğramadan Karadağ'ın Osmanlı Devleti'nden toprak almasını istiyordu.⁴¹⁹ Babıali gölün doğu sınırında yapılan düzenlemeye itiraz etmiş fakat gölün batısında Büyük Güçler tarafından bahsedilen bölgenin ve Ülgün'ün bırakılması ilkesini kabul etmiştir.⁴²⁰ Buna göre Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesine karşılık Düvel-i Muazzama, Dinoş ve Gradot'un teslimi için ısrar etmeyecekti.⁴²¹ Babıali, Ülgün'ün teslimini kabul ederken, bölgenin boşaltılması için verilen üç haftalık sürenin de uzatılmasını istemişti. Eğer bu teklif kabul edilmez ve şehir işgal edilmeye zorlanırsa bu duruma katılmayacağını ve Karadağ'a yardım eden devletlere yardım etmeyeceğini belirtmiştir.⁴²² Osmanlı'ya verilen üç haftalık süre bölge teslim edilmeden 24 Ağustos'ta sona ermişti. Mevcut gambot diplomasisinin amacı mülkün alınmasında Karadağ Prensi'ni destekleyerek 3 Ağustos tarihli notayı

⁴¹¹ FO. 424-100, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 199 Secret No. 372, 5 July 1880, 104-105.

⁴¹² BOA. HR.TO. 136/51, lef. 1-2.

⁴¹³ FO. 424-101, Earl Granville to Lord Odo Russell, No. 2, Secret No. 354, 1 August 1880, 1.

⁴¹⁴ BOA. HR.TO. 136/28, lef. 1-2.

⁴¹⁵ BOA. HR.TO. 136/106, lef. 1-2.

⁴¹⁶ BOA. HR.TO. 136/111, lef. 1-2.

⁴¹⁷ FO. 424-102, The Secretary to the Admiralty to Vice-Admiral Sir B. Beymour, No. 208, 8 September 1880, 145.

⁴¹⁸ BOA. Y.A.RES. 6/66, lef. 1-5.

⁴¹⁹ Le Figaro, "Causerie" (14 Aout 1880), 132.

⁴²⁰ FO. 424-102, The Secretary to the Admiralty to Vice-Admiral Sir B. Beymour, No. 208, 8 September 1880, 145; BOA. Y.A.RES. 7/7, lef. 1-9; BOA. MB.İ. 64/1, lef. 1.

⁴²¹ BOA. HR.TO. 136/149, lef. 1-2.

⁴²² BOA. HR.TO. 498/53, lef. 1-12.

gerçekleştirmekti.⁴²³ Babıali'nin Ülgün'ün teslimini kabul etmesi üzerine yapılması düşünülen nümayiş-i bahriye lüzum kalmadığı Hariciye Nazırına bildirilmişti.⁴²⁴ Ancak yine de nümayiş-i bahrinin hızlandırıldığına dair duyumlar da bulunmaktaydı.⁴²⁵ Ülgün'de yapılacak olan nümayiş-i bahri haberleri İstanbul'da panik havası yaratmış, bu durumdan haberdar olan donanma Amirali, nümayiş-i bahrinin gerçekleşeceğini ve meselesinin çözümü için herhangi bir süre verilmeyeceğini belirtmiştir.⁴²⁶

Güçler gambot diplomasisini başlatmakta acele etmemiş, Osmanlı'ya toplu notaya uyması için gayri resmi olarak bir süre vermişlerdi. Aslında Avrupalı devletlerin Büyükelçileri, Babıali'nin iyi niyetini ve Ülgün'ün teslimindeki zorlukları tahmin ettiklerinden gambot diplomasisini başlatmak için bir süre daha beklemişlerdi.⁴²⁷ İngiliz Büyükelçisi Goschen, İşkodra'daki İngiliz Konsolosundan Arnavutların Karadağ'a toprak teslimine karşı direnmeye hazırlandığını bildiren telgrafi Babıali'ye iletmişti.⁴²⁸ Devletler, Ülgün'ün teslim edilmesi için gambot diplomasisini uygulamaya kararlıydı.⁴²⁹ 1 Eylül'de Amiral Jaurabery, birliği oluşturan gemilerin Toulon'a geleceklerini ve oradan genel buluşma yeri olarak seçilirse Ragusa'ya ilerleyeceklerini belirtmiştir.⁴³⁰ 2 Eylül'de sefaretlere çekilen telgrafta nümayiş-i bahrinin yeniden karışıklıklara sebep olabileceği belirtilmiş ve böyle bir durumun gerçekleştirilmemesi istenmiştir.⁴³¹ 5 Eylül'de İşkodra Kumandanlığına çekilen telgrafta ise Ülgün'ün bir iki gün içinde Karadağ'a teslim edilmesi istenmiştir.⁴³² Bu kadar hızlı hareket edilmesinin nedeni nümayiş-i bahrinin önüne geçmektir. Nitekim Hariciye Nazırı, iki üç güne kadar Ülgün teslim edilmezse nümayiş-i bahrinin gerçekleşeceğini ifade etmektedir.⁴³³ Ülgün'ün hızlıca teslim edilmesi

⁴²³ FO. 424-102, The Secretary to the Admiralty to Vice-Admiral Sir B. Beymour, No. 208, 8 September 1880, 145.

⁴²⁴ BOA. HR.TO. 136/169, lef. 1-3.

⁴²⁵ BOA. HR.TO. 136/183, lef. 1-2.

⁴²⁶ La Dépêche, "Extérieur" (27 Août 1880), 3.

⁴²⁷ La Dépêche, "Informations" (25 Novembre 1880), 1; Le Gaulois, "Les Affaires Du Montenegro" (12 Septembre 1880, 3.

⁴²⁸ Sun, "The Eastern Troubles" (25 August 1880), 1.

⁴²⁹ BOA. HR.TO. 136/190, lef. 1-2; BOA. HR.TO. 137/2, lef. 1-2.

⁴³⁰ FO. 424-102, Mr. Adams to Earl Granville, No. 34 Secret No. 803, 1 September 1880, 34.

⁴³¹ BOA. HR.TO. 498/55, lef. 1-5.

⁴³² BOA. Y.EE. 146/40, lef. 1; Courrier De Tarn-Et Garonne Journal Des Intérêts Conservateurs, "Le Livre Jaune" (21 Décembre 1880), 1.

⁴³³ BOA. HR.TO. 137/27, lef. 1-2.

için İşkodra Kumandanı Rıza Paşa'ya yetki verilmiştir.⁴³⁴ Diğer taraftan nümayiş-i bahrinin Eylül'ün 15'inde yapılması düşünülmüş,⁴³⁵ hatta İngiliz Amirali Ülgün sahillerini keşif amaçlı bir vapur göndermiş,⁴³⁶ ancak çeşitli sebeplerle gambot diplomasisi birkaç kez ertelenmiştir.⁴³⁷ Nihayetinde Alman Büyükelçisi Kont Von Hatzfeldt'in sonraki pazartesi nümayiş-i bahrinin yapılacağına dair Büyük Güçlerin notasını II. Abdülhamid'e iletmışti.⁴³⁸ Devletlerin gambot diplomasisi tehdidi halkta büyük bir heyecan oluşturmuş, önlem olarak da Karadağ'ın iddiasına karşı koymak için açık açık silahlanmaya başlamışlardı.⁴³⁹ İstanbul'un Ülgün'ün terk edilmesine dair tavsiyeleri de çok etkili olmuyordu.⁴⁴⁰ Ayrıca Babıali'ye Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesi meselesi hakkında protestolar geliyordu.⁴⁴¹ Babıali, gambot diplomasisi uygulanmazsa Ülgün'ün şartlı olarak teslim edileceğini notayla iletmışti.⁴⁴² Büyük Güçler, Arnavutların Karadağ'a devredilecek olan toprakların verilmesine karşı muhalefetin aşılamamasından dolayı, olayların uzamasından rahatsız olmuşlardı. Nihayetinde Berlin Antlaşması'nın imzacı devletleri, kendi aralarında anlaşarak gambot diplomasisi uygulamaya karar verdiler. Fransız basınında yapılacak olan gambot diplomasisinin herhangi bir karışıklığa sebep olmayacağı aksine Avrupa'da barışın pekişmesine katkıda bulunacağı belirtilmiştir.⁴⁴³

Büyük Güçler, gambot diplomasisini uygulamak üzere donanmalarını Ülgün Limanı'na göndererek Arnavutlara ve Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermek istemişlerdir.⁴⁴⁴ İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya ve Almanya donanmalarından oluşan filo Akdeniz'de toplandıktan sonra Adriyatik'e açıldı. Birleşik filoların başında Donanma Amirali Seymour vardı. Ülgün Limanı'nın çok yakınında bulunan Grasova adlı koyda demirleyen Amiral Seymour, Karadağ Prensi'nden Ülgün şehrini ele geçirmesini

⁴³⁴ BOA. Y.A.RES. 7/42, lef. 1-19.

⁴³⁵ The Portland Daily Press (3 September 1880), 2.

⁴³⁶ BOA. HR.TO. 137/47, lef. 1-2.

⁴³⁷ Chicago Daily Tribune (12 September 1880), 3; Tercüman-ı Hakikat (17-29 Eylül 1880), 1; Tercüman-ı Hakikat (18-20 Eylül 1880), 1.

⁴³⁸ Chicago Daily Tribune, "The Naval Demonstration" (22 September 1880), 2.

⁴³⁹ The Omaha Daily Bee (2 September 1880), 1.

⁴⁴⁰ BOA. Y.PRK.ASK. 4/29, lef. 1.

⁴⁴¹ BOA. Y.A.HUS. 165/125, lef. 1.

⁴⁴² La Dépêche, "Extérieur" (25 Septembre 1880), 3.

⁴⁴³ Le Figaro, "Causerie" (11 Septembre 1880), 148.

⁴⁴⁴ BOA. HR.SYS. 215/8, lef. 12; BOA. Y.PRK.ASK. 4/36, lef. 10.

istemiştir.⁴⁴⁵ Karadağ Prensi, müttefik filonun kendisini bir kara kuvvetiyle desteklemesi şartıyla Ülgün'e ilerleyeceğini bildirmişti.⁴⁴⁶ Karadağ Prensi, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin güç kullanması gerektiğine inanıyordu.⁴⁴⁷ Çünkü Karadağ Prensi, Babıali'den Ülgün'e ilerlemenin savaş ilanı sayılacağına dair resmi bir ultimatom almıştı. Bu sebeple de müttefik güçlerden kara yardımı istemişti. Osmanlı'nın bu tutumu Avrupa'da tepkiyle karşılanmıştı.⁴⁴⁸ Birleşik güçler, Karadağ Prensi'nin askerî harekâtını destekleyeceklerini, ancak birliklerini karaya çıkarmayacak ya da kıyıya operasyonlar düzenlemeyeceklerini belirtmişlerdi.⁴⁴⁹

Zaten gambot diplomasisine katılan devletlerin karaya asker çıkarma planı yoktu. Başlangıçta Rus ve Alman gemileri aktif bir rol oynama hevesinde değildi.⁴⁵⁰ Daha sonra İngiltere ve Rusya kara kuvveti yardımı için istekli bir hal almış ancak diğer güçlerin bu konudaki rızaları netleşmemişti. Ayrıca her görüşten Fransız gazetesi Fransa'nın Türk karasularındaki gambot diplomasisine katılmasına karşı çıkıyordu.⁴⁵¹ Alman Prensi Hohenlohe, Alman Hükümeti'nin önerilen iletişime açık olduğunu ama gambot diplomasisine katılmayacağını bildirmişti.⁴⁵² Buna rağmen Prens Hohenlohe, Bismark'ın Ülgün'e yapılacak gambot diplomasisine katılmaya oldukça istekli olduğunu belirtmiş ve diğer tüm güçler donanma göndermeyi kabul ederse Fransa'nın da geri adım atmayacağını düşündüğünü belirtmişti.⁴⁵³ Nitekim Fransa da olaya dahil olmuş,⁴⁵⁴ Bismark ise Akdeniz'e donanma göndermeyi hemen kabul etmişti.⁴⁵⁵ Aslında filo, Ülgün'ü değil Mazura ile Arnavut ve Türk birlikleri tarafından güçlendirilen mevzileri bombalayacaktı. Lord Walter Kern, Prens Nikita ile yaptığı görüşmede Arnavutlara karşı

⁴⁴⁵ Gloucester County Democrat, "A Naval Demonstration", 4.

⁴⁴⁶ New-York Tribune, "The News This Morning" (29 September 1880), 4; St. Croix Avis (9 October 1880), 2; La Dépêche, "Fin De La Démonstration Navale" (12 Octobre 1880), 1.

⁴⁴⁷ La Liberté, "Bulletin Du Jour" (10 Octobre 1880), 2; Le Petit Journal, "Pretentions du Montenegro" (11 Octobre 1880), 1.

⁴⁴⁸ The Sun, "Refusing to Surrender Dulcigno" (28 September 1880), 1; Daily Globe, "Aid of Powers" (28 September 1880), 1; The Rock Island Argus (27 September 1880), 1.

⁴⁴⁹ FO. 424-102, The Secretary to the Admiralty to Vice-Admiral Sir B. Beymour, No. 208, 8 September 1880, 145-146.

⁴⁵⁰ FO. 424-100, Earl Granville to Sir A. Paget, No. 184 Secret No. 364, 10 July 1880, 99.

⁴⁵¹ The Semi-Weekly Floridian, "General News" (5 October 1880), 4.

⁴⁵² FO. 424-100, Lord Odo Russell to Earl Granville, No. 204 Secret No. 291, 8 July 1880, 107.

⁴⁵³ FO. 424-100, Lord Odo Russell to Earl Granville, No. 301 Secret No. 60, 15 July 1880, 161.

⁴⁵⁴ FO. 424-100, Earl Granville to Sir A. Paget, No. 184 Secret No. 364, 10 July 1880, 99.

⁴⁵⁵ FO. 424-100, Earl Granville to Lord Odo Russell, No. 562, Secret No. 432, 26 July 1880, 327.

birliklerine güvenin tam olduğunu ve emir verilir verilmez filoyla ilerleyeceğini belirtmiştir. Bu sırada bir İngiliz savaş gemisi, Prens Nikita'nın Amiral Seymour ile görüşmeye gönderdiği Karadağ Dışişleri Bakanı M. Radonitch'i almak için Kotor'a gitti. Ayrıca filo, Karadağ Prensi'nin isteği üzerine gambot diplomasisine çarşamba gününe kadar başlamayacaktı.⁴⁵⁶

II. Abdülhamid gambot diplomasisinin sonlandırılması ve donanmaların tehdit eder gibi görünmemesi halinde şehri teslim edeceğini açıklasa da Düvel-i Muazzama, bu vaatlerin oyalama taktiği olduğunu biliyordu. Bu sebeple donanmayı çekmediler ve gambot diplomasisini uygulamaya devam ettiler. Bu sırada Karadağ Prensi şehri ele geçirmek için hazırlanmıştı.⁴⁵⁷ Aslında Büyük Güçler, Karadağ Prensinin bölgeyi ele geçirme girişiminde başarısız olması durumunda daha fazla önlem almanın sakıncalı olacağını düşünüyorlardı.⁴⁵⁸ II. Abdülhamid'in Büyük Güçlerin Elçilerine sunduğu notasında Avrupa'nın otoritesine inceden bir meydan okuma vardı. Gambot diplomasisi sonlandırılmadan Karadağ'a toprak devredilmeyecekti.⁴⁵⁹ Ayrıca II. Abdülhamid, Babiali tarafından önerilen statükonun Büyük Güçler tarafından kabul edilmesini ve Karadağ ile ilgili başka bir talepte bulunulmamasını istiyordu.⁴⁶⁰ Diğer taraftan ani bir olay gelişmedikçe Büyük Güçlerin filoları kalmaya devam edecekti.⁴⁶¹ Eğer Karadağ Ülgün'e saldırır ve Düvel-i Muazzama donanması kasabayı topa tutarak asker çıkarma teşebbüsünde bulunursa Osmanlı Hükümeti de bölgeye hemen taburla asker sevk edilecekti.⁴⁶² Diğer taraftan gösteriye fiilen katılacak olan Düvel-i Muazzama filosu üç kısma bölünecekti. Birincisi İngiliz ve İtalyan gemilerinden, ikincisi Avusturya ve Fransız gemilerinden, üçüncüsü Rus ve Alman gemilerinden oluşacaktı.⁴⁶³

⁴⁵⁶ Le Petit Journal, "En Orient" (29 Septembre 1880), 2.

⁴⁵⁷ Gloucester County Democrat, "A Naval Demonstration", 4; Las Vegas Morning Gazette (19 September 1880), 4.

⁴⁵⁸ FO. 424-100, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 61 Secret No. 94, 5 July 1880, 24.

⁴⁵⁹ The Sun, "Turkey's Answer To The Powers" (6 October 1880), 1.

⁴⁶⁰ Courrier De Tarn-Et Garonne Journal Des Intérêts Conservateurs, "Le Livre Jaune" (22 Décembre 1880), 1.

⁴⁶¹ The Sun, "Dulcigno In Flames" (30 September 1880), 1; The Iola Register (8 October 1880), 7.

⁴⁶² BOA. Y.PRK.ASK. 4/36, lef. 6.

⁴⁶³ The Sun, "Refusing to Surrender Dulcigno", 1.

Büyük Güçlerin Ülgün'ün teslimiyle ilgili Babıali'ye verdikleri notaya ise Osmanlı Hükümeti üç koşulla ilgili güvence istediğini belirtmiştir. Bunlar gambot diplomasisinin terkedilmesi, bölgede kalan halkın mal, can güvenliklerinin sağlanması ve din özgürlüğü, son olarak Babıali'nin önerdiği şekliyle statükonun kabul edilmesi ve Karadağ ile ilgili olarak başka bir talepte bulunma fikrinden vazgeçilmesi idi. Bunların gerçekleşmesi neticesinde Ülgün'ün boşaltılacağını belirtmişti.⁴⁶⁴ Buna rağmen Düvel-i Muazzama gambot diplomasisinden vazgeçmemiş ve donanmalarını geri çekmemiştir.⁴⁶⁵ Osmanlı Hükümeti ise Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesi için Komiser Rıza Paşa'ya talimat vermiş bunu da Düvel-i Muazzama'nın temsilcilerine bildirmiştir.⁴⁶⁶

İstanbul'dan gelen telgraflar, Babıali'nin Ülgün'ü teslim etmek için Arnavutları ikna etmeye söz verdiğini duyururken aynı zamanda Yunan sınırının kuzeyde Volo'dan güneyde Larissa, Mezzovo, Janina'ya çekilmesini ve Arta'da sonlanmasını önermekte ve ayrıca üç ay içinde Ermeni ıslahatlarını hayata geçirmeyi vaat etmekteydi.⁴⁶⁷

Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında yapılan müzakerelerde Türk tarafı belirli şartların sağlanması koşuluyla Ülgün'ün teslim edileceğini açıklamıştır. Buna göre Karadağ bölgeyi sözde olarak elinde tutacak ancak Türk mülkiyetine saygı gösterecekti. Osmanlı'nın sunduğu teklifin kabul edilmesi durumunda Karadağ ilçe borcunu üstlenecek, Türk göçünden sorumlu olacak, Türk bayrağını koruyacak, Ülgün ile yapılacak ticarete Türk gemilerini tacize karşı garantiye alacak, yürürlükteki mevcut Türk yasalarının korunmasından sorumlu olacaktı. Dolayısıyla Karadağ bu şartları kabul edemeyeceğini bildirmişti.⁴⁶⁸ Karadağ'ın geri adım atmaya niyeti yoktu ve Babıali'ye karşı meydan okumayı göze almıştı.⁴⁶⁹ Karadağ savaşıma hazırdı.⁴⁷⁰

Osmanlı Hükümeti'nin Ülgün'ün teslimini geciktirmesinden rahatsız olan İngiltere, diğer devletlere İzmir ve Selanik'in istila edilmesini, gümrük gelirlerine el konulmasını teklif

⁴⁶⁴ FO. 424-102, Mr. Goschen to Earl Granville, No. 456, Secret No. 252, 23 September 1880, 243-244.

⁴⁶⁵ BOA. Y.EE. 100/41, lef. 1.

⁴⁶⁶ BOA. HR.TH. 36/34, lef. 1; BOA. Y.EE. 101/29, lef. 1; BOA. MB.İ. 65/143, lef. 1.

⁴⁶⁷ St. Croix Avis, "Telegrams-st. Thomas Station" (16 October 1880), 3.

⁴⁶⁸ Omaha Daily Bee, "The Dulcigno Difficulty" (22 October 1880), 1; Le Gaulois, "Les Affaires Du Montenegro" (3 Octobre 1880), 2.

⁴⁶⁹ La Dépêche, "Extérieur" (10 Octobre 1880), 3.

⁴⁷⁰ Gil Blas, "Informations" (30 Septembre 1880), 2.

ettiyse de başlangıçta Fransa ve Almanya bu teklifi cevapsız bırakmıştı.⁴⁷¹ Rusya ve İtalya ise teklifi kabul etmişti.⁴⁷² Ancak İngiltere ve İtalya bu işin biran önce gerçekleşmesi için Osmanlı Hükümeti'ne baskı uygulamaya karar vermişlerdi.⁴⁷³ Nihayet Düvel-i Muazzama İzmir'i işgale karar verip buralarda harekete geçince Babıali Ülgün'ü teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi.⁴⁷⁴ Osmanlı Hükümeti'nin Ülgün'ü teslim kararı alması diğer devletlerde olumlu bir etki oluşturmuştu.⁴⁷⁵ Nitekim Ülgün Karadağ'a bırakılmış ve bu durum Düvel-i Muazzama Sefirlerine bildirilmiştir.⁴⁷⁶

Arnavutlar Babıali'nin Ülgün'ün Karadağ'a teslimine dair kararına karşı çıkacaklarını açıklamış bunun üzerine Rıza Paşa Arnavutları durdurmak için bölgeye gönderilmiştir.⁴⁷⁷ İşkodra Valisi Derviş Paşa, bölgede olası karışıklıkların engellenmesi için bölgenin hızlı bir şekilde Karadağ'a teslimini ya da Osmanlı askerinin bölgeye gönderilmesini tavsiye etmiştir.⁴⁷⁸ Karadağ, Ülgün'ün teslim ve tahliyesini Arnavutlardan talep etmişlerdi. Karadağ'ın geri adım atmaya niyeti yoktu ve bu sebeple Babıali ile karşı karşıya gelmeyi göze almıştı.⁴⁷⁹ Düvel-i Muazzama donanması Ülgün'de beklemiş, Arnavut halkı göçe teşvik edilmiştir.⁴⁸⁰ Osmanlı Erkan-ı Harbiye Vekaleti Ülgün'ün boşaltılması işinin biran önce gerçekleşmesi için uğraşmıştır.⁴⁸¹ Bunlar gerçekleşirken bölgede kan dökülmemesi için Derviş Paşa görevlendirilmiştir.⁴⁸² Derviş Paşa, Karadağ Prensi'ne Ülgün'ü vermeye hazır olduklarını belirten bir telgraf göndermiştir.⁴⁸³ Eski İngiliz İstanbul Büyükelçisi Sir H. Elliot, İngiliz Dışişleri Bakanı Earl Granville'e yazdığı telgrafında Birleşik filoların hareketine saygı duyan Baron Haymerle'nin, Ülgün'ün devredilmesinin gambot diplomasisini sona erdirdiğini ve uzatma yönünde herhangi bir adım atmak istemediğini düşündüğünü belirtmiştir.⁴⁸⁴ Neticede gambot diplomasisi sonuç vermiş ve Ülgün

⁴⁷¹ BOA. HR.TO. 137/168, lef. 1-2; BOA. Y.PRK.HR. 5/39, lef. 1-3; BOA. HR.SYS. 1254/3, lef. 1-14.

⁴⁷² BOA. HR.TO. 137/143, lef. 1-2; BOA. HR.TO. 137/145, lef. 1-2.

⁴⁷³ BOA. Y.PRK.HR. 5/45, lef. 1-3.

⁴⁷⁴ Sertoğlu, Mufasssal Osmanlı Tarihi, 6/3343; Tercüman-ı Hakikat (24 Eylül- 6 Teşrin-i Evvel 1880), 2.

⁴⁷⁵ BOA. Y.A.HUS. 165/141, lef. 1-7; BOA. HR.TO. 137/157, lef. 1-2; BOA. Y.PRK.HR. 5/38, lef. 1.

⁴⁷⁶ BOA. Y.EE. 100/40, lef. 3.

⁴⁷⁷ Tercüman-ı Hakikat (7-19 Teşrin-i Evvel 1880), 1; La Justice, "Dernière Heura" (26 Octobre 1880), 1.

⁴⁷⁸ BOA. Y.PRK.MYD. 1/59, lef. 1.

⁴⁷⁹ Courrier De Tarn-Et Garonne Journal Des Intérêts Conservateurs (12 Octobre 1880), 1.

⁴⁸⁰ BOA. Y.PRK.ASK. 4/56, lef. 26-27.

⁴⁸¹ BOA. Y.PRK.ASK. 4/74, lef. 2.

⁴⁸² BOA. Y.EE. 101/53, lef. 1; L'intransigeant, "Etranger" (2 Decembre 1880), 2.

⁴⁸³ Gil Blas, "Information" (21 Octobre 1880), 2.

⁴⁸⁴ FO. 424-104, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 270, Secret No. 201, 28 November 1880, 131-132.

Karadağ'a teslim edilmiş oldu.⁴⁸⁵ Karadağ Prensi ve Karadağ halkı, sorunun çözülmesinde kendilerine destek olan Büyük Güçlerin Türk Hükümeti'ne uyguladığı baskıdan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.⁴⁸⁶ II. Abdülhamid, Büyük Güçlerin Ülgün'de uyguladığı gambot diplomasisine karşı direnmiş olsa da İzmir Limanı'nın işgal kararını duyunca geri adım atmak zorunda kalmış ve Ülgün'ün Karadağ'a teslimini kabul etmiştir. Böylece Büyük Güçlerin uyguladığı gambot diplomasisi başarıya ulaşmış ve istediklerini elde etmişlerdir.

Karadağ olayları sırasında Yunanistan sınırı da zaman zaman gündeme gelmiş ancak Büyük Güçler bu konuyu daha sonraya ertelemişlerdir.⁴⁸⁷ Yunan sınırını belirlemek çok daha zordu. Osmanlı Devleti ve Yunanlılar arasında bir kısım toprakların verilmesiyle ilgili de bir gambot diplomasisi yapılabileceği söylenmişti.⁴⁸⁸ Avrupalı devletler arasındaki uyum devam ederse Yunan sınır meselesi de barışçıl yollarla çözülebilirdi.⁴⁸⁹ Yunan sınırının Berlin Antlaşması'nda belirlenen şekilde tayin edilmesi isteniyordu.⁴⁹⁰ Bu sebeple de müşterek donanmanın gambot diplomasisini uygulamak üzere Ülgün meselesinden sonra Yunan sınırı için kullanılması isteniyordu.⁴⁹¹ Ülgün meselesi çözülür çözülmez Yunan meselesinin de çözülmesi için müzakerelere devam edilmiştir.⁴⁹² 1880 yılının sonunda Fransa'nın iki devlet arasındaki sınırı, Büyük Güçlerin arabuluculuğuyla belirleme önerisi ne Osmanlı ne de Yunan Hükümeti tarafından kabul görmüştü. II. Abdülhamid 1881 yılı Mart ayına kadar da anlaşma sağlayacak yeni önerilerde bulunmamış ve bu gecikmeden Osmanlı Devleti'nin kârlı çıkmasını sağlamıştı. 24 Mayıs 1881 tarihli Osmanlı-Yunan Antlaşması ile Girit Adası Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. Yunan Hükümeti ise Büyük Güçlerin baskısıyla bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştı.⁴⁹³

⁴⁸⁵ Tercüman-ı Hakikat (15-27 Teşrin-i Sani 1880), 1; The New Northwest, "Foreign News" (2 December 1880), 4; La Croix, "L'orient" (1 Octobre 1880), 426.

⁴⁸⁶ FO. 424-104, Earl Granville to Mr. Kirby Green, No. 320, Secret No. 144, 30 November 1880, 167.

⁴⁸⁷ La Dépêche, "Extérieur" (21 Décembre 1880), 2; La Dépêche, "Télégrammes-Intérieur" (5 Août 1880), 2.

⁴⁸⁸ Gloucester County Democrat, "A Naval Demonstration", 4.

⁴⁸⁹ Le Petit Journal, "Chambre Des Députés" (4 Decembre 1880), 2.

⁴⁹⁰ BOA. Y.PRK.KOM. 2/83, lef. 3-4.

⁴⁹¹ BOA. Y.A.HUS. 165/157, lef. 1-3.

⁴⁹² BOA. Y.EE. 111/20, lef. 1.

⁴⁹³ Anderson, *Doğu Sorunu*, 236-237.

3.1.5. Mısır'ın İşgalinde İngiltere, Osmanlı Devleti ve Gambot Diplomasisi

Osmanlı Devleti, Mısır'ın işgali sırasında da gambot diplomasisine maruz kalmıştır. İsmail Paşa'nın Mısır Hidivi olduğu dönemde (1863-1879) Mısır'ın Fransa ve İngiltere'ye olan borcu 100 milyon İngiliz lirasını bulunca iki devlet paşaya baskı yapmaya başlamış ve bu baskılar sonucunda Mısır'da birtakım mali gelişmeler yaşanmıştı. İsmail Paşa'ya ait Süveyş Kanalı hisselerini İngiltere almış ve böylece kanal hisselerinin yarısı İngilizlere geçmişti. Mısır maliyesi bir İngiliz ve bir Fransız memur tarafından kontrol altına alınmış ve bu memurlar Nafia ve Maliye Nazırı olarak Mısır Hükümeti'nde yer almıştı.⁴⁹⁴ 1872 yılından sonra maliyede sıkı tasarruf tedbirleri alınmış ve Mısır ordusunda düzenlemelere gidilmiştir. Öncelikle ordu mevcudu 11 bine indirilmiş, 2500 zabıt açığa çıkarılmış ve kalan kadrodaki askerlerin maaşları düşürülmüştü. Tabi ki bu durum askerler arasında hoşnutsuzluk oluşturmuştu. Bununla birlikte ordu kadrolarında Türk ve Çerkez zabıtların Araplara tercih edilmesi Arap kökenlilerin milli duygularını rencide etmişti. Ayrıca İngiliz ve Fransızların yabancı baskılarına karşı dini ve milli bir galeyan oluştu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine İngiltere ve Fransa İskenderiye'ye birer zırhlı göndererek gambot diplomasisini uygulamaya koydular ve İsmail Paşa'nın istifa etmesini istediler. Ancak İsmail Paşa kabul etmedi. Bunun üzerine iki devlet, II. Abdülhamid'e başvurdu. İsmail Paşa'dan rahatsızlık duyan Padişah, 1879'da Paşayı görevden almıştır.⁴⁹⁵

Mısır'da İsmail Paşa'nın ardından Hidivliğe gelen Tevfik Paşa döneminde idareden memnun olmayanlar bir araya gelerek siyasi bir parti ya da teşkilat oluşturamamışlardı. Bu sebeple İngiliz ve Fransızların Mısır'a devamlı müdahale etmeleri Mısır milliyetçilerindeki yabancı düşmanlığını arttırmıştı. Böylece “Mısır Mısırlılarıdır” sloganıyla ortaya çıkan ve kendilerine Vatani diyen grup Urabi Paşa'nın önderliğinde Mısır milliyetçiliğini öne çıkardı.⁴⁹⁶ Bu sırada II. Abdülhamid, İngiliz Konsolosuyla iş birliği içinde olduğunu düşündüğü Urabi Paşa'yla ilgili politikasını belirlemek için kesin bilgiler elde etmeye çalışıyordu. Bu yüzden konuyla ilgili Müşir Derviş Paşa'nın

⁴⁹⁴ Vahdettin Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2018), 200.

⁴⁹⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/323.

⁴⁹⁶ Yavuz, “Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi”, 39.

araştırma yapmasını istemişti. Ancak gün geçtikçe Mısır'da yaşanan olayların ciddiyeti artmaktaydı.⁴⁹⁷ Ayrıca İngiltere ve Fransa 1882 Ocak ayı başlarında Hidive gönderdikleri notada kendisine destek olacaklarını ve var olan mali denetim sistemini koruyacaklarını bildirmişti.⁴⁹⁸ Aynı zamanda Vatan Partisi taraftarlarını uyararak Mısır'daki olaylar sona ermezse Mısır'da düzeni sağlamak için askeri güç kullanmak da dahil olmak üzere gereken tedbirleri alacaklarını belirtmişlerdi.⁴⁹⁹ İki ülkenin sunduğu bu nota Mısır'da büyük bir tepki doğurmuş ve 1882 Şubat ayında Urabi Paşa, milliyetçi tutumu benimseyen bir kabinenin Harbiye Nazırı olmuştu.⁵⁰⁰ Urabi Paşa, Mısır idaresindeki yabancı memurların görevlerine son verince⁵⁰¹ Mayıs ayında İngiltere ve Fransa aralarında anlaşarak İskenderiye'ye gambot diplomasisini uygulamak üzere iki zırhlı göndermeye karar vermişlerdi. Zaten Fransa, Osmanlı Devleti'nin Mısır'a müdahalesine karşıydı ve Mısır Hidivi'nin Halim Paşa olmasını istiyordu. İngiltere ise mevcut statükonun korunmasından yanaydı. Ancak Mısır'daki son karışıklıklar iki devletin ortak karar almasına neden olmuştu.⁵⁰² İngiltere ve Fransa'nın gambot diplomasisini uygulamak üzere ortak bir donanma göndereceği haberi Osmanlı Hükümeti'nce haber alınmış ve haberlerin araştırılması istenmişti.⁵⁰³ Malta Şehbenderliğinden alınan telgrafta İngiltere'nin bir zırhlı gemi ve bir torpil vapuruyla İskenderiye'ye doğru yola çıktığı bilgisi verilmişti.⁵⁰⁴ Tüm bu gelişmeler üzerine bir İngiliz ve bir Fransız filosu Mayıs ayında İskenderiye açıklarına gelerek gambot diplomasisini başlatmıştır.⁵⁰⁵ İngiltere ve Fransa'nın dışında Yunanistan da bölgeye askeri birlik ve zırhlı gemiler göndermişti.⁵⁰⁶ Almanya ve diğer güçler, Mısır sularında yapılan bu gambot diplomasisini onaylamıştı.⁵⁰⁷

⁴⁹⁷ Süleyman Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali: Osmanlı'nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 58.

⁴⁹⁸ Anderson, *Doğu Sorunu*, 255.

⁴⁹⁹ Süleyman Kızıltoprak, "II. Abülhamid'in Mısır Sorununa Yaklaşımı ve İstanbul Konferansı", *Türkler* 13, (2002), 58-59.

⁵⁰⁰ Anderson, *Doğu Sorunu*, 255-256.

⁵⁰¹ Engin, *Bir Devrin Son Sultanı*, 201.

⁵⁰² BOA. HR.SFR.3. 288/5, lef. 32.

⁵⁰³ BOA. Y.EE. 124/31, lef. 1-3; BOA. İ.MTZ. (05). 22/1005, lef. 1-2.

⁵⁰⁴ BOA. HR.SYS. 991/39, lef. 1.

⁵⁰⁵ BOA. İ.MTZ. (05), 22/999, lef. 1-2; BOA. Y.EE. 121/23, lef. 2; François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 306; Gil Blas, "Gil Blas en Égypte" (17 Mai 1882), 2.

⁵⁰⁶ BOA. HR.SYS. 945/2, lef. 3, 9-11.

⁵⁰⁷ The Evening Critic, "News Notes" (22 May 1882), 4.

Babiali, bu durumdan tedirgin olduğundan gerçekten gambot diplomasisine gerek olmadığını söyleyerek hafif bir itiraz da bulunmuştur.⁵⁰⁸ İngiltere ve Fransa, Büyükelçileri vasıtasıyla Babiali'ye kalıcı bir sükûnet sağlanınca gambot diplomasisinin sonlandırılacağını belirtmiştir.⁵⁰⁹ İngiltere ve Fransa'nın gambot diplomasisi uygulamasındaki amaç, bölgede bulunan muhtelif devletlerin çıkarlarını korumak, Hidivin nüfuzunu muhafaza etmek olarak açıklanmıştı.⁵¹⁰ Mısır'daki bakanlık ise filolar geri çekilmedikçe müzakereyi reddetmişti. Bununla birlikte gambot diplomasisi bölgede Urabi Paşa'nın etkisini arttırmış ve bakanlar filoların ülkeyi ilhak etmek için gönderildiğini öne sürerek ulemaları ve halkı kışkırtmaya çalışmıştır.⁵¹¹ Urabi Paşa taraftarları, yaptıkları kışkırtıcı konuşmalarla yerli halkın heyecanlanmasına neden oluyordu.⁵¹² Tam da bu sırada Büyük Güçlerin uyguladığı gambot diplomasisi, bölgede gerginliğin daha da artmasına sebep oluyordu.

Kendilerini bu ortam içerisinde güvende görmeyen Avrupalılar silahlanmaya başlamışlardı ve yerlilerle yabancılar arasındaki gerilim gittikçe artıyordu. Diğer taraftan İskenderiye Kalesi önünde demirlemiş olan İngiliz ve Fransız gemileri halk üzerinde işgal korkusu yaratmaktaydı.⁵¹³ Alman gambotu Habid⁵¹⁴ ve Yunan zırhlıları da İskenderiye Limanı'na gelmişti.⁵¹⁵ Yaşanan gelişmeler üzerine Mısır Hidiv'i ve Derviş Paşa 13 Haziran'da İskenderiye'ye geldi.⁵¹⁶ Mısır'da sükûnetin sağlanmasıyla birlikte filoların geri çekileceği düşünülmekteydi.⁵¹⁷ İskenderiye Limanı'nda bulunan İzzettin Vapuru Kaptanından 9 Haziran 1882 tarihinde gelen telgrafa göre dört İngiliz zırhlısı liman açıklarına demir atmıştı. Ertesi gün ise Amerikan korveti limana girmişti. 29 Hazirana kadar alınan telgraflarda belirtilen bilgilere göre devletlerin gemileri şu şekildeydi; İngiltere beş kıta gemi, bir adet torpido harp gemisi, Fransa 3 kıta gemi, 2 adet ahşap harp

⁵⁰⁸ St. Croix Avis, "The Times on the Egyptian Crisis" (17 June 1882), 4.

⁵⁰⁹ Savannah Morning Times, "The Crisis in Egypt" (25 May 1882), 1.

⁵¹⁰ BOA. Y.A.RES. 16/2, lef. 1-5.

⁵¹¹ The Salt Lake Herald, "Egyptian Affairs" (25 May 1882), 3; Daily Republicon, "Active Military Preparation in Egypt" (24 May 1882), 1.

⁵¹² La Charente, "Les Affaires D'égypte-Troubles à Alexadrlé" (13 Juin 1882), 2.

⁵¹³ Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali*, 59-60;

⁵¹⁴ BOA. Y.PRK.PT. 1/104, lef. 1.

⁵¹⁵ BOA. HR.SYS. 991/5, lef. 1-3.

⁵¹⁶ Le Petit Journal, "Les Dépêches" (15 Juin 1882), 1.

⁵¹⁷ Tercüman-ı Hakikat, "Ajans Havas Telgrafları" (15 Haziran 1882), 1.

gemisi, İtalya iki kıta gemi, Amerika bir kıta gemi, 1 korvet, bir ahşap firkateyn, Yunan 2 kıta gemi, Rusya bir adet ahşap gemisi, İspanya bir adet firkateyn, Almanya bir adet ahşap harp gemisi, Avusturya bir adet firkateynle saldırı konumunda beklemekteydi.⁵¹⁸ Büyük Güçlerin uygulamış olduğu en geniş kapsamlı gambot diplomasisi gerçekleşmekteydi. Bu sırada Arabi Paşa'ya Mısır'da yaptığı istihkamları durdurması emri verildi.⁵¹⁹ Verilen emir üzerine istihkamlar durdurulması İngiltere'yi memnun etmişti.⁵²⁰

Bu gergin atmosferin olduğu dönemde 11 Haziran 1882 tarihinde İskenderiye'de⁵²¹ yerli bir hamal ile Maltalı bir tüccar arasında ücret meselesi yüzünden kaynaklanan bir kavga çıkmıştı.⁵²² Maltalı tüccar bıçakla hamalı öldürünce yerli halkla yabancılar arasında büyük bir sokak çatışması meydana geldi. Maltız olayı denen bu olayda halk yabancılarla ait ev ve işyerlerini yağmaladı. Yağmadan kaçan yabancılar ise Fransız ve İngiliz gemilerine sığınmıştı.⁵²³ Yaşanan gelişmeler üzerine İngiltere İskenderiye'ye asker çıkarmış,⁵²⁴ bölgeye Toulon'dan birer zırhlı ve nakliye vapuru göndermişti.⁵²⁵ Avusturya, İskenderiye'deki vatandaşlarını korumak bahanesiyle bölgeye iki savaş gemisi göndermişti.⁵²⁶ Bu sırada Yunanistan'ın da bölgeye asker çıkaracağı ve yaralıları için nakliye gemisi göndereceği haberleri alınmış ve bunların araştırılması istenmişti.⁵²⁷ Olaylar sırasında İngiliz, İtalyan ve Yunan Konsolosları yaralanmıştı.⁵²⁸ Yaşanan bu gelişmeler üzerine bir İngiliz zırhlısının bölgeye gelerek 200 askeri karaya çıkartması ve İngiliz Konsolosunu koruması kararlaştırılmıştı.⁵²⁹ Maltız olayı sona erdiğinde çoğu yerli

⁵¹⁸ Emine Altunay Şam, *Mısır'ın İngilizler Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Siyaset* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 86; BOA. Y.PRK.MYD. 2/37, lef. 1.

⁵¹⁹ BOA. Y.EE. 128/56, lef. 1.

⁵²⁰ BOA. HR.SYS. 991/13, lef. 1.

⁵²¹ Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali*, 59-60; Tercüman-ı Hakikat (15 Haziran 1882), 1.

⁵²² BOA. Y.PRK.HR. 6/32, lef. 1.

⁵²³ Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali*, 59-60.

⁵²⁴ BOA. Y.PRK.A. 3/43, lef. 1.

⁵²⁵ BOA. Y.A.HUS. 170/79, lef. 1.

⁵²⁶ La Charente, "Dernièrre Heure (Service Direct)" (16 Juin 1882), 1.

⁵²⁷ BOA. Y.PRK.HR. 6/35, lef. 1-5.

⁵²⁸ BOA. İ.MTZ.(05). 22/1022, lef. 1-2; BOA. HR.SYS. 1005/54, lef. 1.

⁵²⁹ La Dépêche, "Les événements D'égypte" (13 Juin 1882), 2.

olmak üzere 200'den fazla insan hayatını kaybetmişti.⁵³⁰ Temmuz ayı başlarında İskenderiye Limanı'nda 32 savaş gemisi bulunmaktaydı.⁵³¹

Yaşanan olaylar sırasında İskenderiye'nin bombalanması İngiliz basınına olumlu yansımıştır. Hatta Amiral Seymour'un İskenderiye'yi bombalamasını hata olarak görenler eleştirilmiştir. Bununla birlikte 11 Haziran'da yaşanan katliam ve Urabi Paşa ile saray devriminin Mısır'a egemen olmasından sonra İngiliz vatandaşlarının haklarını savunmak ve onların yaşadığı olumsuz durumun intikamını almak için İskenderiye'nin bombalanmasını haklı göstermişlerdir.⁵³²

Mısır'da yaşanan olayların görüşülmesi için İstanbul'da bir konferans toplanmasında İngiltere ve Fransa hemfikir. Ayrıca Rusya, Babıali'nin Mısır'a askeri müdahalede bulunmasını istiyordu.⁵³³

Tüm bu süreç içerisinde olaylar kısa sürede yatıştırılmış ve Mısırlı Arap milliyetçileri ile Hidiv arasında bir anlaşmaya varılmıştı ancak İngiltere ve Fransa İskenderiye açıklarında gambot diplomasisini uygulamaya devam etmiştir.⁵³⁴ Yaşanan bu gelişmeler İngiltere'nin Süveyş Kanalı'nı işgal niyetinde olduğunu düşündürmüştür⁵³⁵ ki daha sonra yaşananlar bunun doğruluğunu kanıtlar. Maltız olayı Mısır'ın işgali öncesinde uygulanan önemli bir gambot diplomasisi örneğidir. İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmek istemesinin nedenlerinden biri de 1861-1865 yılları arasındaki Amerikan iç savaşında yaşanan pamuk krizidir. Amerikan pamuğunun en büyük alıcısı olan İngiltere, savaş başladıktan sonra pamuk alamayınca Mısır'a yönelmişti. Bu da İngiliz tekstilini Mısır'a bağımlı hale getirmişti. Yaşanan bu süreç İngiltere'nin Mısır'ı ele geçirme ihtiyacını doğurmuştu.⁵³⁶

23 Haziran 1882 tarihinde toplanan ve 14 Ağustos'a kadar devam eden İstanbul Konferansı'nda diğer devletlerin İngiltere'yi Mısır'a müdahalesinden dolayı itham

⁵³⁰ Kızıltoprak, Mısır'da İngiliz İşgali, 59-60.

⁵³¹ L'Echo d'Oran, "En Egypte" (1 Juillet 1882), 2.

⁵³² The Sun, "The English in Egypt" (15 July 1882), 2.

⁵³³ BOA. Y.PRK.HR. 6/36, lef. 1, 5.

⁵³⁴ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 39.

⁵³⁵ Tercüman-ı Hakikat (8 Haziran 1882), 1; Tercüman-ı Hakikat, "Ajans Havas Telgrafları" (9-21 Haziran 1882), 1.

⁵³⁶ Karaca, *Büyük Oyun*, 448.

etmekten çekinmeleri İngiltere'nin işini kolaylaştırmış ve Mısır'a müdahale için istediği ortamı oluşturmuştu.⁵³⁷ Mısır sorununu çözmek için İngiliz Dışişleri Bakanı Granville ve Hindistan Sekreteri Hartington, Fransa olsun ya da olmasın İngiltere'nin Mısır'a asker çıkarması gerektiğini savunuyordu. Bu görüş İngiliz kabinesinde tartışmalara yol açmıştı. Yaşanan tartışmaların neticesinde Gladstone ikna edilmiş ve İskenderiye'nin bombalanması için karar alınmıştı. 2 Temmuz 1882 tarihinde beş zırhlı gemiden oluşan Manş donanmasının İskenderiye'ye gideceği haberi alınmış ve İngiliz donanmasına ait büyük bir torpil vapuru mühimmat ve zahire yüklü olarak İskenderiye'ye doğru harekete geçmişti.⁵³⁸ Ancak Fransız Konsolosu Kont de Lesseps, 3 Temmuz'da Uluslararası Barış Derneği'nin bir heyetine verdiği yanıtta İngiltere'nin Mısır'a asker çıkarma ve Süveyş Kanalı'nın ağzında bir donanma gösterisi yapma girişimini reddetti.⁵³⁹ Bu sırada Babıali, Fransa'nın askeri hazırlıklarda bulunduğu ve Akdeniz donanmasının İskenderiye'ye hareket etmek üzere beş bin askerle Tunus'a yola çıktığı haberini almıştı.⁵⁴⁰

Temmuz ayı başlarından itibaren İskenderiye çevresinde tahkimatlarına devam edildiği bahanesiyle⁵⁴¹ şikâyetle bulunan İngiliz Amirali Seymour, Mısır'a asker çıkarmış,⁵⁴² 9 Temmuz'da savaş vaziyeti almış 10 Temmuz'da ise ikinci bir nota göndermiş ve 24 saatlik bir süre tanıyarak silahlardan arındırılarak istihkamların kendisine teslim edilmesini istemiştir.⁵⁴³ Amiral Seymour, Mısır Valisi Tevfik Paşa'yı gemisine davet etmiş ancak Vali bu davete gitmeyince⁵⁴⁴ İngilizler 11 Temmuz'da sabah 7'de İskenderiye'yi bombalamıştır.⁵⁴⁵ Alexandre, Sultan ve Superb gemileri kalelere ateş açmış, buna karşılık kale bataryalarından misilleme yapılmıştır. Ancak kaleden açılan ateşler gemilere dahi ulaşamamıştır. Ardından tüm İngiliz savaş gemileri eyleme katılmıştır. Bombalama neticesinde kale ağır hasar alırken, savaş gemilerine herhangi bir

⁵³⁷ Şam, *Mısır'ın İngilizler Tarafından İşgali*, 99.

⁵³⁸ Kızıltoprak, *Mısır'da İngiliz İşgali*, 77.

⁵³⁹ The Sun, "England Preparing for a Military Occupation of Egypt" (5 July 1882), 1.

⁵⁴⁰ BOA. Y.A.HUS. 170/148, lef. 1-3.

⁵⁴¹ BOA. Y.A.HUS. 170/146, lef. 1-3.

⁵⁴² BOA. Y.PRK.PT. 1/108, lef. 1-3.

⁵⁴³ BOA. Y.EE. 128/42, lef. 1-2; La Dépêche, "Bombardement D'alexandrie" (11 Juillet 1882), 2.

⁵⁴⁴ BOA. Y.PRK.AZJ. 5/59, lef. 1.

⁵⁴⁵ BOA. Y.PRK. BŞK. 6/32, lef. 1-9; BOA. Y.EE. 127/75, lef. 1-2; BOA. Y.PRK.HR. 6/46, lef. 1; La Lanterne, "Le Bombardement d'Alexandrie" (13 Juillet 1882), 1.

zarar gelmemiştir.⁵⁴⁶ İngiltere, İskenderiye'nin bombalanmasının sebebini, tahkimatların inşası ve bataryaya yerleştirilen silahların sayısının artmasının oluşturduğu güvensizlik ve limanda demirli olan İngiliz filosuna karşı bir tehdit oluşturması olarak görülmüştür.⁵⁴⁷ Bu doğrultuda Ağustos'ta işgale başlamış ve Eylül ayında Kahire'ye girerek Mısır'ı resmen işgal etmiştir.⁵⁴⁸ Mısır'da yaşanan mali sıkıntılar ve bölgedeki Fransız-İngiliz çatışmaları Mısır halkında yabancılara karşı öfke oluşturmaya başlamış ve Urabi Paşa'nın önderliğinde bu hareket büyümüştü. Bu süreçte Büyük Güçler, en geniş kapsamlı gambot diplomasini İskenderiye Limanı'nda uygulamışlardır. Alınan sonuç İngiltere'yi tatmin etmemiştir. Çünkü İngiltere, pamuk ihtiyacını karşılamak için Mısır'ı tamamen elde etmek istiyordu. 1882 yılında yaşanan Maltız Olayı İngiltere'ye aradığı fırsatı vermiş ve İskenderiye Limanı'nı topa tutmuştu. Büyük Güçlerin ortaklaşa gambot diplomasisiyle başlayan hareket İngiltere'nin önce İskenderiye Limanı'nı bombalaması ardından da Mısır'ı işgal etmesiyle neticelenmiştir.

3.2. Ermeni Meselesi, Düvel-i Muazzama ve Gambot Diplomasisi (1893-1897)

3.2.1. Ermeni Meselesi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi (1893-1895)

Gambot diplomasisinin önemli uygulama alanlarından biri Ermeni Meselesi olmuştur. 19. yüzyılın sonları itibariyle Ermeni meselesi, Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurma araçlarından biri haline gelmişti. Berlin Antlaşması'nda alınan ıslahat kararlarının uygulanması için takipte olan büyük devletler özellikle 1890'larda Ermeni komitelerinin sebep olduğu isyan hadiseleri sırasında gambot diplomasisini sık sık uygulamışlardır. Gambot diplomasisi özellikle 1895 ve 1896 yıllarında gerçekleşen olaylar sırasında gündeme gelmiştir. Ermeni komitelerinin devamlı isyan çıkarmasının altında yatan sebep, Ermeni meselesine Büyük Güçlerin dikkatini çekmek ve kendi lehlerine kamuoyu oluşturmaktır.⁵⁴⁹

Ermeni isyanlarıyla ilgili ilk büyük çaplı hadise 1893 yılında Sasun bölgesinde ortaya çıkmıştır. Avrupa'dan Sasun'a gelen bir papazın Ermenileri etrafında toplayarak Muş'a

⁵⁴⁶ L'Echo d'Oran, "Dernières Dépêches" (15 Juillet 1882), 3.

⁵⁴⁷ La Charente, "Proclamation Turque" (10 Septembre 1882), 2.

⁵⁴⁸ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 39.

⁵⁴⁹ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 39.

saldıracakları haber alınmış⁵⁵⁰ ve bununla ilgili Osmanlı Hükümeti tarafından gerekli tedbirler alınmıştır.⁵⁵¹ Esas olarak vergi sorunu nedeniyle çıkan isyanda Ermeniler, Osmanlı Hükümeti'nin bölgeye asker sevk etmesi üzerine köy ve kasabalarını yakarak dağlara kaçtılar. Hınçak ve Taşnak komiteleri ise bütün Avrupa ve Amerika'ya "Türkler Hristiyanları kesiyor" propagandasını bir kez daha yaymışlardı.⁵⁵² İngiliz basının Osmanlı'ya karşı bu konudaki tavrı çok sertti. İstanbul'da İngiltere'nin öncülüğünde Büyük Güçler'in Ermeni meselesinin incelemek için bir konferans teklif edeceği haberleri dolaşıyordu.⁵⁵³ Osmanlı Devleti konuyla ilgili tahkik heyeti kurduysa da İngiltere, Fransa, Rusya olaya müdahale etti ve bu müdahale sonucu devletlerin temsilcileri de bu süreçte heyete dahil oldu.⁵⁵⁴ İngilizler başta olmak üzere Büyük Güçler ne zaman Padişahı etkilemek istese hemen Ermeni ıslahat meselesini gündeme getirmiştir.⁵⁵⁵ Bu sebeple 1893 yılında zaman zaman gazete ve dergilerde Fransız ve Rus filusunun Çanakkale Boğazı'na gelerek gambot diplomasisini başlatacakları haberleri yer almıştır.⁵⁵⁶

Sasun isyanı ile başlayıp sonrasında devam eden süreçte Anadolu'da meydana gelen hadiseler dünya ve Amerikan kamuoyunda önemli bir propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Kitap, dergi ve broşürlerde Türklerin Hristiyanları katlettiği teması işleniyordu.⁵⁵⁷ Aslında Osmanlı Devleti'nde ıslahat yapılmasını isteyen Büyük Güçler arasında amaç ve yöntem birliği bulunmamaktaydı. ıslahat konusunda harekete geçmeye hazır olan tek devlet İngiltere'ydi. Anlaşmazlıklara rağmen İngiltere, Rusya ve Fransa Büyükelçileri tarafından Nisan 1895'te hazırlanan ıslahat planı, Sasun soruşturmaları devam ederken 11 Mayıs'ta II. Abdülhamid'e sunulmuştu.⁵⁵⁸ Amerikan Hükümeti ise

⁵⁵⁰ BOA. BEO. 224/16783, lef. 2; BOA. BEO. 236/17670, lef. 1-5.

⁵⁵¹ BOA. Y.A.HUS. 276/29, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 91/100, lef. 1-3.

⁵⁵² Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3364-3365.

⁵⁵³ La Charente, "Bulletin Du Jour" (13 Avril 1893), 1.

⁵⁵⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3364-3365.

⁵⁵⁵ La Croix, "Troubles en Arménie" (16 Mars 1893), 3.

⁵⁵⁶ Chicago Eagle (9 December 1893), 4; The Daily Bulletin, "Europe" (28 July 1893), 3; Bismarck Weekly Tribune, "The Russian Squadron" (10 November 1893), 4.

⁵⁵⁷ Haluk Selvi, "Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)", *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri* (Ankara: ASAM Yayınları, 2003), III/33.

⁵⁵⁸ Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 219.

daha ocak ayında Amerikan tebaasını korumak amacıyla Menina Apolis isimli harp gemisini İzmir'e göndermek için emir vermişti.⁵⁵⁹

Sasun isyanı ile başlayan süreçte Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de Ermeniler tarafından isyanlar çıkarılmış ve burada bulunan misyonerler güvenlik endişesiyle Amerikan elçisi Terrell'e müracaatlarda bulunmuşlardı.⁵⁶⁰ 1893'te Merzifon ve Amasya'da isyana kalkışan Ermeniler, Babıali tarafından tutuklamaya başlanmışlardı. Çünkü dışarıda eğitim alan bu Ermeniler, Osmanlı topraklarında isyanlara sebep oluyordu.⁵⁶¹ Tutuklanan Ermeniler 20 Mayıs 1893 tarihinde Ankara Mahkemesi'nde yargılanmaya başlamış⁵⁶² ve mahkemenin 12 Haziran 1893'te verdiği kararla toplamda 17 kişi idama, 6 kişi 15'er yıl, 8 kişi 10'ar yıl, 10 kişi ise 7'şer yıl kalebentliğe mahkûm edilmişti. Ankara'ya sevk edilen tutukluların mahkemesinde 14 kişi beraat ederken, içlerinde Merzifon Anadolu Koleji'nin öğretmeni olan iki kişinin de bulunduğu 42 kişi idama mahkûm edilmişti. Bu kararlar duyulur duyulmaz İngiltere ve Amerika Ermenileri kurtarmak için harekete geçmiştir. Bir taraftan İngiltere, Amerika ve Almanya Büyükelçileri Osmanlı Dışişleri'ne müracaatlarda bulunurken, diğer taraftan İngiliz Hükümet yetkilileri Ankara Mahkemesi kararlarının haksız ve adaletsiz olduğunu savunuyordu. Özellikle İngiltere, mahkeme kararlarının iptali için yoğun bir propaganda yapıyordu. İngiliz Hükümeti bu konudaki sert tepkisini ülkesini ziyarete gelen Mısır Hidivini uğurlarken iki İngiliz savaş gemisini de Hidiv ile birlikte gönderme kararı alarak göstermişti.⁵⁶³ Bu sırada Terrell, bir taraftan Amerikan vatandaşı olan Ermeni tutukluların serbest kalmasını isterken diğer taraftan Washington'dan bölgeye savaş gemisi göndermesini istiyordu. Amerikan savaş gemilerinin Osmanlı karasularına doğru geldiği haberi yayılınca Babıali tutuklu bulunan Amerikan vatandaşı Ermenileri sınır dışı etmek şartıyla serbest bırakmıştır.⁵⁶⁴ Yani İngiltere bir kez daha istediğini elde edebilmek için gambot diplomasisine başvurmuştu.

⁵⁵⁹ BOA. HR.SYS. 73/17, lef. 1.

⁵⁶⁰ Fikrettin Yavuz, *II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell (1893-1897)* (İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 2016), 212.

⁵⁶¹ Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 318.

⁵⁶² Zeynep İskefiyeli, *Ermeni Meselesi Çerçevesinde 1893 Ankara Mahkemelerinin Yeri ve Önemi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 187.

⁵⁶³ Zeynep İskefiyeli, "Karabet Tomayan'ın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermenilere Nasihatleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 62 (Mayıs 2018), 470-471.

⁵⁶⁴ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 318.

Amerika ise yalnızca savaş gemilerinin geleceği söylentisiyle istediğini elde etmeyi başarmıştı.

1895 yılı boyunca Amerikan Elçisi Terrell, misyonerlerden güvenliklerinin tehlikede olduğunu bildiren çok fazla telgraf almıştı. Bu baskılar neticesinde Washington'dan bölgeye dostane niyetlerle gemi gönderilmesini istemiştir. Washington Hükümeti, Terrell'in istediği şekilde nisan ayı başlarında Amerikan savaş gemilerini Osmanlı liman şehirlerine gönderme kararı almıştı. 4 Nisan'da Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı Uhl, Terrell'e gönderdiği yazı ile o sırada Cebelitarık'ta bulunan Marblehead isimli geminin İzmir, İskenderun, Adana ve Beyrut'a gitmesi için Amerikan Deniz Kuvvetleriyle görüşüğünü bildirmişti. Ardından Washington, 8 Nisan'da⁵⁶⁵ Babıali'ye gözdağı vermek amacıyla San Francisco ve Marblehead gemilerinin bu limanlara gitmesine karar vermiştir. İki geminin dostane amaçlarla Doğu Akdeniz'e geldiği söylene de asıl amaç Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermektir.⁵⁶⁶

Amerikan basınında bu durum etkili bir şekilde yer almış, Sun, New York Times ve New York Tribune gibi önemli gazeteler savaş gemilerinin Osmanlı sularına gidişi haberlerini yayımlamışlardı. Mesela Sun gazetesi "Savaş Gemilerine İzmir'e Gidiş Emri Verildi" başlığı altında haber yaparken,⁵⁶⁷ New York Times "Amerikan Kuvvetleri Türkiye'ye Karşı" başlığı altında Amerika'nın niyetini açıkça belirtmiş ve iki geminin Akdeniz'e gönderilme kararının nasıl alındığı, gemi komutanlarına verilen emirler ve gemilerin ne kadar sürede bölgede kalacakları detaylarıyla aktarılmıştır.⁵⁶⁸ New York Tribune gazetesi ise "Türk'e Karşı Güç Gösterisi" başlığıyla asıl amacın dostluk değil baskı uygulamak olduğunu belirtiyordu.⁵⁶⁹

Nihayetinde 16 Nisan 1895 tarihinde San Francisco adlı gemi İzmir'e gelmişti. 20 Nisan'da ise Amiral Kirkland gemiyi İskenderun'a getirmişti. Bu sırada Marblehead gemisi Beyrut Limanı'nda demirlemişti. Herhangi bir tehlike olmadığını gören Kirkland,

⁵⁶⁵ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 214-216.

⁵⁶⁶ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 325.

⁵⁶⁷ Sun, "War Ships Ordered to Smyrna, The United States to Afford Full Protection to American Citizen" (6 April 1895), 4.

⁵⁶⁸ New York Times, "American Forces Against Turkey, The San Francisco and Marblehead Are to Relieve Missionaries from All Apprehension of Massacre" (6 April 1895), 1.

⁵⁶⁹ New York Tribune, "To Show Force to Turk, A Naval Demonstration Ordered By Secretary Herbert" (6 April 1895), 1.

Marblehead gemisini İskenderun'a çağırdı. İki gemi Mersin Limanı'nı da ziyaret ettikten sonra San Francisco Napoli'ye Marblehead ise İzmir'i ziyaret ettikten sonra Atina'ya gitmişti. Amiral Kirkland, Amerika Donanma Bakanı Herbert'e gönderdiği raporda bu kıyılarda savaş gemisi bulundurmanın gerekli olmadığını, 6 ayda bir savaş gemisinin ziyaretinin yeterli olacağını belirtmişti. Amiral raporda kendisinin San Francisco gemisi ile İzmir, İskenderun ve Mersin'i, Marblehead'ın da Beyrut, İskenderun, Mersin ve İzmir'i ziyaret ettiğini aktarmıştı.⁵⁷⁰ Uzun süre Türk kara sularında görev yapan Marblehead'ın 1896'da geri dönmesi de basında heyecan uyandıracak ve büyük ilgi çekecekti.⁵⁷¹

Bu sırada İngiltere ve Rusya arasındaki ittifakı bozmak isteyen Almanya Dışişleri Bakan Vekili Baron Von Marchall, Roseberry'i etkileyerek İngiliz donanmasının Beşike Körfezine gönderilmesini ve Babıali'yi ıslahatları uygulamaya zorlamasını önermişti. Haziran ayında Rosebery ve Kimberley'in Padişaha baskı yapmak için İngiliz donanmasını Çanakkale'ye göndermeye hazırlandıklarını gösteren kanıtlar vardı. Ancak bu donanma gösterisi karşıt görüşteki Maliye Bakanı Sir William Harcourt tarafından önlenmişti.⁵⁷²

Selanik Limanı'nda ise bir İngiliz zırhlısı bulunmaktaydı. Mayıs ayında bir İngiliz zırhlısı daha Selanik Limanı'na gönderilmiştir.⁵⁷³ Birkaç gün sonra İngiliz donanması Sude Limanı'na ulaşmış⁵⁷⁴ buradan da İskenderiye Limanı'na doğru hareket etmişti.⁵⁷⁵ Mayıs ayı sonlarında Beyrut'ta yaşanan karışıklıklar üzerine İskenderiye Limanı'nda bulunan İngiliz donanması Beyrut'a hareket etmeye karar vermişti.⁵⁷⁶ Ayrıca İngiltere'nin İskenderiye'deki donanmasını harekete geçirmesinin diğer önemli sebebi ise Padişah'ın ıslahat işini yavaştan aldığını düşünmesiydi. Bu gelişmeler üzerine Padişah, güvendiği insanlarla birlikte bir nota hazırlamış ve ıslahat projesiyle ilgili görüşler almıştı. Notayı 3 Haziran 1895 tarihinde üç devletin Elçilerine imzasız ve gayri resmi olarak

⁵⁷⁰ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 219-221.

⁵⁷¹ The Sun, "The Marblehead is Back" (24 November 1896), 9.

⁵⁷² Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 221-222.

⁵⁷³ BOA. Y.A.HUS. 327/28, lef. 1-3.

⁵⁷⁴ BOA. Y.A.HUS. 328/43, lef. 1-3.

⁵⁷⁵ BOA. Y.A.HUS. 328/127, lef. 1-3.

⁵⁷⁶ BOA. Y.A.HUS. 329/91, lef. 1-3; BOA. HR.SYS. 219/4, lef. 1.

göndermiştir.⁵⁷⁷ Devletlerin isteklerini hükümrânlık haklarına saldırı olarak gören II. Abdülhamid, bunları kabul edemeyeceğini bildirmişti.⁵⁷⁸ İngiltere, Rusya ve Fransa Büyükelçileri, Babıali'nin vermiş olduğu cevabi notayı değerlendirdiler.⁵⁷⁹ İngiltere, Ermeni meselesiyle ilgili layihayı Babıali'ye kabul ettirmek⁵⁸⁰ ve Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak için donanmasını Beşike Körfezi'ne göndermiştir. İngiltere'nin Osmanlı sularına göndereceği donanmaların bir nümayiş karakteri taşıdığı bilinmekteydi.⁵⁸¹ Ağustos ayında İngiltere'nin Akdeniz donanmasından bir kısmının nümayiş-i bahri için İzmir'e gideceği haber alınmıştı.⁵⁸² Ancak bu haberin doğru olmadığı Hariciye Nezareti'ne bildirilmişti.⁵⁸³ Kimi zaman doğru kimi zaman yanlış olarak duyulan nümayiş haberlerine rağmen Düvel-i Muazzama devletleri, kendi hazırladıkları ıslahat layihasını Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirmek için her yolu deneyeceklerdi.⁵⁸⁴ Hatta İngiliz donanmasının İstanbul'u topa tutabileceği dahi söyleniyordu.⁵⁸⁵ Zaten İngiltere ve diğer devletlerin 9 Haziran'da verdikleri ültimatomdan sonra II. Abdülhamid daha ılımlı hareket etmeye karar vermişti ve yeni Sadrazam Said Paşa eşliğinde 20 Ekim 1895 tarihinde yeni ıslahat taslağı oluşturulmuştu.⁵⁸⁶ Ermenistan'a yönelik ıslahat projesinin tam anlamıyla hayata geçirilmemesi durumunda İngiltere'nin Türk topraklarına asker çıkaracağı söylentileri bulunmaktaydı. Böyle bir olası durumda İtalya filosu da İngiltere'nin eylemini destekleyecekti.⁵⁸⁷

Büyük Güçlerin baskısı artmaya başlayınca II. Abdülhamid, kabine değişikliği yapmaya karar vermişti. Böylece üzerindeki baskıyı biraz olsun azaltabilmeyi amaçlamıştı. 6 Kasım'da eski Dahiliye Nazırı Halil Rifat Sadrazamlığa getirilirken, eski Berlin

⁵⁷⁷ Küçük, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı*, 123.

⁵⁷⁸ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3365.

⁵⁷⁹ BOA. HR.SYS. 31/51, lef. 4-5, 10.

⁵⁸⁰ BOA. HR.TO. 352/27, lef. 1-5.

⁵⁸¹ BOA. HR.SYS. 31/65, lef. 3.

⁵⁸² BOA. Y.A.HUS. 334/113, lef. 1.

⁵⁸³ BOA. Y.A.HUS. 335/5, lef. 1-6.

⁵⁸⁴ BOA. HR.SYS. 2836/38, lef. 1.

⁵⁸⁵ BOA. HR.SYS. 189/42, lef. 8-16.

⁵⁸⁶ Karaca, *Büyük Oyun*, 309.

⁵⁸⁷ Le Grand Écho, "Le Conflit Arménien" (21 Octobre 1895), 1.

Büyükelçisi Tevfik Paşa, Hariciye Nazırı olmuştu. Bu sırada Hariciye Nazırı olan Sait Paşa Şurayı Devlet Başkanlığı'na getirilmiştir.⁵⁸⁸

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi 19. yüzyıl sonları gambot diplomasisinin Osmanlı Devleti'ne karşı sık sık uygulandığı bir diplomasi haline gelmişti. Yalnızca Düvel-i Muazzama değil Amerika da bu politikayı kendi misyonerlerini korumak ve de Berlin Antlaşması'ndaki Ermeni ıslahatı maddelerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmek için uygulamaktan çekinmemişti.⁵⁸⁹ Özellikle Ermeni ıslahat meselesi nedeniyle Osmanlı yöneticileri, Düvel-i Muazzama'nın baskısına ve gambot diplomasisine maruz kalmışlardır. Bu süreçte yaşanan Ermeni isyanları sırasında Büyük Güçler, kendi vatandaşlarını korumak bahanesiyle İstanbul'a dahi savaş gemilerini göndermekten çekinmemişlerdi. Örneğin 1895 yılında İstanbul'da gerçekleşen Babıali Nümayişi ve sonrasındaki olaylarda büyük devletler, İstanbul'daki sefaretlerine fazladan istasyonier göndermek istemişlerdi.⁵⁹⁰ Babıali nümayişi, 18 ve 30 Eylül 1895 tarihlerinde II. Abdülhamid'in ıslahat programlarına karşı tutumunu protesto etmek için Hınçak Komitesi tarafından tertip edilmiştir.⁵⁹¹ Ermeni kaynaklarına göre gösterinin amacı, toplu halde Babıali'ye yürüyerek taleplerini bildiren dilekçeyi hükümete vermektir. Dilekçede Osmanlı Hükümeti, Ermenilere karşı baskı ve zulüm yapmakla suçlanmış ve özellikle iddialarına göre doğuda Türk ve Kürt askerlerin kendilerine yaptıkları saldırıların sonlandırılmasını istemişlerdi. Ermeniler bu eylemler sırasında kendilerine destek olmak için İngiliz donanmasının İstanbul'a geleceğini düşünüyorlardı.⁵⁹² Başka semtlerden de toplanan yaklaşık 4000 Ermeni Kumkapı ve Sultanahmet'te birleşerek kısa sürede yürüyüşlerini tamamlamış ve Babıali'ye ulaşmışlardı. Girişte onları durduran askerlere karşı direnen Ermeniler çıkan karışıklıkta Binbaşı Server Bey'in ölümüne sebep olmuş, askerler de buna karşılık kalabalığa ateş edince ciddi bir çatışma ortamı meydana gelmişti. İstanbul'da birkaç gün süren çatışmaların ardından sefaretlerin araya girmesi ve Padişahın müdahalesi sonucunda kiliseler boşaltılmış, mesele çözüme kavuşturulmuştu. Ancak çatışma ve ölümler tüm dikkatleri İstanbul'a çekmişti. Özellikle İngiliz, Fransız ve Rus

⁵⁸⁸ Sonyel, *Osmanlı Ermenileri*, 237.

⁵⁸⁹ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 67.

⁵⁹⁰ Yavuz, "Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi", 40.

⁵⁹¹ Karaca, *Büyük Oyun*, 310.

⁵⁹² Vahdettin Engin, "İstanbul'daki Ermeni Eylemleri", Marmara Üniversitesi, (E.T. 9 Nisan 2019).

Sefaretleri konuyu yakında takip etmişlerdi.⁵⁹³ Olaylar sırasında Avrupalı güçler İstanbul'da bulunan Büyükelçileri için İstanbul Boğazı'na fazladan istasyonlar göndermeyi talep etmişlerdi.⁵⁹⁴

İstanbul'da başlayan Ermeni isyanı Ekim ayında Trabzon, Bayburt, Malatya, Adana, Urfa, Erzurum, Van, Sivas, Diyarbakır, Elazığ ve Muş bölgelerine yayılarak devam etmişti.⁵⁹⁵ Yaşanan gelişmeler üzerine Amerikalıların can ve mal güvenliğinin tehlikede olduğunu düşünen Washington Hükümeti, 11 Kasım'da Amerikan Elçisi Terrell'e Marblehead'a İskenderun Körfezi'ne gitmesi için emir verildiğini bildirmişti. Bu sırada 20 kadar İngiliz savaş gemisi Çanakkale Boğazı önlerindeydi.⁵⁹⁶ 23 Kasım'da İngiliz Büyükelçisi İstanbul'a gelmişti.⁵⁹⁷ İstanbul civarındaki adalarda bulunan İngiliz donanmasına ait savaş gemileri Ermeni isyanlarını teşvik ettiğinden İngiliz donanmasının Selanik Limanı'na gönderilmesine karar verilmişti.⁵⁹⁸ İtalya donanmasına ait iki zırhlı ile iki kruvazörün de Osmanlı sularına gelmek üzere emir aldığı Hariciye Nezareti'ne telgrafla iletilmişti.⁵⁹⁹ Avrupalı devletler, Osmanlı sularına donanma göndermeye karar vermiş ancak aralarında yaşanan ihtilaflar bunun gerçekleşmesini geciktirmiştir.⁶⁰⁰ Yapılacak olan nümayişe Almanya'nın iştirak etmemesi Osmanlı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁶⁰¹ Yine de Kasım ayında Düvel-i Muazzama devletleri Osmanlı sularına donanmalarını yollamış⁶⁰² ayrıca sefaretlere de ikinci bir istasyonlar göndermişlerdir.⁶⁰³

3.2.2. ABD'nin Tazminat Talebine İlişkin Gambot Diplomasisi ve Büyük Güçlerin İlave Koruma Gemileri Talebi

Amerikan gambot diplomasisinin ortaya çıktığı olaylardan biri de tazminat meselesi sırasında gerçekleşmiştir. 1893-1895 yılları arasında Anadolu halkı, misyonerlere karşı

⁵⁹³ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 242.

⁵⁹⁴ Yavuz, "Gunboat Diplomacy", 589.

⁵⁹⁵ Karaca, *Büyük Oyun*, 311.

⁵⁹⁶ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 243.

⁵⁹⁷ Le Matin, "Sir Philip Currie" (24 Novembre 1895), 1.

⁵⁹⁸ BOA. Y.A.HUS. 339/8, lef. 1.

⁵⁹⁹ BOA. Y.A.HUS. 339/78, lef. 1.

⁶⁰⁰ BOA. HR.SYS. 219/18, lef. 1; BOA. HR.SYS. 219/19, lef. 1.

⁶⁰¹ BOA. HR.SYS. 19/53, lef. 1-3.

⁶⁰² BOA. Y.PRK.TKM. 36/48, lef. 7-13.

⁶⁰³ BOA. Y.EE. 82/39, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 340/120, lef. 1-5.

tepki göstererek Merzifon Amerikan Koleji ve Harput'taki Amerikan Koleji'nde olayların çıkmasına neden olmuştur. Çıkan bu olaylarda Amerikalılara ait müesseseler yağmalanmış, misyonerler ise olaylarla ilgileri olmadıklarını öne sürerek Osmanlı Devleti'nden tazminat talep etmişlerdir. ABD kamuoyu bu olaylar üzerine iki görüş öne sürmüştür. Bunlardan biri Osmanlı sularına Monroe Doktrini güncelleyerek diğer devletlerin dostluğunu kazanmak, diğeri ise Osmanlı sularına bir savaş gemisi gönderme fikriydi. 1896'da ABD Hükümeti'nin hazırlayıp Başkan Stephen Grover Cleveland'a sunduğu raporda Osmanlı Devleti suçlu bulunmuş ve tazminatın ödenmemesi durumunda Osmanlı sularına savaş gemisi yollanacağı açıkça belirtilmiştir.⁶⁰⁴ Amerikan basını da savaş gemisi yollama fikrini destekler yayınlar yapmıştır. Örneğin Philadelphia Telgraf gazetesi Avusturya'nın Mersin Limanı'na savaş gemisi göndererek gambot diplomasisini uygulaması neticesinde istediği tazminatı aldığını hatırlatarak Amerika'nın da Mersin, İzmir, Beyrut ya da diğer Türk limanlarından birine gambot diplomasisini uygulayarak istediğini elde edebileceğini belirtmiştir.⁶⁰⁵

San Francisco ve Marblehead isimli iki savaş gemisinin 1896 yılında Osmanlı sularına geldiğinde Amerika'da Türk karşıtı bir hava bulunmaktadır.⁶⁰⁶ Nitekim 1896 yılında da Amerikan donanmasının Osmanlı sularına gönderildiğini görmekteyiz. Mesela The Sun gazetesinin haberinde Amiral Bunce'un filosunu Osmanlı sularına göndermesinin Ermeni meselesi dışında Erzurum ve Harput'a gönderilen iki Konsolos Yardımcısının göreve başlama izni verilmesinin reddetmesi olduğu belirtilmektedir. Bu durumun İzmir'i bombalamak ya da başka bir donanma gösterisi yapmak için yeni bir zemin oluşturduğu aktarılmıştır. Amerika, Osmanlı Devleti'nin bu beratları geciktirme ya da reddetme hakkını sorgulamamış ve daha da azını talep etmesi için donanma göndermekle tehdit etmişti. Ancak basında bu durum hoş karşılanmamış ve Amiral Bunce'ın donanmasını Akdeniz'e göndermesinin haklı bir sebebi olmadığı belirtilmiştir. Buna rağmen

⁶⁰⁴ Ebru Güher, *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 339-340.

⁶⁰⁵ BOA. HR.SYS. 66/72, lef. 7.

⁶⁰⁶ Şimşir eserinde uzun yıllar sonra gemilerin ilk kez 1896 yılında Osmanlı sularına geldiğinden bahsetmektedir. Oysa yaptığımız çalışmada 1895 yılında da gemilerin Osmanlı sularına geldiğini görülmektedir. Bilal N. Şimşir, *Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine* (Ankara: Terazi Yayınevi, 2018), 86.

İskenderun'da büyük tonajlı Minneapolis, San Francisco, Mersin yakınlarında Marblehead savaş gemileri bulunmaktadır.⁶⁰⁷

Tazminat konusunda Babıali'nin tutumunda bir değişiklik olmayınca 1897 yılı başlarında ABD, savaş gemisini İzmir Limanı'na göndermiştir.⁶⁰⁸ Osmanlı Hükümeti geminin İstanbul'a girişine izin vermeyince Bancroft İzmir'de beklemeye devam etmişti.⁶⁰⁹ Şubat ayında Bancroft isimli Amerikan kruvazörü İzmir Limanı'na gelmişti.⁶¹⁰ 10 Haziran'da Seraskerlikten gelen telgrafta iki Amerikan ve bir İngiliz harp gemisinin İzmir Limanı'na geldiği haber verilmişti.⁶¹¹ Bir yıl boyunca yapılan diplomatik girişimlerden de sonuç alamayan ABD Hükümeti, aralık ayında Kentucky kruvazörünü İzmir Limanı'na göndermişti.⁶¹² Yine aralık ayında Bancroft isimli Amerikan gemisi İzmir Limanı'na girmek isteyince top atışıyla engellenmişti.⁶¹³ ABD'nin yoğun baskıları altında kalan II. Abdülhamid 1901 yılında 100.000 dolar tazminat ödemiştir.⁶¹⁴

Özellikle Amerikan misyonerlerin baskısı üzerine Terrell, biri Beyrut ve diğeri İskenderun'da değişimli olarak, diğeri Mersin'de sabit kalacak şekilde iki gemi talebinde bulunmuştu. Terrell'in belirttiğine göre misyonerler İstanbul'a da bir savaş gemisi istiyorlardı. İki gün sonra San Francisco adlı geminin İskenderun'a, Chilton ve Hunter adlı gemilerin ise İstanbul'a doğru yola çıktığı bildirilmişti. Marblehead'ın kaptanı Amiral Selfridge, Terrell'den Çanakkale'yi geçip onu ziyaret edebilmesi için Sultan'dan izin almasını talep etmiş ancak II. Abdülhamid diğer ülkelerin de aynı talepte bulunmasından endişe ettiğinden Amiral'in Çanakkale'ye gelmemesini istemişti.⁶¹⁵

Kasım ayı sonunda Sultan, ilave koruma gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçişi için İngiltere, Rusya, İtalya ve Avusturya temsilcilerinin başvurdukları izin taleplerini vermeyi reddetmişti. Tefik Paşa, Sir Philip Currie'ye fermanların geleceğine dair

⁶⁰⁷ Minneapolis 7375 ton ve 11 top, San Francisco 4098 ton ve 12 top, Marblehead 2074 ton ve 10 toptan oluşmaktadır. The Sun, "Keep the Fleet in American Waters" (7 January 1896), 6.

⁶⁰⁸ BOA. Y.A.HUS. 365/11, lef. 5.

⁶⁰⁹ Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 339.

⁶¹⁰ BOA. Y.A.HUS. 366/54, lef. 1-3.

⁶¹¹ BOA. Y.MTV. 160/4, lef. 1-3.

⁶¹² Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 339.

⁶¹³ BOA. BEO. 1054/79006, lef. 1-3.

⁶¹⁴ Güher, *Türk-Amerikan İlişkileri*, 346.

⁶¹⁵ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 250.

güvence verince, İngiliz Büyükelçisi, İngiliz Akdeniz filosu amiraline hemen bir telgraf çekerek Boğazda ekstra koruma olarak kullanmak üzere Çanakkale Boğazı'na bir savaş gemisi göndermesi talimatını verdi. Fazladan bir İngiliz gemisinin Çanakkale Boğazı'na gideceği haberi Sultan'ı tedirgin etmişti. Buna rağmen II. Abdülhamid, ferman çıkarmanın İstanbul'da ayaklanmalara yol açacağını düşündüğünden bu isteği reddetmiş ve Büyük Güçlerin düzeni sağlamak için alınan önlemlerle yetinmesi konusunda ısrar etmişti.⁶¹⁶ Ekim ayı başlarında İngiliz donanması Çanakkale Boğazı girişinde Limni'ye gelmişti⁶¹⁷ ve bu durum Sultan'ı endişelendirmeye devam ediyordu. Bu yüzden İngiliz Büyükelçisi Currie'ye İngiliz savaş gemilerinin geri çekilmesi için ikinci bir çağrıda bulunduysa da çok etkili olmadı.⁶¹⁸ Mondros'ta bulunan İngiliz savaş gemilerinin de Limni Kalesi yakınlarında gece dolaşmaları tedirginlik oluşturuyordu.⁶¹⁹ Yine ekim ayında dört İtalyan harp gemisi İzmir Limanı'na, bir İtalyan gemisi ile⁶²⁰ bir Rus kruvazörü Limni Limanı'na gelmişti.⁶²¹ Kasım sonunda Babıali, gambotların Çanakkale boğazından geçişini sağlayan ferman çıkarmaya karar verdiyse⁶²² de fermanın yayımlanmaması üzerine aralık ayında İngilizler talepleri dikkate alınmadığı takdirde boğazları zorlayacaklarını belirten ultimatoom yayınlamışlardı.⁶²³

Birçok örnekte açıkça görüldüğü gibi İngiltere başta olmak üzere Büyük Güçler ve Amerika kendi çıkarları doğrultusunda gambot diplomasisini sık sık uygulamışlar ve kendi istediklerini yaptırmaya çalışmışlardır. Bunun için zaman zaman sadece savaş gemilerinin Osmanlı sularına gönderileceği haberinin yayılması bile etkili olmuştur. Özellikle 1890'lı yıllarda Ermeni meselesi başta olmak üzere pek çok kez Osmanlı sularına gambot gönderildiğini ya da gönderilmek istendiğini görülmektedir.

3.2.3. Misyoner Knapp Hadisesi ve ABD'nin Gambot Diplomasisi

19. yüzyıl sonlarına doğru gambot diplomasisini en fazla uygulayan devletlerden biri Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Hatta bu konuda İngiltere'nin liderliğini devralmıştı. Bu

⁶¹⁶ The Dalles Daily Chronicle, "Crisis Expected Soon" (30 November 1895), 1.

⁶¹⁷ BOA. Y.PRK.ASK. 107/18, lef. 1-3.

⁶¹⁸ Daily Kennebec Journal, "The British Fleet" (12 October 1895), 1.

⁶¹⁹ BOA. Y.PRK.ASK. 107/48, lef. 1.

⁶²⁰ BOA. Y.A.HUS. 340/27, lef. 1.

⁶²¹ BOA. Y.PRK.TKM. 36/38, lef. 1; BOA. Y.PRK.EŞA. 23/41, lef. 1.

⁶²² Arizona Republican, "Through The Dardanelles" (28 November 1895), 1.

⁶²³ The Scranton Tribune, "Ultimatoom To The Porte" (4 December 1895), 1.

sebeple kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, sık sık gambot diplomasisine başvurmuş ve tek bir ABD vatandaşı için bile gambot diplomasisini uygulamaktan çekinmemiştir. Ermenileri isyana teşvik edenler arasında Amerikan misyoner Mr. George P. Knapp da bulunmaktaydı. Aslında Knapp 1893 yılından beri Bitlis'te meydana gelen olayların baş aktörüydü. Ermeni çocuklarını silahlı direnişe sevk ettiği anlaşıldığından Aralık 1895'te mahkemeye çağırılmış fakat gitmemiştir. Bunun üzerine Amerikan Elçisi Terrell araya girerek 11 Şubat'ta Tevfik Paşa'ya başvurmuş ve Knapp'ın Türk mahkemesinde yargılanamayacağını belirtmiştir.⁶²⁴ Böylece Amerikan Elçisi, Knapp'a karşı açılan davayı sanık İstanbul'a varana kadar askıya almış oldu.⁶²⁵ Terrell, Washington'a gönderdiği telgrafta olayı çözdüğünü ve Knapp'ı İstanbul'a geldikten sonra kendisinin yargılayacağını belirtmişti. Ancak Bitlis Valisi Ömer Paşa, Knapp'ın İstanbul'a gitmesinin ve orada mahkemeye çıkarılmasının tehlikeli olduğunu belirtmesi üzerine Hariciye Nezareti Amerikan misyonerini sınır dışı etmeye karar vermişti.⁶²⁶ Bu sırada Amerikan basınında çıkan haberlerde başarılı misyoner Knapp'ın Ermenileri isyana teşvik etmek ve cinayet suçlamasıyla tutuklanmaya çalışıldığı haberleri yer alıyordu.⁶²⁷

ABD basınında Knapp'la ilgili bir eyilim oluşmadan 6 Nisan 1896 tarihinde Bitlis Valisi'nin uyarısı üzerine Knapp'ın Bitlis'ten Diyarbakır'a gönderilmesine karar verilmişti. Osmanlı Hükümeti, misyonerin çok dikkatli bir şekilde seyahat ettirilmesi için valilikleri uyardı. Bu sırada Knapp'ın 7 Nisan'da Diyarbakır'dan Halep'e gönderildiği gün ABD Sefareti Maslahatgüzarı, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne protesto çekmişti. Protestoda sizinle daha önce yaptığımız görüşmede Mösyö Knapp'ın Nisan sonlarından önce İstanbul'a gönderilmeyeceğini ve Sefirin olmadığı bir sırada misyonerler aleyhine bir şikâyetle bulunulmayacağı Sadaret tarafından ABD Sefirine vaat edilmişti. ABD Dışişleri Bakanlığı bu vaatlerin çiğnendiğine inanmıyor. Bu yüzden Mösyö Knapp'ın mesul bir heyetle Bitlis'a iadesini ve Nisan sonuna kadar orada kalmasına müsaade edilmesini, ABD Sefaretinden gönderilecek bir memurla Nisan sonunda ailesiyle birlikte

⁶²⁴ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 272.

⁶²⁵ Le Temps, "Les Affaires De Turquie" (20 Février 1896), 2.

⁶²⁶ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 272.

⁶²⁷ The Daily Colonist, "News From London" (11 February 1896), 1.

mesul bir heyetin gözetiminde İstanbul'a gönderilmesini talep ediyorum. Knapp buraya gelince ABD Sefareti hakkımdaki ithamları inceleyecektir dedikten sonra Knapp'ın geçeceği bölgelerde karışıklıklar olduğunu ve buralardan geçerken herhangi bir sorun yaşamaması gerektiğini belirtmiştir. Çünkü güvenlik nedeniyle yaşanacak bir sorundan Osmanlı Hükümeti doğrudan sorumlu tutulacaktı.⁶²⁸ Bitlis Valisi, büyük bir askeri ekiple Knapp'a eşlik etmiş ve önemli tedbirler almıştı. Ancak bu durumdan rahatsız olan ABD Maslahatgüzarı araya girmiş ve Babıali'ye ciddi beyanatlarda bulunarak Knapp'ın özgür hareket etmesini sağlamıştır.⁶²⁹

Knapp bir süre Halep'te kaldıktan sonra İskenderun'a gönderilmiştir. Bu sırada İskenderun'da bulunan Amerikan Konsolos Memuru Walker, Elçiliğe 23 Nisan tarihinde gönderdiği iki telgrafta Knapp'ın geldiğini fakat yetkililerin onu teslim etmediğini, Babıali'nin onu ilk vapurla sınır dışı edeceğini ve vapurun 24 Nisan akşamı gideceğini belirtiyordu. Walker aynı zamanda Riddle ile iletişime geçerek sınır dışı edilme hususunun Marblehead kumandanına bildirilmesi talimatını vermişti.⁶³⁰ Knapp'ın teslim edilmesi için Osmanlı üzerine baskı yapmak amacıyla Mersin açıklarındaki Marblehead, İskenderun önlerine gelerek gambot diplomasisini başlatmıştı. İngiltere ve Fransa Hükümetleri de meselenin bir an önce çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Rusya da aynı taleplerde bulununca Osmanlı Hükümeti, 25 Nisan sabahı Knapp'ı İskenderun'daki Amerikan Konsoloslugu'na teslim etmek zorunda kaldı. Böylece Ermenileri isyanlarının çıkmasında önemli bir rol oynayan Knapp, Osmanlı mahkemesinde yargılanmaktan kurtulmuş oldu.⁶³¹ 29 Nisan'da İstanbul'a gitmek için İskenderun'dan ayrılırken pasaportuna sürgün damgası vurulmuştu.⁶³²

3.2.4. 1896 Osmanlı Bankası Baskını ve Gambot Diplomasisi Rivayetleri

Düvel-i Muazzama'nın Osmanlı karasularına donanma gönderme meselesinin gündeme geldiği olaylardan bir başkası da Osmanlı Bankası Baskını ve İstanbul Olayları sırasında

⁶²⁸ Haluk Selvi, "Amerikalı Misyoner George P. Knapp ve Bitlis'te Ermeni Olayları", *Ermeni Ayaklanmaları (1894-1909) Sempozyumu* (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015), VIII, 211-212; FRUS, Riddle to Tevfik Pasha, 7 April 1896, 904.

⁶²⁹ Le Temps, "Lettres De Constantinople-(De notre correspondant spécial)" (23 Avril 1896), 2.

⁶³⁰ Selvi, "Amerikalı Misyoner George P. Knapp", 8/213; FRUS, Riddle to Olney, 29 April 1896, no. 863, 905.

⁶³¹ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 272; Selvi, "Amerikalı Misyoner George P. Knapp", 8/213.

⁶³² FRUS, Riddle to Olney, 14 May 1896, no. 872, 907.

gerçekleşmiştir. Ermeni terör örgütlerinin Osmanlı Bankası'nı hedef olarak seçmesinin öncelikli nedeni bankada yabancı uyruklu çok sayıda kişinin çalışıyor olmasıydı. Böylece yabancı devletler de otomatik olarak konuya dahil olmuş olacaktı. Bunun yanında bankanın işgale açık olması, binanın havaya uçurulmasıyla birlikte para ve mal olarak Osmanlı'nın büyük zarar uğrayacağını düşünülmesi ve bu işgalle birlikte seslerini duyurabileceklerine inanmaları bankanın seçilmesindeki diğer nedenleri oluşturmaktaydı.⁶³³

26 Ağustos 1896 tarihinde terör eylemine katılan 40⁶³⁴-50 civarı⁶³⁵ Ermeni, Galata'da bulunan Osmanlı Bankası'nı ele geçirmişler ve polise karşı direnerek saatlerce bankayı işgal etmişlerdi.⁶³⁶ Meydana gelen olaylar üzerine İngiltere, Almanya, Fransa ve Amerika konuya eğilmişler ve öncelikle Elçiliklerinin emirlerine verilmek için ikinci bir istasyonier gönderme fikrini gündemlerine almışlardı. Ardından bir deniz tatbikatı yapılacağı söylentisi diplomatik çevrelerde dolaşmaya başlamıştı. Daha sonra Osmanlı'yı çok daha büyük sıkıntıya sokacak olan İstanbul'un topa tutulması gündeme geldi ve bununla ilgili büyük devletler arasında bir ittifak olduğu konuşulmaya başlandı. Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı Hükümeti, özellikle savaş gemilerinin kendi sularına gelmesinden büyük endişe duymaktaydı. Bazı Büyük Güçlerin gambot diplomasisi için Beşike Körfezi'ne savaş gemisi göndereceklerine dair duyurular alınması nedeniyle Osmanlı Hükümeti, Avrupa'daki Sefaretlerine yazılar göndererek konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler toplamaya çalışmıştır. 30 Ağustos'ta Roma Sefaretinden İstanbul'a gönderilen telgrafta İtalya'da bu konuyla ilgili herhangi bir düşünce olmadığı belirtilmekteydi. Fakat Fransa Sefirinin ikinci bir istasyonier gönderilmesi için hükümetine başvurduğu ve İtalya Sefirinin de aynı talepte bulunmayı düşündüğü belirtiliyordu. Paris Antlaşması'na göre İstanbul'daki büyük devlet temsilcileri Elçilikler maiyetinde istasyonier bulundurma hakkına sahipti. Bir sonraki gün yani 31 Ağustos'ta Berlin Sefaretinden gelen cevapta Beşike Körfezi'ne şu an için bir donanma gönderilmesinin söz konusu olmadığı

⁶³³ Engin, "İstanbul'daki Ermeni Eylemleri".

⁶³⁴ La Charante, "L'envahissement de la Banque Ottomane" (29 Août 1896), 1; La Croix Supplément, "Revue De L'étranger-Troubles De Constantinople" (29 Aout 1896), 2.

⁶³⁵ La Charante, "Les Émeutes A Constantinople" (30 Août 1896), 1.

⁶³⁶ Anderson, *Doğu Sorunu*, 267; La Dépêche, "A La Banque Ottomane" (28 Aout 1896), 2; Le Temps, "Affaires De Turquie-L'agitation Arménienne" (28 Aout 1896), 1.

söyleniyordu. Yine 1 Eylül'de Londra Sefaretinden gelen telgrafta İstanbul Olaylarından dolayı gambot diplomasisi yapılmasının söz konusu olmadığı aktarılıyordu. Viyana Sefareti'nin gönderdiği telgrafta ise bu rivayetin ortaya çıkmasının nedeni olarak İstanbul'daki bazı sefaretlerin ikinci bir istasyon istemesi gösteriliyordu.⁶³⁷

Her ne kadar sefaretlerden konuyla ilgili söylentilerin doğru olmadığı bilgileri gelse de gazete haberlerinde çıkan yazılar bunun aksini belirttiğinden Osmanlı Hükümeti rahat hareket edemiyordu. Örneğin 3 Eylül'de Petersburg Sefaretinden gelen telgrafta Saint Petersburg gazetesinde konuyla ilgili bir yazı yayımlandığı, yazıda Malta'dan gönderilen telgrafta 12 İngiliz savaş gemisinin doğu sularında dolaşmak üzere yola çıktığı söyleniyordu. Ayrıca Rusya'nın da 18 Ağustos tarihinde Akdeniz'de Navarin, İkinci Aleksandır isimli zırhlılar ile Poseidon isimli kruvazörle iki torpidoyu gönderdiği, Amiral Sniyavin isimli geminin de yakında Akdeniz'e doğru hareket edeceği bildiriliyordu. Yine Amerikan Washington Post gazetesinde gambot diplomasisinin uygulanması için İngiliz gemilerinin Akdeniz'e gönderileceği ve 14 gemilik bir filonun Türk sularına gitmek üzere emir aldığı belirtiliyordu.⁶³⁸

Konuyla ilgili yalnızca İngilizler değil Amerika'nın da Osmanlı sularına savaş gemisi yollayacağı hakkında Amerikan basınında haberler çıkmaktaydı. Mesela 29 Ağustos'ta yayımlanan New York Times gazetesinde Amerikan Başkanının Osmanlı sularına gemiler gönderme kararı aldığı belirtiliyordu.⁶³⁹ Gazetenin ertesi gün yayımlanan sayısında da Bancroft isimli geminin İstanbul'a gitmek üzere Brookly Tersanesi'nde hazırlandığını ancak Sultanın izin verip vermediği konusunda bir haberin olmadığı aktarılıyordu.⁶⁴⁰ Boston Daily Globe gazetesi Amerika'nın Osmanlı sularına bir donanma gönderme hazırlığı içinde olduğunu ifade ederken Cincinnati adlı geminin yola çıkmak üzere olduğunu yazıyordu.⁶⁴¹ New York Sun ve New York World gazeteleri de Osmanlı sularına acilen gemi gönderilmesi çağrısında bulunan yazılar yayımlamışlardı.⁶⁴²

⁶³⁷ Fikrettin Yavuz, *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2015), 308-309.

⁶³⁸ BOA. HR.SYS. 2832/26, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 358/63, lef. 1-3.

⁶³⁹ New York Times (29 August 1896), 1.

⁶⁴⁰ New York Times (30 August 1896), 1.

⁶⁴¹ Boston Daily Globe (1 September 1896), 1.

⁶⁴² BOA. HR.SYS. 69/32, lef. 9-11.

Aslında Amerikan Hükümeti İstanbul'a istasyonier göndermek istiyordu fakat bu durum daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmemişti. Bu hususla ilgili Washington Sefareti tarafından Amerikan Dışişlerine iki ayrı nota verilmişti. Yukarıda belirtildiği üzere Paris Antlaşması'na göre büyük devletlerin istasyonier bulundurma hakkı vardı. Fakat Amerika, Paris Antlaşması'na imza atan devletler arasında yer almadığından böyle bir gemiyi Osmanlı Hükümeti'nin izni olmaksızın İstanbul'a göndermesi mümkün değildi. Yine de Washington Sefareti, Terrell'in ani ısrarı nedeniyle Bancroft isimli istasyonierin gönderilmesine karar verdiğini belirtmişti fakat bu geminin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi mümkün değildi. Amerikan Hükümeti izni alacağını düşündüğü için Bancroft isimli istasyonierin 12 Eylül'de hareket etmesine karar vermişti. 19 Eylül'de Hariciye Nezareti'ne gelen telgrafta engel olmasına rağmen Amerika'nın Cincinnati isimli gemisini Osmanlı sularına gönderme kararı aldığı belirtiliyordu. Terrell'in Türk sularında 2-3 savaş gemisinin bulunmasının gerekli olduğunu, bu sebeple de Marblehead isimli geminin geri dönmesine karar verildiği için bunun yerine Cincinnati gemisinin gönderilmesinin düşünüldüğü aktarılıyordu. Sonunda 23 Eylül'de konuyla ilgili Sadarete sunulan belgede Osmanlı Elçisi⁶⁴³ Mavroyeni Bey'in Amerikan Hükümeti'ni istasyonier gönderme konusundaki düşüncesini değiştirmekte başarılı olduğu ve bu istasyonierin Amerika'nın küçük deniz donanmasına katılmak için harekete geçtiği haber verilmişti.⁶⁴⁴ Amerikan basınında da Bancroft gemisinin Çanakkale'nin geçişini zorlamaya çok kalkışmayacağı haberleri yer alıyordu. Bununla birlikte Cincinnati'nin de aynı noktaya geleceği, İzmir'de Amiral gemisi San Francisco, Minneapolis ve Marblehead'ın toplandığı fakat bunların da Çanakkale Boğazı'nı zorlamak gibi bir niyetlerinin olmadığı belirtiliyordu.⁶⁴⁵ ABD, Paris Anlaşması'na imza atan devletlerin yararlandığı ayrıcalıklara sahip olmak için gambot diplomasisini uygulamış, ancak bunu yaparken de Osmanlı Hükümeti'ni tedirgin etmemeye çalışmıştır. Bu sebeple Amerikan basınında sürekli olarak savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'nı zorlamak gibi bir niyetlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

⁶⁴³ Yavuz, *Osmanlı Bankası Baskını*, 310-311.

⁶⁴⁴ Yavuz, *Alexander Watkins Terrell*, 307.

⁶⁴⁵ The Evening Bulletin, "No War With Turkey" (15 October 1896), 1.

Bu konuyla ilgili Avrupalı devletlerin tutumları daha farklıydı. Babıali'nin vermiş olduğu tüm çabalara rağmen Avrupalı devletlerin Akdeniz ve Osmanlı karasularına savaş gemisi gönderme teşebbüsleri devam etmiştir. Bu süreçte meydana gelebilecek herhangi bir olay karşısında kendi tebaalarını korumak bahanesiyle İstanbul'da bir gambot diplomasisi yapmak için doğu sularındaki Fransız donanmasına büyük zırhlılar ilave edildiği ve boğazlardan donanma geçmesi için mevcut anlaşmaların değişmesine dair söylentiler bulunmaktaydı. Buna benzer bilgiler de sefaretlerden gelen telgraflarda mevcuttu.⁶⁴⁶

18 Eylül'de Roma Sefareti'nden gelen telgrafta İtalya Dışişleri Bakanı ile konu hakkında yapılan görüşmenin ayrıntıları veriliyordu. İtalya Dışişleri Bakanı, İngiltere ve Fransa'nın gerektiğinde tebaalarını korumak için Osmanlı sularında gemi bulunduğunu ve İtalya'nın da üç zırhlı gemiyi Pire'ye göndermeye hazırlandığını ancak bunun düşmanca bir niyetle yapılmadığını belirtmişti. Bununla birlikte Osmanlı Hükümeti'ni İstanbul ya da diğer vilayetlerde meydana gelebilecek olaylar için önlem alması gerektiği konusunda uyarıyordu.⁶⁴⁷ Bu sırada Roma Sefareti'nden elde edilen bilgiye göre İtalya, "Galileo" isimli bir gemiyi İstanbul'daki Sefareti'nin emrine vermişti.⁶⁴⁸

Viyana Sefareti'nden gelen 18 Eylül tarihli telgrafta ise Fransa'nın donanma göndermesiyle ilgili bir haberin olmadığı belirtiliyordu. Fransa'nın Akdeniz'deki donanma sayısının arttırılmasının nedeni İngiltere'nin gelecekte kalkışabileceği herhangi bir harekete karşı önlem olarak belirtilmişti.⁶⁴⁹ 19 Eylül'de Roma Sefareti'nden gelen bilgi de bunu desteklemekteydi. Sefareten gelen telgrafta, Fransa donanmasının hareketiyle ilgili herhangi bir bilgi olmadığı belirtilirken, devletlerin yeni bir ayaklanma karşısında tepkisiz kalmayacakları aktarılmıştı.⁶⁵⁰ Aynı tarihte Roma Sefareti'nden gönderilen telgrafta, Osmanlı sularına gelecek olan İtalyan donanmasının çoğunluğun kararına uyacağı ancak önceliğin kendi hükümetinin kararına göre hareket edeceği belirtilmişti.⁶⁵¹

⁶⁴⁶ Yavuz, *Osmanlı Bankası Baskını*, 311-312.

⁶⁴⁷ BOA. HR.SYS. 2832/43, lef. 1; BOA. Y.PRK.HR. 22/41, lef. 9.

⁶⁴⁸ BOA. Y.A.HUS. 358/ 49, lef. 3-5.

⁶⁴⁹ BOA. HR. SYS. 2832/45, lef. 1-2.

⁶⁵⁰ BOA. HR. SYS. 2832/47, lef. 1.

⁶⁵¹ BOA. HR. SYS. 2832/48, lef. 1.

Osmanlı Devleti’ni tedirgin eden başka bir konu da devletlerin kendi aralarında anlaşarak İstanbul’u topa tutma ihtimaliydi. Bu konuyla ilgili 21 Eylül’de Berlin Sefareti’nden gelen telgrafta Alman Hükümeti’nin Avusturya ve Rusya ile İstanbul’u topa tutmak niyetiyle bir ittifak içinde olmadığını belirtilmiştir. Sefareten gelen bilgiye göre bu devletler yalnızca Osmanlı topraklarında meydana gelebilecek olayı bertaraf etmek için iş birliği yapma niyetindeydiler.⁶⁵² Yine Viyana Sefareti 21 Eylül’de gönderdiği telgrafta, Rusya’nın böyle bir düşünce içinde olmadığını belirtmiştir. Rus İmparatoru’nun Viyana seyahati sırasında bu tarzda bir duyumla karşılaşmadığını aktarmıştır.⁶⁵³

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Fransa basınında Osmanlı Bankası baskınının Ermeniler tarafından yapılmadığı, bu olayların Babıali tarafından Ermeni katliamını gerçekleştirmek için planlı olarak yapıldığı haberleri yayımlanıyordu.⁶⁵⁴

Bu süreçte yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde batılı devletlerin donanma tatbikatı yaptıklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat İstanbul’da Elçiliği bulunan büyük devletlerin hemen hemen hepsi istasyonere yollamıştır. İngilizlerin Cockatrice, Melita ve İmogene isimli istasyonere, kesin bir bilgi olmamakla beraber Avusturya, Fransa ve İtalya’nın iki, Rusya ve Almanya’nın birer adet istasyonere İstanbul’da bulunmaktaydı. Yani Osmanlı Bankası Baskını ve İstanbul Olayları sırasında gambot diplomasisine dair rivayetler konuşulsa da bunlar gerçekleşmemiş ancak batılı devletler Elçiliklerinin emrine istasyonere göndermişti.⁶⁵⁵

3.3. 1897 Girit Meselesi ve Büyük Güçlerin Gambot Diplomasisi

Girit Meselesi sırasında Büyük Güçler, Osmanlı Devleti yanında yer alarak Yunanistan’a karşı gambot diplomasisini uygulamışlardır. II. Abdülhamid, Ermeni isyanlarının hükümetin zayıflığını fırsat bilen diğer toplulukları da etkileyeceğinden, isyanların farklı bölgelere yayılmasından ve Büyük Güçlerin bunu fırsata çevirip yeni müdahalelerde bulunmasından endişe ediyordu. Nitekim Girit hadisesi de böyle bir durumdu ve 1895

⁶⁵² BOA. HR. SYS. 2832/53, lef. 1.

⁶⁵³ BOA. HR. SYS. 2832/52, lef. 1-2.

⁶⁵⁴ La Croix Supplément, “Les Massacres Arméniens” (7 Septembre 1896), 1-2; La Croix, “Prémioes Du Massacre General” (7 Septembre 1896), 1.

⁶⁵⁵ Yavuz, *Osmanlı Bankası Baskını*, 312-313.

yılında bölgede yeni bir karışıklık ve isyan durumu ortaya çıkmıştı.⁶⁵⁶ Aslında 1868 yılında Halepa Mukavelenamesi ile Girit Hristiyanları lehine bir düzenleme yapılmıştı. Fakat II. Abdülhamid, Girit Umumi Meclisi ile Osmanlı Valisi arasında çıkan anlaşmazlığı bahane ederek 1889'da bu anlaşmayı feshetmişti. Meclisin yetkilerini sınırlandırıp Valiye olağanüstü yetkiler verince Avrupalı Devletler olaya hemen müdahale etmiş ve Hristiyan bir Vali atanmasını istemişlerdi. Bunun üzerine Kara Todorî Paşa Girit Valiliği'ne atanmıştı. Ancak bu sefer de Müslümanlar bu durumdan rahatsız olmuş ve adada çatışmalar başlamıştı. Gelişen bu hadiselerle Avrupalı devletler müdahale etmiştir. II. Abdülhamid meseleyi çözüme kavuşturmak için 28 Mayıs'ta meclisin toplanmasını emretti. 1896 Mayıs ayında Hanya'da Müslümanlarla Hristiyanlar arasında çatışmalar başlamış ve kısa sürede çatışma kanlı bir savaşa dönüşmüştü. Bunun üzerine Avrupalı Devletler olaya müdahale ederek savaş gemilerini adaya gönderdiler ve gambot diplomasisini uygulamaya koydular.⁶⁵⁷ Neticede Sultan, Halepa Misakını yeniden yürürlüğe koymayı ve ağustos ayının sonunda Büyük Güçlerin de onay verdiği bir Valinin beş yıllığına adada görev yapmasını kabul etmişti.⁶⁵⁸

Yunanistan'ın Girit'e müdahalesi Balkanlar'daki yangını körükleyeceği ve Avrupa barışını tehdit edeceği için Büyük Güçler olayı yakından takip ediyordu.⁶⁵⁹

Bir süre sonra Müslümanlarla Hristiyanlar arasında yeniden çatışmalar başlamıştı. Prens Yorgi kumandasındaki filo, on bin Yunan gönüllüsünü adaya çıkartmıştı. Bunun üzerine Avrupa Devletleri tekrar araya girerek arabuluculuk yapmayı teklif ettiler. Babıali'nin bu teklifi kabul etmesi üzerine⁶⁶⁰ Avrupa devletleri Yunanistan'a müşterek bir nota vererek⁶⁶¹ Girit'in asla Yunanistan'a katılmayacağını, Osmanlı Hükümeti'ne bağlı bir muhtariyet haline geleceğini,⁶⁶² Yunanistan'ın birkaç gün içinde geri çekilmesini eğer

⁶⁵⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 414.

⁶⁵⁷ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3368-3369.

⁶⁵⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 414.

⁶⁵⁹ La Charente, "Vers L'orient" (13 Février 1897), 1.

⁶⁶⁰ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3369.

⁶⁶¹ Tercüman-ı Hakikat (21 Şubat 1897), 2.

⁶⁶² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/337; La Croix, "La Journée" (4 Mars 1897), 1; La Dépêche, "Affaires D'orient" (6 Mars 1897), 2.

çekilme olmazsa cebri yöntemlerin uygulanacağını bildirdiler.⁶⁶³ Yunanistan'a cevap vermesi için süre tanıdılar.⁶⁶⁴

Şubat ayı başlarında iki Yunan gemisi Hanya'ya gelmiş ve Osmanlı güçleriyle aralarında çatışmalar yaşanmıştı.⁶⁶⁵ Hristiyan saldırılarında birçok Müslüman vatandaş hayatını kaybetmişti.⁶⁶⁶ Bu sırada iki İngiliz zırhlısı Malta'dan hareket ederek Hanya'ya doğru yola çıkmıştı.⁶⁶⁷ Şubat ortasında Hanya'ya gelen Düvel-i Muazzama donanması Amiralleri mahalli hükümete ve asilere bir beyanname yayımlamıştı. Bildiride Yunan askerinin adaya gelmesi durumunda tutuklanacaklarını belirtiyorlardı.⁶⁶⁸ Böylece Düvel-i Muazzama'nın donanma komutanları Girit'in başkentini ve iki şehrini işgal etti.⁶⁶⁹ Asilerden gelecek herhangi bir saldırı neticesinde Düvel-i Muazzama donanması buna engel olacaktı.⁶⁷⁰ Ardından Büyük Güçler, Hanya'yı işgal etmişlerdi.⁶⁷¹ Şehrin surlarına Fransız, İngiliz, İtalyan, Rus ve Avusturya bayrakları çekilmişti.⁶⁷² Kandiye'de bulunan Yunan eşkıyaları ise Girit'in Yunan Kralı adına fethedildiğini bildiren ilanlar yayınlıyor ve dağıtıyorlardı.⁶⁷³

Yunanistan'da kamuoyu son derece heyecanlıydı ve Büyük Güçlerin baskısını kabul edecek bir hava yoktu.⁶⁷⁴ Bu yüzden Yunanistan kendisine tanınan süre sonunda notaya red cevabı vereceğini bildirmişti.⁶⁷⁵ Yunanistan'dan gelebilecek olası bir saldırıya karşı Büyük Güçler tedbirlerini almıştı.⁶⁷⁶ Bu durumdan yararlanmak isteyen II. Abdülhamid, Düvel-i Muazzama'nın abluka teklifine onay verdiğinden bu devletler, 21 Mart'ta ablukayı ilan etmiş ve ertesi günden itibaren filli tatbikine başlamışlardı. Bu işgal

⁶⁶³ Tercüman-ı Hakikat (19 Şubat 1897), 1.

⁶⁶⁴ Tercüman-ı Hakikat, "Girit Hadisatı" (7 Mart 1897), 1; İkdam (9 Mart 1897), 2; La Croix, "Dernière Édition-La Journée" (9 Mars 1897), 1.

⁶⁶⁵ BOA. Y.PRK.ASK. 117/18, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 117/27, lef. 1.

⁶⁶⁶ BOA. Y.PRK.ASK. 117/57, lef. 1.

⁶⁶⁷ BOA. Y.A.HUS. 366/39, lef. 1.

⁶⁶⁸ BOA. Y.A.HUS. 366/91, lef. 1.

⁶⁶⁹ La Liberté, "Action Commune" (16 Février 1897), 1.

⁶⁷⁰ BOA. Y.PRK.ASK. 117/67, lef. 1.

⁶⁷¹ BOA. Y.A.HUS. 366/111, lef. 1, 3, 5.

⁶⁷² La Charente, "Derrière Heure-Dépêches Du Mardi Matin-Les Évément" (17 Février 1897), 3.

⁶⁷³ BOA. Y.PRK.ASK. 117/75, lef. 1.

⁶⁷⁴ La Charente, "Refus Mitigé" (11 Mars 1897), 1.

⁶⁷⁵ Tercüman-ı Hakikat (10 Mart 1897), 2; İkdam (10 Mart 1897), 1.

⁶⁷⁶ The Copper Country Evening News, "Fighting in Crete" (10 March 1897), 1.

kuvvetleri Girit'teki Türk askerleriyle ortak hareket etmiştir.⁶⁷⁷ 23 Mart 1897 tarihinde Trude isimli Fransız kruvazörü İzmir'den Hanya'ya doğru yola çıkmıştı.⁶⁷⁸ İtalya'nın ise 25 Mart'ta bir zırhlısı Selanik'e Montebello isimli kruvazörü ise Hanya'ya doğru hareket etmişti.⁶⁷⁹

Kendilerini düzenin garantörü olarak gören⁶⁸⁰ Avrupalı güçlerin müdahalesinin ardından bölgedeki karışıklıklar daha da artmıştı.⁶⁸¹ Büyük Güçler, Yunanlılara Girit'i bir an önce terk etmeleri için iki hafta boyunca uyarılarda bulunmuşlar, bölgede pankartlar asmışlardı. Bununla birlikte Yunan Amirali Albay Vassos'un olası bir saldırısını önceden anlayabilmek için İzdedin Kalesi, Suda Adası ve Suda Körfezi'nin girişi Büyük Güçlerin himayesine alındı.⁶⁸² Mart ayı sonları itibariyle Yunanistan, Girit'te bulunan Konsoloslarını geri çekti.⁶⁸³ Büyük Güçler abluka alanında görülen her Yunan gemisine düşman gözüyle bakılacağı ve bu geminin topa tutulacağı bildirilmiştir.⁶⁸⁴

Müşterek devlet donanmalarının Girit'e yapmış olduğu müdahaleden sonra Mart 1898'de Almanya ve Avusturya-Macaristan donanmaları müttefik filodan ayrılmıştır.⁶⁸⁵ Büyük Güçler, her ne kadar zaman zaman Osmanlı yanında yer alsalar da genellikle Osmanlı Devleti'ne karşı gambot diplomasisini uygulamışlardır. 1901 yılında yaşanan olayda da Fransa, Osmanlı'ya gambot diplomasisini uygulamaktan geri kalmamıştır.

3.4. 1901 Hadisesi ve Fransa'nın Gambot Diplomasisi

Osmanlı Devleti'ne uygulanan gambot diplomasisi, II. Abdülhamid döneminde artarak devam etmekteydi. Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı gambot diplomasisi örneklerinden biri de Osmanlı iç borçlarından dolayı yaşanan 1901 Hadisesi sırasında meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti, Fransız tebaasından olan Lorando ve Tubini isimli iş adamlarından 1875 yılında borç almış ancak bu borç zamanında ödenmediği için faizle

⁶⁷⁷ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, 4/337.

⁶⁷⁸ BOA. Y.A.HUS. 370/9, lef. 1.

⁶⁷⁹ BOA. Y.A.HUS. 370/25, lef. 1.

⁶⁸⁰ La Lanterne, "Tribune Libre-1870-1897" (12 Mars 1897), 1.

⁶⁸¹ La Lanterne, "Tribune Libre-En Orient" (28 Mars 1897), 1.

⁶⁸² New York Tribune, "Ordered To Leave Crete" (20 April 1897), 2.

⁶⁸³ İkdâm (28 Mart 1897), 2.

⁶⁸⁴ İkdâm (30 Mart 1897), 1.

⁶⁸⁵ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 77.

iyice artmıştı. II. Abdülhamid meseleyi duyduğunda çoktan siyasi bir buhran haline gelmişti.⁶⁸⁶ Borçlarla ilgili Lorando ve Tubini'yle 1875 yılı içerisinde iki defa istikraz sözleşmesi yapılmıştı. Ancak istikraz sözleşmesine rağmen Nezaret ödeme taahhüdünü gerçekleştirmediğinden Lorando biraderler, buna itiraz ederek çeşitli tarihlerde Fransız Sefaretine haklarının korunması için başvuruda bulunmuşlardı. Bu müracaatlar üzerine Fransa Sefareti 19 Nisan 1880 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezareti'ne sözlü bir nota vermiş, borçlar ödenmedikçe nota birkaç defa daha tekrarlanmıştır. 1891 yılının sonunda Jean ve 1892'de Etienne Lorando'nun ölmesi üzerine alacaklar varislerine kalmış ve bu mesele Lorando Veresesı Alacakları olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁶⁸⁷

1895 yılında İstanbul mahkemesi Lorando biraderler lehine karar almış, ancak yine de alacaklarını alamamışlardı. Faizle birlikte yaklaşık 750.000 liralık bir alacak bulunmaktaydı.⁶⁸⁸ Bu davaya bir de Dersaadet Rıhtımları meselesi eklenmiş ve 1901 Osmanlı-Fransız çatışmasının nedenlerinden birini oluşturmuştur. İstanbul Limanı bulunduğu konum itibarıyla bölgenin önemli ticaret merkeziydi. Ayrıca buharlı gemilerin ticaret ve taşımacılıkta öneminin artması üzerine meydana gelen değişiklikler İstanbul Limanı'nda modern bir rıhtım inşasını gerektirmiştir. Bunun üzerine Sultan Abdülmecid döneminde rıhtımın inşasına başlanmış, 1877 yılında da nizamname hazırlanmıştır. İstanbul Limanı'nın sınırları Galata ve Dersaadet olarak belirlenirken gemilerin rahatlıkla ikametleriyle limandan ayrılmasını sağlayacak şartlar hazırlanmıştır.⁶⁸⁹ Ancak Fransız şirketi İstanbul Limanı Kumpanyası'nda hakkını tam olarak tahsil edememiştir.⁶⁹⁰ Bu yüzden bu durum Osmanlı Devleti'ne baskı kurma sebeplerinden birini oluşturmuştur.

İstanbul'daki Fransız Sefiri Constans, 1901 yılının temmuz ayında sert politika yanlısı Fransa Dışişleri Bakanı Delcassé'nin desteğini alarak konuyu gündeme getirmişti. Temmuz ayında Fransa Sefiri, Rıhtımlar meselesi, Lorando ve Tubini konularının halledilmesi için Osmanlı Devleti'ne müracaatta bulunmuş⁶⁹¹ ve sorunlara ilişkin

⁶⁸⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3386.

⁶⁸⁷ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 132-133.

⁶⁸⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 494.

⁶⁸⁹ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 157.

⁶⁹⁰ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 494.

⁶⁹¹ BOA. Y.A.HUS. 418/27, lef. 1-3.

önlemler alınmasını talep etmişti.⁶⁹² II. Abdülhamid, ulti­matom öncesinde Rıhtımlar Meselesi ve Lorando iddialarının çözümü için söz vermiş ve konuyla ilgili fermanların 18 Ağustos'ta Constans'a tebliğ edileceğini bildirmiştir. Ancak Constans verilen tarihte istenilen fermanları alamamıştı.⁶⁹³ Osmanlı Hükümeti'nin tavrını kendilerine açık bir hakaret olarak yorumlayan⁶⁹⁴ Fransa Elçisi, 22 Ağustos 1901'de Osmanlı Hariciye Nezaretine başvurarak borçlar ödenmediği için 4 gün sonra İstanbul'u terk edeceğini bildirmiş ve 26 Ağustos'ta İstanbul'u terk etmişti.⁶⁹⁵ Osmanlı Hükümeti, Fransız Sefirinin İstanbul'dan gidişini durdurmak için ricada bulunsa da başarılı olamamıştı.⁶⁹⁶ Fransa Hariciye Nazırı ise Loronda, Tubini ve rıhtımlar meselesinin hızlı bir şekilde halledilmesini istemişti.⁶⁹⁷ Nihayetinde Loronda ve Tubini iddialarının tüm noktaları hakkında dava açılmıştı.⁶⁹⁸

Constans, Fransa'nın Osmanlı Hükümeti'yle siyasi ilişkileri keseceği ve gambot diplomasisi uygulayacağı söylemlerinin arttığı⁶⁹⁹ bir dönemde Delcassé'ye Fransız mektep ve hayır kurumlarıyla ilgili sorunları anlatarak bunlarla ilgili uyarılarda bulunmuştu. Fransa Maslahatgüzarı Bapst 28 Ağustos'ta Delcassé'ye yazdığı telgrafta, Osmanlı Hükümeti'yle ilişkilerin kesilme sebebi olarak yalnızca rıhtımlar ve alacaklar meselesi değil diğer başka birçok meselelerin de Fransız menfaatlerini engellediğini ifade etmiştir. Bunlar arasında gümrük kontrollerinde çıkarılan sorunlardan, Fransız misyoner okullarının hukukuna karşı yapılan engellemelere, maden bölgelerinden yabancıların çıkarılmaya çalışılmasından Fransız şirketlerine çıkarılan zorluklara kadar pek çok mesele yer almıştır.⁷⁰⁰ Fransız Hükümeti, yalnızca Lorando-Tubini meselesi değil diğer konularla ilgili de çözüm istemeden Osmanlı Hükümeti ile diplomatik ilişkilere devam etmek istemiyordu.⁷⁰¹

⁶⁹² L'Univers et Le Monde, "Le Conflit Franco-Turc-Le dossier diplomatique de l'incident" (17 Septembre 1901), 3.

⁶⁹³ La Liberté, "Le Conflit Franco-Turc-Les Péripéties des Négociations" (28 Aout 1901), 1.

⁶⁹⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 494.

⁶⁹⁵ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3386.

⁶⁹⁶ La Presse, "Le Conflit Franco-Turc" (28 Aout 1901), 1.

⁶⁹⁷ BOA. Y.A.HUS. 418/70, lef. 1-3.

⁶⁹⁸ Le Temps, "Le Retour De M. Constans" (31 Aout 1901), 1.

⁶⁹⁹ The Economist (31 August 1901), 1.

⁷⁰⁰ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 271-272.

⁷⁰¹ La Presse, "Le Conflit Franco-Turc-A Constantinople" (5 Septembre 1901), 3.

17 Eylül'de Bapst'ın gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti'nin Fransız taleplerine uymaması üzerine Türk Hükümeti'ne gönderilen protestonamelere konu olan meseleler hakkında sıralama yapmış ve bunlar arasında en çok Ermeni meselesinden kaynaklı olan tazminat talebi gündeme gelmiş diğer konular ikinci kısmı oluşturmuştur.⁷⁰² 1901 krizinde Fransa Sefaretinin üzerinde durduğu konulardan biri de Keldani Patriği seçimlerinin Osmanlı Hükümeti tarafından tanınmamasıdır. Emmanuel Efendi patriklik seçimini kazanmasına rağmen, seçim sırasında yaşanan usulsüzlük nedeniyle II. Abdülhamid tarafından görevine resmiyet veren beratı alamamıştı. Bu da Osmanlı Hükümeti'yle papalık arasında bir sorun oluşturmuştu. Yaşanan tüm bu gelişmeler ve Lorando alacaklarının henüz bir sonuca ulaşmaması üzerine 26 Ekim 1901 tarihinde Delcassé yeni taleplerini İstanbul'a gönderdikten sonra Fransa Deniz Bakanlığı'ndan da Midilli için gambot diplomasisine başvurma kararı almıştır. Delcassé, Bapst'a 30 Ekim'de gemilerin Toulun'dan çıkacağını iletmiştir. Delcassé bu konuyla ilgili Fransa'nın tavrını şu şekilde dile getirmiştir: Eğer Babıali, gemilerin hareket edeceğinden haberi olsun olmasın varış noktalarına ulaşana kadar hala Lorando meselesini halletmezse onlara sadece şunu belirtiniz ki bize bir cevap verene dek, hiçbir zaman olmadığı kadar şimdi bağlı olduğumuz genel çıkarlar hususunda yetkililerden gelen tehditlere karşı içinde bulunduğumuz onurlu davranışlarımız haklarımıza saygı gösterilmesi için bizi hazırlıklara yöneltmiş ve geleceği garanti altına almak için taleplerde bulunmamıza sebep olmuştur.

Fransız donanmasının harekete geçtiğine dair haberlerin duyulmasının ardından Nabi Bey İstanbul'u durum hakkında bilgilendirerek, donanmanın rotasının gizli tutulduğunu iletmişti. Harekâtın boyutu Osmanlı Hükümeti'nin tutumuna göre belirlenecekti. Nabi Bey'in aldığı duyumlar iki bin civarı askerle gelen donanmanın adayı işgal etme durumu olabileceği yönündeydi.⁷⁰³

Fransa talep ettiği isteklerin kabul edilmemesi veya Babıali Hükümeti'nce uzatılması halinde Midilli adasını terk etmemek üzere orada kalacaklarını belirtmişti. 1 Kasım 1901 tarihinde Rusya'nın ikazıyla birlikte Babıali Hükümeti, Midilli adası işgal edilmeden ve

⁷⁰² Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 274, 277.

⁷⁰³ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 279, 281-282.

Fransız talepleri resmi olarak Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmeden önce Lorando ve Tubini'ye ait borçların ödenmesini kabul etmişti. Fransız istekleri ertesi gün Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiş ve alacak meselesi halledilse bile bu isteklerden vazgeçilmeyeceği belirtilmişti.⁷⁰⁴

Rus Sefaretinin notasıyla aynı gün II. Abdülhamid irade yayınlayarak Fransız donanmasının üç zırhlı ve iki kruvazörünün şark sularına hareketleri nedeniyle Fransa'ya karşı tedbir alınmasını istemiştir.⁷⁰⁵ Bu sırada Babıali, Avrupa'da Fransa'nın Osmanlı girişimlerini kabul ettiğine dair haberler tırmanmaya başlamıştı. Fransa Büyükelçilik Müsteşarı Bapst,⁷⁰⁶ Babıali'nin bu hareketle donanma harekâtını itibarsızlaştırmaya çalıştığını belirterek, Hariciye Nezareti'ne verdiği cevapta Lorando alacaklarıyla ilgili hiçbir detayın belirlenmemiş olduğunu ve 26 Ekim tarihiyle yeni taleplerinin bulunduğunu belirtmiştir.⁷⁰⁷

Fransa'nın Akdeniz filosunu böldüğü, Osmanlı Devleti'ne karşı bir gambot diplomasisi yapmak için Toulon'dan hareket ettiği⁷⁰⁸ ve Midilli adasının işgal edileceği haberleriyle birlikte Osmanlı Hükümeti'nin de anlaşmazlığın giderilmesine dair çabaları artmıştı. 6 Kasım'da Tevfik Paşa, Mabeyn'e Fransa'nın yeni taleplerinin mektepler ve dini kurumlar hakkında olduğunu bildirmiş, aynı gün toplanan Meclis-i Mahsusa da bu yeni talepleri kabul etmiştir. Lorando ve Tubini'nin alacakları için hazırlanan senetler Kredi Lion Bankasında tutulmak üzere Fransa Sefaretine verilmiştir.⁷⁰⁹ Osmanlı Hükümeti, Fransa'nın tüm taleplerini karşıladığı sırada Fransa yeni taleplerde bulunmuş ve donanmasını gambot diplomasisini uygulamak için Osmanlı sularına göndermişti. Bu gelişme üzerine II. Abdülhamid ve Babıali harekete geçerek, yurt dışında bulunan Elçiliklerinden taleplerin kabul edildiğini ilgili devletlere bildirmelerini istemiştir. Özellikle İngiltere'den Türkiye'yi korumak için Levant'a bir filo göndermesini

⁷⁰⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3386.

⁷⁰⁵ BOA. İ.HUS. 91/30, lef. 1.

⁷⁰⁶ Le Radical, "L'Incident Franco-Turc-L'affaire Tubini-Ratification Officielle" (24 Septembre 1901), 2.

⁷⁰⁷ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 285-286.

⁷⁰⁸ The Turkish Station, "Republican News Hem" (6 November 1901), 1; BOA. Y.A.HUS. 421/88, lef. 1-3.

⁷⁰⁹ Ünver-Hulkiender, *1901 Hadisesi*, 314-315.

istemiştir.⁷¹⁰ Ancak Babıali, büyük devletlerden aradığı desteği bulamamıştı.⁷¹¹ Fransa donanması, Babıali'nin Lorando taleplerini kabul etmesi ve istenilen teminatı göstermesine rağmen Fransız Amiral Kayar'ın himayesinde üç zırhlı ve iki kruvazörden oluşan bir filo işgal niyetiyle⁷¹² 5 Kasım'da Midilli'ye gelmişti.⁷¹³ Karaya çıkarılan bahriye müfrezesi ile Midilli Gümrüğü ve burada bulunan Osmanlı Bankası şubesi işgal edildi.⁷¹⁴

Lorando ve Tubini meselesiyle ilgili Fransa ile anlaşma sağlanmaya çalışılmıştı.⁷¹⁵ Tevfik Paşa, Bapst'a yolladığı mektupta aylık 21.500 Türk Liralık gümrük heyetleri aracılığıyla Lorando iddiasının çözüme kavuşturulacağını belirtmiştir.⁷¹⁶ İki taraf arasında yapılan müzakereler neticesinde 10 Kasım 1901 tarihinde Midilli Antlaşması imzalanmış⁷¹⁷ ve 13 Kasım'da Fransız donanması Midilli'den ayrılmıştı.⁷¹⁸ Fransa'nın yapmış olduğu bu gambot diplomasisi Rus basınında olumlu karşılanmıştı.⁷¹⁹ Ancak Fransa'da hükümet, şahısların çıkarlarını korumak için filo göndermesinden dolayı bazı kişiler tarafından eleştirilmişti.⁷²⁰ Ayrıca filonun en azından tek bir olay nedeniyle bölgeye gitmiş olmamasını umuyorlardı.⁷²¹ Nitekim bu olayda Fransa'nın uyguladığı gambot diplomasisi başarılı olmuştur.

II. Abdülhamid döneminde başmâbeynci olan Tahsin Paşa, Lorando-Tubini Meselesini şu şekilde anlatır:

“Fransa tebaasından Lorando adında bir kişinin hazineden önemli miktarda bir alacağı vardı. Bununla ilgili olarak mahkemeden bir de ilâm almıştı. Her nedense Maliye

⁷¹⁰ Daily Public Ledger, “Customs Seized” (5 November 1901), 3.

⁷¹¹ Süleyman Kâni İrtəm, *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, haz. Selim Karahanoğlu (İstanbul: Temel Yayınları, 1999), 217.

⁷¹² BOA. Y.PRK.HR. 31/65, lef. 1,3.

⁷¹³ BOA. Y.A.HUS. 421/92, lef. 1-3; BOA. Y.A.HUS. 421/93, lef. 3.

⁷¹⁴ BOA. Y.PRK.ASK. 176/91, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 176/92, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 177/12, lef. 1.

⁷¹⁵ BOA. Y.A.HUS. 421/113, lef. 1-3; BOA. Y.A.HUS. 421/104, lef. 1-3.

⁷¹⁶ Le Temps, “Le Conflict Franco-Turc- Les Negociations à Constantinople” (12 Novembre 1901), 1; La Croix, “Le Conflit Franco-Turc” (6 Novembre 1901), 2.

⁷¹⁷ Ünver-Hulkiender, 1901 *Hadisesi*, 339.

⁷¹⁸ BOA. Y.A.HUS. 422/3, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 177/26, lef. 1.

⁷¹⁹ The Pacific Commercial Advertiser, “French Seize A Turkish Port And Its Revenues” (15 November 1901), 4.

⁷²⁰ L'universe, “A La Chambre” (5 Novembre 1897), 1.

⁷²¹ Le Radical, “M. Marcel Sembat” (6 Novembre 1901), 1.

Hazinesi bu parayı vermiyordu. Mesele saraya yansımıştı. Fransa Sefiri Mösyö Constant, Hariciye Nazırı ve Sadrazam nezdinde defalarca teşebbüste bulunduğunda parayı tahsil etmek mümkün olamıyordu. Mösyö Constant bir ara bu teşebbüslerinde daha etkili ve sert bir dil kullanmaya başladı. İlamla karar bağlanmış bir alacağın tahsil edilememesinin ve Fransa tebaasından birisinin haklarının verilmemesinin basında farklı şekillerde yayınlara sahne olduğunu ve ancak alacak sahiplerinin hükümete başvurarak şikâyetle bulunduklarından bu durumun Fransa kamuoyunda yanlış anlamalara yol açtığını gören Mösyö Constant, Hünkârdan bir görüşme talebinde bulundu. Bir cuma günü selamlık alayından sonra huzura girdi. Babıali'yi de şikâyet ederek meseleyi anlattı. O gün Sadrazama bir irade tebliğ edildi. Ancak bu da sonuçsuz kaldı...⁷²²

Tahsin Paşa Lorando-Tubini meselesiyle İzzet Paşa ve Selim Melhame Paşa'nın çok meşgul olduğunu belirtirken, bu alacak meselesinde Maliye Hazinesinden istenen ve faizle birlikte yüksek bir meblağa ulaşan paradan o sıralarda çok sayıda kişinin kendi çıkarları doğrultusunda yararlandığından bahsetmektedir. Bu kişilerin devletin çıkarlarını düşünmediklerini, ceplerine girecek üç beş kuruş için Fransız donanmasının adayı işgal etmesini önemsemediklerini belirtmektedir. Konunun çözümü için II. Abdülhamid'in uğraşlarından da bahseden Tahsin Paşa şunları ifade etmektedir:

“Meselenin aldığı yön ve anormal durum üzerine Babıâli ile Sefaret arasındaki müzakereler ilerledi. Nihayet temelinde haksız olmamakla beraber miktarı itibarıyla çok aşırı bir dereceye çıkarılan Lorando alacağı çözüme kavuşturuldu. Midilli'nin işgali çok sürmedi. Derhal mutasarrıfa bir telgraf yazarak meselenin fasl u tesviye edildiğini ve durumu sefaretten sorup anlayabileceğini amirale tebliğ etmesi bildirildi. Gerçekten de sefaretten amirale bu yolda tebligat yapılmış ve donanma Midilli'den çekilip gitmişti.”⁷²³

Fransa için olayların çözülmesi çok önemliydi. Çünkü her olay birbiriyle bağlantılı olarak görülüyordu ve özellikle doğuda prestijini korumak istiyordu.⁷²⁴ Bu sebeple de gambot diplomasisini uygulamaktan ve Osmanlı Devleti üzerine baskı kurmaktan çekinmemişti.

⁷²² Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları Tahsin Paşa Sultan II. Abdülhamid Han Devri Başmâbeyncisi*, nşr. Ahmet Zeki İzgöer (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 125.

⁷²³ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, 127.

⁷²⁴ Le Temps, “Le Sultan Et La Cour D'arbitrage De La Haye” (10 Novembre 1901), 1.

1901 hadisesi, gambot diplomasinin ne kadar önemli olduğunu gösteren olaylardan biridir. Alacak sebebiyle başlayan olay, Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın birçok talebini kabul etmesine sebep olmuştur.

3.5. 1905 Makedonya Meselesi ve Düvel-i Muazzama'nın Gambot Diplomasisi

Makedonya meselesi Büyük Güçlerin, Osmanlı Devleti'ne karşı gambot diplomasisini uyguladığı olaylardan bir diğeridir. Osmanlı idari teşkilatında Makedonya, Selanik, Manastır ve Kosova bölgelerini kapsamaktaydı. Rusya ile imzalanan Ayastefanos Antlaşması neticesinde Bulgaristan'a verilen Makedonya, Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti. Bununla birlikte Berlin Antlaşması'nın 23. maddesiyle Rumeli ve dolayısıyla Makedonya'da ıslahat yapılması kararlaştırılmıştı. Büyük Güçlerin baskısıyla 1880 yılında ıslahat için bir nizamname hazırlayan Osmanlı Hükümeti'nin bunu uygulamaya koymaması Makedonya sorununun nedeni olmuştur. Makedonya sorunun diğer bir sebebi de Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin birleşmesinin ardından Bulgaristan'ın Makedonya topraklarını kendisine katmak için çalışmalara girişmesi olmuştur.⁷²⁵ Aslında Bulgarlar, bölgede nüfus bakımından çoğunluğu oluşturmuyorlardı. Buna rağmen Makedonya meselesini gündeme getirmeleri Yunanistan ve Sırp'ları da harekete geçirmiş ve her iki millet de bölgeye sahip olmak iddiasına kalkışmışlardı. Bulgarların 1894 yılında Makedonya Cemiyeti'ni kurması üzerine Yunanistan ve Sırbistan da buna benzer cemiyetler kurarak harekete geçmişti. Bu durum Osmanlı Devleti tarafından desteklenerek Balkan devletleri arasındaki ayrılıkları pekiştirdi.⁷²⁶

Aslında Makedonya, 19. yüzyıl sonlarında komitacıların ve devrimci komite üyelerinin devamlı meydana getirdiği şiddet eylemlerine sahne olmuştu. 1901 yılında bir çete, treni ele geçirerek içindeki Alman yolcuları soymuş, ardından aynı yıl içinde Amerikalı kadın misyoner Miss Stone kaçırılmış ve aylarca rehin tutulduktan sonra yüksek bir fidye karşılığında serbest bırakılmıştı.⁷²⁷ Bulgarlar, Rusya'dan olmasa da İngiltere, İtalya ve Fransa'dan destek alabilecekleri konusunda ümitliydi.⁷²⁸ Makedonya sorunu gittikçe

⁷²⁵ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 342.

⁷²⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3389-3390.

⁷²⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 505-506; Le Grand Écho, "Achos de Partout" (4 Novembre 1901), 1.

⁷²⁸ BOA. Y.A.HUS. 416/3, lef. 3.

büyümüş ve yabancı basında yer kaplamaya başlamıştı. Özellikle İngiliz basınında Times, Morning Post, Daily Telegraph gibi gazetelerde ıslahatın yapılmasıyla ilgili haberler yayımlanıyordu.⁷²⁹ Babıali, konuyla ilgili yayın yapan bazı Londra gazetelerinin ithal edilmesini yasaklamıştı.⁷³⁰ Daily Chronicle gazetesi Makedonya’da yapılacak olan ıslahat programının uygulanmaması durumunda Avusturya’nın gambot diplomasisini başlatacağı ile ilgili haber de yayımlamıştı.⁷³¹ II. Abdülhamid, bu süreçte Balkan Devletleri, milletler ve örgütler arasındaki çatışmalardan istifade ederek 1902 yılına kadar başarılı bir politika izlemiştir.⁷³²

Ancak Balkanlardaki çeteler, yabancı devletlerin dikkatini çekmek ve yabancı müdahalesini sağlamak amacıyla faaliyete geçerek 21 Eylül 1902 tarihinde Makedonya’da ayaklanma gerçekleştirmişlerdi. Osmanlı Devleti, bu ihtilal ayaklanmasını bir ay içinde bastırmış ve bölgede uygulamak için bir ıslahat programı hazırlanmıştı.⁷³³ Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletler Makedonya ıslahatlarını uygulamak için birlikte hareket ediyorlardı.⁷³⁴ Ancak Avusturya ve Rusya bu ıslahat programını yeterli görmeyerek yeni bir program hazırlamaya karar vermişlerdi.⁷³⁵ 21 Şubat 1903’te kendi hazırladıkları Viyana Islahat Programı’nı Babıali’ye sundular. Osmanlı Devleti’nin kabul ettiği programı, Bulgarlar yeterli bulmamıştı. Bölgedeki şiddet olayları da son bulmadı. Nisan 1903’te Selanik’teki Osmanlı Bankası dinamitle havaya uçurulmuştu.⁷³⁶ Bunun dışında Selanik Limanı’na bir dizi saldırı düzenlenmiş, bir Fransız gemisi limanda havaya uçurulmuş, şehirde gaz boruları patlatılmış, sonraki gün demiryolu garı havaya uçurulmuş, kamusal alanlarda bombalar patlatılmıştı. Balkanlar yeniden kanlı çatışmaların olduğu bir havaya bürünmüş ve Aya İlyas ayaklanması patlak vermişti.⁷³⁷ Avrupalı devletlerin müdahalesini hedefleyen Makedonya İç Devrim Örgütü (MİDÖ-VMRO) ayaklanmanın sebebi olarak Viyana Islahat Programının

⁷²⁹ BOA. Y.A.HUS. 440/9, lef. 1, 3, 5.

⁷³⁰ BOA. Y.A.HUS. 440/4, lef. 1.

⁷³¹ BOA. Y.A.HUS. 440/35, lef. 1.

⁷³² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 505-506.

⁷³³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3390-3391.

⁷³⁴ BOA. Y.A.HUS. 439/14, lef. 1; La Dépêche, “Opinions-Le Projet De Réformes En Macédoine” (23 Fevrier 1903), 1.

⁷³⁵ BOA, Y.A.HUS. 440/92, lef. 1.

⁷³⁶ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3390-3391.

⁷³⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 507.

uygulanmamasını göstermişti. Ayaklanmanın en önemli gelişmesi 3 Ağustos 1903 tarihinde Kruşuva’da meydana gelmişti. Kasabayı ele geçiren ayaklanmacılar, burada bir devrim hükümeti kurdular. Buna çok sert tepki gösteren Osmanlı Hükümeti, Bahtiyar Paşa kumandasındaki ordusunu 13 Ağustos 1903’te bölgeye göndermiş ve böylece ayaklanma Makedonya dışına taşmadan bastırılmıştı.⁷³⁸ Yaşanan bu gelişmeler üzerine Büyük Güçler yeniden Makedonya meselesi için seferber olmuştu. 30 Eylül’de Rus Çarı II. Nikola ve Avusturya İmparatoru François Joseph Viyana yakınlarındaki Mürzsteg’te bir araya gelerek yeni bir ıslahat programı hazırladılar. 22 Ekim’de Mürzsteg programı II. Abdülhamid’e sunuldu. Bu programa göre ıslahatların uygulanması için Umumi Müfettişe bir Rus ve bir Avusturyalı iki sivil memur destek verecekti.⁷³⁹ Ayrıca vilayet-i selasedeki yani Selanik, Manastır ve merkezi Üsküp olan Kosova’daki⁷⁴⁰ Osmanlı jandarmasının ıslahatı Avrupalı bir general tarafından yapılacaktı. Büyük Güçlerin her biri Makedonya’nın kendilerine ayrılan kısmında asayiş sağlamakla görevli olacaktı. Ayrıca farklı milletlerin dağılımı yeni bir idari haritayla tekrar düzenlenecekti.⁷⁴¹ II. Abdülhamid, 24 Kasım’da Mürzsteg programını istemsizce kabul etmişti.⁷⁴² Islahat programının kabul edilmesi Viyana Hükümeti’nce olumlu karşılanmıştı.⁷⁴³

Yapılan düzenlemelerin hiçbirisi Makedonya’daki kaynaşmayı bastıramayınca olaya İngiltere müdahale etmiş ve yeni bir mali ıslahat planı düzenlenmesini istemişti. Bunun neticesinde 1905 yılında yeni bir mali ıslahat programı düzenlenmişti.⁷⁴⁴ Ancak Büyük Güçler, Makedonya maliyesini kontrol için devletlerarası bir komisyon kurulmasına karar verince II. Abdülhamid bunu hükümrانlık haklarına aykırı görmüş ve mali ıslahat programını kabul etmemişti.⁷⁴⁵ Bunun üzerine Almanya dışındaki beş büyük devlet yani İngiltere, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya⁷⁴⁶, Osmanlı üzerindeki baskıyı arttırmak

⁷³⁸ Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6/24 (Kış 2010), 77.

⁷³⁹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 509.

⁷⁴⁰ Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, 79-80.

⁷⁴¹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 509.

⁷⁴² Anderson, *Doğu Sorunu*, 283.

⁷⁴³ BOA. Y.PRK.HR. 34/12, lef. 1.

⁷⁴⁴ Uçarol, *Siyasi Tarih*, 344.

⁷⁴⁵ The Big Stone Gap Post, “Turkey Defies The Powers” (11 January 1906), 8; The Roswell Daily Record, “To Bluff The Sultan” (3 November 1905), 1.

⁷⁴⁶ New York Tribune, “Turkey’s Defiance To All The Powers of Europe” (26 November 1905), 4.

için ortaklaşa büyük bir gambot diplomasisini devreye sokarak donanmalarını Osmanlı sularına göndermeye⁷⁴⁷ ve Midilli adasındaki gümrüklerin ele geçirilmesine karar verdiler.⁷⁴⁸

1905 yılı Kasım ayının sonunda beş devletin birer savaş gemisi ve birer kruvazöründen oluşan filo,⁷⁴⁹ devletler hukukuna ve mevcut anlaşmalara aykırı olarak Midilli adasına asker çıkartmış⁷⁵⁰ ve buradaki gümrük, posta-telgraf dairelerini işgal etmişlerdi.⁷⁵¹ Büyük Güçler, Makedonya’da mali kontrollerini Padişaha dayatmak için Osmanlı limanlarında gambot diplomasisini uyguluyordu.⁷⁵² Tüm bunlara rağmen II. Abdülhamid geri adım atmayınca bu sefer de aralık ayı başında Limni gümrüğünü işgal etmişlerdi.⁷⁵³ Bu işgaller karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti, Almanya’nın arabuluculuğu ile anlaşmaya vardı.⁷⁵⁴ Neticede gambot diplomasisinin getirdiği baskıya II. Abdülhamid, eyaletin mali durumunu denetlemek üzere uluslararası bir komisyon kurulmasına razı olmuştu, ancak bu komisyonun idari yetkisi olmayacaktı.⁷⁵⁵ Böylece devletler, Limni ve Midilli’den donanmalarını geri çekmeye karar verdiler.⁷⁵⁶ 20. Yüzyıl başlarında yaşanan bu olayda II. Abdülhamid, Büyük Güçlerin uyguladığı gambot diplomasisine karşı direnmeye çalışmış ancak gambot diplomasisinin alanı genişleyince geri atmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen II. Abdülhamid, mali ıslahat için kurulacak komisyonun idari yetkisi olmasını kısıtlamayı başarmıştır. Neticede Büyük Güçlerin uyguladığı gambot diplomasisi başarılı olmuştur.

⁷⁴⁷ Morris Tribune, “Powers Compelled To Act” “Turkey Firm In Refusal to Agree to Proposed Reforms” (4 November 1905), 8; L’Aurore, “L’Europe Humanitaire” (23 Novembre 1905), 1; BOA, Y..PRK.HR., No. 35, Gömlek No. 3, 1,3.

⁷⁴⁸ The Madison Daily Leader, “Discussions Continue”, “Turkey May Yield Before International Fleet Acts” (27 November 1905), 1.

⁷⁴⁹ New York Tribune, “Turkey’s Defiance To All The Powers of Europe”, 4; La Croix, “Lettre D’autriche (De Notre Correspondant Particulier)” (30 Novembre 1905), 1.

⁷⁵⁰ BOA. Y.A.HUS. 496/4, lef. 1.

⁷⁵¹ BOA. Y.A.HUS. 496/10, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 496/23, lef. 1.

⁷⁵² La Croix, “La Turquie De Demain” (25 Novembre 1905), 1.

⁷⁵³ BOA. Y.A.HUS. 497/28, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 496/32, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 496/42, lef. 2.

⁷⁵⁴ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3399.

⁷⁵⁵ Anderson, *Doğu Sorunu*, 283.

⁷⁵⁶ BOA. Y.A.HUS. 497/30, lef. 1.

3.6. 1906 Akabe Olayı ve İngiltere'nin Uyguladığı Gambot Diplomasisi

İngiltere'nin gambot diplomasisine başvurduğu olaylardan biri Akabe meselesi sırasında ortaya çıkmıştır. Osmanlı kaynaklarında Akabe meselesi olarak geçen konu, İngiliz kaynaklarında Taba meselesi olarak yer almaktadır. Aslında İngilizlerin Mısır'daki menfaatlerinin esas, sömürgesi olan Hindistan'a giden yolun emniyetini sağlamaktır. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla bu durum daha da belirgin bir hal almıştı. II. Abdülhamid, Mısır'da yapmayı düşündüğü Hidiv değişikliği için bölgedeki olayları araştırmak amacıyla Mısır'a bir heyet göndermeye karar vermişti. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere ve Fransa gambot diplomasisini devreye sokmuş ve İskenderiye Limanı'na donanma göndererek Babıali'ye bir takrir vermişti. Takrirde İstanbul'da bir konferans toplanmasını teklif ediyorlardı.⁷⁵⁷

Aslında Akabe meselesi, İngilizlerin Ortadoğu'da casuslar aracılığıyla gerçekleştirdiği faaliyetlere II. Abdülhamid'in aynı şekilde vermiş olduğu tepkidir. Hicaz demiryolunun bitmesine yakın 1906'da İngilizler Hicaz demiryolunun Kızıldeniz'e doğru en önemli yeri olan Akabe kalesini işgal etmek istemişlerdi. Böylece hem Hicaz demiryolu hem de Suriye, Filistin bölgesi İngiliz kontrolünde olacaktı. Ancak II. Abdülhamid böyle stratejik bir noktayı İngilizlere kaptırmak istememişti. Osmanlı Devleti, İngilizlerin Akabe üzerindeki iddialarını çürütmek amacıyla 1840 yılında İngiltere, Fransa, Rusya ve Prusya'nın da katılımıyla imzalanan Mısır meselesine dair anlaşmanın ilk iki maddesinden istifade etmeye çalışmış ve İngilizlerden önce davranarak Miralay Rüştü Bey'i iki tabur ve bir topla Akabe ve çevresini ele geçirmekle görevlendirmişti. Rüştü Paşa görevi hızla yerine getirerek bölgede hakimiyetini sağladı.⁷⁵⁸ İngiliz Hariciye Nazırı, Osmanlı askerlerinin Akabe'yi işgal ettiğini bildiren bir beyanda bulunarak bu durumu basına açıkladı.⁷⁵⁹ Ardından II. Abdülhamid, Rüştü Bey'e yeni bir emir vererek Akabe'nin kuzeybatısında yer alan Taba'yı da işgal etmesini istedi. Bunun üzerine bölgeye takviye asker gönderilmiş ve Rüştü Bey, Padişahın bu emrini de yerine getirince İngilizler, Osmanlı güçlerinin tüm Sina yarımadasını işgal etmesinden endişe duymaya

⁷⁵⁷ Haluk Dursun, "Akabe Meselesi", *Türkler* 13 (2002), 70-71.

⁷⁵⁸ Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, 136-137; BOA. Y.PRK.ASK. 236/29, lef. 1.

⁷⁵⁹ BOA. Y.A.HUS. 501/93, lef. 5.

başlamışlardı.⁷⁶⁰ Şubat ayı sonlarında İngiliz zırhlısı Diana, Akabe Körfezi'ne yanaşarak buradaki hedefler üzerine talimlerde bulundu.⁷⁶¹ Uzun bir süre de Akabe Körfezi'nde kaldı.⁷⁶² İki devlet arasındaki ilişkiler iyice gerilmiştir. II. Abdülhamid ise İngiltere'yi tatmin edici bir eylemde bulunmuyordu.⁷⁶³ Babıali, İngiliz Büyükelçisine bölgedeki Türk askerlerinin geriye çekilmeyeceğini bildirmişti.⁷⁶⁴ 3 Mayıs 1906 tarihinde İngiltere'nin İstanbul Elçisi olan Sir Nicholas O'Connor, Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya şu notayı verdi: Devletlerinizce de bilindiği üzere Hariciye Nezaretiniz Mısır Hidivliğine Abbas Hilmi Paşa'nın tayin edildiğine ilişkin 28 Mart 1892 tarihli ferman ile Tur-ı Sina Yarımadası hakkında sadrazam tarafından çekilen 8 Nisan 1892 tarihli telgrafi lütfen büyükelçiliğimize tebliğ etmişti. Ferman gereği Tur-ı Sina Yarımadası, yeni hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın selefleri olan Tevfik ve İsmail Paşalar zamanında olduğu gibi Mısır Hidivliği tarafından idare edilecekti. Bu karara aykırı olarak bu kez Osmanlı Hükümeti aniden asker sevkiyle Taba'yı işgal etmiştir. Hidiv hazretlerine ait bulunan araziden Osmanlı askerlerinin çekilmesi için yapılan haklı başvurular Osmanlı makamlarınca dikkate alınmayarak işgal halen sürdürülmektedir. Bu hadise üzerine sadrazamın telgrafla verdiği cevap göz önünde bulundurulacak olursa, hudut hakkında Kahire'de sürdürülen görüşmelerin devamının mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü görüşmelerin devamı Mısır'ın zararına yol açacak ve Süveyş Kanalı ile Mısır'ın idari ve siyasi durumu bozulup Babıali'nin iddiaları artmaktan öte başka bir sonuç elde edilemeyecektir. Osmanlı Hükümeti'nce de malum olduğu üzere İngiltere Hükümeti Mısır topraklarının bir bölümünün kaybedilmesine sebep olacak hareketlere kayıtsız kalamaz. Mısır Hidivliği'nin antlaşmalarla belirlenen haklarının ihlâlüne razı olamaz. Bu yüzden Refah'tan Akabe Körfezi'nin başına kadar olan Mısır sınırının yukarıda söz konusu edilen telgrafta yer alan maddelere uygun olarak belirlenmesine ve o zamana kadar Taba'daki Osmanlı askerinin geri çekilmesine Osmanlı Hükümeti'nin razı olmasını rica için İngiltere Dışişleri Bakanlığından direktif aldığımı zatiîlilerine tebliğden şeref duyarım. O'Connor yazdığı notaya şunu da eklemişti: "Bu ricaya 10 gün içinde olumlu

⁷⁶⁰ Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, 136-137; BOA. Y.PRK.UM. 78/17, lef. 1.

⁷⁶¹ BOA. Y.PRK.ASK. 237/14, lef. 1.

⁷⁶² Le Temps, "Le Différend Turco-Égyptien Au Sinaï" (25 Mars 1906), 2.

⁷⁶³ Le Journal, "L'Angleterre Et La Turquie" (5 Mars 1906), 4.

⁷⁶⁴ Le Matin, "De Midi A Minuit" (25 Février 1906), 1.

cevap verilmezse mevcut sıkıntıların artacağını ve durumun daha da kötüleşeceğini ayrıca arz ederim.⁷⁶⁵

Yani Osmanlı Hükümeti gelişmelere bağlı olarak Taba/Akabe'yi işgal etmiş,⁷⁶⁶ İngiltere ise Osmanlı Hükümeti'ne bölgedeki askerlerini çekmesi için 10 günlük bir süre vermişti.⁷⁶⁷ Eğer 14 Mayıs'a kadar istenilen gerçekleşmezse gambot diplomasinin uygulanacağı söyleniyordu.⁷⁶⁸ İngiliz basınında da Babıali'nin İngiliz Büyükelçisi'nin vermiş olduğu notaya olumlu yanıt vermemesi ve Mısır'daki askerlerini boşaltmayı reddetmesi durumunda İngiliz Akdeniz filosunun gambot diplomasine başvuracağı haberleri yer alıyordu.⁷⁶⁹ İngiliz basınında Babıali'nin, İstanbul'daki İngiliz Elçisine Türk birliklerinin Akabe'den çekilmesini reddettiği haberleri yayınlansa da⁷⁷⁰ verilen cevapta Akabe'ye giren Osmanlı askerlerinin yerlerine döndükleri belirtilmiş ve statükonun aynen korunmasına yönelik vasıtalarla hep birlikte başvurmak için bölgedeki kumandan ve iki kurmay subayla görüşüp anlaşmaları konusunda Mısır memurlarına kesin talimat verilmesi için Hidive tebliğde bulunduğu bildirilmiştir. İngiliz Elçisi, Babıali'nin bu cevabını Londra'ya bildirmiş ancak cevaptan memnun olmayan İngiltere, Osmanlı Devleti'ne ikinci bir nota vermiştir.⁷⁷¹ Bunun üzerine İngiltere gambot diplomasine başvurmuş ve Akdeniz filosunu bölgeye sevk etmiştir. Bu olayda Fransa ve Rusya İngiltere'ye hak verirken, Osmanlı Devleti Almanya'dan aradığı desteği bulamayınca tek başına kalmıştı.⁷⁷² Osmanlı Devleti savaşı göze alacak durumda değildi, İngiltere ise İslam halifesini zor duruma düşürüp sömürgelerinden tepki almak istemiyordu. Bu sebeple iki taraf arasında olayın barışçıl yollarla çözülmesine karar verildi.⁷⁷³ Osmanlı Devleti, Mısır'ın İngilizler tarafından işgalini tanımadığı için müzakereler Türk ve Mısır heyeti arasında gerçekleşmiş ve Akabe Osmanlıların elinde kalmıştır. Taba ise Mısır'a

⁷⁶⁵ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, 418-419.

⁷⁶⁶ L'Aurore, "La Question Égyptienne" (7 Mai 1906), 1; Le Journal, "La Question Arabe-La Conflit Anglo-Turc" (6 Mai 1906), 1.

⁷⁶⁷ Bismarck Daily Tribune, "Ultimatum To Turkey" (5 May 1906), 1.

⁷⁶⁸ La Croix, "Le Conflit Anglo-Turc" (14 Mai 1906), 3.

⁷⁶⁹ Wenatchee Daily World, "Ultimatum to Turkey" (5 May 1906), 1; The Wenatchee Daily World, "Sultan OF Turkey Getting Hostile" (8 May 1906), 1; Windham Country Reformer (11 May 1906), 2.

⁷⁷⁰ The Barre Daily Times, "Defies England" (24 March 1906), 2.

⁷⁷¹ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, 420.

⁷⁷² Dursun, "Akabe Sorunu", 75; Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 520.

⁷⁷³ Sertoğlu, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, 6/3397.

bırakılmıştır.⁷⁷⁴ İngiltere'nin bu olayda uygulamış olduğu gambot diplomasisi aslında büyük bir başarı değildir. Çünkü her iki taraf da savaşı göze alamadığından barışçıl bir yol izlemek durumunda kalmıştır. II. Abdülhamid'in de sergilemiş olduğu kararlı tutum neticesinde de İngiltere istediği yerlerin tamamını alamamış, Taba ile yetinmek zorunda kalmıştır.

3.7. II. Abdülhamid'in Gambot Diplomasisi: 1908 Sisam Olayı

II. Abdülhamid, iktidarı boyunca Büyük Güçlerin gambot diplomasisine maruz kalmış ve tedbir almak zorunda kalmıştı. Ancak kendisi de Sisam olayı sırasında gambot diplomasisini uygulamıştır. Gambot diplomasi yalnızca bir devletin başka bir devlete uyguladığı politika değildir. Zaman zaman bir devlet, kendi içerisinde bulunan tebaasına karşı da gambot diplomasisini uygulayabilir. Sisam olayı bu tarz bir örnek oluşturmaktadır.

Sisam adasında hükümete karşı itaatsiz hareketler ve bazı devletlerin de gizli kışkırtmasıyla ayrılıkçı hareketler meydana geliyordu. Sultan II. Abdülhamid, mülayim ve ılımlı bir politika izleyerek bölge halkına devamlı ihtarlarda bulunuyordu. Bölge halkı bu durumu Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğüne bağlayarak verilen emirlere uymuyor ve bölgede karışıklık çıkartmaya devam ediyordu. Sisam Beyinin bölgedeki gücü ve otoritesi gittikçe sarsılıyordu. Her geçen gün biraz daha artan itaatsizlikten rahatsız olan II. Abdülhamid sonunda olaya müdahale etmeye karar vermişti.⁷⁷⁵ Bir akşam Bahriye Nazırını saraya çağırarak Padişah, kimseye belli etmeden Mesudiye zırhlısı ile üç gambotun hazırlanmasını emretmişti. Üç günde yapılan hazırlıklardan sonra Bahriye Nazırı, saraya hareket için hazır olduklarını ve Kumandanlığa Halil Paşa'nın atandığını iletmişti. Saraya çağırılan Halil Paşa'ya şu talimat verildi: Ertesi günü şafakla beraber filo köprüden çıkıp Akdeniz'e açılacak ve doğrudan Sisam adası önüne gidip demirleyecektir. Bundan sonra Sisam halkına bir bildiri yayınlayarak taşkınlığa son verilmesi ve devlet emirlerine

⁷⁷⁴ Engin, *Bir Devrin Son Sultanı*, 137.

⁷⁷⁵ Engin, *Bir Devrin Son Sultanı*, 153.

uyulması istenecektir. İtaat edilmemesi halinde ada bombardıman edilip asiler yola getirilecektir.⁷⁷⁶ Böylece II. Abdülhamid, gambot diplomasisini uygulamaya koymuştur.

Mayıs 1908’de Selanik Valisi, bir savaş gemisi, üç tabur asker ve birkaç torpido botuyla Sisam’a geçmişti.⁷⁷⁷ Ardından Osmanlı kuvvetleri, Halil Paşa komutasında iki yüz nefer, iki torpido botuyla Sisam Adası’na gelmişti.⁷⁷⁸ Halil Paşa, filosunu adaya demirledikten sonra⁷⁷⁹ bir bildiri yayınlayarak halka belli bir süre veriyse de halk paşanın bildirisini ciddiye almamış ve itaatsizliklerine devam etmişlerdi. Asiler, Sisam’daki telgraf hatlarını keserek İstanbul’la iletişim kurulmasına da mâni olmaya çalışmışlardı.⁷⁸⁰ Bu sırada Osmanlı askerlerine takviye erzak, ilaç, asker ve askeri gemi gönderilmesi istenmişti.⁷⁸¹ Haziran ayında asileri yakalamak için Sisam’da bulunan Vati şehri ablukaya alınmıştı. Sisam Beyi ise bir beyanname yayınlayarak silahların teslimini istemişti.⁷⁸² Sisam’daki çatışmalar sona ermemesi ve Sisam Beyi’nin konağının tahrip edileceği haberinin duyulması üzerine Peyk isimli torpido Sakız Adası’ndan yola çıkarak Sisam’a doğru harekete geçti.⁷⁸³ Dolayısıyla Osmanlı’nın uyguladığı gambot diplomasisi sonuç vermemiş ve başarıya ulaşamamıştı.

Halil Paşa, harekete geçerek adayı bombardımana tutmuş ve kısa sürede adada asayiş sağlanmıştı. Bombardıman hareketi adada bulunan yabancı sefaretleri de şaşırtmıştı. II. Abdülhamid, Hariciye Nezareti aracılığıyla sefarethanelere şu tebligatı bildirmişti: Osmanlı Hükümeti, Sisam adası hakkındaki antlaşmalara ve bu konuda verdiği sözlere sadık olduğundan, bu antlaşma ve taahhütlere aykırı gördüğü asayiş bozucu hareketleri ortadan kaldırıp yeniden güven ve huzuru sağlamak için zorunlu görülen tedbirleri almıştır.⁷⁸⁴ Hamidiye kruvazörünün ulaştığı her yerde asayiş sağlanmıştır.⁷⁸⁵ Sisam’daki

⁷⁷⁶ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, 237-238.

⁷⁷⁷ Le Temps, “Le Procès Cifariello” (29 Mai 1908), 2.

⁷⁷⁸ Le Temps, “Bulletin De L’étranger” (1 Juin 1908), 1; BOA. Y.PRK.ASK. 257/3, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 257/26, lef. 1-4.

⁷⁷⁹ Le Radical, “La Situation Dans L’île” (31 Mai 1908), 2.

⁷⁸⁰ BOA. Y.PRK.ASK. 257/18, lef. 1.

⁷⁸¹ BOA. Y.PRK.ASK. 257/23, lef. 1; BOA. Y.PRK.ASK. 257/19, lef. 1-7; BOA. Y.PRK.ASK. 257/57, lef. 1; BOA. Y.PRK.UM. 81/64, lef. 1-9.

⁷⁸² BOA. Y.PRK.ASK. 257/58, lef. 1-4.

⁷⁸³ BOA. Y.PRK.ASK. 257/61, lef. 1-7.

⁷⁸⁴ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, 238.

⁷⁸⁵ L’Universe, “Île De Samos-La Station” (2 Juin 1908), 2.

olayların yatıştırılmasıyla birlikte Haziran ayı ortalarında Osmanlı birlikleri bölgeden yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır.⁷⁸⁶ Osmanlı Devleti'nin Sisam'da güven ortamını tesis etmesi üzerine yabancı devlet Sefirleri, Osmanlı Hükümeti'ne teşekkürlerini iletmiştir.⁷⁸⁷ Osmanlı Devleti'nin uyguladığı gambot diplomasisi başarıyla ulaşamayınca ada bombardıman edilmiş ve istenilen sonuç alınmıştır. Burada ilk aşamada başarılı olmayan gambot diplomasisi, bombardımanın ardından sükûnetin sağlanmasıyla başarıya ulaşmıştır. Sisam Olayı, II. Abdülhamid döneminde yaşanan son gambot diplomasisi olayıdır. Bundan sonra gerçekleşen Adana olayları sırasında yaşanan gambot diplomasisi, II. Abdülhamid'in tahttan inişinin hemen ardından gerçekleşmiştir.

3.8. II. Abdülhamid Dönemi Gambot Diplomasisi Uygulamalarının Genel Değerlendirmesi

Abdülhamid dönemi dikkate alındığında Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik gambot diplomasisinin artarak devam ettiği görülmektedir. Özellikle Ermeni ıslahat meselesi nedeniyle İngiltere başta olmak üzere Büyük Güçler, Osmanlı'ya her olayda müdahale ederek gambot diplomasisini uygulamış ya da uygulayacağı haberleri basında yer almıştır. II. Abdülhamid döneminin ilk gambot diplomasi örneği 93 Harbi sırasında yaşanmıştır. Rusya'yı Osmanlı çıkarları karşısında serbest bırakan İngiltere, İstanbul'un işgali söz konusu olduğunda olaya müdahale ederek gambot diplomasisini uygulamaya koymuştur. Böylece geri adım atmak zorunda kalan Rusya, Ayastefanos Antlaşmasını da iptal ederek İngiltere'nin isteği doğrultusunda Berlin Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu noktada İngiltere'nin savaşa girmeden kendi çıkarlarını korumuş olduğu söylenebilir.

Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Osmanlı'yı en çok uğraştıran mesele Ermeni ıslahat meselesi olmuştur ki İngiltere 61. maddeyi bahane ederek Osmanlı iç işlerine müdahale etmeye çalışmıştır. Öyle ki 1879 yılında Erzurum'a Hristiyan bir vali atanmasını bile istemiştir. Islahatlarla ilgili talepleri güvence vererek kabul eden II. Abdülhamid, vali atamasını onaylamamıştır. Bu sırada Osmanlı-Rus yakınlaşmasından çekinen İngiltere, geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak Ermeni ıslahat meselesi ile ilgili Osmanlı'ya uygulanan baskı azalmamıştır. 1880'de Osmanlı Devleti bu konu

⁷⁸⁶ Le Radical, "Les Troubles De Samos" (18 Juin 1908), 3.

⁷⁸⁷ BOA. Y.PRK.ASK. 258/5, lef. 1; BOA. Y.A.HUS. 522/12, lef. 1, 3.

nedeniyle Düvel-i Muazzama'nın gambot diplomasisine yeniden maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'ne bu konuda yapılan baskılar sonuç getirmemiş ve bu mesele 1894 yılına kadar gündemin arkasında kalmıştır.

Aynı yıl içinde Osmanlı Devleti başka bir gambot diplomasisine daha maruz kalmıştı. Karadağ sınırının belirlenmesinde yaşanan zorluklar, Osmanlı Devleti'nin yeniden Büyük Güçlerin baskısına uğramasına sebep oldu. II. Abdülhamid, Büyük Güçlerin Ülgün Limanı'nda uyguladıkları gambot diplomasisine karşı dirense de İzmir Limanı'nın işgal edileceği haberleri duyulunca geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu ortak donanmanın Yunanistan sınırının belirlenmesi için kullanılması da söz konusu olmuştur. Burada Osmanlı Devleti kazandığı zaman sayesinde kârlı çıkmış ve Girit Adası'nı almayı başarmıştır.

Büyük Güçlerin uyguladığı en geniş kapsamlı gambot diplomasisi, Mısır'da gerçekleşti. Özellikle Arabi Paşa öncülüğüne başlayan yabancı düşmanlığı ve Arap milliyetçiliği üzerine İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya, Rusya, Avusturya, Amerika, İspanya ve Yunanistan gambot diplomasisini uygulamaya koydu. Bu gambot diplomasisi başarıyla sonuçlanmış ve İngiltere bölgede yapılan istihkamların durdurulması talebini kabul ettirmişti. Ancak kısa süre sonra yaşanan Maltız Olayı, yeniden Mısır'da karışıklıkların yaşanmasına sebep oldu ve İskenderiye şehri bombalandı. Maltız Olayı, Mısır'ın işgalinin öncesinde yaşanan son gambot diplomasi uygulamasıdır. Bu olayın ardından İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Mısır'ı işgal etmiştir. Bu çerçevede, Mısır örneğinden hareketle İngiltere ve Büyük Devletlerin gambot diplomasisini kendi çıkarlarına yönelik taleplerin gerçekleştirilmesinin ilk adımı olarak uyguladıkları söylenebilir.

Gambot diplomasisini en çok uygulayan devletlerden biri de Amerika olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'nin öncülüğünü Amerika almaya başlamıştır. Bu nedenle II. Abdülhamid dönemi Amerika'nın Osmanlı Devleti'nde daha fazla gambot diplomasisi uygulamaya başladığı görülmektedir. Bunlardan biri Tazminat Meselesi nedeniyle yaşanmıştır ki olay uzun sürse de Amerika için başarıyla sonuçlanmıştır. Amerika'nın Osmanlı Devleti'ne uyguladığı bir diğer gambot diplomasisi örneği, Ermenileri isyana teşvik eden ve bu sebeple tutuklanan misyoner Knapp hadisesi yüzündendir. Knapp'ın Osmanlı mahkemelerinde yargılanmasını istemeyen ABD Hükümeti, İskenderun önlerine gönderdiği savaş gemisiyle gambot diplomasisini

uygulamış ve Knapp'ın Osmanlı mahkemesinde yargılanmasını engellemiştir. Böylece İngiltere'den sonra Amerika da bir vatandaşı için bile savaş gemisi göndermekten kaçınmayacak hale gelmiştir.

Zaman zaman gambot diplomasisinin yapılacağı yönündeki söylem ve haberler de Osmanlı Hükümeti ve halk üzerinde telaşa neden olmuştur. Bunun önemli örnekleri Osmanlı Bankası Baskını ve İstanbul Olayları sırasında yaşanmıştır. Basında gambot diplomasisi yapılacağı haberlerinin sıkça yer alması Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmiş ve rahat hareket etmesini engellemiştir. 1897 yılında yaşanan Girit meselesinde Büyük Güçler, Yunanistan'a karşı gambot diplomasisini uygulayarak Osmanlı Devleti ile ortak hareket etmiştir.

Büyük Güçler için gambot diplomasisi oldukça etkili bir yöntem olmuştur. Nitekim alacak meselesi nedeniyle başlayan 1901 Hadisesi, Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne uyguladığı gambot diplomasisi ile birçok Fransız talebinin de Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesine neden olmuştur. Böylece Fransa, yalnızca baskı uygulayarak hem vatandaşlarının haklarını hem de kendi çıkarlarını korumuştur.

II. Abdülhamid döneminde İngiltere, Avusturya, İtalya, Rusya, Fransa'nın birlikte hareket ederek gambot diplomasisini uyguladığı son olay 1905 Makedonya Meselesidir. Bölgede yaşanan karışıklıklar nedeniyle mali ıslahat yapılması istenmiş ve II. Abdülhamid, gambot diplomasisinin getirdiği baskıyla mali durumu denetleyecek bir komisyonun kurulmasını kabul etmişti. Bununla birlikte II. Abdülhamid, komisyonun idari yetkisini kısıtlamayı başarmıştır.

II. Abdülhamid döneminde İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne uyguladığı son gambot diplomasisi, 1906 Akabe Olayları sırasında gerçekleşmiştir. Mesele Padişahın Mısır'daki Hidiv değişikliği için bölgeye araştırma ekibi göndermesi nedeniyle başlamış, bunun üzerine İngiltere gambot diplomasisini devreye sokmuştur. Neticede iki tarafın da savaşı göze alamaması üzerine mesele barışçıl bir yolla çözüme kavuşturulmuştur. II. Abdülhamid birçok olayda olduğu gibi burada da göstermiş olduğu kararlı tavır sayesinde İngiltere'nin daha fazla çıkar elde etmesinin önüne geçmiştir.

Dönemin son gambot olayı, II. Abdülhamid tarafından yapılmıştır. Sisam halkının sürekli isyan çıkarması nedeniyle bölgeye savaş gemisi yollanmış ancak gambot diplomasisi

sonuç vermeyince bir sonraki aşamaya geçilmiştir. Yapılan bombardıman neticesinde isyan bastırılmış ve sükûnet sağlanmıştır.

SONUÇ

18. yüzyılda dünyanın en güçlü donanmasına sahip olan İngiltere, denizlerde hegemonyasını kurmuş ve gambot diplomasisini ilk kez uygulamıştı. 19. yüzyılda yaşanan Sanayi Devrimi ile birlikte İngiltere daha küçük, daha hızlı ve manevra kabiliyeti yüksek gemiler inşa ederek sığ denizlerde de donanma gücünü arttırmıştır. Böylece İngiltere, gambot diplomasisinin tartışmasız en mükemmel uygulayıcısı olmuş ve 19. yüzyıl ortalarına kadar en büyük uygulayıcısı olmuştur. İngiltere'nin başlatmış olduğu gambot diplomasisine diğer büyük devletlerin katılmaması mümkün değildi. Nitekim 19. yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte diğer devletlerin de yoğun olarak gambot diplomasisine başvurdıkları görülmektedir. Özellikle ABD, bu konuda zamanla İngiltere'nin yerini almayı başaracaktır.

Bu dönemde eski gücünde olmayan Osmanlı Devleti de Büyük Güçlerin gambot diplomasisine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı uygulanan ilk gambot diplomasisi örneği İngiltere tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı ilk gambot diplomasisi örneği başarısız olmuş ve İngilizler savaş gemilerini geri çekmek zorunda kalmıştır. İstanbul'da başarısızlığa uğrayan İngiliz donanması, aynı yıl rotasını Mısır'a çevirmiştir. Fakat burada da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa karşısında çok dayanamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yani İngiltere 1807 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı iki gambot diplomasisinde de başarılı sonuç elde edememiş ve kayıplar vererek geri çekilmiştir.

1816 yılında İngiltere ve Hollanda filosu Cezayir'e gambot diplomasisi uygulayarak Cezayir Dayısını antlaşma imzalamak zorunda bırakmıştır. Osmanlı'ya bağlı olan Cezayir, 1827 yılında da Fransız gambot diplomasisine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti bu sırada Mora isyanıyla uğraştığından Cezayir'de etkili bir politika izleyemedi. Fransa ise kuşatma sırasında etkili bir gambot diplomasisi uygulayamamıştır. Üç yıllık bir kuşatmanın ardından Cezayir, Fransa tarafından işgal edilmiştir. Cezayir'in Fransız ablukasına maruz kaldığı dönemde yani 1827 yılında yaşanan Rum isyanı neticesinde Rus, İngiliz ve Fransız filoları Mora'yı ablukaya almıştı. Gambot diplomasisi olarak başlayan olay sonucunda Navarin faciası yaşandı. Bu olaydan kısa süre sonra yaşanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda

hareket ederek Mısır Valisi'ne karşı gambot diplomasisi uygulamış ve Mısır Valisi'ni Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalamak zorunda bırakmıştır.

Kırım Harbi öncesinde yaşanan Mülteciler meselesinde İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti yanında yer alarak Avusturya ve Rusya'ya karşı gambot diplomasisi uyguladı ve meseleyi çözüme kavuşturdular. Bu olayda Rusya ve Avusturya geri adım atmak zorunda kalmış olduğundan başarılı bir gambot diplomasisinin uygulandığı görülmektedir. Mülteciler meselesinin ardından Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yaşanan diğer bir mesele, Kutsal Yerler sorunu olmuştur. Bu olay sırasında İngiliz ve Fransız donanmaları Rusya'ya gözdağı vermek için Beşike Körfezi'ne gelmişlerdir. Rusya'nın Sinop Baskını yapması üzerine iki devlet, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girdi. İngiltere ve Fransa, gambot diplomasisini Rusya'ya karşı uygulamışlarsa da çok etkili olmamış ve savaş başlamıştır. Ancak savaş sonrasında Karadeniz, Rusya ve Osmanlı donanmalarının geçişine kapatılmıştır. Yani burada Osmanlı Devleti de kazandığı halde zarar görmüştür.

Cidde bölgesinde meydana gelen olaylar ve bu sırada İngiliz ve Fransız Konsoloslarının öldürülmesi üzerine Fransa ve İngiltere donanmalarını Cidde Limanı'na göndererek şehri topa tuttu. Bu sert gambot diplomasisinin üzerine olaydan sorumlu tutulan kişiler idam edildi. Osmanlı Devleti, bu gambot diplomasisine karşı bir girişimde bulunamamıştır. Osmanlı Devleti, çok kısa aralıklarla gambot diplomasisine maruz kalmıştır. 1857'de yaşanan Cidde olaylarının ardından 1858 yılında Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında yaşanan savaşta İngiltere, Fransa ve Rusya Adriyatik kıyılarına donanmalarını göndererek gambot diplomasisini uyguladılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, arabuluculuk teklifini kabul ederek geri adım atmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, neredeyse her yıl topraklarının başka bir bölgesinde gambot diplomasisine maruz kalmaya başlamıştı. Mesela Süveyş Kanalı'nın açılmasına karşı olan İngiltere, 1859 yılında Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermek için donanmasını İskenderiye önlerine göndererek gambot diplomasisini uyguladı. Ancak bu gambot diplomasisi başarılı olmadı ve İngiltere bu konuda politika değiştirmek zorunda kaldı. Burada İngiltere karşısında takınılan tutum önemlidir. Çünkü İngiltere'nin hiçbir tehdidi kanalın yapımını durduramamıştır. 1860 yılında yaşanan Lübnan ve Şam olayları sırasında ise Fransız, İngiliz, Rus, Avusturya, Yunan ve İspanya gemileri Beyrut Limanı'na geldi. Fransa'nın Beyrut'a asker yollaması diğer devletlerin gambot diplomasisi uygulamasına neden

olmuştı ve Osmanlı Devleti, Avrupalı Devletlerin taleplerini kabul ederek Lübnan olayları için bir Avrupa komisyonu kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. II. Abdülhamid tahta çıkmadan önce Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti'ne gambot diplomasisi uyguladığı son olay, Selanik Vakası olmuştur. 1876 yılında yaşanan Selanik Vakası Hristiyan bir kızın Müslüman olma isteğinden kaynaklanmış, olaylar büyüyüp yabancı konsoloslar olayda öldürülünce Büyük Güçler olaya müdahale etmiştir. Avrupalı Devletler ve ardından ABD, Selanik Limanı'na savaş gemisi göndererek gambot diplomasisini uyguladı. Osmanlı Devleti, bu gambot diplomasisine karşı Büyük Güçlerin taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Böylece Büyük Güçler uyguladıkları gambot diplomasisiyle başarıya ulaşmış ve kısa sürede istediklerini elde etmişlerdir.

II. Abdülhamid döneminde yaşanan ilk gambot diplomasisi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Rusya'ya karşı yapılmıştır. 93 Harbi sırasında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakan İngiltere, Ayastefanos görüşmeleri sırasında donanmasını İstanbul önlerine kadar getirerek Rusya'ya gözdağı vermiştir. İngiltere'nin bu gambot diplomasisi başarılı olmuş ve Rusya, Osmanlı Devleti ile antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. II. Abdülhamid, bu olayda İngiltere'nin desteğini alabilmek için Kıbrıs'ı üs olarak vermiştir. 1879 yılında ise İngiltere, Ermeni ıslahatlarının yapılması için Osmanlı sularına donanma göndereceğini belirtmiştir. İngiltere'nin gambot diplomasisi uygulayacağı haberi bile İstanbul'da ve II. Abdülhamid'de telaş ve tedirginliğe sebep oldu. II. Abdülhamid, İngiliz Elçisine ıslahatların yapılacağını söylese de İngiltere ağustos ayında donanmasını Beşik Kırfezi'ne göndererek gambot diplomasisini uyguladı. II. Abdülhamid'in gambot diplomasisinin durdurulması ısrarı neticesinde İngiltere, geri adım atmak zorunda kaldı. II. Abdülhamid ise ıslahatların yapılacağına dair güvence vermişti. 1880 yılında yeniden gündeme gelen Ermeni ıslahat meselesi üzerine Büyük Güçlerin ortak bir filoyu Osmanlı sularına göndereceği konusunda pek çok kez haber yayımlandı. Ancak bu gambot diplomasisi söylentileri ve Osmanlı Hükümeti'ne yapılan baskı neticesiz kalmış ve Ermeni ıslahat meselesi kısa bir süre için gündem olmaktan çıkmıştır. Aynı yıl Ülgün'ün Karadağ'a teslim edilmesini isteyen İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, İtalya ve Almanya donanmalarından oluşan filo Ülgün Limanı'na çok yakın olan Grasova adlı koya gelerek gambot diplomasisini başlattı. Bu gambot diplomasisine rağmen, Osmanlı Hükümeti, Ülgün'ü Karadağ'a teslim etmekte gecikince Büyük Güçler, İzmir ve Selanik'i işgal kararı aldı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Ülgün'ü Karadağ'a teslim etti. Bu

olayda II. Abdülhamid'in oyalama siyaseti, devletler tarafından tepkiyle karşılanınca II. Abdülhamid geri adım atmak zorunda kalmıştır.

1879 yılında İngiltere ve Fransa, Mısır'da yaşanan karışıklıklara müdahale etmek için İskenderiye'ye iki zırhlı göndererek gambot diplomasisini başlatmışlardı. Ancak Mısır Hidivi İsmail Paşa istifa etmeyince II. Abdülhamid'e başvurup istediklerini elde ettiler. Yine 1882 yılında Mısır'da Arap milliyetçiliği ve Arabi Paşa'nın bütün yabancı memurların görevine son vermesi gibi nedenlerle İngiliz ve Fransız filoları İskenderiye önlerine geldi. Ardından Yunanistan, Almanya, Rusya, ABD, İtalya, Avusturya ve İspanya da İskenderiye limanına donanmalarını göndermiş ve böylece Osmanlı Devleti, büyük bir gambot diplomasisi uygulamasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu sırada yaşanan Maltız olayı üzerine İngiltere, İskenderiye'yi bombaladı. Olaylar kısa sürede yatıştırıldıktan sonra da İngiltere ve Fransa donanmaları İskenderiye açıklarında gambot diplomasisini uygulamaya devam etti. Maltız Olayı, İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmeden önce uyguladığı önemli gambot örneklerinden biridir. Osmanlı Devleti, Mısır'ın işgaline engel olamamıştır.

1893 yılında Ermeniler tarafından çıkarılan Sasun isyanı sırasında yabancı gazetelerde zaman zaman Fransız ve Rus filosunun Çanakkale Boğazı'na geleceği haberleri yayımlanmıştır. Her ne kadar gambot diplomasisi uygulanmış olmasa da İngiltere, Fransa ve Rusya olaya müdahale ederek kurulacak olan heyete temsilci sokmuşlardır. Sasun isyanıyla ilgili Ankara Mahkemesi'nin aldığı kararlardan memnun olmayan ABD Hükümeti, Amerikan vatandaşı Ermenilerin serbest bırakılmasını istiyordu. Nitekim Amerikan savaş gemilerinin Osmanlı sularına geldiği haberi duyulunca Babıali tutuklu bulunan Ermeni vatandaşlarını sınır dışı etmek şartıyla serbest bıraktı. Böylece ABD'nin gambot diplomasisi daha başlamadan sonuç almış oldu. 1895 yılında ise İngiltere, Ermeni ıslahat meselesiyle ilgili Osmanlı Hükümeti'ne istediklerini kabul ettirmek ve Osmanlı Devleti'ni baskı altına almak için Beşike Körfezi'ne gelerek gambot diplomasisini başlattı. Bu süreçte İngiltere'nin İstanbul'u topa tutabileceği söylentileri de vardı. Ayrıca Düvel-i Muazzama devletleri de ıslahat lahiyasını Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirmek istemişlerdir. Düvel-i Muazzama devletleri Ermeni ıslahat meselesiyle ilgili sık sık gambot diplomasisine başvurmuştur. Ayrıca Babıali Nümayişi ve İstanbul olayları nedeniyle İstanbul'a istasyonier yollamışlardır. Ermeni ıslahat meselesiyle ilgili II.

Abdülhamid devletlerin ıslahat tekliflerini kabul etse de ıslahatları uygulamayı sürekli ertelemiş ve geciktirmiştir.

Aynı dönemde Merzifon ve Harput'taki Amerikan Kolejlerinde çıkan olaylardan dolayı ABD, Osmanlı Devleti'ni olaylarda suçlu bularak tazminat ödemesini istemiştir. Ancak tazminat konusunda Osmanlı Devleti bir adım atmayınca 1897 yılında ABD, savaş gemisini İzmir Limanı'na göndererek gambot diplomasisini başlatmıştır. ABD'nin tazminat talebine ve gambot diplomasisine sürekli maruz kalan II. Abdülhamid 1901 yılında istenilen tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. Ancak bunu yaparken de zaman kazanmaya çalışarak tazminat olayını ötelemiştir.

Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan isyanlar ve karışıklıklar nedeniyle 1895 yılında Avrupalı devletler kendi vatandaşlarını korumak için ilave koruma gemileri göndermek istemiş ve bunun için de II. Abdülhamid'den Çanakkale Boğazı'ndan geçiş izni istemiştir. Ancak II. Abdülhamid bunu kabul etmemiştir. Limni ve İzmir civarından dolaşan Avrupalı devletlerin donanmaları, Sultanı tedirgin etmiş ve neticede uygulanan gambot diplomasisi sonuç vermiştir. II. Abdülhamid, gambotların Çanakkale Boğazı'ndan geçiş iznini vermeyi kabul etmiştir. Ancak bu ferman yayımlanmamıştır. 1896 yılında ABD, Ermenileri isyana teşvik eden Amerikan misyoneri Knapp'ı Osmanlı mahkemesinde yargılanmaktan kurtarmak için Marblehead isimli gemisini İskenderun Limanı'na göndermiştir. İngiltere ve Fransa'nın da araya girmesiyle Osmanlı Hükümeti, Knapp'ı İskenderun'daki Amerikan Konsolosluğu'na teslim etmek zorunda kalmıştır. Böylece Amerika'nın uyguladığı gambot diplomasisi başarıya ulaşmıştır. Büyük Güçler, aynı yıl yaşanan Osmanlı Bankası baskınının ardından, bölgede yaşanabilecek herhangi bir olaya karşı kendi tebaalarını korumak bahanesiyle Osmanlı sularına savaş gemisi göndermeye çalışıyorlardı. Bununla ilgili basında pek çok haber çıkmış, II. Abdülhamid ise sefaretlerden sürekli olarak bu haberlerin araştırılmasını istemiştir. Osmanlı Bankası baskını ve İstanbul olayları sırasında gambot diplomasisi ile ilgili pek çok haber çıksa da böyle bir uygulama gerçekleşmemiş, yalnızca batılı devletler elçiliklerinin emrine yeni istasyonierler göndermişlerdir. 1897'de ise Büyük Güçler, Girit'i kendi topraklarına katmak isteyen Yunanistan'a karşı Hanya'ya donanma göndererek gambot diplomasisi uygulamışlardır. Böylece Yunanistan geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Bu gelişmelere ilaveten Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne başarılı bir gambot diplomasisi uyguladığı olaylardan biri de 1901 Hadisesi'dir. Öncelikle Lorando ve Tubini isimli kişilerin Osmanlı Hükümeti'nden alacaklarıyla ilgili başlayan olaylar, devamında Fransa'nın yeni taleplerini getirmiştir. Fransa, Midilli Adası'na uyguladığı gambot diplomasisi sayesinde istediklerini elde etmiştir. Bununla birlikte Makedonya'da bir süredir yaşanan karışıklıkların düzenlenmesi için Büyük Güçler, 1905 yılında yeni bir mali ıslahat programı hazırladılar. Ancak II. Abdülhamid, Makedonya maliyesinin kontrolü için devletlerarası bir komisyon kurulmasını kendi hükümlerlik haklarına aykırı gördüğünden bunu kabul etmedi. Bunun üzerine İngiltere, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya'da oluşan beş büyük devlet Osmanlı sularına donanma göndermeye karar verdi. Böylece bir yandan gambot diplomasisi uygulanırken diğer yandan Midilli Adası'na asker çıkararak işgale başladılar. Ancak II. Abdülhamid yine geri adım atmadı. Bu sefer de Limni gümrüğünü işgal edince Osmanlı Devleti uluslararası bir komisyon kurulmasını kabul etmekten zorunda kaldı. Ancak bu komisyonun idari bir yetkisi olmayacaktı. Böylece II. Abdülhamid hükümlerlik hakkından taviz verse de yönetim hakkının kendinde kalmasını sağlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı uygulanan başka bir gambot diplomasisi örneği Mısır'da görülmüştür. II. Abdülhamid, Mısır'daki Hidiv değişikliği için bölgeye bir komisyon gönderdi. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere ve Fransa hemen İskenderiye Limanı'na donanmalarını göndererek gambot diplomasisini uyguladılar. Ardından yaşanan Taba meselesi ise İngiltere'nin Akabe Kalesi'ni ele geçirmek istemesinden kaynaklandı. İngilizlerden önce davranan II. Abdülhamid Akabe'yi ele geçirdi. İngiltere bölgeye filosunu sevk etmiş olmasına rağmen iki taraf da savaşı göze alamadı. Gambot diplomasisi de işe yaramayınca Osmanlı Devleti ve Mısır arasında antlaşma imzalandı. 1908 yılında yaşanan Sisam olayı ise II. Abdülhamid'in uygulamış olduğu bir gambot diplomasisi örneğidir. Sisam halkının ayaklanması bastırmak için başlatılan gambot diplomasisi etkili olmayınca ada bombardımana tutulmuş ve kısa sürede asayiş sağlanmıştır.

Dünyanın pek çok farklı bölgesinde gambot diplomasisi uygulayan Büyük Güçler, Osmanlı sularında İskenderiye, Ülgün, Selanik, İstanbul, Haliç, Çanakkale, Beşike, İzmir, Urla, Marmara Denizi, Girit, Hanya, Navarin, Cezayir, Cidde, Mersin, Akabe, Tunus, Trablus gibi liman ve körfezlere donanmalarını göndermişlerdir.

II. Abdülhamid dönemi öncesinde Osmanlı sularında toplam 18 olayda gambot diplomasisi uygulanmıştır. Bunlardan 8 tanesi doğrudan Osmanlı Devleti'ne karşı, 6 tanesi Osmanlı Devleti'ne bağlı eyaletlerine karşı uygulanmıştır. Böylece bu dönemde Osmanlı Devleti, dolaylı ya da doğrudan olmak üzere toplamda 14 kez gambot diplomasisine maruz kalmıştır. Bunun dışında Büyük Güçler, 4 olayda Osmanlı Devleti yanında yer alarak karşı tarafa gambot diplomasisini uygulamıştır. Osmanlı Devleti'ne doğrudan uygulanan gambot diplomasinden 7 tanesi başarılı olurken bir tanesi başarısız olmuş, bağlı eyaletlerde ise 4 tanesi başarılı, 4 tanesi başarısız olmuştur. Diğer taraftan Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti yanında yer aldıkları 4 olayda da gambot diplomasisi başarılı olmuştur. Büyük Güçlerin Osmanlı yanında yer alarak gambot diplomasisi uyguladığı iki olay Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı uygulanmıştır. Böylece Büyük Güçler, Osmanlı'ya bağlı bir eyalete karşı Osmanlı yanında yer almışlardır.

II. Abdülhamid döneminde toplam 19 olayda gambot diplomasisi uygulanmış, bunlardan bir tanesi bizzat Padişahın kendisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde uygulanan gambot diplomasinden 15 tanesi bizzat Osmanlı Devleti'ne, yalnızca bir tanesi Osmanlı'ya bağlı Mısır'a karşı yapılmıştır. Diğer iki gambot diplomasisi örneklerinden biri Rusya diğeri ise Yunanistan'a karşı uygulanmış ikisi de başarılı olmuştur. II. Abdülhamid döneminde uygulanan gambot diplomasisi örneklerinden 5 tanesi başarısızlıkla sonuçlanmış ve Büyük Güçler, istedikleri neticeyi alamamıştır. Osmanlı Devleti'ne uygulanan 10 gambot diplomasisi başarılı olmuş ve II. Abdülhamid, hasımlarının isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. 1895 yılında yaşanan Ermeni olayında ise Avrupalı Devletler kısmen başarı sağlamıştır. Çünkü Sultan II. Abdülhamid'e tüm isteklerini kabul ettirmeyi başaramamışlardır. Düvel-i Muazzama, II. Abdülhamid döneminde yoğun olarak Ermeni ıslahat meselesi ve Ermeni isyanlarıyla ilgili olarak Osmanlı Hükümeti'ne gambot diplomasisi uygulamıştır.

Osmanlı Devleti'ne en fazla gambot uygulayan devlet İngiltere olmuştur. II. Abdülhamid dönemi öncesinde 12, II. Abdülhamid döneminde ise 13 kez olmak üzere toplam 25 olayda gambot diplomasisi uygulamıştır. Bunlardan 10 tanesini tek başına uygulamış, diğerlerinde ise ortak hareket etmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde daha fazla ortak eylemde bulunmuştur. İngiltere, II. Abdülhamid dönemi öncesinde 6, II. Abdülhamid döneminde ise 2 defa tek başına gambot diplomasisi uygulamıştır. İngiltere, II. Abdülhamid öncesindeki dönemde toplam 8 kez başarılı gambot diplomasisinde yer

almış, 4 tanesinde ise başarısız olmuştur. II. Abdülhamid dönemi olaylarının 7'sinde başarılı birinde kısmen başarılı ve 5 tanesinde başarısız olmuştur. İngiltere'nin ardından en çok gambot diplomasisi uygulayan devlet Fransa, ardından Rusya olmuştur.

Yoğun bir gambot diplomasisine maruz kalan II. Abdülhamid, Büyük Güçlerin donanmalarının ülkesine gelişini engelleyemese de onların isteklerini öteleyerek zaman kazanmaya çalışmıştır. Zaten bu sebeple düşman donanmaları bu dönemde Osmanlı sularını daha fazla ziyaret etmiştir. Özellikle Ermeni ıslahat meselesi olmak üzere istediklerini alamayan Büyük Güçler, tekrar tekrar aynı sebeple Osmanlı sularına donanma göndermeye mecbur olmuştur. II. Abdülhamid'in gambot diplomasisine karşı tepkisi dış politika ile paralellik arz etmektedir. Gambot diplomasisi uygulayan devletlere birtakım tavizler vererek donanmaların Osmanlı sularından çekilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bununla birlikte gerektiğinde kararlı durarak geri adım atmamış ve gambot diplomasisinin başarısızlıkla sonuçlanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte denge siyaseti uygulayarak gambot diplomasisine karşı destek aramıştır.

Gambot diplomasisinin, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda devletlerin çıkarlarını koruması ve nüfuzlarını arttırmasındaki en önemli diplomasi yöntemi olduğu söylenebilir. Bu dönemden sonra gambot diplomasisinin önemini yitirdiği ve demode olduğunu savunan bir kitle olsa da bu yaklaşımın çok doğru olduğu söylenemez. Nitekim günümüzde dahi gambot diplomasisi yoğun olarak uygulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşivler ve Resmi Yayınlar

Osmanlı Arşivi

BOA, Osmanlı Arşivi. Bab-1 Ali Evrak Odası [BEO].

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti-Londra Sefareti [HR.SFR.3.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti-Siyasi [HR.SYS.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti-Tahrirat [HR.TH.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti-Tercüme Odası [HR.TO.].

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade-Dahiliye [İ.DH.].

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade-Hususi [İ.HUS].

BOA, Osmanlı Arşivi. İrade-Mısır [İ.MTZ.(05)].

BOA, Osmanlı Arşivi. Mabeyn-i Hümayun Evrakı-İradeleri [MB.İ.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi [Y.PRK.MYD.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı [Y.PRK.AZN.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZJ.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Askeri Maruzat [Y.PRK.ASK.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Başkitabet Dairesi Maruzatı [Y.PRK.BŞK.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Esas Evrakı [Y.EE.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Hariciye Nezareti Maruzatı [Y.PRK.HR.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Hususi Maruzat [Y.A.HUS.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Komisyonlar Maruzatı [Y.PRK.KOM.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Mütenevvi Maruzat [Y.MTV.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Posta Telgraf Nezareti Maruzatı [Y.PRK.PT.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Resmi Maruzat [Y.A.RES.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Sadaret [Y.PRK.A.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi [Y.PRK.MYD.].

BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız-Umumi [Y.PRK.UM.].

İngiliz Arşivi

FO, Foreign Office. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 2, Secret No. 589.

FO, Foreign Office. 424-100, The Marquis of Salisbury to Sir A.H. Layard, 424-86, No. 8, Secret No. 198.

FO, Foreign Office. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 427, Secret No. 718.

FO, Foreign Office. 424-100, The Marquis of Salisbury to Sir A. H. Layard, 424-88 No. 433, Secret No. 271.

FO, Foreign Office. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 17, Secret No. 722.

FO, Foreign Office. 424-100, Sir A. H. Layard to the Marquis of Salisbury, No. 56, Secret No. 727.

FO, Foreign Office. 424-98, Sir A. H. Layard to Her Majesty's Secretary of State for Foreign Affairs, No. 67, Secret No. 461.

FO, Foreign Office. 424-98, The Secretary to the Admiralty to Lord Tenterden, No. 440.

FO, Foreign Office. 424-100, Earl Granville to Sir H. Elliot, No. 271 Secret No. 44.

FO, Foreign Office. 424-100, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 199 Secret No. 372.

FO, Foreign Office. 424-101, Earl Granville to Lord Odo Russell, No. 2, Secret No.

FO, Foreign Office. 424-102, The Secretary to the Admiralty to Vice-Admiral Sir B. Beymour, No. 208.

FO, Foreign Office. 424-102, Mr. Adams to Earl Granville, No. 34 Secret No. 803.

FO, Foreign Office. 424-100, Earl Granville to Sir A. Paget, No. 184 Secret No. 364.

FO, Foreign Office. 424-100, Lord Odo Russell to Earl Granville, No. 204 Secret No. 291.

FO, Foreign Office. 424-100, Lord Odo Russell to Earl Granville, No. 301 Secret No. 60.

FO, Foreign Office. 424-100, Earl Granville to Lord Odo Russell, No. 562, Secret No. 432.

FO, Foreign Office. 424-100, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 61 Secret No. 94.

FO, Foreign Office. 424-102, Mr. Goschen to Earl Granville, No. 456, Secret No. 252.

FO, Foreign Office. 424-104, Sir H. Elliot to Earl Granville, No. 270, Secret No. 201.

FO, Foreign Office. 424-104, Earl Granville to Mr. Kirby Green, No. 320, Secret No. 144.

Sürelî Yayınlar

Yerel Basın

İkdam.

Tercüman-ı Hakikat.

Yabancı Basın

Arizona Republican.

Bismarck Daily Tribune.

Bismarck Weekly Tribune.

Boletin Mercantil de Puerto Rico.

Boston Daily Globe.

Chicago Daily Tribune.

Chicago Eagle.

Courrier De Tarn-Et Garonne Journal Des Intérêts Conservateurs.

Daily Express.

Daily Globe.

Daily Kennebec Journal.

Daily Press and Dakotaian.

Daily Public Ledger.

Daily Repuclicon.

Gil Blas.

Gloucester County Democrat.

L'Aurore.

La Charente.

La Croix.

La Dépêche.

La Justice.

La Lanterne.

La Liberté.

La Presse.

L'Aurore.

Las Vegas Morning Gazette.

Le Temps.

L'Echo d'Oran.

Le Figaro. "Causerie".

Le Gaulois.

Le Grand Écho.

Le Journal.

Le Matin.

Le Petit Journal.

Le Radical.

Le Temps.

L'intransigeant.

L'univers et Le Monde.

L'Universe.

Londonderry Sentiel.

Morris Tribune.

New York Times.

New York Tribune.

Omaha Daily Bee.

Savannah Morning Times.

Sun.

St. Croix Avis.

The Copper Country Evening News.

The Dalles Daily Chronicle.

The Daily Bulletin.

The Daily Colonist.

The Evening Bulletin.

The Evening Critic.

The Iola Register.

The New Northwest.

The Omaha Daily Bee.

The Portland Daily Press.

The Rock Island Argus.

The Salt Lake Herald.

The Scranton Tribune.

The Semi-Weekly Floridian.

The Turkish Station.

The Western Morning News.

The Barre Daily Times.

The Big Stone Gap Post.

The Economist.

The Madison Daily Leader.
The Pacific Commercial Advertiser.
The Roswell Daily Record.
The Salt Lake Herald.
The Sun.
The Washington Post.
The Wenatchee Daily World.
Wenatchee Daily World.
Wheeling Register.
Windham Country Reformer.

Resmi Yayınlar, Kitap ve Makaleler

- Akalın, Durmuş. *Süveyş Kanalı (Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne Etkisi 1854-1882)*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Alan, Aygöl Ernek. "Propaganda Aracı Olarak Ganbot Diplomasi". *Propaganda Algı, İdeoloji ve Toplum İnşasına Dair İncelemeler* (Haziran 2015), 83-99.
- Altunay Şam, Emine. *Mısır'ın İngilizler Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Takip Ettiği Siyaset*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001.
- Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. çev. İdil Eser. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 2001.
- Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Basım, 1999.
- Avcı, Engin. "İç Savaştan Devlet Başkanlığı Seçimine: Liberya'da Kalıcı Barış ve İstikrar Ne Derece Mümkün? From Civil War to the Presidential Election: To What Extent is a Permanent Peace and Stability Possible in Liberia?". *Akademik Bakış* 13/26 (2020), 165-197.
- Aydın, Mithat. "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Olaylara Bakışı". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 18 (2005), 21-49.
- Bailey, Frank Edgar. "Palmerston ve Osmanlı Reformu 1834-1839". çev. Yasemin Avcı. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu. 199-239. Ankara: Phoenix, 1. Basım, 2006.

- Barnes, Gregory Fremont. *The Wars of the Barbary Pirates: To the shores of Tripoli: the rise of the US Navy and Marines*. New York: Osprey Publishing, 1. Basım, 2006.
- Bitis, Alexander. “1828-1829 Türk Rus Savaşı ve Edirne Antlaşması”. çev. Nasuh Uslu. *Türkler* 12 (2002) 703-720.
- Bodin, Lynn. *The Boxer Rebellion*. London: Osprey Publishing, 1. Basım, 1979.
- Booth, Ken. “Naval Strategy and the Spread of Psycho-Legal Boundaries at Sea”. *International Journal* 38/3 (Summer 1983), 373-396.
- Burce Robert B. vd., *Dünya Savaş Tarihi İmparatorluk Çağı Teçhizat, Savaş Yöntemleri, Taktikler 1776-1914*. çev. Emir Yener. 3. Cilt. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Cable, James. *Gunboat Diplomacy 1919-1991: Political Applications of Limited Naval Force*. London: The Macmillan Press LTD, 2 Basım, 1981.
- Clark, Douglas. *Gunboat Justice British and American Law Courts in China and Japan (1842-1943)*. 1. Cilt. Hon Kong: Earnshaw Books, 1. Basım, 2015.
- Csorba, György. “Macar Mültecileri”. çev. Erol Hatipli. *Türkler* 12 (2002), 805-812.
- Çakırbey, Gözde. *Cidde Olayları Münasebetiyle Basında Çıkan Haberlerin Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Çayır, Kamil. *Karadağ Meselesi (1851-1863)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çetin, A. Alaaddin - Yıldız, Ramazan. *Sultan II. Abdülhamid Han Devlet ve Memleket Görüşlerim*. İstanbul: Çığır Yayınları, 1. Basım, 1976.
- Çınar, Tuba. “Süveyş Kanalı: Büyük Güçlerin Çatışma Alanı”. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Altıncı Uluslararası Orta Doğu Semineri* (Ekim 2012), 393-414.
- Çolak, Songül - Aydar, Metin. *İngiltere Hâriciye Nâzırı Lord Palmerston'un Parlamento Nutku* 25 Haziran 1850. İstanbul: İdeal Kültür&Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Çolak, Songül - Aydar, Metin. “İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi-Don Pasifico Örneğinde”. *Belleten* 82/295 (Aralık 2018), 957-978.
- Dağ, Ahmet Emin. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü İngilizce - Fransızca - Türkçe*. İstanbul: Vadi Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Dalkanat, Yılmaz. *Osmanlı İmparatorluğu Garp Ocakları İle ABD Arasındaki Deniz Antlaşmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Basım, 2019.

- Danacıoğlu Tamur, Esra. “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetleri”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 5/12 (Bahar 2006), 3-20.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. 4. Cilt. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1. Basım, 1972.
- Dikici, Ali. “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 6/24 (Kış 2010), 75-108.
- Dunaway, William Michael. *Gunboat Diplomacy in a New World Order: Strategic Considerations for U.S. Naval Intervention in the Twenty-First Century*. Virginia: Fletcher School of Law and Diplomacy, 1. Basım, 1991.
- Dursun, Haluk. “Akabe Meselesi”. *Türkler* 13 (2002), 118-132.
- Ebrey, Patrica Buckley – Walthall, Anne. *East Asia: A Cultural, Social and Political History*, 2. Cilt. Belmont: Wadsworth Publishing, 2. Basım, 2008.
- Engin, Vahdettin. *II. Abdülhamid ve Dış Politika*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 6. Basım, 2017.
- Engin, Vahdettin. *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Basım, 2018.
- Ekin, Cengiz. *Denizden Yükselen Küresel Hegemonya*. İstanbul: Dönence Basım ve Yayın Hizmetleri, 2. Basım, 2011.
- Erbaş, Fatih. “19 Yüzyıl Doğu Akdeniz Donanma Mücadelesinde Öne Çıkan Devletler ve Faktörler”. *FSM İlmî Araştırmalar ve Toplum Bilimleri Dergisi* 4/8 (2016), 133-158.
- Erhan, Çağrı. *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1. Basım, 2015.
- Eviz, Vehbiye. *II. Abdülhamit Han Döneminde Ermeni Meselesi Üzerinde Osmanlı-İngiliz Siyasi Mücadelesi*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- FRUS, *Foreign Relations of the United States*. Riddle to Tefvik Pasha.
- FRUS, *Foreign Relations of the United States*. Riddle to Olney, No. 863.
- FRUS, *Foreign Relations of the United States*. Riddle to Olney, No. 872.
- Geniş, Kaan Cem. “1848 Macar İhtilali ve Macar Mültecileri Meselesi”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 4/8 (Ekim 2018), 113-130.

- Georgeon, François. *Sultan Abdülhamid*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Gerace, Michael P.. *Military Power, Conflict and Trade*. London-Portland: Routledge, 1. Basım, 2004.
- Gough, Barry M.. *Gunboat Frontier British Maritime Authority and Northwest Coast Indians 1846-1890*. Vancouver: University of British Columbia Press, 1. Basım, 1984.
- Gönlübol, Mehmet. *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 6. Basım, 2014.
- Güher, Ebru. *Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Gümüşsoy, Emine. "1860-1861 Cebel-i Lübnan İsyanı ve Osmanlı Devleti". *Askerî Tarih Araştırma Dergisi* 6/12 (Ağustos 2008), 67-83.
- Hagan, Kenneth J.. *American Gunboat Diplomacy and the Old Navy 1877-1889*. London: Greenwood Press, 1. Basım, 1973.
- Hale, William. *Türk Dış Politikası 1774-2000*. çev. Petek Demir. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Hanes III, W. Travis - Sanello, Frank. *The Opium Wars: The Addiction of One Empire and the Corruption of Another*. Naperville-Illinois: Sourcebooks, 1. Basım, 2002.
- Hannel, David. "Lord Palmerston and the 'Don Pacifico Affair' of 1850: The Ionian Connection". *European History Quarterly* 19/4 (Ekim 1989), 495-508.
- Hernon, Ian. *Britain's Forgotten Wars: Colonial Campaigns of the 19th Century*. Stroud, Gloucestershire: Sutton Publishing, 1. Basım, 2003.
- Hick, Geoffrey. "Don Pacifico, Democracy, and Danger: The Protectionist Party Critique of British Foreign Policy, 1850-1852". *The International History Review* 26/3 (Eylül 2004), 515-540.
- Hunter, Peter. "From Gunboat Diplomacy to Growler Diplomacy". *Protecting National Power: Reconceiving Australian Air Power Strategy For An Age of High Contest* (August 2019), 19-22.
- İrtem, Süleyman Kâni. *Şark Meselesi Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*. haz. Selim Karahanoğlu. İstanbul: Temel Yayınları, 1. Basım, 1999.
- İskefiyeli, Zeynep. *Ermeni Meselesi Çerçevesinde 1893 Ankara Mahkemelerinin Yeri ve Önemi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

- İskefiyeli, Zeynep. “Karabet Tomayan’ın Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermenilere Nasihatleri”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 62 (Mayıs 2018), 465-480.
- Karaca, Taha Niyazi. “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Ermeni Sorunu”. *Sevk ve İskânın 100. Yılında Türk-Ermeni İlişkileri*. ed. Haluk Selvi. 39-60. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Karaca, Taha Niyazi. *Büyük Oyun İngiltere Başbakanı Gladstone’un Osmanlı’yı Yıkma Planı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Keleş, Erdoğan. “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 23 (2008), 149-194.
- Keleş, Erdoğan. *Osmanlı, İngiltere ve Fransız İlişkileri Bağlamında Kırım Savaşı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kent, David. “Power, Protest, Poaching, and the Tweed Fisheries Acts of 1857 and 1859: “Send A Gunboat!”. *Northen History* 42/2 (Eylül 2005), 293-315.
- Kırilen, Gürhan. *Çin’de Afyon Savaşları*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, 2015.
- Kızıltoprak, Süleyman. “II. Abülhamid’in Mısır Sorununa Yaklaşımı ve İstanbul Konferansı”. *Türkler* 13, (2002), 57-69.
- Kızıltoprak, Süleyman. *Mısır’da İngiliz İşgali: Osmanlı’nın Diplomasi Savaşı (1882-1887)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1798-1919)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Kurat, Yuluğ Tekin. *Henry Layard’ın İstanbul Elçiliği 1877-1880*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1. Basım, 1968.
- Küçük, Cevdet. *Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı 1878-1897*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1. Basım, 1986.
- Kürkçüoğlu, Ömer. “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Düny ve Bugünü”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 35/01 (1980), 309-335.
- Lowe, John. *Britain and Foreign Affairs 1815-1885 Europe and Overseas*. London-New York: Routledge, 1. Basım, 1998.
- Mandel, Robert. “The Effenctiveness of Gunboat Diplomacy”. *International Studies Quartely* 30/1 (Mart 1986), 59-76.
- Mercan, Evren. *II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Basım, 2018.

- Metin, Ümit. *Amerika Birleşik Devletleri 'nde Ordu'nun Dış Politikadaki Yeri (ABD Dış Politikasında Karar Verme Süreci, Bu Süreç İçinde Ordu'nun Yeri ve Dış Politika Aracı Olarak Ordunun Kullanılması)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Mière, Christian Le. "The Return of Gunboat Diplomacy". *Survival* 53/5 (Eylül 2011), 53-68.
- Mills, Penny Brundage. *Diplomatic Recognition As Coercive Diplomacy: The Inter-American Experience, Department of Political Science*. Arizona: The University of Arizona, Department of Political Science, Doktora Tezi, 1999.
- Mullins, Robert E.-Beeler, John (ed.). *The Transformation of British and American Naval Policy in the Pre-Dread Era-Ideas, Culture and Strategy*. Alabama: Palgrave Macmillan, 1. Basım, 2016.
- Oğuz, Ahmet. *1876 Selanik Vak'ası Osmanlı'nın Balkan Siyaseti*. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Örenç, Ali Fuat. "1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması". *Tarih Dergisi* 46 (Haziran 2012), 37-84.
- Özer, Fatih. *Arşiv Vesikalarına Göre XIX. Yüzyılda Karadağ İsyanları*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Özkan, Ayşe. "Berlin Antlaşması Sonrasında Karadağ'da Müslüman Emlakı Meselesi". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 35/59 (Nisan 2016), 85-114.
- Özkaya Özer, Sevdâ. *Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır (1839-1882)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Peifer, Douglas. "Risk-free Coercion? Technological Disparity and Coercive Diplomacy". *European Security* 18/1 (Mart 2009), 7-31.
- Phillips, Carla Rahn. "Navies and the Mediterranean in the Early Modern Period". *Naval Strategy and Power in the Mediterranean Past, Present and Future*. ed. John B. Hottendorf 3-29. London: Routledge, 1. Basım, 2013.
- Randier, Jean. *La Royale*. Editions MDV, 2. Basım, 2006.
- Robins, Nick. *Dünyayı Değiştiren Şirket Doğu Hindistan Kumpanyası'nın Modern Çokulusluluğu Şekillendirmesi*. çev. M. İnanç Özemekçi. İstanbul: H20 Yayınevi, 2. Basım, 2017.
- Rowlands, Kevin. "Decided Preponderance at Sea: Naval Diplomacy in Strategic Thought". *Naval War Collage Review* 65/4 (Autumn 2012), 89-105.
- Sanders, Deborah. "U.S. Naval Diplomacy in the Black Sea: Sending Mixed Messages". *Naval War College Review* 60/3 (Summer 2007), 61-72.

- Saydam, Abdullah. “Osmanlıların Siyasî İlticalara Bakışı Ya da 1849 Macar-Leh Mültecileri Meselesi”. *Belleten* 61/231 (Ağustos 1997), 339-385.
- Selvi, Haluk. “Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)”. *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri*. 3/27-37. Ankara: ASAM Yayınları, 1. Basım, 2003.
- Selvi, Haluk. “Amerikalı Misyoner George P. Knapp ve Bitlis’te Ermeni Olayları”. *Ermeni Ayaklanmaları (1894-1909) Sempozyumu*. 8/199-219. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufasssal Osmanlı Tarihi Resimli-Haritalı*. 5. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Sonyel, Salahi R.. *Osmanlı Ermenileri Büyük Güçler Diplomasisinin Kurbanları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Basım, 2009.
- Soundhaus, Lawrence. *Naval Warfare 1815-1914*. New York: Rougledge, 1. Basım, 2001.
- Soy, Bayram. “Lord Palmerston’un Osmanlı Toprak Bütünlüğünü Koruma Siyaseti”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları* 7 (Aralık 2007), 141-168.
- Şahin, Hasan. “Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı’na Kadar)”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12/29 (2006), 213-237.
- Şaşmaz, Musa. *British Policy and The Application of Reforms for The Armenians in Eastern Anatolia 1877-1897*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, 2000.
- Şener, Bülent. “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: “Amerikan İstisnacılığı” ya da “Açık/Kaçınılmaz Yazgı””. *The Journal of Social Science*, 26 (2014), 405-420.
- Şimşir, Bilal N. *Ermeni Propagandasının Amerikan Boyutu Üzerine*. Ankara: Terazi Yayınevi, 1. Basım, 2018.
- Tahsin Paşa. *Yıldız Hatıraları Tahsin Paşa Sultan II. Abdülhamid Han Devri Başmâbeyncisi*. nşr. Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Basım, 2017.
- Taş, Fahri. “Vilâyat-ı Şarkiyye Islâhatı ve Genel Müfettiş Nicolas Hoff”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14/42 (1998), 923-967.
- Tavlayan, Bayram Ali. *Donanmanın Diplomasinin Bir Unsuru Olarak Kullanılması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Taylar, Stephen. *Commander The Life and Exploits of Britain’s Greatest Frigate Captain*. London: faber and faber, 1. Basım, 2012.

- Tilburg, Hans Konrad Van. *A Civil War Gunboat in Pacific Waters: Life on Board USS Saginaw*. Florida: University Press of Florida, 1. Basım, 2010.
- Torunoğlu, Berke. *Murder in Salonika, 1876: A Tale of Apostasy Turned Into an International Crisis*. Ankara: Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Tosun, Ramazan. “Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 14 (2003), 143-163.
- Tracy, Nicholas. “The Gunboat Diplomacy of the Government of George Grenville, 1764-1765: The Honduras, Turks Island and Gambian Incidents”. *The Historical Journal* 17/4 (Aralık 1974), 711-731.
- Tsang, Steve. *A Modern History of Hong Kong*. Hong Kong: I.B.Tauris & Co. Ltd., 2. Basım, 2007.
- Tubbs, James O.. *Beyond Gunboat Diplomacy: Forceful Applications of Airpower in Peace Enforcement Operations*. Alabama: School of Advanced Airpower Studies, The Faculty of The School of Advanced Airpower Studies, Lisans Tezi, 1997.
- Tuna, Yunus. “Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)”. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (Temmuz 2019), 1-10.
- Tuncer, Hüner. *Eski ve Yeni Diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2. Basım, 1995.
- Tuncer, Hüner. *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008.
- Tuncer, Hüner. *Kırım Savaş ve Diplomasi (1853-1856)*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2015.
- Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 4. Basım, 1987.
- Ulman, A. Haluk. *1860-1861 Suriye Buhranı Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1. Basım, 1966.
- Ünver, Metin - Hulkiender, Murat. *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Fransız İlişkilerinde Krizler ve Çatışmalar 1901 Hadisesi*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Basım, 2018.
- Ürkmez, Naim. “Savaşın Öteki Yüzü: Romanya’daki 39 Harbi Esirleri”. *Belleten* 84/300 (Ağustos 2020), 789-824.
- Yaman Zeynep-Topaloğlu, Bekir Sadık. “Fransa’nın 1860 Lübnan Krizine Müdahalesi”. *Universal Journal of History and Culture* 3/1 (2021), 79-94.
- Yasamee, Feroze A. K.. *Abdülhamid’in Dış Politikası Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı 1878-1888*. çev. Yusuf Selman İnanç. İstanbul: Kronik Kitap, 1. Basım, 2018.

- Yavuz, Fikrettin. *Osmanlı Devleti'nde Ermeni Terörü 1896 Osmanlı Bankası Baskını*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1. Basım, 2015.
- Yavuz, Fikrettin. *II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell (1893-1897)*. İstanbul: Babıali Kültür Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Yavuz, Fikrettin. "Düvel-i Muazzama'nın Baskı unsuru olarak Gambot Diplomasisi ve Osmanlı Devleti", *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 14-17 Şubat 2019/Yalova*. ed. Sinem Yıldırımaltı 31-45, Ankara: UBAK, 1. Basım, 2019.
- Yavuz, Fikrettin. "Gunboat Diplomacy of the Great Powers on the Ottoman Empire: With Particular Reference to the Salonika Incident (1876) and Armenian Reform Demands (1879-80)". *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 2/2, (Aralık 2020), 574-593.
- Yavuz, Fikrettin - Yormaz, Elif. "Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği)". *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (Kasım 2022), 287-313.
- Yaylacı, İsmail. "İdeallere Gömülü, Kimliklere Dayalı Çıkarlar: Amerikan Dış Politikası ve BOP". *Anlayış* 14 (Temmuz 2004), 44.
- Yeniçeri, Özcan. "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması". *Türkler* 12 (2002), 846-852.
- Yeşil, Fatih. "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi". *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*. Ed. Seyfi Kenan. 391-493. İstanbul: İSAM, 1. Basım, 2010.
- Yüksel, Mehmet. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Donanma Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Wong, J. Y.. "The Limits of Naval Power: British Gunboat Diplomacy in China from the Nemesis to the Amethyst, 1839-1949". *War&Society* 18/2 (Temmuz 2013), 93-120.

İnternet Kaynakları

- Ay, Zafer. "Gambot Diplomasisi (Gunboat Diplomacy)". Genç Diplomatlar. E.T. 17 Ocak 2021. <https://www.gencdiplomatlar.com/masalar/gambot-diplomasisi-gunboat-diplomacy.html>.
- Crowley Walt - Wilma, David. "Native Americans attack Seattle on January 26, 1856". HistoryLink.org. E.T. 18 Ağustos 2023. <https://www.historylink.org/File/5208>.
- Engin, Vahdettin. "İstanbul'daki Ermeni Eylemleri". Marmara Üniversitesi. E.T. 9 Nisan 2019. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/istanbuldaki-ermeni-eylemleri/>.

- Ghosh, P.K.. “Revisiting Gunboat Diplomacy: An Instrument of Threat or Use of Limited Naval Force”. Ciaotest. E.T. 11 Ocak 2021.
https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/sa/sa_feb01ghp01.html.
- Goodall, Thomas D.. “Gunboat Diplomacy: Does It Have A Place In The 1990’s?”. Globalsecurity. E.T. 10 Ocak 2021.
<https://www.globalsecurity.org/military/library/report/1991/GTD.htm>.
- Küçük, Cevdet. “Abdülhamid II”. TDV İslâm Ansiklopedisi. E.T. 10 Nisan 2021.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii>.
- Lochan, Sansar. “The Second Anglo-Burmese War (1852)-Causes and Results”. Sansar Lochan. E.T. 29 Haziran 2022. <https://www.sansarlochan.in/en/second-anglo-burmese-war/>.
- Phelps, T. S. “Reminiscences of Seattle: Washington Territory and the U.S. Sloop of War Decatur During the Indian War of 1855-56”. Navy Department Library. E.T. 18 Ağustos 2023.
<https://web.archive.org/web/20060810012646/http://history.navy.mil/library/online/decatursloop.htm>.
- Sharman, J. C.. “Gunboat Diplomacy: Power and Profit at Sea in the Making of the International System”, Tcd. E.T. 27 Ocak 2021.
<https://www.tcd.ie/triss/assets/PDFs/Sharman-paper.pdf>.
- Millstones, “Barbary Wars, “1801-1805 and 1815-1816” E.T. 21 Ağustos 2023.
<https://history.state.gov/milestones/1801-1829/barbary-wars>.
- Wikipedia. “Tilsit Antlaşmaları”. E.T. 4 Şubat 2021.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Tilsit_Antlaşmaları.

EK

Ek 1: II. Abdülhamid Öncesi Dönemde Uygulanan Gambot Diplomasisi Örnekleri

Tarih	Gambot Diplomasisinin Uygulandığı Olay	Gambot Diplomasisini Uygulayan Devlet	Gambot Diplomasisine Maruz Kalan Devlet	Gambot Diplomasisinin Sonucu	Başarılı/Başarısız Olma Sebebi
1807	1806-1812 Osmanlı-Rus Harbi	İngiltere	Osmanlı Devleti	Başarısız	İngiliz donanması zarar görmüş ve zaiyat vermiştir. İsteddiği sonuçları elde edemedi.
1807	Osmanlı-Rus Harbi	İngiltere	Osmanlı Devleti'ne bağlı Mısır	Başarısız	İskenderiye'yi işgal etmiş ancak burada tutunamayarak bölgeden çekilmiştir.
1809	Osmanlı-Rus Harbi	İngiltere	Osmanlı Devleti	Başarılı	İngiltere eski ticari konumunu tekrar kazanmıştır.
1816	Garp Ocakları ve Cezayir Meselesi	İngiltere-Hollanda	Osmanlı Devleti'ne bağlı Tunus, Trablus, Cezayir	Başarısız	Tunus, Trablus'a karşı başarılı olsa da Cezayir'de zaiyat vermiştir.
1819	Cezayir Meselesi	İngiltere	Cezayir	Başarılı	İsteddiği sonucu elde etmiştir.
1824	Cezayir Meselesi	İngiltere	Cezayir, Tunus	Başarılı	İsteddiği sonucu elde etmiştir.
1827	Cezayir'in İşgali	Fransa	Cezayir	Başarısız	Üç yıllık kuşatma sırasında etkili olamamış ve sonunda bölgeyi işgal etmiştir.
1827	Navarin Hadisesi	İngiltere, Fransa, Rusya	Osmanlı Devleti	Başarılı	Gambot diplomasisi neticesinde yapılan müzakereler sonuç vermeyince Osmanlı donanması yakılmıştır.
1833	Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı	İngiltere, Fransa	Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa	Başarılı	Osmanlı Devleti yanında yer alan İngiltere ve Fransa, Mısır Valisi'nin geri adım atmasını sağlamıştır.
1840	İkinci Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı	İngiltere	Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa	Başarılı	Mehmet Ali Paşa geri adım atmak zorunda kalmış ve sonunda tüm görevlerinden azledilmiştir.
1849	Mülteciler Meselesi	İngiltere, Fransa	Rusya, Avusturya	Başarılı	Osmanlı yanında yer alan İngiltere ve Fransa, Rusya ve Avusturya'nın geri adım atmasını sağlamıştır.
1852	Kutsal Yerler Meselesi	Fransa, Rusya	Osmanlı Devleti	Başarılı	Fransa ve Rusya arasındaki çekişme Osmanlı Devleti'ne yansımış ve iki tarafa da zaman zaman ayrıcalıklar vermek zorunda kalmıştır.
1853	Kutsal Yerler Meselesi	Fransa, İngiltere	Rusya	Başarısız	Osmanlı yanında yer alan Fransa ve İngiltere'nin Rusya'ya karşı uyguladığı gambot diplomasisi etkili olmamış ve Rusya, Osmanlı donanmasını Sinop'ta yakmıştır.
1857	Cidde Olayları	Fransa, İngiltere	Osmanlı Devleti	Başarılı	İngiltere ve Fransa şehri topa tutarak suçlu bulunanları cezalandırmıştır.
1858	Karadağ Meselesi	İngiltere, Fransa, Rusya	Osmanlı Devleti	Başarılı	Osmanlı Devleti geri adım atarak Karadağ ile anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır.
1859	Süveyş Kanalı Meselesi	İngiltere	Mısır Valisi Sait Paşa	Başarısız	İngiltere'nin gambot diplomasisi istenilen sonucu vermemiş ve İngiltere politika değiştirmek zorunda kalmıştır.
1860	Lübnan ve Şam Olayları	Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Yunanistan, İspanya	Osmanlı Devleti	Başarılı	Osmanlı Hükümeti, olayların incelenmesi için Avrupalı bir komisyonun kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.
1876	Selanik Vakası	Düvel-i Muazzama ve ABD	Osmanlı Devleti	Başarılı	Hadise, Büyük Güçlerin istediği şekilde çözüme kavuşmuş ve hiçbir Hristiyan ceza almamıştır.

Kaynak : Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2: II. Abdülhamid Dönemi Gambot Diplomasisi

Tarih	Gambot Diplomasisinin Uygulandığı Olay	Gambot Diplomasisini Uygulayan Devlet	Gambot Diplomasisine Maruz Kalan Devlet	Gambot Diplomasisinin Sonucu	Başarılı/Başarısız Olma Sebebi
1878	93 Harbi	İngiltere	Rusya	Başarılı	İngiltere, Rusya'nın daha fazla ilerlemesini durdurmuştur.
1879	Ermeni İslahat Meselesi	İngiltere	Osmanlı Devleti	Başarısız	II. Abdülhamid'in kararlı tutumu neticesinde İngiltere geri adım atmıştır.
1879	Mısır Meselesi	İngiltere, Fransa	Mısır Valisi İsmail Paşa	Başarısız	Mısır Valisi gambot diplomasisine rağmen görevinden istifa etmemiştir.
1880	Ermeni İslahat Meselesi	Düvel-i Muazzama	Osmanlı Devleti	Başarısız	Gambot diplomasisi hazırlıkları ve Osmanlı Devleti'ne yapılan baskılar neticesiz kalmıştır.
1880	Karadağ Olayları	Düvel-i Muazzama	Osmanlı Devleti	Başarılı	Büyük Güçler istedikleri sonucu elde etmiştir.
1882	Mısır Meselesi ve Maltız Olayı	Düvel-i Muazzama, Yunanistan, Amerika, İspanya.	Osmanlı Devleti	Başarılı	Büyük Güçler istedikleri sonucu elde etmiştir.
1889	Hanya'daki Karışıklıklar	Düvel-i Muazzama	Osmanlı Devleti	Başarılı	Büyük Güçler istedikleri sonucu elde etmiştir.
1893	Ermeni Meselesi	İngiltere, Amerika	Osmanlı Devleti	Başarılı	Ankara Mahkemesi kararlarının uygulanmasını engellemişlerdir.
1895	Ermeni Meselesi	İngiltere, Amerika, Avusturya, İtalya, Rusya, Fransa	Osmanlı Devleti	Kısmen başarılı	Büyük Güçlerin ıslahat talepleri geçirilmiş, ancak baskı nedeniyle II. Abdülhamid, kabine değişikliği yapmıştır.
1895	İlave Koruma Gemileri Talebi	İngiltere, Rusya, İtalya, Avusturya	Osmanlı Devleti	Başarısız	Babıali istenilen fermanı çıkarmaya karar vermiş olmasına rağmen ferman, yayımlanmamıştır.
1896-1897	Tazminat Meselesi	ABD	Osmanlı Devleti	Başarılı	ABD, istediği tazminatı 1901'de almıştır.
1896	Knapp Hadisesi	ABD	Osmanlı Devleti	Başarılı	ABD, Knapp'ın Osmanlı mahkemeleri tarafından yargılanmasını engellemiştir.
1896	Osmanlı Bankası Baskını ve İstanbul Olayları	Düvel-i Muazzama	Osmanlı Devleti	Başarılı	Gambot diplomasisine dair rivayetlerle Osmanlı sularına istasyonier göndermişlerdir.
1896	Girit Meselesi	Düvel-i Muazzama	Osmanlı Devleti	Başarılı	Büyük Güçler, Halepa Misakını yeniden yürürlüğe koydurmuş ve bölgeye beş yıllık Hristiyan bir Vali atanmasını sağlamışlardır.
1897	Girit Meselesi	Düvel-i Muazzama	Yunanistan	Başarılı	Büyük Güçler istedikleri sonucu elde etmişlerdir.
1901	1901 Hadisesi	Fransa	Osmanlı Devleti	Başarılı	Fransa istediği sonucu elde etmiştir.
1905	Makedonya İslahat Meselesi	İngiltere, Avusturya, Rusya, Fransa, İtalya	Osmanlı Devleti	Başarılı	Büyük Güçler, istediği sonucu elde etmiştir.
1906	Akabe Olayı	İngiltere	Osmanlı Devleti	Başarısız	İngiltere istediği sonucu alamamış ve Akabe Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.
1908	Sisam Olayı	Osmanlı Devleti	Sisam Adası halkı	Başarılı	İstenilen sonuç alınmış ve isyan bastırılmıştır.

Kaynak : Yazar tarafından oluşturulmuştur

Ek 3: İlk Gambot Diplomasisini Uygulayan George Anson'un Donanmasına Dair 1770'lerde Yapılmış Bir Resim

Kaynak : https://en.wikipedia.org/wiki/George_Anson,_1st_Baron_Anson (22.11.2023).

Ek 4: Anglo-Zanzibar Savaşı'nda İngiliz Gambotları

Kaynak: jpost.com (24.11.2023).

Ek 5: 1886'da Kraliyet Donanması İçin İnşa Edilen Gambot

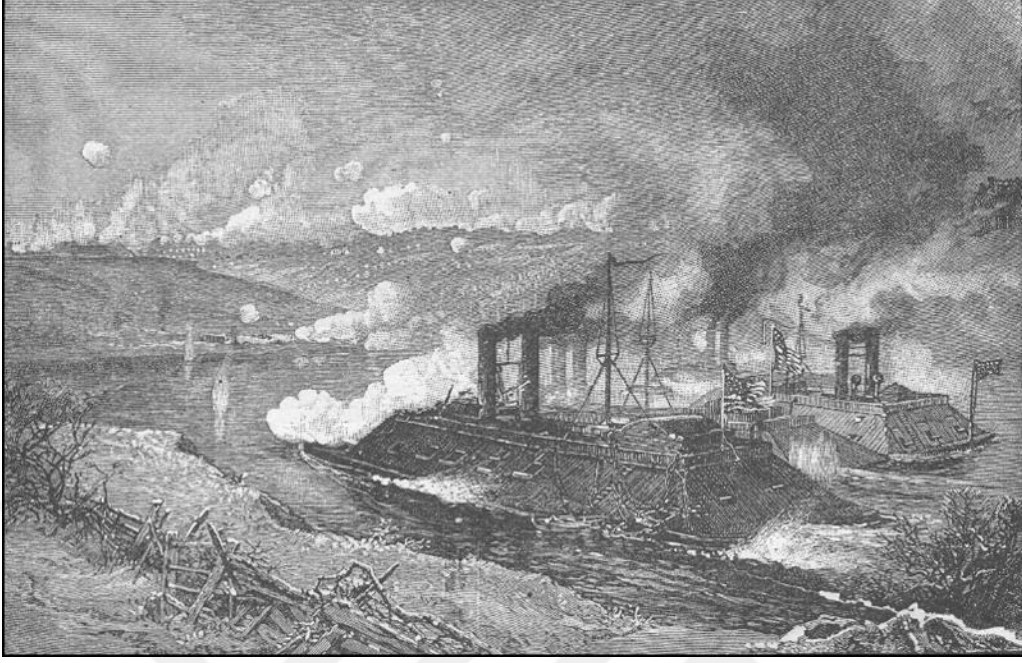
Kaynak: <https://simple.wikipedia.org/wiki/Gunboat> (15.11.2023).

Ek 6: Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Kullanılan USS Philadelphia Gambotu ve Modeli

Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/USS_Philadelphia_\(1776\)](https://en.wikipedia.org/wiki/USS_Philadelphia_(1776)) (11.11.2023).

Ek 7: Amerikan İç Savaşı'nda Gambotların Fort Donelson'daki Saldırıları

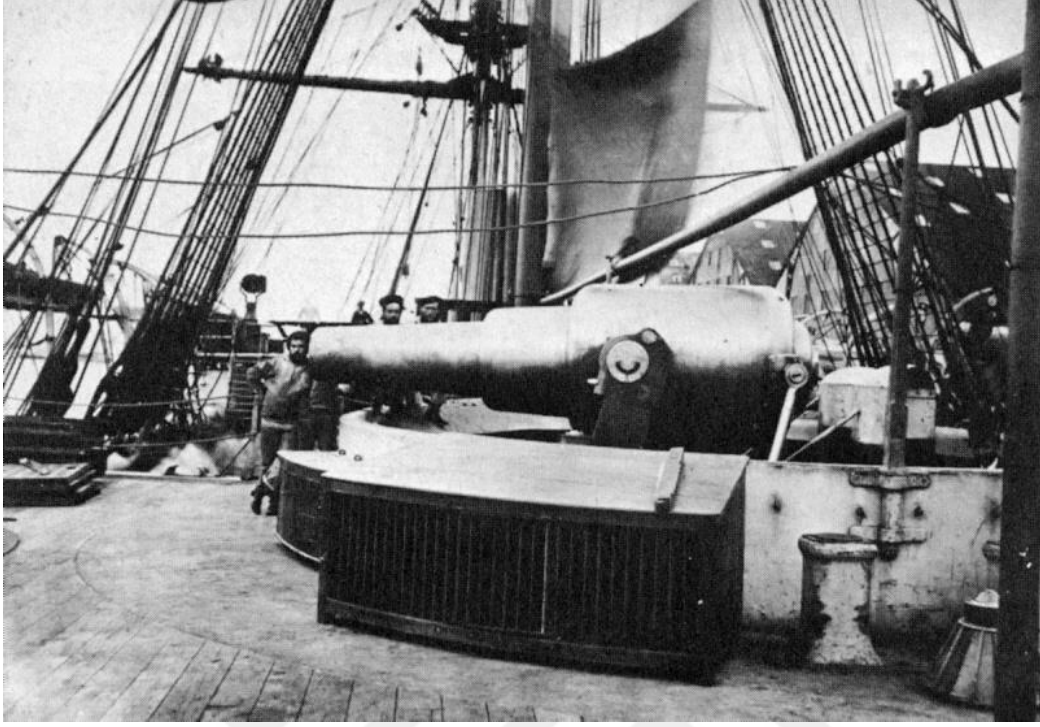
Kaynak: (https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Gunboats_at_Fort_Donelson.png 24.11.2023).

Ek 8: İngiliz Amirali Seymour Komutasındaki İngiliz Donanmasının İskenderiye'yi Bombalamasının Tasviri (Bir Fransız Ressamın Çizimi)

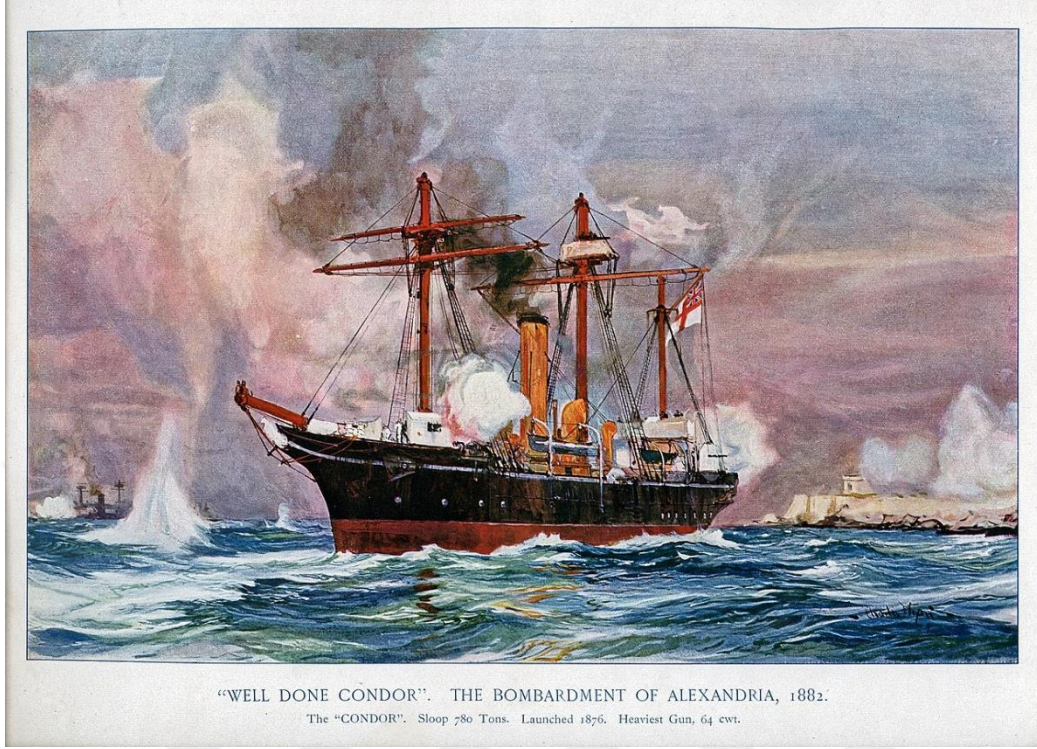
Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Bombardment_of_Alexandria (29.11.2023).

Ek 9: İngiliz Savaş Gemisi HMS Temeraire'nın (1876) Güvertesindeki 25 Tonluk Topu

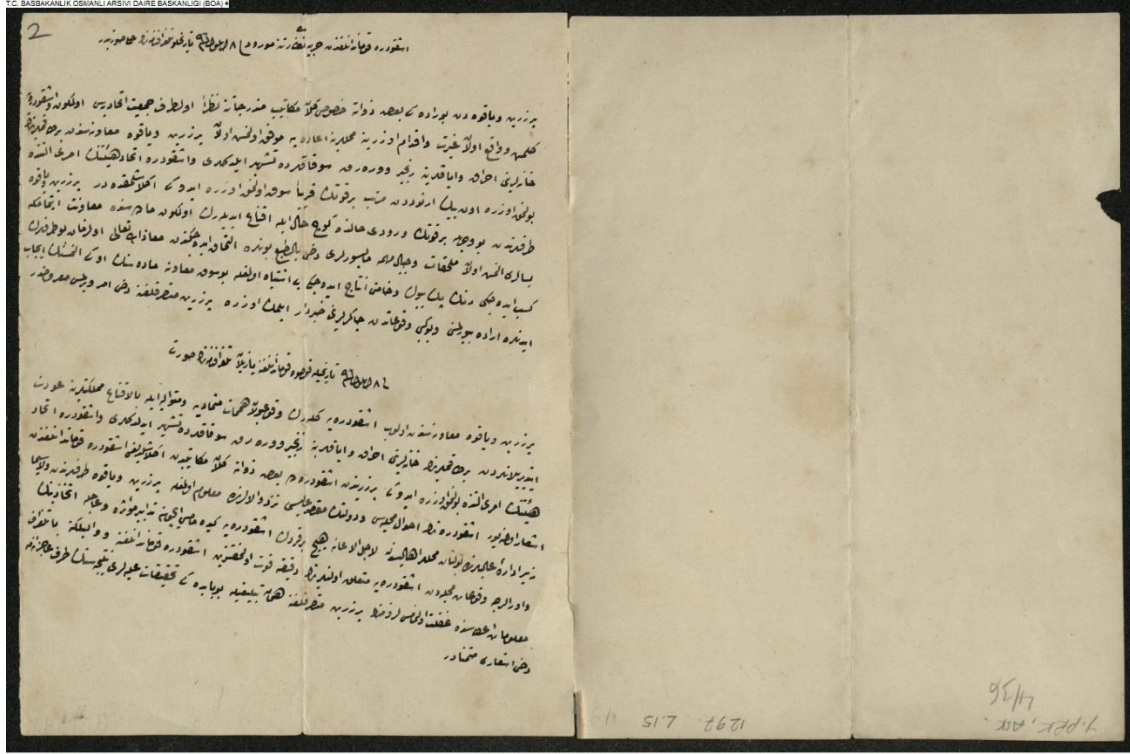
Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Temeraire_\(1876\)](https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Temeraire_(1876)) (28.11.2023).

Ek 10: Üzerinde 3 Top Bulunan HMS Condor Adlı İngiliz Savaş Gemisi'nin İskenderiye Bombardımanı

Kaynak: [https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Condor_\(1876\)](https://en.wikipedia.org/wiki/HMS_Condor_(1876)) (28.11.2023).

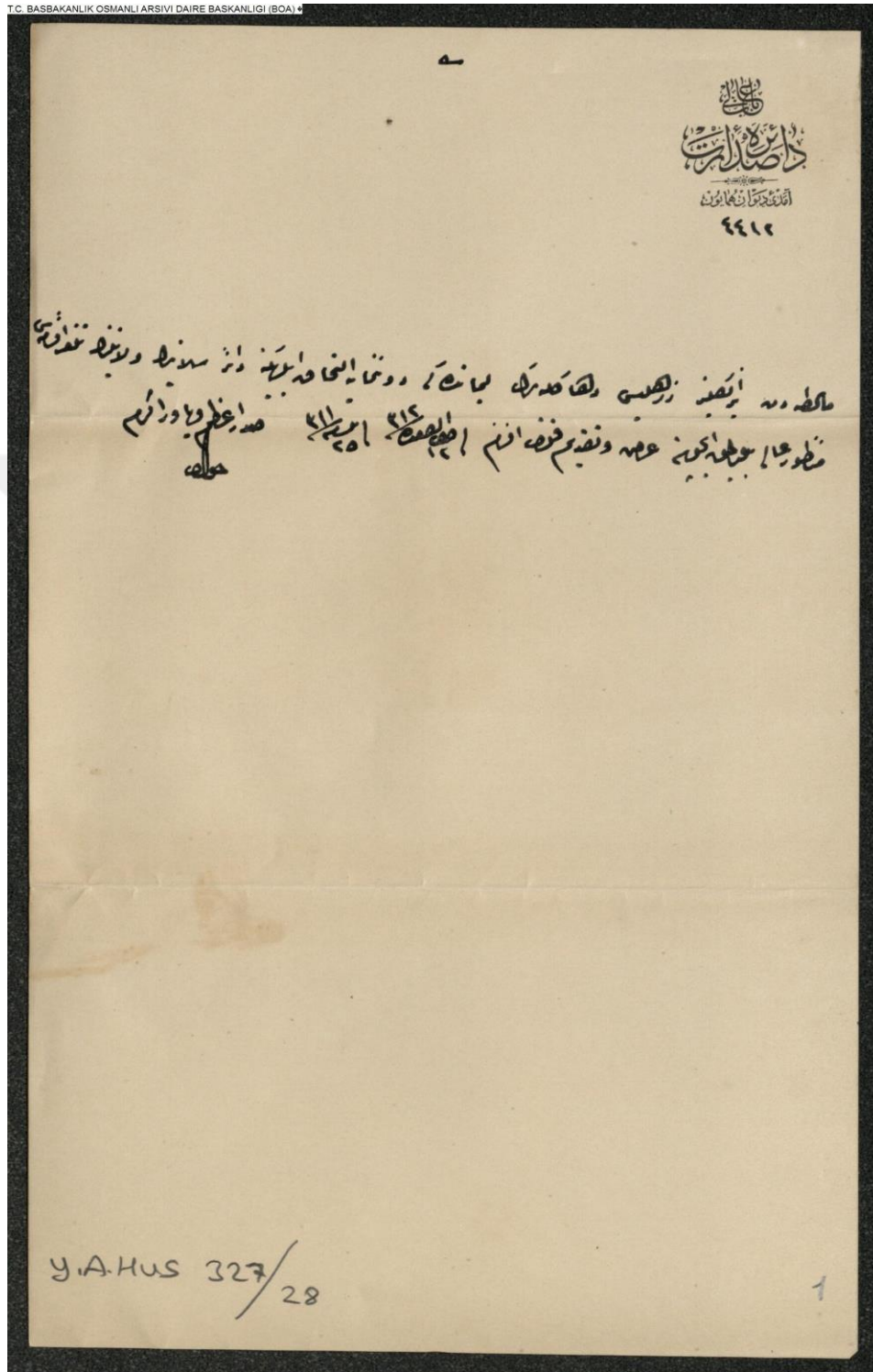
Ek 11: Ülgün'ün Karadağ'a verilmesine karşı Arnavutların direnişi, bazı devletlerin Ülgün'ün teslimiyle ilgili Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaları ve Ülgün Limanı'na donanma kuvvetleri göndererek Arnavutlara karşı gambot diplomasisi uygulamalarını anlatan belge

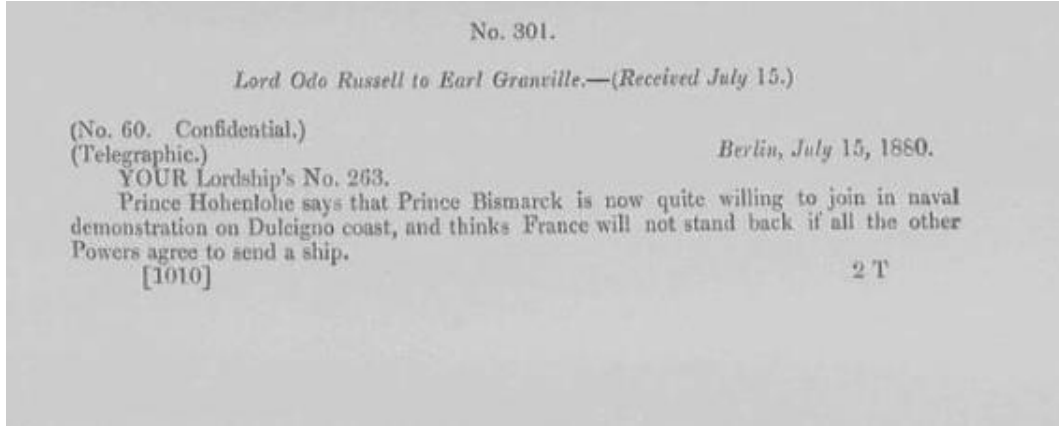
Y.PRK.ASK.00004.00036.001

Kaynak: (BOA, Y.PRK.ASK, 4-36).

Ek 12: Malta'dan Selanik Limanı'na Gelen İngiliz Zırhlısı Hakkındaki Belge

Ek 13: Ülgün'e Yapılacak Gambot Diplomasisi Hakkında İngiliz Arşiv Belgesi

Kaynak: (FO, 424-100, No. 301, 161).

Ek 14: 1901 Olayları Sırasında Osmanlı Devleti'ne Uygulanan Gambot Diplomasisi ve II. Abdülhamid

Kaynak: (The San Francisco Call 1 Kasım 1901, 1.).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyadı: Elif YORMAZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Yüksek Lisans	
Üniversite	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Cumhuriyet Tarihi
Makale ve Bildiriler	
1. “Yormaz, E. (2018). Rize Gazetesi’ne Göre Rize’de Ekonomik Durum (1931-1942). <i>Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi</i>, 4(5), 121-139. 2. “Yormaz, E. (2021). Cumhuriyet Dönemi’nde Ovıt Yolu Üzerinde Yapılan Çalışmalar (1923-1950). <i>Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi</i>, 7(13), 359-375. 3. Yavuz, F., & Yormaz, E. (2022). Dış Politikada Cebri Bir Yöntem: Gambot Diplomasisi (İngiltere Örneği). <i>Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 6(2), 288-314.	